

Araştırma Raporları

MÜSTAKİL SANAYİCİ ve İŞADAMLARI DERNEĞİ

TÜRKİYE Ekonomisi

2006

İSTİKRAR İÇİNDE KALKINMA ARAYIŞLARI

HAZİRAN 2006

*** 2005 YILI DEĞERLENDİRMESİ**

*** 2006 - YARI YIL DEĞERLENDİRMESİ VE BEKLENTİLER**

*** GÜÇLÜ BİR ÜRETİM EKONOMİSİNE GEÇİŞ İÇİN**

MÜSİAD'IN ÇÖZÜM ÖNERİLERİ

Bu Rapor
MÜSİAD Araştırmalar ve Yayın Komisyonu koordinasyonunda
MÜSİAD Ekonomik Danışma Kurulu tarafından
hazırlanmıştır.

Editör

Doç. Dr. İbrahim Öztürk

Yayına Hazırlık ve Baskı

Bilge Matbaacılık A.Ş.
Merkezefendi Mah. Yılanlı Ayazma Sk. Örme İş Merkezi No: 8 Kat: 1
Davutpaşa - Zeytinburnu / İSTANBUL
Tel.: (0 212) 483 15 16 Faks: (0 212) 483 30 55
www.bilgematbaacilik.com
e-mail: bilge@bilgematbaacilik.com

Basım Yeri ve Tarihi

İstanbul / Haziran 2006

ISBN

975-7215-65-1

HAZİRAN 2006

*** 2005 YILI DEĞERLENDİRMESİ**

*** 2006 - YARI YIL DEĞERLENDİRMESİ VE BEKLENTİLER**

*** GÜÇLÜ BİR ÜRETİM EKONOMİSİNE GEÇİŞ İÇİN**

MÜSİAD'IN ÇÖZÜM ÖNERİLERİ

2006 yılı Türkiye Ekonomisi Raporu'nun basımına
katkılarından dolayı

 DESTEK PATENT'e
teşekkür ederiz.

Ahi Evran Cad. Polaris Plaza No: 1 Kat:15 Maslak-İst.
Tel: 0212 444 43 44 Fax: 0212 346 02 64 www.destekpatent.com.tr

MÜSİAD

İÇİNDEKİLER

ÖNSÖZ	1
1. BÖLÜM: MİLLÎ GELİR, BÜYÜME VE İSTİHDAM	1
1. MİLLÎ GELİR, BÜYÜME	5
1.1. Büyüme Performansı	5
1.2. Kişi Başına Düşen Millî Gelir	6
2. ÜRETİM AÇISINDAN MİLLÎ GELİRDEKİ GELİŞMELER	8
2.1. Hızlı Büyüme Sektörleri	8
2.2. Lokomotif Sektörlerdeki Gelişmeler	9
2.3. Sanayi Üretimi	10
2.4. Tarım Sektörü	12
MİLLÎ GELİR HESAPLARINDA REVİZYON	14
3. TOPLAM TALEPTEKİ GELİŞMELER	15
3.1. Özel Nihai Tüketim Harcamaları	16
3.2. Yatırım ve Üretim	17
3.2.1. Yatırım Teşvikleri, Sektörel ve Bölgesel Dağılımı:	19
3.2.2. İktisadi Faaliyetler ve Açılan - Kapanan Şirketler	20
GELİR DAĞILIMI VE YOKSULLUK	22
İSTİHDAM ve İŞSİZLİK	25
2. BÖLÜM: KAMU MALİYESİ	31
1. BÜTÇE PERFORMANSININ GENEL DEĞERLENDİRMESİ	31
1.1. Bütçe Gelirleri	33
1.2. Bütçe Harcamaları	34
2. KAMU FİNANSMANI VE BORÇ YÖNETİMİ	36
2.1. Hazine'nin Borç Yönetimi Stratejisi ve Performansı	38
2.1.1. Kamunun Borç Servisi	38
2.1.2. Borçluluk Göstergeleri	39
2.1.3. Borç Stokunun Kompozisyonu	40
2.1.4. Borç Stokunun Maliyeti	41
2.1.5. Borçlanmada Kur Etkisi	43
2.1.6. Borç Stokunun Vadesi	43
2.2. Rasyo Analizleriyle Türkiye'nin Dış Borçlarının Değerlendirmesi	45
2.2.1. Dış Borç/GSMH Oranı	46
2.2.2. Dış Borç Stoku/ihracat	47
2.2.3. Dış Borç Servisi/ihracat	47
2.2.4. Dış Borç Servisi/GSMH	47
2.2.5. Faiz/GSMH	48
2.2.6. Borç stoku rezerv ilişkisi	48
2.2.7. Cari Açık	48
3. 2006 YILINDAKİ GELİŞMELER	48
3.1. Stopaj Uygulaması	48

3.2. Borçlanma, Vade ve Faiz Eğilimleri	48
3.2.1. Borçlarda Kur Etkisi	49
3.2.2. Faize Duyarlı Borç	50
3.3. Bütçe Performansı	51
3. BÖLÜM: MÂLÎ PİSAYALAR	53
1. GENEL DEĞERLENDİRME	53
2. PARA POLİTİKASI	55
2.1. Faiz Politikası	55
2.2. Döviz Kuru Rejimi	58
DÖVİZ REZERVİ TUTMANIN MALİYETİ	61
2.3. Parasal Hedefler ve Likidite Yönetimi	63
3. BANKACILIK KESİMİNDEKİ GELİŞMELER	65
3.1. Mevduat Hacmi	65
3.2. Krediler	68
4. BÖLÜM: FİYAT HAREKETLERİ	71
1. FİYATLARDAKİ GENEL GÖRÜNÜM	71
2. ENFLASYON DÜŞÜŞÜNE KATKIDA BULUNAN OLUMLU FAKTÖRLER	72
2.1. Mâli Disiplin	72
2.2. Kur Etkisi	72
3. TÜKETİCİ FİYAT ENDEKSİNDEKİ GELİŞMELER	73
4. ÖZEL KAPSAMLI TÜFE GÖSTERGELERİNDEKİ GELİŞMELER	75
5. ÜRETİCİ FİYATLARINDAKİ GELİŞMELER	76
6. ENFLASYON HEDEFLEMESİ VE 2006 YILI BAŞINDAKİ GELİŞMELER	77
5. BÖLÜM: DIŞ EKONOMİK İLİŞKİLER	81
1. DÜNYA EKONOMİSİNDEKİ GELİŞMELER	81
1.1. Büyüme, İstihdam ve Enflasyon	81
1.1.1. ABD Ekonomisi	82
1.1.2. Avro Bölgesi	83
1.1.3. Asya'daki Gelişmeler	83
1.2. Dünya Ticareti, Parite, Mal ve Emtia Fiyatları	83
2. TÜRKİYE'NİN ÖDEMELER DENGESİNDEKİ GELİŞMELER	84
2.1. Cari İşlemler Dengesi	85
2.1.1. Dış Ticaretteki Gelişmeler	85
2.1.1.1. Dış Ticaretin Yapısı	86
2.1.1.2. Dış Ticaretin Yönü	91
2.1.2. Hizmetler Dengesi	93
2.1.3. Yatırım Gelirleri	94
2.2. Ödemeler Dengesi Açığının Finansmanı	94
2.2.1. Doğrudan Yabancı Sermaye Yatırımları	95
2.2.2. Portföy Yatırımları	97
2.2.3. Yurt Dışından Kredi Kullanımı	97

2.2.4. IMF İle Olan İlişkiler	98
2.2.5. Rezervler	98
3. 2006 YILI BAŞINDA ÖDEMELER DENGESİNDEKİ GELİŞMELER	98
6. BÖLÜM: DIŞ AÇIKTA UZUN VADELİ EĞİLİMLER	99
1. SORUNUN TESPİTİ	99
2. CARİ AÇIĞIN FAKTÖRLERİ	100
2.1. Cari Açıkta Enerji ve Emtia Fiyatları Etkisi	100
2.2. Sanayinin Yüksek Girdi Bağımlılığı	102
2.3. Cari Açıkta Kur Etkisi	103
2.4. Cari Açıkta Çin Sendromu	103
2.5. Cari Açıkta Ulusal Tasarruf - Yatırım Dengesizliğinin Katkısı	104
2.6. İthalat ve Yatırımların Kalitesi	105
2.7. Cari Açıkta AB Etkisi ve Finansman Kalitesi	109
3. CARİ AÇIKLA İLGİLİ CAN SIKICI BİR ARİTMETİK	109
3.1. Esnek Kur “Güvencesinin” Mahiyeti	109
3.2. Rezerv Aritmetiği	110
4. DIŞ AÇIĞIN ÇÖZÜMÜ YOLUNDA YENİ BİR ÜRETİM VE DIŞ TİCARET MODELİNİ KONUŞMAK	112
4.1. Sanayi Envanteri ve Mukayeseli Üstünlüklerin Tanımlanması	112
4.1.1. Verimlilik Ekonomisinde Mevcut Durum	113
4.1.2. Kriz Sonrasında Verimlilik Ekonomisinde Alınan Mesele	114
4.2. Makro İstikrardan Mikro Reformlara	116
4.3. Dış Ticarete Yapısal Dönüşüm	117
7. BÖLÜM: GENEL DEĞERLENDİRME	121
MAKRO EKONOMİK İSTİKRAR SONRASI KALKINMA DESENİ ARAYIŞLARI	121
1. HIZLI BÜYÜMEDEN KALKINMAYA DOĞRU	122
2. KÜRESELLEŞME: EGEMENLİK BÖLÜŞÜMÜ VE ÇOK PARAMETRELİ YÖNETİŞİME DOĞRU	123
3. EKONOMİDE SÜREKLİLİKLER VE KOPUŞLAR	125
4. 2006 YILININ İLK YARISI BİTERKEN: SORUN NEDİR?	126
4.1. Döviz Kurları ve Sermaye Çıkışı (Kaçışı?)	126
4.2. Enflasyon	127
4.3. Faiz ve Sermaye Çıkışı	129
4.4. Dış Ticaret	129
5. SONUÇ	130
8. BÖLÜM: ÖNERİLER	131
1. KAMU FİNANSMANI VE MALİYE POLİKASI	131
2. CARİ AÇIK SORUNUNA ÇÖZÜM	131
3. VERGİ ÖNERİLERİ	135
4. FİNANS SİSTEMİ	136
5. ÖZELLEŞTİRME	138
6. SOSYAL GÜVENLİK ALANINDA TEDBİRLER	139
7. SEKTÖREL VE BÖLGESEL DENGESİZLİKLERE YÖNELİK TEŞVİKLER	142

8. İSTİHDAM VE İŞSİZLİK	143
9. ENERJİ SEKTÖRÜYLE İLGİLİ ÖNERİLER	149
10. PERAKENDE SEKTÖRÜNÜN SORUNLARI ve ÇÖZÜM ÖNERİLERİ	150
11. TEKSTİL VE KONFEKSİYON SEKTÖRÜ'NÜN SORUNLARI VE ÇÖZÜM ÖNERİLERİ	151
12. EĞİTİM REFORMU	153
13. AB – ÜYELİK MÜZAKERELERİ İÇİN ÖNERİLER	155

TABLolar

BAŞLICA EKONOMİK GÖSTERGELER: 2002 - 2006	3
MÜSİAD'IN 2006 YIL SONU TAHMİNLERİ	4

1. BÖLÜM: Tablo - 1.1: Kişi Başına GSMH ve GSYİH'daki Gelişmeler	7
Tablo - 1.2: Sabit Fiyatlarla GSMH - (Faaliyet kollarına ve 1987 yılı üretici fiyatlarına göre, 2005)	8
Tablo - 1.3: Yıllara Göre Üretimdeki Gelişmeler	11
Tablo - 1.4: Sanayi Üretim Endeksi (Bir önceki yıla göre % değişim)	11
Tablo - 1.5: Tarım Sektörünün Gayr - ı Safi Katma Değeri (2005, Yıllık, YTL)	12
Tablo - 1.6: 2005 Yılı Dönemler İtibariyle Büyüme Sonuçları	14
Tablo - 1.7: Harcamalar Yöntemiyle Gayri Safi Yurtiçi Hasıla (GSYİH)(1987 Fiyatlarıyla, 2005)	15
Tablo - 1.8: Özel Nihai Tüketim Harcamaları Endeksi (2000=100)	16
Tablo - 1.9: Yıllara Göre Özel Nihai Tüketim Harcamalarının Bileşimi (%)	17
Tablo - 1.10: Sektörler İtibariyle Sabit Sermaye Yatırımları	18
Tablo - 1.11: Sektörlere Göre Verilen Yatırım Teşvikleri ve Toplam Yatırım Miktarı (milyon YTL)	19
Tablo - 1.12: Açılan Kapanan Şirket Sayıları (Yıllık)	20
Tablo - 1.13: Türlerine Göre Kurulan ve Kapanan Şirket ve Kooperatifler	21
Tablo - 1.14: 20'lik Dilimlere Göre Hanehalkı Gelir Dağılımı, 2002 - 2004	22
Tablo - 1.15: 2005 Yılında Dünyada Gelir Dağılımı Eğilimleri	23
Tablo - 1.15: Bölgelere Göre Dünyada Büyüme, İstihdam, İşsizlik (%)	25
Tablo - 1.16: Cinsiyete Göre Dünyada İşsizlik (Milyon Kişi)	26
Tablo - 1.17: Gelişmiş Ülkeler ve AB'de İşsizlik	27
Tablo - 1.18: İşgücü Durumu (Aralık 2005)	28
2. BÖLÜM: Tablo - 2.1: Konsolide Bütçe	32
Tablo - 2.2: Bütçe Gelirlerinin Alt Kalemleri	33
Tablo - 2.3: Bütçe Harcamalarının Alt Kalemleri (Milyon YTL)	35
Tablo - 2.4: Konsolide Bütçe Finansmanı (Milyon YTL)	36
Tablo - 2.5: Konsolide Bütçe Toplam Borç Stoku	37
Tablo - 2.6: 2005 Yılı Borç Servisi ve 2006 Programı	38
Tablo - 2.7: İç Borçlanma Hazine İhaleleri (1)	42
Tablo - 2.8: Çapraz Kurlar	43
Tablo - 2.9: Toplam Ulusal Dış Borç Stokunun Vadesi ve Borçlulara Göre Dağılım	45
Tablo - 2.10: 2005 Yılı Sonu İtibariyle Başlıca Finansal Rasyolar (%)	47
Tablo - 2.11: Merkezi Yönetim Toplam Borç Stoku (30 Nisan 2006)	49
Tablo - 2.12: İç Borç Stokunun Reel Faizi (Ocak - Mart 2006, Yıllık Bileşik, %)	50
Tablo - 2.13: Konsolide Bütçe Gerçekleşmeleri	51

3. BÖLÜM:	Tablo - 3.1: Çapraz Kurlardaki Gelişmeler	58
	Tablo - 3.2: Mevduatın Kurumlara ve Vadeye Göre Dağılımı	66
	Tablo - 3.3: Bankacılık Sektörünün Seçilmiş Bilanço Kalemleri (Milyar YTL)	67
	Tablo - 3.4: Bankacılık Sektöründeki Kredi Gelişmeleri	69
4. BÖLÜM:	Tablo - 4.1: TÜFE'de Uzun Dönemli Enflasyon(1966 - 2005, yıllık, %)	72
	Tablo - 4.2: TÜFE Değişim Oranları (yüzde değişim)	74
	Tablo - 4.3: Özel Kapsamlı TÜFE Göstergeleri (2003=100)	75
	Tablo - 4.4: Sektör ve Alt Sektörlere Göre ÜFE (Değişim, 2003 = 100, Aralık, 2005)	76
	Tablo - 4.5: Ana Harcama Grupları Açısından TÜFE'deki Değişim (2003 = 100, Ocak - Mayıs, 2006)	78
	Tablo - 4.6: Sektör ve Alt Sektörlere Göre ÜFE'deki Değişim (2003 = 100, Ocak - Mayıs, 2006)	89
5. BÖLÜM:	Tablo - 5.1: Başlıca Dış Ticaret Göstergeleri (Yıllık ve Dönemsel, milyon dolar)	85
	Tablo - 5.2: Ekonomik Faaliyetlere Göre Dış Ticaret	86
	Tablo - 5.3: Geniş Ekonomik Gruplara Göre İthalat (Yıllık, Dönemsel, Milyon Dolar)	88
	Tablo - 5.4: Seçilmiş Fasıllara Göre İhracat	90
	Tablo - 5.5: İhracatın Ülkelere Göre Dağılımı	91
	Tablo - 5.6: İthalatın Ülkelere Göre Dağılımı	92
	Tablo - 5.7: Cari Açık ve Bileşenleri	93
	Tablo - 5.8: Başlıca Turizm İstatistikleri	94
	Tablo - 5.9: Ödemeler Dengesi Açığının Finansmanı	95
	Tablo - 5.10: Yabancı Sermayenin Sektörel Dağılımı (Milyon \$)	96
6. BÖLÜM:	Tablo - 6.1: Seçilmiş Bazı Fasıllarda İthalat ve İhracat (Milyar dolar)	102
	Tablo - 6.2: Verimlilik Göstergeleri ve Ar - Ge'ye Ayrılan Bütçe Ödenekleri	115
	Tablo - 6.3: Sanayi ve Hizmet Sektörlerinde Teknolojik Yenilikler (2002 - 2004, %)	115
	Tablo - 6.4: Büyüme ve İş Ortamı Rekabet Endeksinde Türkiye'nin Yeri	116
	Tablo - 6.5: Türkiye'nin İhracatının Güçlü ve Zayıf Yanları	119

ŞEKİLLER

1. BÖLÜM:	Şekil - 1.1: 2001 Krizi ve Sonrasında Ekonominin Büyüme Eğilimleri	6
	Şekil - 1.2: Kişi Başına Düşen Millî Gelirde Yıllara Göre Değişimler	7
	Şekil - 1.3: Sektörler ve Büyümeye Katkıları (%)	9
	Şekil - 1.4: Yıllara göre Sektörlerin Millî Gelir İçindeki Payları (%)	10
	Şekil - 1.5: 2005 yılında Verilen Yatırım Teşviklerinin Sektörel Dağılımı	19
	Şekil - 1.6: 2005 yılında Verilen Yatırım Teşviklerinin Bölgesel Dağılımı	20
2. BÖLÜM:	Şekil - 2.1: Bütçe Performansındaki Gelişmeler	32
	Şekil - 2.2: Net Kamu Borçlanmasındaki Eğilimler	37
	Şekil - 2.3: Bütçe Açığı, KSBG, Net Kamu Borç Stoku ve Faiz Ödemelerinin Millî Gelirdeki Payı (%)	39
	Şekil - 2.4: Reel Faizlerdeki Gelişmeler	39
	Şekil - 2.5: Konsolide Bütçe Brüt Borç Stoku (GSMH'ya oran)	40
	Şekil - 2.6: Dış Borçların Maliyeti(Faiz Oranı,%)	42

Şekil - 2.7: İç Borçlanmalarda Ortalama (Ay) Vade (2006 yılı ilk üç ay)	44
Şekil - 2.8: Dış Borçlanmalarda Ortalama (Ay) Vade (2006 yılı ilk üç ay)	44
Şekil - 2.9: Çeşitli Göstergelere Göre Dış Borç Kırılganlık Göstergeleri	46
Şekil - 2.10: Başlıca Bütçe Gerçekleşmeleri (Ocak - Nisan, Birikimli)	52
3. BÖLÜM: Şekil - 3.1: Merkez Bankası'nın Faiz İndirim/Artırım Takvimi	56
Şekil - 3.2: Kur ve Reel Kur Endeksindeki Gelişmeler	58
Şekil - 3.3: Mevduatın Yerli ve Yabancı Para Arasındaki Dağılımı	59
Şekil - 3.4: Uluslararası Rezerv Tutma Eğilimleri (Milli gelire oranı, yüzde)	61
Şekil - 3.5: Merkez Bankası Bilanço Rasyoları	62
Şekil - 3.6: Temel Parasal Hedeflerdeki Gelişmeler	63
Şekil - 3.7: Para Tabanı ve Alt Kalemleri (Milyon YTL)	64
Şekil - 3.8: Para Çarpanının Yıl İçinde Değişimi	64
4. BÖLÜM: Şekil - 4.1: Enflasyondaki Gelişmeler (%)	71
Şekil - 4.2: Başlıca Hizmet ve Mal Gruplarına Göre Enflasyon Eğilimleri (Yıllık)	73
Şekil - 4.3: TÜFE Alt Kalemleri, (Yıllık, Yüzde Değişim 2003=100)	75
Şekil - 4.5: 2006'nın İlk Üç Ayında TÜFE ve Enflasyon Hedeflemesine Uyumu	77
5. BÖLÜM: Şekil - 5.1: Dünya Ekonomisinde Büyüme Eğilimleri(%)	81
Şekil - 5.2: ABD Ekonomisinde Enflasyon (TÜFE) ve (Kısa Dönem) Faiz Oranları	82
Şekil - 5.3: Dünya Ekonomisinde Ticari Gelişmeler (% Değişim)	83
Şekil - 5.4: Başlıca Dış Ticaret Göstergeleri	85
Şekil - 5.5: Başlıca Sektörlerde İhracat Eğilimleri (Milyar Dolar)	87
Şekil - 5.6: Başlıca İthalat Kalemlerindeki Gelişmeler	89
Şekil - 5.7: Yıllara Göre Doğrudan Yabancı Sermaye Girişleri (Milyar Dolar)	96
6. BÖLÜM: Şekil - 6.1: Büyüme ve Cari Açık İlişkisi (2000 - 2005)	100
Şekil - 6.2: Dünya Ticaret Fiyatları (ABD Doları,Yıllık,%)	101
Şekil - 6.3: Türkiye'nin Petrol ve Enerji Bağımlılığı	101
Şekil - 6.4: Özel Sektör Yatırımları ve Dış Kaynak Kullanımındaki Eğilimler	105
Şekil - 6.5: Kamu ve Özel Kesimde Son Yıllardaki Başlıca Yatırımcı Sektörler	106
Şekil - 6.6: İthalattaki Gelişmeler (2000 - 2005)	106
Şekil - 6.7: İthalattaki Gelişmeler (Dağılım, %)	107
Şekil - 6.8: İthalattaki Gelişmeler (Değişim, %)	107
Şekil - 6.9: Cari Açık ve Merkez Bankası Rezervlerindeki Gelişmeler (%)	110
Şekil - 6.10: Başlıca İmalat Sanayi Endekslerindeki Gelişmeler	112

Dr. Ömer BOLAT

MÜSİAD Başkanı

Önsöz

TÜRKİYE İÇİN ALTIN KURAL: “İSTİKRAR ve BÜYÜME”

MÜSİAD son yıllarda bilinçli bir tavırla yıllık ekonomik değerlendirme raporunu Haziran ayında yayınlamaktadır. Bunun iki temel nedeni var: Birincisi, Türkiye ekonomisi için yıl aslında Aralık ayının sonunda bitmemektedir. Zira yıl sonuna doğru hükümetler ve şirketler hareketlenir ve bunun neticeleri yılın ilk çeyreği sonunda belirginleşir. İkincisi de, Türkiye’de iç ve dış eksenli bir hat üzerinden ekonomide genellikle Bahar aylarında zorlama bir dalgalanma – türbülans yaşanmaktadır. Bütün bu etkileri bir arada görerek iş alemini bilgilendirmek için bir yarıyıl değerlendirmesi niteliğindeki bu rapor yayınlanmaktadır.

Türkiye ekonomisi halen bir yapısal dönüşüm sürecinden geçmektedir. Dış ticaret hacminin milli gelir içindeki payı % 55’e, doğrudan yabancı sermayenin 10 milyar dolara ulaştığı Türkiye ekonomisi, küresel bir ekonomik bütünleşme süreci içindedir. Dolayısıyla ekonomimizi yalnızca Ankara’nın kararları değil, dış dünyadaki gelişmelerde olumlu ya da olumsuz yönde etkileyebilmektedir. Bu yüzden küresel likidite şartları, FED ya da Avrupa Merkez Bankası’nın faiz kararları, petrol ve doğal gazdaki aşırı fiyat artışları gibi birçok faktör ekonomimiz üzerinde direkt etkiler yapmaktadır.

Nitekim 2006 yılında uluslararası piyasalar Türkiye’yi olumsuz etkileyen bir sürece girmiştir. 2005 yılında “yükselen piyasalara” akan yaklaşık 500 milyar dolarlık rekor sermayenin bir kısmı, ABD ve AB Merkez Bankalarının kısa vadeli faiz artırımları nedeniyle geri çekilmekte, bu nedenle küresel piyasalarda kısmi bir türbülans yaşanmaktadır. Bu sürecin birkaç ay daha devam etmesi beklenmektedir. Ancak ABD’nin bunu kontrollü yapmak ve küresel istikrarsızlığa mahal vermemek gibi zarureti vardır.

Dünyayı etkileyen bu sürecin Türkiye’de (“borsa-faiz-döviz kuru” üçgeninde) nispeten daha derin ve çetin geçmesinde, düşük değerli kura bağlı cari açık ve sıcak para girişinin oluşturduğu kırılganlık ve artış eğilimine giren enflasyon başta gelmektedir. Ayrıca yaşanan sıkıntıda, önce Merkez Bankası Başkanının atanması, şimdi de daha 1 yıl süre varken Cumhurbaşkanlığı seçimi ile ilgili oluşturulan suni gerginlik ve istikrarsızlaştırma çabalarının önemli rolü olmuştur. Adeta reel faizlerin % 34’den dört yılda % 8’e ve IMF’ye olan borçların 24 milyar dolardan 11,8 milyar dolara kadar düşürülmesi karşısında, Türkiye’nin faiz ve borç sarmalından çıkması ihtimalinin engellenmesi girişimlerine hız verildiği anlaşılmaktadır.

Bununla beraber, 2001'deki kriz şartlarından çok farklı olarak, bugün Türkiye'nin makro ekonomik dengeleri ve tedarikleri bu süreci göğüslemeye müsait hale gelmiştir. Kamu maliyesinde disiplinin devam etmesi, bütçe açığının asgari seviyelere düşürülmesi, 60 milyar dolara yakın olan MB döviz rezervleri, kamu borç stokunun milli gelir içindeki payının % 56'ya geriletilmesi ve doğrudan yabancı sermaye yatırımlarının ülkeye gelmeye devam etmesi, Türkiye ekonomisini bugün son derece donanımlı kılmaktadır. Yine de rehavete kapılmadan, son altı yılda halkımızın büyük fedakârlıkları, siyasi alandaki istikrar ve güven ortamı ile özel sektörümüzün dinamizmi ve verimlilik artışının sürüklediği ekonomik istikrar ve büyümedeki kazanımların özenle korunması için tüm kesimlere önemli görev ve sorumluluk düşmektedir. **Türkiye için altın kural, "İstikrar ve Büyüme" sürecinin devam ettirilmesi ve güçlendirilmesidir.**

Sanayimiz ve reel sektörümüz bugün yeni meydan okumalarla karşı karşıyadır. Her şeyden önce, bilhassa küçük işletmelerimizin küreselleşmenin motor gücü olan çokuluslu şirketlere ve hızla değişen tüketim eğilimlerine karşı rekabet etmekte ve yeni süreçlerin gerektirdiği yapısal değişime ayak uydurmakta zorlandıkları görülmektedir. Bilhassa Doğu Asya ekonomilerinin ucuz maliyetlere dayalı rekabet gücü nedeniyle, Uzakdoğu ülkeleri ile olan ticarete 1'e 10, hatta 1'e 13'e varan açıklar verilmektedir. Bu şartlar altında ekonomimizde gündemin artık reel sektöre kaydırılması ve özellikle iç ekonomik şartlardan kaynaklanan olumsuz rekabet unsurlarının, küresel rekabette rakip ülkelerle eşit ya da buna yakın düzeye indirilmesi gerekmektedir.

Açıktır ki, yaşanmakta olan yapısal dönüşüm sürecinde büyük ölçekli işletmeler ve yabancı şirketler, gerek sermaye ve gerekse teknolojik güçleriyle küçük ölçekli işletmelere kıyasla daha avantajlıdır. Burada verimsiz ve rekabet gücü düşük işletmeler zaman içinde rekabete yenik düşüp piyasadan çekilmek zorunda kalacaklardır. Bu iktisadi rasyonaliteye uygun, ancak toplumsal dokuya uygun değildir. Hükümetten beklenen de, bu sürecin hasarsız bir şekilde atlatılabilmesi için gerekli ortamın hazırlanması, yani küçük – orta – ve büyük ölçekli işletmelerin bir arada yaşayabileceği bir ekonomik düzenin ve rekabet ortamının inşa ve ikame edilmesidir.

İş dünyasına düşen sorumluluk ve görev de, "küçük olsun – yalnız benim olsun" anlayışını terk etmek, bunun yerine değişen iş ortamına uyum sağlayacak şekilde kendilerini yeniden yapılandırmaya, bu çerçevede ortaklıklar yoluyla ölçek büyötmeye – maliyet düşürmeye ve verimliliğe odaklanmaktır.

Yapısal nitelikte olan iki kronik problemten biri olan işsizlik sorunu ancak uzun vadede sürdürülecek "yatırım – üretim – büyüme" hamlesiyle çözüme kavuşturulabilecek niteliktedir. İkinci yapısal sorun olan cari açığın da kalıcı olarak ortadan kaldırılması ya da azaltılması için yüksek katma değere dayalı rekabetçi bir ekonomik yapının oluşturulması gerekmektedir. Türkiye bu yolda büyük adımlar atmış, verimliliğin artırılması için büyük önem arz eden mikro ekonomik reformların yapılması yolunda bir çok uygun fırsatlar da artık önümüzde durmaktadır.

Türkiye Ekonomisi 2006 raporumuzda dış ticaret, cari açık ve işsizliğin azaltılmasına yönelik kapsamlı bir analize ve öneriler bütününe yer veriyoruz. Bir çözüm platformu olan MÜSİAD, her zaman olduğu gibi raporun son bölümünde, **"Güçlü Bir Üretim Ekonomisine Geçiş"** için hazırladığı öneriler paketini sunmaktadır.

"Türkiye Ekonomisi – 2006" raporumuzun tüm ilgililer, karar vericiler ve ülkemiz için hayırlı ve faydalı olmasını diliyoruz. Bu değerli eserin hazırlanmasında emeği geçen tüm çalışma arkadaşlarımıza, bilhassa Doç. Dr. İbrahim Öztürk hocamıza, Genel Başkan Yardımcısı Melikşah Utku'ya, Araştırmalar ve Yayın Komisyonu ile Ekonomik Danışma Kurulu üyelerimize en kalbi teşekkürlerimi sunuyorum.

BAŞLICA EKONOMİK GÖSTERGELER: 2002 - 2006

MİLLÎ GELİR	2002	2003	2004	2005	2006	Dönem
GSMH Reel Büyüme Hızı (%)	7,9	5,9	9,9	7,6	5	Program
GSMH (1978 fiyatlarıyla Milyar ABD Doları)	180,8	239,2	299	360,5	382	Program
Kişi Başı Milî Gelir (ABD Doları)	2598	3383	4175	5010	5235	Program
Sanayi Üretim Artış Hızı (%)	9,4	8,8	9,8	6,5	4,4	Ocak - Nisan 2006
İmalât Sanayi Üretim Endeksi (1997=100)	102,5	112,1	123,6	129,3	122,5	Ocak - Nisan 2006
İmalât Sanayi Kapasite Kullanım Oranı (%)	76,2	78,5	81,7	80,4	78,0	İlk Çeyrek
İşsizlik Oranı	10,2	10,5	10,3	10,4	11,9	Şubat 2006
FİYATLAR VE PARA PİYASASI	2002	2003	2004	2005	2006	
Enflasyon TÜFE, % (12 Aylık Ortalama)	29,7	18,4	9,32	7,7	9,8	Mayıs 2006
ÜFE, % (12 Aylık Ortalama)	30,8	13,9	13,8	2,66	7,6	Mayıs 2006
Amerikan Doları (Alış, Yıllık ortalama, YTL)	1.505.840	1.493.068	1,42	1,34	1,52	Mayıs 2006
Avro (Alış, Yıllık ortalama, TL)	1.429.766	1.685.301	1,76	1,59	1,94	Mayıs 2006
KAMU MALİYESİ	2002	2003	2004	2005	2006	
KONSOLİDE BÜTÇE-Milyar YTL						
Gider (Bütçe)	115,6	140,4	141	144,5	54,5	Ocak - Nisan 2006
Gelir	76,4	100,2	109,8	134,8	50,4	Ocak - Nisan 2006
Bütçe Açığı (-)	40,1	40,2	30,3	9,7	4,1	Ocak - Nisan 2006
Bütçe Açığı/GSMH (%)	- 14,6	- 11,3	- 7,1	- 2		
KAMU SEKTÖRÜ BORÇLULUK GÖSTERGELERİ						
Konsolide Bütçe Toplam Borç Stoku	242,8	282,9	316,5	331,1	332,9	Nisan 2006
İç Borç Stoku	149,9	194,4	224,5	244,8	246,6	Nisan 2006
Dış Borç Stoku ---Milyar ABD Doları	56,8	63,4	68,5	64,6	65,5	Nisan 2006
İç Borç Faiz Oranı (DİBS, Yıllık Bileşik)	58,8	58,1	23,1	16,4		
İç Borç Stokunun Reel Faizi (%)	34	26	12	7	8,11	
Toplam Net Kamu Borç Stoku/GSMH (%)	78,5	70,4	63,5	56		
Toplam Kamu Brüt Borç Stoku/GSMH (%)	88,3	79,3	73,8	68		
DIŞ DENGİ	2002	2003	2004	2005	2006	
İhracat (Milyon ABD Doları)	36,059	47,068	63,1	73,3	24,2	Ocak-Nisan 2006
İthalat (Milyon ABD Doları)	51,554	68,808	97,3	116,5	40,3	Ocak-Nisan 2006
Dış Ticaret Açığı	- 15,5	- 21,7	- 34,4	- 43,1	- 16,1	Ocak-Nisan 2006
İhracatın İthalatı Karşılama Oranı (%)	69,9	68,1	64,8	63	61,8	Ocak-Nisan 2006
İhracat / GSMH (%)	19,9	19,8	21,1	20,3		
İthalat / GSMH (%)	28,5	29	32,6	32,3		
Cari Denge (Milyar ABD Doları)	- 1,5	- 8	- 15,6	- 22,8	- 12,5	Ocak-Nisan 2006
Cari Açık / GSMH (%)	0,8	2,7	5,4	6,4		

MÜSİAD'IN 2006 YIL SONU TAHMİNLERİ

Büyüme:	% 5,5
Bütçe Açığı:	8 Milyar YTL
Enflasyon:	
TÜFE:	% 8 - 8,5
ÜFE:	% 8,5 - 9
Dış Denge:	
İhracat:	82 Milyar Dolar
İthalat:	127 Milyar Dolar
Dış Ticaret Açığı:	45 Milyar Dolar
Cari Açık:	25 Milyar Dolar

1. BÖLÜM

MİLLÎ GELİR, BÜYÜME VE İSTİHDAM

1. MİLLÎ GELİR VE BÜYÜME

1.1. Büyüme Performansı

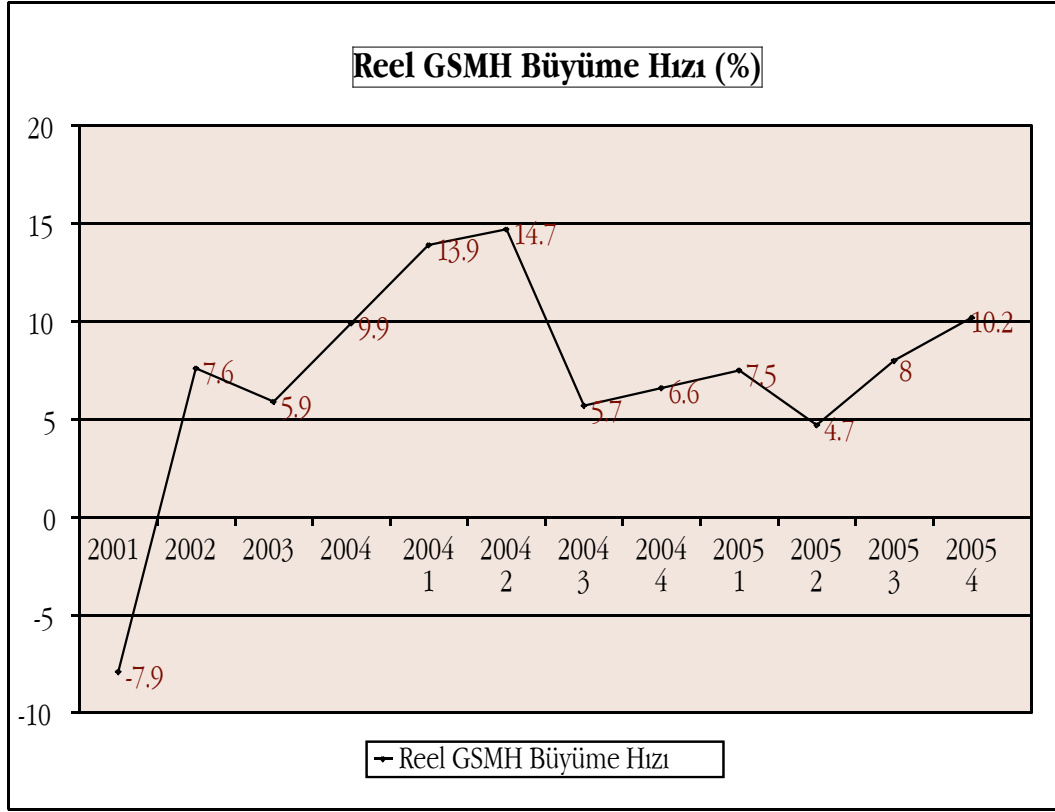
Türkiye ekonomisi, 2001 krizinden itibaren sürdürdüğü aralıksız büyüme sürecini 2005 yılında da sürdürmüştür. Bu süreçteki büyümeyi “özelikli” hale getiren, özel sektör kaynaklı yatırım hamlesine eşlik eden verimlilik artışı, kamu maliyesindeki disiplin ve son derece elverişli olan uluslararası konjonktürdür.

2005 yılı ilk yarısı itibarıyla açıklanan önce büyüme, sanayi üretim ve bir müddet sonra da ihracat verileri, büyüme sürecinde tıkanıklık işaretleri olarak algılanmış, buna dayalı olarak 2005 yılı sonu itibarıyla büyümenin hedeflendiği % 5'lik oranın altında, en iyi ihtimalle de hedef düzeyinde gerçekleşeceği beklenmiştir. Ancak bilahare açıklanan ve beklentilerin hayli üzerine çıkan üçüncü çeyrek büyüme oranı, beklentilerin büyük oranda olumlu yönde revize edilmesine neden olmuştur. Nihayet son çeyrek verileri de yüksek çıkmış, söz konusu yüksek oranlar ve önceki dönemlere yönelik olarak yapılan yüksek çaplı düzeltme, kamuoyunda eleştiri ve yorum konusu olmuştur. (Bkz.Şekil-1.1).

Eski adı Devlet İstatistik Enstitüsü (DİE) olan Türkiye İstatistik Kurumu (TÜİK) tarafından kamuoyuna açıklanan son verilere göre GSMH, 2005 yılında dönemsel bazda sırasıyla % 7,5, % 4,7, % 8 ve % 10,2 oranlarında büyüyerek toplamda bir önceki yıla nispetle % 7,6 oranında artmıştır. Benzer şekilde, Gayrisafi Yurtiçi Hasıla (GSYİH) da dönemsel bazda sırasıyla % 6,6, % 5,5, % 7,7 ve % 9,5 oranlarında gelişerek yıl sonu itibarıyla % 7,4 oranında büyümüştür. Hatırlanacağı üzere 2004'te GSMH yüzde 9,9, GSYİH da yüzde 8,9 büyümüştü.

2005 yılındaki büyüme sayesinde 2004 yılına göre 61,4 milyar dolar daha artan GSMH cari fiyatlarla, o günün kurlarıyla 360,8 milyar dolara, GSYİH da 361,4 milyar dolara ulaşmıştır. 2004'te GSMH 299,4 milyar dolar, GSYİH da 300,5 milyar

dolar seviyesindeydi. Türk lirası cinsinden bakıldığında ise GSMH 486,4 milyar YTL, GSYİH ise 487,2 milyar YTL olarak gerçekleşmiştir. Buna göre, GSMH cari fiyatlarla dolar bazında yüzde 20,5 ve GSYİH da dolar bazında yüzde 20,3 büyümüştür.

Şekil-1.1. 2001 Krizi ve Sonrasında Ekonominin Büyüme Eğilimleri

Şekil-1'de gösterildiği gibi, 2005 yılındaki performans ile beraber 2001 krizinden sonra Türkiye ekonomisi dört yıl arka arkaya yüzde 5'in üzerinde bir büyüme sağlamıştır. 2001 krizinde yüzde 9,5 oranında küçülen Türkiye ekonomisi, 2002 yılındaki yüzde 7,9'luk büyüme hızıyla yeniden büyümeye başlamıştı. 2003 yılında yüzde 5,9 olan büyüme oranı, 2004 yılında yüzde 9,9'a ulaşmıştı. 2002-2005 yılları arasındaki birikimli büyüme de böylece yüzde 35,1 oranına ulaşmıştır.

2001 krizinin ardından son 4 yılda Türkiye duraksamadan ve durgunluğa girmeden büyümeye devam etmiştir. Böylece tam 16 çeyrektir ekonomide fiyat istikrarına doğru ciddi adımların atıldığı bir zaman diliminde yüksek büyüme de sağlanmıştır. TÜİK'in üçer aylık dönemler itibariyle millî geliri hesapladığı 1987 yılından sonraki dönemde en uzun büyüme süreci, 1994 krizinden sonra 1995 yılının ikinci çeyreğinde başlayarak 1998 yılının son çeyreğine kadar geçen 15 dönemde yaşanmıştır. Buna göre, hâlihazırda yaşanmakta olan büyüme süreci de son 20 yılın en uzun soluklu büyüme süreci olarak kendini göstermiştir.

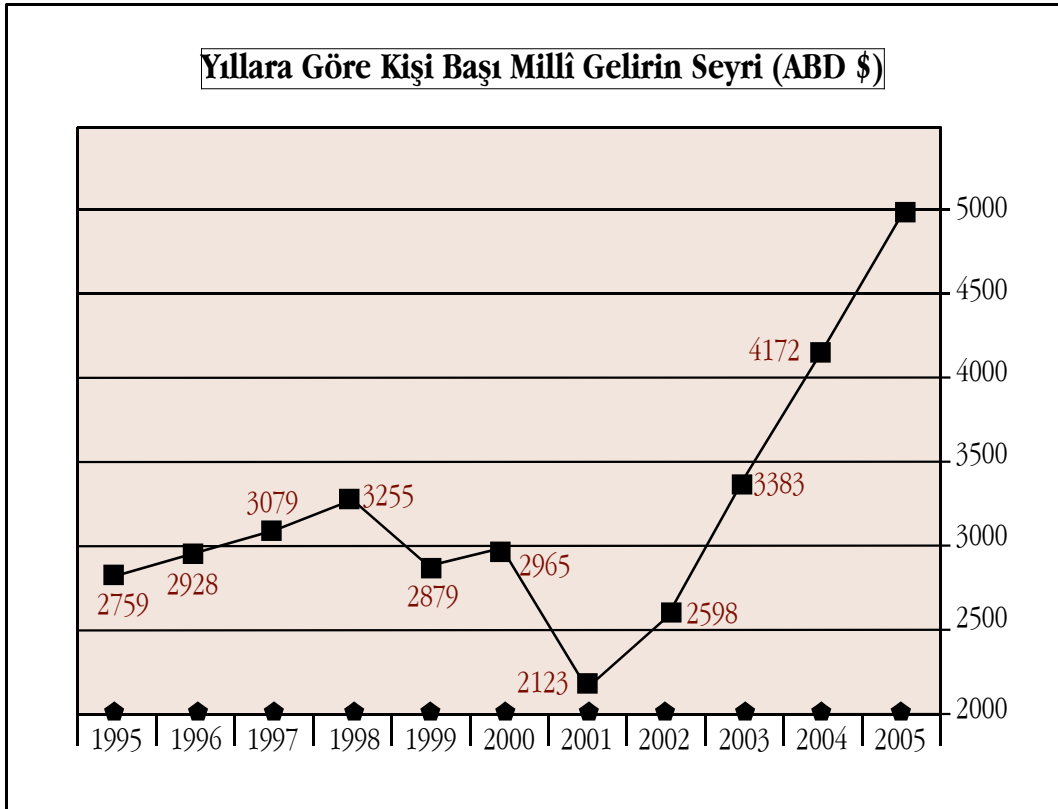
1.2. Kişi Başına Düşen Millî Gelir

2001 krizi ile 2 bin dolar seviyelerine kadar gerileyen kişi başına millî gelir, son yıllarda bir taraftan millî gelir artışında yakalanan ivme, diğer taraftan Türk Lirasının dolar karşısında değer kazanmaya devam etmesi ile birlikte ilk defa 5 bin doların üzerine çıkmıştır. Cari fiyatlarla 2004 yılında kişi başına millî gelir 4.172 dolardı. Böylelikle, geçen yıl bir önceki yıla göre kişi başına gelir 836 dolar artmıştır.

Tablo-1.1: Kişi Başına GSMH ve GSYİH'daki Gelişmeler

Yıllar	Cari fiyatlarla Kişi Başına GSMH (YTL)	Gelişme hızı %	Cari fiyatlarla Kişi Başına GSMH	Gelişme hızı %	Yıllar	Cari fiyatlarla Kişi Başına GSYİH (YTL)	Gelişme hızı %	Cari fiyatlarla Kişi Başına GSYİH	Gelişme hızı %
2004	5.975	18,5	4.172	23,3	2004	5.997	17.9	4.187	22,7
2005	6.749	13,0	5.008	20,0	2005	6.761	12.9	5.016	19,8

Daha geniş bir perspektiften bakmak gerekirse, Türkiye'nin kişi başına düşen geliri ilk kez 1975 yılında bin doları aşmıştır. 1990 yılında ise ilk kez 2 bin doları, 1993 yılında ise 3 bin doları aşmıştır. Ancak 1994 krizinde ekonomideki küçülme nedeniyle 2 bin 184 dolara kadar geriledikten sonra 1997'de tekrar 3 bin doları aşmış, 2001 kriziyle bir kez daha 2 bin dolara dönüş yapmış, 2003 yılında ancak 1993 yılındaki düzeyini tekrar yakalayabilmiş ve 3 bin 383 dolara çıkmıştır (Şekil-1.2).

Şekil-1.2: Kişi Başına Düşen Millî Gelirde Yıllara Göre Değişimler

Şüphesiz ki, kişi başına millî gelirden 2004 yılına göre 836 dolarlık artışta, kurdaki düşüş de etkili olmuştur. 2004 yılında 1,4223 YTL olan ithal ağırlıklı ortalama dolar kuru 2005 yılında yüzde 5,9'luk gerilemeyle 1,3478 YTL'ye düşmüştür. Yapılan hesaplamalara göre, kişi başına gelirdeki artışın 296 dolarlık kısmının döviz kurundaki düşüşten kaynaklandığı görülmektedir. Öte yandan, geriye kalan 540 dolarlık artış ise yaratılan katma değerdeki gerçek artıştan kaynaklanmıştır. Tahmin edilebileceği gibi, 2006 yılı Mayıs ayında kurların yükselerek yeni bir platforma yerleşmesi kişi başı millî gelirdeki artış hızını olumsuz yönde etkileyebilecektir.

2. ÜRETİM AÇISINDAN MİLLÎ GELİRDEKİ GELİŞMELER

2.1. Hızlı Büyüme Sektörleri

Üretim açısından millî gelir tarım, sanayi, inşaat ve hizmetler sektöründen oluşmaktadır. Tablo-1.2'de sunulan verilere göre yıl boyunca en yüksek oranda büyüyen ana ve alt sektörler, inşaat sektörü (% 21,5), ithalat vergileri (% 12,2) ve ulaştırma-haberleşme (% 8,8), ticaret ve serbest meslek ve hizmetler sektörü (%7,4), sanayi (% 6,5) ve nihayet tarım sektörü (%5,6) şeklinde sıralanmaktadır. 2005 yılında daralan sektörler ise mâli kuruluşlar ile kâr amacı olmayan kuruluşlardır.

Tablo-1.2: Sabit Fiyatlarla GSMH- (Faaliyet kollarına ve 1987 yılı üretici fiyatlarına göre, 2005)

İktisadi Faaliyet Kolları	Büyüme I. Dönem (%)	Büyüme II. Dönem (%)	Büyüme III. Dönem (%)	Büyüme IV. Dönem (%)	PAY (%)	GELİŞME HIZI (%)
1. Tarım	4,3	8,2	7,5	-0,1	11,5	5,6
A. Çiftçilik ve hayvancılık	3,1	10,5	8,1	0,6	10,7	6,4
B. Ormancılık	9,2	-14,3	13,5	-8,7	0,5	7,4
C. Balıkçılık	7,4	7,0	1,9	-2,8	0,3	2,6
2. Sanayi	6,6	3,9	5,7	10,1	29,4	6,5
A. Madencilik ve taşocakçılığı	17,5	15,8	3,6	18,2	1,1	12,8
B. İmalât sanayii -	6,6	3,2	5,5	9,5	25,0	6,1
C. Elektrik, gaz, su	3,7	6,1	8,3	11,9	3,3	7,5
3. İnşaat sanayi	20,6	25,4	25,6	14,8	4,3	21,5
4. Ticaret	7,0	5,0	7,5	9,9	24,0	7,4
5. Ulaştırma ve haberleşme	6,8	4,7	8,0	15,2	13,6	8,8
6. Mâli kuruluşlar	0,7	0,3	-0,5	-1,2	1,6	-0,2
7. Konut sahipliği	1,3	1,4	1,6	1,9	4,2	1,5
8. Serbest meslek ve hizmetler	6,7	5,5	7,7	9,4	2,2	7,4
9. (Eksi) İzafi banka hizmetleri	1,4	1,0	0,8	0,8	1,3	1,0
10.Sektörler toplamı (1-9)	6,8	5,4	7,5	9,3	89,6	7,3
11.Devlet hizmetleri	-0,3	1,3	1,0	1,2	3,6	0,8
12.Kâr amacı olmayan özel hizmet kuruluşları	-1,3	0,1	-0,2	0,4	0,3	-0,2
13.Toplam (10+11+12)	6,4	5,3	7,3	9,0	93,5	7,0
14.İthalat vergisi	8,7	8,8	14,7	16,2	7,3	12,2
15.GSYİH (Alıcı fiyatlarıyla) - (13+14)	6,6	5,5	7,7	9,5	100,8	7,4
16.Dış alem net faktör gelirleri	-	-	-	-	-0,8	-
A. Dış alemden gelen	19,7	-3,5	28,6	26,1	3,4	17,5
B. (Eksi) Dış aleme giden	-0,1	17,5	14,9	4,7	4,2	8,7
17.GSMH (Alıcı fiyatlarıyla) (15+16)	7,5	4,7	8,0	10,2	100,0	7,6

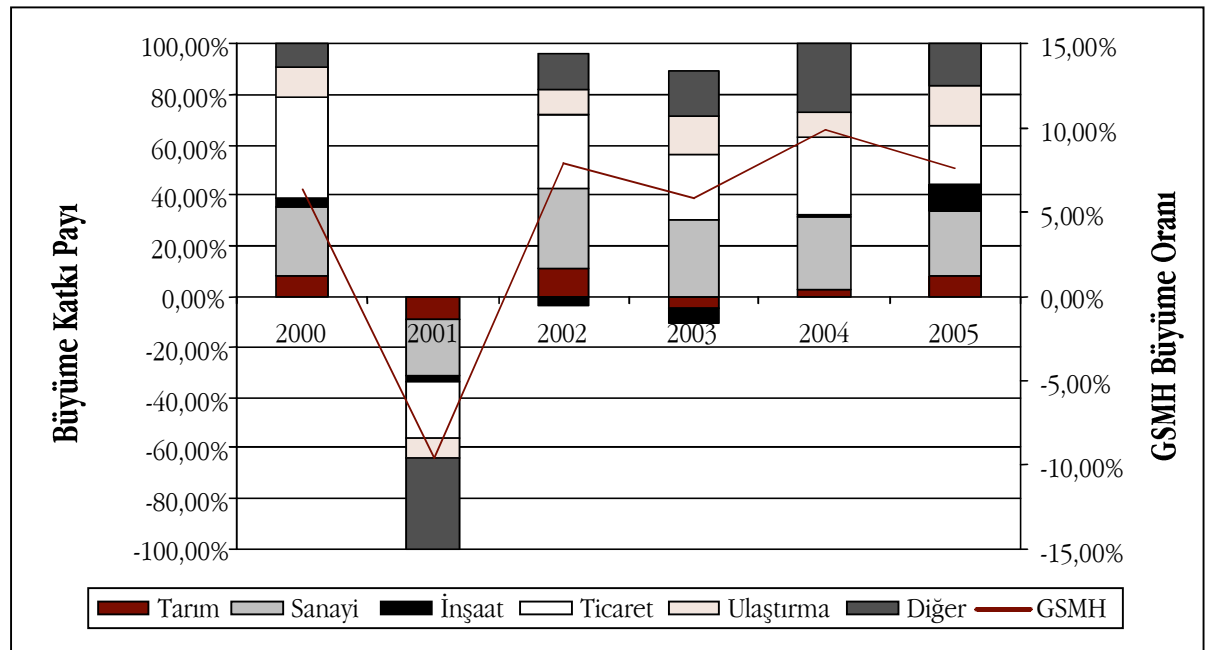
Son yıllarda sanayinin büyüme hızının genellikle GSYİH'nın büyüme hızına yakın çıktığı, 2002 ile 2004 arasında GSYİH büyüme oranının üzerindeki büyümesiyle de ekonomiyi sürüklediği görülmektedir. Hizmetler sektörü de benzer şekilde, 2000 ve 2005 yıllarından anlaşılabileceği gibi sanayi büyümesinin yetersiz kaldığı dönemlerde GSYİH'nın üzerinde büyüyerek büyümeyi desteklemiştir.

Öte yandan, tarım sektörü hem istikrarsız büyümeye, hem de genel performansın hayli altında kalmaya devam etmiş ve ancak 2005 yılı ile birlikte GSYİH'ya yakın bir büyüme gösterebilmiştir. Buna rağmen, tarımdaki bu gelişmenin ne ölçüde sürdürülebilir olduğunu tahmin etmek mümkün değildir. Tarım kesimi büyüme oranının hemen her zaman ortalama büyüme oranının altında kalacağını söyleyebilmekle birlikte, farkın geçmişte olduğu gibi istikrarsız patlamalarla açılması sıkıntılı bir süreçte işaret edecektir.

2.2. Lokomotif Sektörlerdeki Gelişmeler

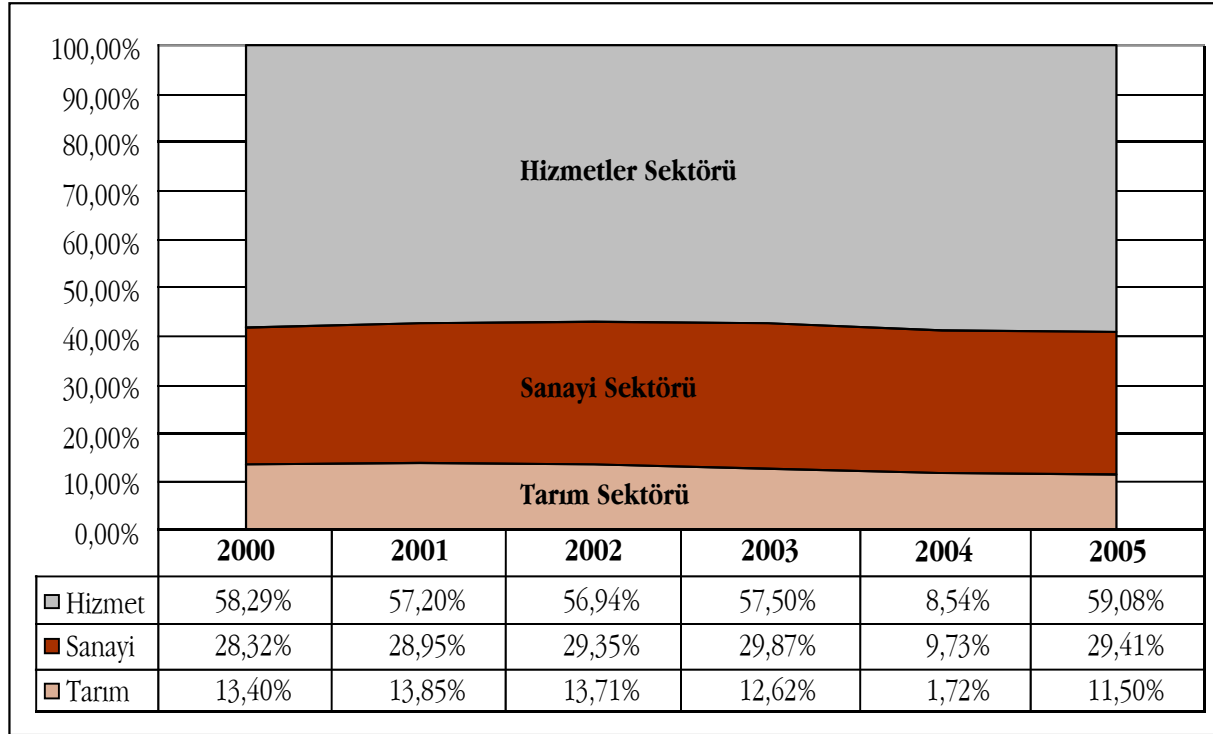
Türkiye ekonomisinde sektör payı olarak büyümeyi etkileme gücü en yüksek ekonomik faaliyetler sırasıyla; sanayi, ticaret, ulaştırma - haberleşme ve tarım sektörleridir. Tablo-1.2.'deki verilere dayanarak hazırlanan Şekil-1.3.'den takip edileceği üzere, ekonominin lokomotif sektörlerinin büyümeye olan katkısı şu şekilde özetlenebilir:

- (i) Millî Gelir içindeki sektör payı yüzde 29,1 olan sanayi sektörü, 2004 yılında yüzde 9,4 ve 2005 yılında ise yüzde 6,5 oranında büyümüştür. Bu büyük ağırlığı nedeniyle sanayi sektörünün 2005 yılındaki yüzde 7,6'lık büyümeye katkısı 1,9 büyüklüğünde olmuştur.
- (ii) Millî Gelir içindeki sektör payı yüzde 24 olan ticaret sektörü ise yüzde 7,4 oranında büyümüş ve millî gelirdeki büyümeye katkısı 1,8 büyüklüğünde olmuştur.
- (iii) Millî Gelir içindeki sektör payı yüzde 13,6 olan ulaştırma-haberleşme sektörü, yüzde 8,8 oranında büyümüş ve ekonomik büyümeye 1,2 büyüklüğünde bir katkıda bulunmuştur.
- (iv) Millî Gelir içindeki sektör payı yüzde 11,5 olan tarım sektörü, yüzde 5,6 oranında büyümüştür.
- (v) Millî Gelir içindeki sektör payı yüzde 4,5 olan inşaat sektörü, yüzde 21,5 oranında büyümüş ve büyümeye 0,8 kadar bir katkıda bulunmuştur.
- (vi) Millî Gelir içindeki sektör payı yüzde 11,5 olan tarım, yüzde 5,6 oranında büyümüş ve büyümeye katkısı 0.7 oranında olmuştur.

Şekil-1.3: Sektörler ve Büyümeye Katkıları (%)

Açıkça görüleceği gibi, tarım kesiminin GSMH içindeki payı hızla erimektedir. Öte yandan, krizden çıkışta önemli bir etkisi olan sanayi sektörünün son iki yıldır kısmen ivme yitirdiği de gözlemlenmektedir. Bu durum kimi yorumcunun, Türkiye'de sanayi bazlı büyümenin sonuna gelindiği şeklinde iddialarda bulunmasına sebep olmuştur. Böyle bir iddia için henüz erken olduğu düşünülmektedir. Hizmetler kesimindeki artan ivmenin orta vadede sanayiden ziyade tarımın payını azaltacağını, sanayideki pay kaybının konjonktürel olduğunu söyleyebiliriz.

Şekil-1.4: Yıllara göre Sektörlerin Millî Gelir İçindeki Payları (%)

2.3. Sanayi Üretimi

2005 yılı sonu itibarıyla aylık sanayi üretim endeksi bir önceki yılın Aralık ayındaki 128,6'dan 139,7'ye kadar yükselmiştir. Buna benzer bir şekilde imalat sanayi üretim endeksi ise 127,9'dan 137'ye çıkmıştır. Yıllık ortalama olarak ele alındığında toplam sanayi üretiminin 2005 yılında % 5,4, imalat sanayi endeksi % 4,8, madencilik % 13,8, enerji üretimi ise % 7,6 oranlarında büyümüştür. Öte yandan imalat sanayi kapasite kullanım oranı da 2005 yılı sonu itibarıyla yüzde 80,6 olarak gerçekleşmiştir.

Tablo-1.3: Yıllara Göre Üretimdeki Gelişmeler

	2000	2001	2002	2003	2004	2005
Tarım Katma Değeri (1987 Fiyatlarıyla-Milyon YTL)	15.962	14.994	15.978	15.549	15.863	16,755
Sanayi Katma Değeri (1987 Fiyatlarıyla- Milyon YTL)	33.738	31.207	34.142	36.793	40.234	42,839
İmalât Sanayi Üretim Endeksi (1997=100) (Yıllık Ortalama)	102,1	92,4	102,5	112,0	123,7	129,6
İmalât Sanayi Kapasite Kullanım Oranı (Yıllık Ortalama)	76,1	71,6	76,2	78,5	81,6	80,5
Elektrik üretimi (Hidrolik GWh) (2006 Ocak)	30.879	24.010	33.684	35.330	46.084	39.658
Elektrik üretimi (Termik GWh) (2006 Ocak)	93.934	98.563	95.563	105.101	104.464	122.174
Jeotermal+rüzgâr (2006 Ocak)	109	152	153	150	151	151

Kaynak: DTM, TÜİK, TCMB

Alt sektörler itibarıyla bakıldığında (4), yıl boyunca en büyük artışın yaşandığı sektörler, metal eşya (% 32), toprak ürünleri (% 10,2), taşıt araçları (% 9,6) ve kimya sektörü (% 6,3) olmuştur. Yıl boyunca dikkat çeken küçülmelerin yaşandığı sektörlerin başında ise giyim (% 12,4) ve tekstil (% 11,8) sektörleri gelmektedir. Ekonominin beklentilerin üzerinde büyüdüğü bir yılda bile en büyük katma değer oluşturulduğu, ihracatının yüzde 25 ve fazlasını gerçekleştiren ve temel istihdam alanı olan sektörlerdeki daralma, bu iki sektörün yapısal bir küçülme sürecine girdiğini ortaya koymaktadır.

Tablo-1.4: Sanayi Üretim Endeksi (Bir önceki yıla göre % değişim)

	Yıllık				2005			2006	
	2002	2003	2004	2005	Ekim	Kasım	Aralık	Ocak	Şubat
Sanayi	9,4	8,8	9,8	5,4	7,0	10,0	7,5	-5,9	4,9
Madencilik	-8,3	-3,4	4,0	13,8	15,0	20,2	14,8	-0,9	2,1
Enerji	5,4	8,5	6,8	7,6	7,8	11,2	7,5	8,2	7,9
İmalât	10,9	9,3	10,4	4,8	6,5	9,4	7,1	-7,9	4,8
Gıda-İçecek	2,9	7,6	-0,5	6,2	12,4	6,5	12,0	2,6	14,6
Tekstil	12,5	2,1	-1,5	-11,8	-13,2	-7,4	-2,7	-20,3	-7,9
Giyim	3,3	1,7	3,5	-12,4	-10,4	-18,9	6,2	-35,5	-2,0
Petrol Ürünleri	9,1	3,1	-4,7	-0,1	11,9	4,5	5,3	-5,2	-23,6
Kimya	14,2	8,8	16,1	6,3	-1,6	27,6	10,4	-1,8	19,3
Toprak Ürünleri	10,9	10,0	9,1	10,2	1,6	16,5	9,9	-13,8	19,4
Ana Metal	10,1	11,9	11,6	3,4	-4,0	0,8	10,0	-10,0	4,9
Metal Eşya	0,5	3,2	9,4	32,0	5,3	16,7	26,4	-27,7	22,5
Makine-Tech.	21,4	22,4	31,0	1,2	9,9	15,5	0,5	-3,9	14,5
Taşıt Araçları	27,1	47,6	53,3	9,6	26,4	6,1	7,6	9,3	14,2

Kaynak: DPT, Aylık Ekonomik Gelişmeler, Mart 2006.

2.4. Tarım Sektörü

Sektörel plansızlık, yağış rejimi ve toprağın kullanımı gibi birçok yapısal nedenlerden ötürü Türkiye’de tarım sektörünün performansı yıldan yıla büyük farklılıklar gösteren yapısına rağmen, son iki yılda bu eğilimin ortadan kalktığı ve sektörün, 2005 yılında 5,6’lık büyümeyle millî gelir artışına kayda değer bir katkı sağladığı görülmektedir.

Gerçekten de tarım sektörü, tüm sektörler arasında en istikrarsız büyüme-küçülme eğilimleri sergileyen sektördür. Sektör 2000 yılında yüzde 4 civarında bir büyüme göstermiş, 2001 yılındaki krizde yüzde 6,5 oranında küçülmüş, 2002 yılında yine yüzde 7’e yakın bir oranda arttıktan sonra 2003 yılında yeniden yüzde 2,5 oranında küçülmüştü. Sektör, 2004 yılında yüzde 2’lik büyümeden sonra 2005 yılında da yüzde 5,6 oranında büyüyerek 1987 yılı sabit fiyatlarıyla 16,7 milyar YTL, cari fiyatlarla ise yüzde 3,2 oranında büyüyerek 49,9 milyar YTL’lik bir değer üretmiş oldu (Tablo-1.5). Bu arada sektördeki sabit fiyatlarla kaydedilen büyümenin cari fiyatlarla kaydedilen büyümeden daha yüksek gerçekleşmesinin nedeni, sektörde yaşanan yüzde 2,27’lik fiyat düşüşüdür.

Tarımda kaydedilen bu büyümeye rağmen, tarımın millî gelir içindeki payında süregelen tedrici azalma devam etmiştir. Tarımsal nüfusun toplam nüfus içindeki payının ve tarımsal istihdamın toplam istihdam içindeki payının azalmasına paralel olarak tarımın millî gelirden aldığı payın azalmaya devam etmesi, ancak kişi başı düşen üretimin, yani verimliliğin tedricen artması beklenmektedir.

Tablo-1.5: Tarım Sektörünün Gayri Safi Katma Değeri (2005, Yıllık, YTL)

Alt Sektörler	Yıllık Cari Fiyatlarla		Sabit Fiyatlarla	
	Değer	Değişme	Değer	Değişme
A. Çiftçilik ve hayvancılık				
Hububat	10 341 208 194	-1,8	2 998 419	7,2
Bakliyat	1 218 980 341	6,0	424 933	-6,1
Meyveler	14 373 932 992	15,8	4 612 721	16,2
Sebzeler	477 503 351	-4,1	2 479 144	4,8
Ot ve saman	5 744 155 912	11,6	1 303 685	13,4
Çiçekçilik	44 322 451	12,8	25 354	2,2
Çiftçilik üretimi	48 030 254 544	4,8	15 152 006	6,9
Hayvancılık üretimi	17 183 003 122	0,1	5 099 466	-0,1
Çiftçilik ve hayvancılık üretimi	65 213 257 666	3,5	20 251 472	5,1
Çiftçilik ve hayvancılık masrafı	23 510 271 974	4,2	5 423 762	0,6
Çiftçilik ve hayvancılık gayri safi katma değeri	41 702 985 692	3,1	14 827 710	6,8
Tarım sanatları gayri safi katma değeri	4 438 251 539	-0,4	796 536	-0,1
Çiftçilik, hayvancılık ve tarım sanatları gayri safi katma değeri	46 141 237 232	2,8	15 624	245 6,4
B. Ormancılık gayri safi katma değer	1 756 925 380	3,2	734 638	-7,4
C. Balıkçılık gayri safi katma değer	2 059 167 873	15,3	396 759	2,6
Tarım Sektörü Gayri Safi Katma Değeri	49 957 330 485	3,2	16 755 642	5,6

Tarım kesimindeki büyümede, sabit fiyatlarla yüzde 6,9 oranında artarak 15 milyar YTL'yi aşan çiftçilik üretiminin büyük bir katkısı vardır. Bu meyanda, 2005 yılında hububat üretimi yüzde 7,2 oranında artarak sabit fiyatlarla 2,9 milyar YTL'yi, meyve üretimi yüzde 16,2 oranında artarak 4,6 milyar YTL'yi, sebze üretimi yüzde 4,8 oranında artarak 2,4 milyar YTL'yi, ot ve saman üretimi ise yüzde 13,4 oranında artarak 1,3 milyar YTL'yi aşmıştır.

Bu arada çiçekçilik üretimindeki artış yüzde 2,2, çiftçilik ve hayvancılık üretimindeki artış ise yüzde 5,1 oranında gerçekleşmiştir. 2005 yılında çiftçilik ve hayvancılık masrafları cari fiyatlarla yüzde 4,2 oranında artarak 23,5 milyar YTL, sabit fiyatlarla da yüzde 0,6 oranında artarak 5,4 milyar YTL'ye ulaşmıştır. 2005 yılında çiftçilik ve hayvancılık gayri safi katma değeri sabit fiyatlarla yüzde 6,8 oranında, çiftçilik-hayvancılık ve tarım sektörü gayri safi katma değeri yüzde 6,4, balıkçılık gayri safi katma değeri ise yüzde 2,6 oranında artış göstermiştir. Öte yandan, gayrisafi katma değer oranı bakliyat üretiminde sabit fiyatlarla yüzde 6,1, diğer tarla ürünleri üretimi yüzde 3 oranında, hayvancılıkta ise yüzde 0,1 oranında gerilemiştir. En büyük daralmalarından birisi ise gayri safi katma değerinde yüzde 7,4 oranında azalma kaydedilen ormancılık ürünlerinde gerçekleşmiştir.

Bütün bu gelişmelerden sonra üretim yöntemiyle yapılan GSMH hesaplamalarına göre 2005 yılında tarım sektörünün GSMH'deki büyümeye katkısı yüzde 0,7 puan düzeyinde gerçekleşmiştir. Böylece tarım, sanayi ve ticaret sektörlerinin büyümeye toplam katkısı 4,4 puana ulaşmıştır.

MİLLÎ GELİR HESAPLARINDA REVİZYON

TÜİK yılın üç aylık dönemlerine ait olarak daha önce yaptığı büyüme hızı tahminlerini revize ederek artı yönde düzeltilmiştir. Dördüncü üç aylık büyüme rakamları da bu meyanda yüksek belirlenmiştir. Böylece 2005 yılında beklenenin üzerinde bir büyüme elde edildiği anlaşılmaktadır. Büyüme verilerinin tartışılmasına yol açan revizyon ise daha çok tarım sektörüne yönelik olarak gerçekleşmiştir. Esasen yapılan revizyon yıl sonunda elde edilen büyüme rakamını etkileyecek kadar anlamlıdır. Ancak aşağıda tartışılacağı gibi, bundan çıkartılması gereken sonuç; yıl sonu verilerinin şişirilmiş ve dolayısı ile güvenilmez olduğu değildir. Tam tersine, belki üçüncü çeyrekte açıklanan büyüme rakamlarının gerçeğin altında kalmış olması ve durumun gecikmeli de olsa düzeltilmiş olmasıdır.

Tarım Bakanlığı bünyesinde bulunan Tarım Ürünleri Tahmin Komitesi 2005 yılına ilişkin olarak, Ağustos ve Kasım 2005 ile Mart 2006'da birbirinden ayrı tahmin yapmıştır. Bu tahminler arasında miktar olarak yüzde 3,7'lik bir farkın olduğu anlaşılmaktadır. Zira tarımsal üretim miktarının üçüncü tahminde ilk tahmine göre 5 milyon 450 bin ton daha fazla arttığı belirlenmiştir.

Yapılan revizyonlardan sonra birinci çeyrek için sıfır olarak tahmin edilen tarımsal gelişme hızı yüzde 4,3'e, ikinci çeyrekte yüzde 0,1 olarak tahmin edilen büyüme hızı yüzde 8,2 üçüncü dönemde sabit fiyatlarla yüzde 6,4 olarak tahmin edilen büyüme de yüzde 7,5 olarak revize edilmiştir. Neticede uzun süredir durgun bir seyir izlemesi hasebiyle tarım sektöründe bu yıl da büyük bir hareketlilik beklenmezken, gerçekleşen yıllık ortalama yüzde 5,6'lık büyüme, yüzde 7,6'lık büyüme oranına 0,6 puanlık bir katkı yapmış ve böylece genel büyüme rakamları da yukarıya çekilmiştir.

Tablo-1.6: 2005 Yılı Dönemler İtibariyle Büyüme Sonuçları

	GSMH		Tarım	
	Revizyonsuz	Revize	Revizyonsuz	Revize
I. Çeyrek	5,3	7,5	0	4,3
II:Çeyrek	3,4	4,7	0,1	8,2
III:Çeyrek	7,3	8	6,4	7,5
IV. Çeyrek	10,2	10,2	0,1	0,1
2005 Yıllık	6,5	7,6	1,6	5,6

Yapılan revizyonlara göre, tarımsal üretimde en anlamlı paya sahip olan kategorilerde aşağıdaki şekilde bir değişikliğe gidilmiştir. Başlangıçta 14,4 milyon ton olarak tahmin edilen meyve üretim miktarı daha sonra yüzde 10,8'lik artışla üçüncü tahminde 16 milyon 2,7 bin ton olarak açıklanmıştır. Aynı şekilde 2005 yılı Ağustos ayında yapılan ilk tahminde 64 milyon 577,7 bin ton olarak tahmin edilen hububat üretimi ikincisinde 67 milyon 107,6 bin tona, üçüncü tahminde 67 milyon 361,4 bin tona yükseltilmiştir. Hububat üretim miktarının birincisine göre üçüncü tahminde yüzde 4,3 oranında, miktar olarak da 2 milyon 783,7 bin tonluk artış gösterdiği belirlenmiştir. Birinci döneme göre, üçüncü dönemde buğday üretimi 500 bin tonluk artışla 21,5 milyon tona, arpa 500 bin tonluk artışla 9,5 milyon tona, çavdar üretimi ise 500 bin tonluk artışla 270 bin tona ulaşmıştır.

Son olarak da Tarım Ürünleri Tahmin Komitesinin verilerine göre, Ağustos 2005'de 1 milyon 579 milyon ton olarak tahmin edilen bakliyat ürünleri üretim miktarının, ikinci tahminde 1 milyon 563 milyon tona, üçüncüsünde ise 1 milyon 576 bin tona düştüğü tespit edilmiştir. Söz konusu iki tahmin döneminde nohut üretimi 10 bin, fasulye 15 bin ton, yeşil mercimek ise 5 bin ton gerilemiştir. Tütün ve şeker pancarı gibi endüstriyel bitkiler, yağlı tohumlar ve patates gibi yumru bitkileri kapsayan diğer tarla ürünleri üretiminin ise birinci tahminde 23 milyon 314,5 milyon ton olan değeri üçüncü tahminde yüzde 0,7'lik artışla 23 milyon 479,9 milyon ton olarak belirlenmiştir.

3. TOPLAM TALEPTEKİ GELİŞMELER

Talep (veya ana harcama gurupları) açısından ele alındığında GSYH özel ve kamu yatırım ve tüketimi ile dış alem sektörlerinden oluşmaktadır. Harcamalar açısından GSYH'daki gelişmeler Tablo-1.7'de özetlenmiştir.

Talep açısından ele alındığında 2005 yılındaki yüzde 7,4 oranındaki ekonomik büyümenin kaynaklarını;

(i) yüzde 8,8'lik bir büyüme ile özel tüketim,

(ii) yüzde 23,6'lık bir büyüme ile özel kesim sabit sermaye yatırımları,

(iii) yüzde 25,9'luk bir büyüme ile kamu kesimi sabit sermaye yatırımları olumlu katkıda bulunurken,

(iv) yüzde 1,7 oranındaki küçülme oranıyla net dış ticaret sektörü büyümeyi aşağı çeken bir faktör olmuştur. Gerçekten de yüzde 8,5'lik bir oran ile mal ve hizmet ihracatı olumlu, yüzde 11,5'lik bir oran ile ise mal ve hizmet ithalatı olumsuz yönde etkide bulunmuştur. Böylece ihracat artışı, büyümeye 3,8 puanlık katkı yaparken, ithalattaki artış büyüme hızını 5,5 puan aşağı çekmiştir. Net mal ve hizmet ihracatının GSYH büyümesine katkısı 2004 yılında eksi 4,95 puan olarak gerçekleşmişti. Görüldüğü üzere, 2005 yılı dış ticaretin büyüme etkisi bağlamında ele alındığında 2004 yılından daha olumsuz bir yıl olmamıştır.

Tablo-1.7: Harcamalar Yöntemiyle Gayri Safi Yurtiçi Hasıla (GSYİH)(1987 Fiyatlarıyla, 2005)

Harcama Bileşenleri	I. Dönem	II. Dönem	III. Dönem	IV. Dönem	Toplam	
	Gelişme Hızı (%)	Gelişme Hızı (%)	Gelişme Hızı (%)	Gelişme Hızı (%)	Pay(%)	Gelişme Hızı (%)
Özel nihai tüketim harcamaları	4,1	3,9	10,4	16,7	64,9	8,8
Gıda ve içki	3,3	8,6	10,8	8,7	33,4	8,2
Dayanıklı tüketim malları	3,2	2,9	26,0	31,3	21,7	15,0
Yarı dayanıklı ve dayanıksız tük. malları	9,0	3,0	3,7	39,6	16,2	12,9
Enerji, ulaştırma, haberleşme	0,5	4,1	0,6	2,3	11,4	-0,1
Hizmetler	6,5	5,0	7,8	11,3	10,3	7,8
Konut sahipliği	1,3	1,4	1,6	1,9	7,0	1,5
Devletin nihai tüketim harcamaları	4,4	4,0	3,2	0,0	6,8	2,4
Maaş, ücret	-0,3	1,3	1,0	1,2	52,3	0,8
Diğer cari	17,3	8,3	6,1	-0,6	47,7	4,3
Gayri safi sabit sermaye oluşumu	10,3	20,0	30,6	33,0	27,6	24,0
Kamu sektörü	30,7	30,2	38,2	17,1	19,1	25,9
Makine teçhizat	24,2	32,1	102,1	47,3	33,2	51,6
Bina inşaatı	67,9	43,4	27,5	1,0	19,2	16,1
Bina dışı inşaat	26,6	25,4	19,7	7,5	47,7	16,1
Özel sektör	8,8	18,4	29,0	41,6	80,9	23,6
Makine teçhizat	5,1	15,4	26,8	43,5	72,5	21,4
Bina inşaatı	20,8	28,8	33,2	35,9	27,5	29,9
Stok değişimleri					5,3	
Mal ve hizmet ihracatı	14,0	6,7	3,9	10,9	45,0	8,5
(Eksi) Mal ve hizmet ithalatı	10,6	9,1	11,2	15,3	49,6	11,5
Gayri safi yurtiçi hasıla	6,6	5,5	7,7	9,5	100,0	7,4
İstatistiki hata						
Gayri safi yurtiçi hasıla (*)	6,6	5,5	7,7	9,5		7,4

(*) Üretim yoluyla gayri safi yurtiçi hasıla

Yukarıdaki veriler bağlamında ele alındığında aşağıda ki gözlemleri yapmak mümkündür.

- (i) Milli gelir içinde kamu kesimi etkisini giderek yitirirken, buna karşılık güçlü büyümede özel kesim artan oranlarda etkin olmaktadır.
- (ii) Yatırım kalemlerinde yaşanan yüksek çaplı büyüme olgusu devam etmektedir. Bunun özel tüketimi etkileme boyutu da oluşmaktadır. Nitekim özel kesim nihai tüketim harcamaları içinde en güçlü ivmenin büyük ölçüde dayanıklı tüketim malları kaleminde devam ettiği gözükmemektedir.
- (iii) İhracattaki büyüme süreci zaman zaman yaşanan durulmalara rağmen sürmektedir.

3.1. Özel Nihai Tüketim Harcamaları

Özel nihai tüketim harcamalarında 2005 yılının ikinci yarısından itibaren büyük artışlar kaydedilmiştir. İçeride artan gelire ve yabancı tasarrufların ülke içine girmesiyle sağlanan dış kaynaklara bağlı olarak, 2006 yılında tüketim ve yatırım harcamaları beklenenin üzerinde artış kaydetmiştir. Zaten Türkiye ekonomisinde 2005 yılının son çeyreğinde yaşanan hızlı büyümenin en önemli nedenini özel nihai tüketim harcamalarında yaşanan yüzde 16,7 oranındaki büyümede aramak gerekmektedir. Nitekim, GSYİH artış hızında tüketim harcamalarındaki artışın önemli bir katkısı gözlenmiştir. 2005 yılının tümünde özel nihai tüketim harcamaları sabit fiyatlarla yüzde 8,8 oranında artış kaydetmiş, böylece yüzde 7,6'lık büyümenin 5,6 puanı özel tüketim harcamalarından kaynaklanmıştır.

2001 krizi sonrası sürece bakılacak olursa, özel nihai tüketimin ancak 2004 yılında toparlandığı, bu toparlanmada en önemli etkinin dayanıklı tüketim mallarında olduğu, diğer alt kalemlerde daha düşük seviyeli ya da dengesiz bir seyrin takip edildiği görülmektedir. GSYİH içinde yüzde 65'lik bir paya sahip olan özel tüketimin son 5 yılda toplam % 18,3 oranında arttığı gözlemlenmektedir.

Tablo-1.8: Özel Nihai Tüketim Harcamaları Endeksi (2000=100)

	2000	2001	2002	2003	2004	2005
Özel nihai tüketim harcamaları	100.0	91,0	92,7	98,9	108,8	118,3
Gıda, içki	100.0	96,6	97,4	101,4	104,3	112,9
Dayanıklı Tüketim Malları	100.0	69,6	71,0	88,1	114,3	131,4
Yarı dayanıklı ve dayanıksız tüketim malları	100.0	91,0	93,7	95,7	113,7	128,4
Enerji, ulaştırma, haberleşme	100.0	101,8	100,6	102,8	103,2	103,1
Hizmetler	100.0	90,9	98,4	105,7	115,5	124,5
Konut Sahipliği	100.0	102,1	103,9	105,4	107,3	109,0
GSYİH	100.0	92,6	99,8	105,6	114,7	123,2

TÜİK'in sabit fiyatlarla tüketim harcamaları verilerinden yararlanarak oluşturduğu Tablo-1.8'deki endeks, ekonomik kriz koşulları nedeniyle 2001 yılında 91'e kadar inmişti. 2002 yılında 92,7'de kalan tüketim endeksi, 2003 yılında 98,9'a yükselmiş, 2004 yılında ise 108,8'e çıkmıştı. Böylece 2001 krizinden sonra özel tüketim harcamalarında reel olarak yüzde 30 oranında bir artış kaydedilmiştir. Aynı dönemde Türkiye'de GSYİH ise yüzde 33 oranında büyüme göstermiştir. Bu da büyümenin iç tüketim ayağının orta vadede dengeli olduğu anlamına gelmektedir. Kaldı ki, söz konusu iç talebin daha ziyade dayanıklı ürünlere dayandığı ortadadır. Bu anlamda, iç talep aşırı ısınmış gözükmeyle birlikte, bu tüketim ivmesinin toplumun geniş kesimlerini kapsadığını ifade etmek isabetli olmayacaktır.

Tablo-1.8'deki veriler, Tablo-1.9'daki endeks verileriyle bir arada ele alındığında, gerçekten de özel tüketim harcamalarında hem geçen yıl hem de kriz sonrasında yaşanan artışları, dayanıklı ve yarı dayanıklı/dayanıksız tüketim mallarına yapılan harcamalardaki hızlı büyümenin belirlediği görülmektedir. 2005 yılında gıda ve içki için yapılan harcamalar reel olarak yüzde 8,2 artarken, dayanıklı tüketim mallarına yönelik harcamalardaki artış yüzde 15, yarı dayanıklı ve dayanıksız tüketim mallarına yönelik harcamalar ise yüzde 12,9 oranında büyümüştür.

Öte yandan, geçen yıl hizmet alımlarına ilişkin harcamalarda reel olarak yüzde 7,8, konut sahipliği harcamalarında ise yüzde 1,5'lik büyüme yaşanmıştır. 2001 yılından bu yana ise gıda ve içki harcamaları yüzde 16,8 artarken, dayanıklı tüketim malı harcamalarındaki büyüme, özellikle otomobile olan talep nedeniyle yüzde 88,8 oranında yükselmiştir. Yarı dayanıklı ve dayanıksız tüketim malı harcamalarında yüzde 41,1, hizmetlerle ilgili harcamalarda yüzde 37,1, konut sahipliği harcamalarında ise yüzde 6,7 artış söz konusu olmuştur. Bunun dışında, 2005 yılında kısmen azalan enerji, ulaştırma ve haberleşme harcamaları ise son dört yılda ancak yüzde 2,2 artabilmektedir.

Tablo-1.9: Yıllara Göre Özel Nihai Tüketim Harcamalarının Bileşimi (%)

	2000	2001	2002	2003	2004	2005
Özel nihai tüketim harcamaları	100,0	100,0	100,0	100,0	100,0	100,0
Gıda, içki	35,1	37,2	36,9	36,0	33,6	33,4
Dayanıklı Tüketim Malları	19,5	14,9	15,0	17,4	20,5	21,7
Yarı dayanıklı ve dayanıksız tüketim malları	14,9	14,9	15,1	14,4	15,6	16,2
Enerji, ulaştırma, haberleşme	13,1	14,6	14,2	13,6	12,4	11,4
Hizmetler	9,8	9,8	10,4	10,5	10,4	10,3
Konut Sahipliği	7,6	8,6	8,6	8,1	7,5	7,0
Özel nihai tüketim harcamaları / GSYİH	67,8	66,6	63,0	63,5	64,3	65,1

3.2. Yatırım ve Üretim

Önceki kısımda da ifade edildiği gibi, kriz sonrası büyümenin en önemli unsurlarından biri, büyümenin tüketimden ziyade yatırım odaklı oluşudur. Türkiye'de geçen yıl 95 milyar YTL'yi aşan bir yatırım harcaması yapılmıştır. 2003 yılında GSYH içindeki payı yüzde 19,8 olan toplam yatırımların oranı 2004'te yüzde 24'e çıktıktan sonra 2005 yılında yüzde 27,7 oranında gerçekleşmiştir. 2005 yılında üretimi sürükleyen yatırım harcamalarındaki artışın millî gelir büyümesine katkısı 5,8 puan olmuştur. Bu meyanda, 2002 yılından beri devam etmekte olan yatırım atağının 2005 yılında da başarıyla sürdürüldüğü ifade edilebilir.

Öte yandan, 2004 yılında sabit sermaye yatırımları genelde yüzde 32,4 iken bu oran özel kesimde yüzde 45,5'e kadar çıkmıştı. Aynı yıl kamu kesimi sabit sermaye yatırımları yüzde 0,5 kadar küçülmüştü. Üretimden ve dış kaynaklardan gelen gelirin 2005 yılında yüzde 27,7'sinin yatırıma tahsis edildiği görülmektedir. Yıl boyunca sabit sermaye yatırımları genel olarak yüzde 24,2 oranında artarken, özel kesimde bu artış yüzde 23,6, kamu kesiminde ise yüzde 25,9 olarak belirginleşmiştir. Buna göre, 2005 yılında özel kesimde sabit sermaye yatırımlarının kısmen hız kestiği, ancak ivmedeki yavaşlamanın kamu kesimi yatırımları ile telafi edildiği anlaşılmaktadır.

Son yıllarda kamu ve özel sektörün yatırımlarının yoğunlaştığı sektörler Tablo-1.10'de sunulmuştur. Buna göre, kamu sektörünün yoğun olarak yatırım yaptığı sektörlerin ulaştırma, eğitim ve enerji olduğu görülmektedir. Bu üç sektördeki büyük yatırım açığı ve Türkiye'nin gelecekteki kalkınma hamlesi açısından ifade ettiği anlam düşünüldüğünde, kamu sektörü yatırımlarının son derece isabetli alanlara kaymaya başladığının not edilmesi gerekmektedir. Aynı şekilde sağlık

hizmetleri yatırımlarında da 2005 yılı itibarıyla yüzde 43'lük büyük bir sıçramanın yaşandığı dikkat çekmektedir.

Tablo-1.10: Sektörler İtibarıyla Sabit Sermaye Yatırımları

	Toplam İçindeki Payları (1)					Yüzde Değişme (2)				
	2000	2001	2003	2004	2005	2000	2001	2003	2004	2005
Kamu Sektörü										
Tarım	8,7	10	7,9	9,1	7,4	22,5	-7,2	-27,3	5,9	-2,3
Madencilik	1,2	1,5	1	1,5	1,6	-8,6	-1,4	25,7	46,5	35
İmalât	2,9	4	2,6	2,6	2,6	32,1	-2,9	-25,1	-0,5	22,8
Enerji	15,2	13,7	16,7	13,3	13,7	16,2	-36,6	-24,4	-22,7	29,2
Ulaştırma	35,2	27,1	27,2	33,5	30,9	12,	-42,8	-10,7	16,7	14,4
Turizm	0,5	0,6	0,8	0,7	0,5	17,9	-8,6	-12,4	-14	-8
Konut	0,8	0,9	1	1	1,7	-27	-9,5	15,2	-16	105,9
Eğitim	11,9	13,7	14,2	13,7	12,8	18,7	-16,7	5,9	-8,5	13,4
Sağlık	4,5	5,9	5,7	5,1	5,8	41,8	-1,9	-2,4	-16,7	42,7
Diğer Hizmetler	19,2	22,5	23	19,4	23	26,7	-20,3	12,5	-17,2	44,6
Toplam	100	100	100	100	100	18	-27,4	-8,4	-4,5	23,3
Özel Sektör										
Tarım	3,3	2,1	2,7	4,1	2,8	25,6	-57,1	60	125	-25
Madencilik	1,1	1,6	2,2	2	1,9	-22,5	-3,4	45	25	5
İmalât	26,5	24,8	39,2	42,2	41,4	25	-38,1	40	60	12
Enerji	2,4	6,1	3,1	1,7	2,1	-3,6	70,5	-15	-20	40
Ulaştırma	27,9	23,6	16,8	18,8	19,2	56,1	-44,8	20	70	15
Turizm	4,9	6,3	8,5	7,6	7,6	2	-12,2	45	25	8
Konut	23,7	23,3	15,1	13,2	14,7	-19	-29,9	-3,5	15,3	20
Eğitim	1,9	1,9	1,6	1,2	0,9	21,1	-31,8	24,1	5	-15
Sağlık	3,7	4	4	4,1	4,6	31,2	-26,5	16,3	40	25
Diğer Hizmetler	4,7	6,4	6,8	5,2	5	8,8	-9,3	6,7	12	6
Toplam	100	100	100	100	100	13,1	-32,4	22,2	44,8	12

Kaynak: DPT, Ocak, 2006

(1) Cari Fiyatlarla (2) 1998 Fiyatlarıyla

Özel sektör yatırımlarının yoğunlaştığı sektörlere bakılınca, imalât sanayinin yıllar boyunca açık ara önde gittiği, bunu ulaştırma ve konut sektörünün takip ettiği görülmektedir. 2005 yılında özel sektör yatırımlarının üçte ikisinden fazla bir kısmı makine ve teçhizat yatırımı, kalanı da bina inşaatı olarak belirginleştiği görülmektedir. Böylece harcama grupları içerisinde sabit sermaye oluşumunun yüksekliği önemli bir kazanım olarak belirginleşmiştir.

Genel bir değerlendirme yapmak gerekirse, 2005 yılında kamu kesimi yatırımlarının büyüme oranının özel sektör yatırımlarını geride bırakması, kamunun yatırımcı olarak uzun bir süre sonra geri döndüğünü göstermektedir. Kamu

kesimi yatırımlarının kamusal niteliği ve oluşturacağı pozitif dışsallıkların bir çarpan ve hızlandırıcı etkisiyle belli bir zaman sonra ekonomiye geriye dönüşü olacağı varsayımı altında, diğer değişkenler sabit iken, 2006 yılında özel kesim sabit sermaye yatırımlarının yeniden hızlanması beklenebilir. Öte yandan 2006 yılı Mayıs ayında kurlarda yaşanan hareketliliğin bu süreci menfi yönde etkileyeceği beklenebilirse de, muhtemel bir ihracat atağı ve/veya içeride artması muhtemel bir tüketim talebi karşısında bu durum geçici kalabilir.

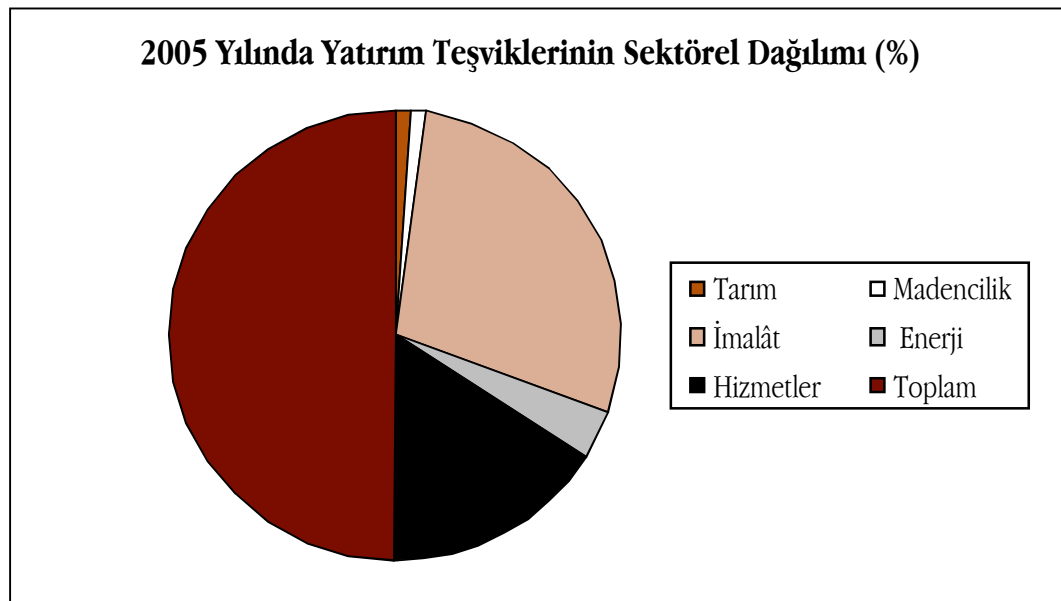
3.2.1. Yatırım Teşvikleri, Sektörel ve Bölgesel Dağılımı: Tablo-1.11, Şekil-1.5 ve Şekil-1.6'da gösterildiği üzere; 2000 yılından beri verilen yatırım teşvikleri her yıl düzenli olarak artmaya devam etmiş ve 2002 yılında 16 milyar YTL olan toplam tutar 2005 yılı sonunda 24 milyar YTL'yi geçmiştir.

Tablo-1.11: Sektörlere Göre Verilen Yatırım Teşvikleri ve Toplam Yatırım Miktarı (milyon YTL)

	Tarım	Madencilik	İmalât	Enerji	Hizmetler	Toplam
2000	124,5	69,6	3.843,9	2.447,8	2.989,3	9.475,2
2001	104,1	90,0	5.795,2	2.012,9	3.482,8	11.484,9
2002	176,6	648,0	9.443,0	501,8	5.427,1	16.196,4
2003	324,1	365,6	13.026,8	483,0	11.406,6	25.606,2
2004	371,8	611,7	13.494,8	1.015,8	6.171,2	21.665,2
2005	519,2	707,1	12.980,0	1.929,8	7.944,5	24.080,5

Kaynak: T.C. Hazine Müsteşarlığı

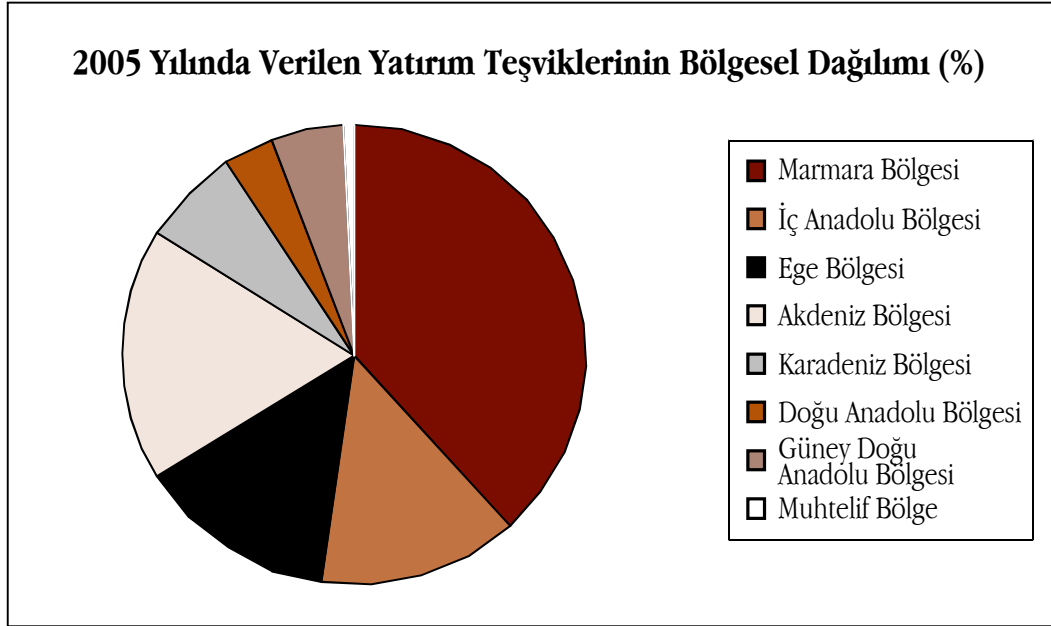
Teşviklerin bileşimi incelendiğinde, **(i)** imalât sanayiye verilen teşviklerin toplam teşvikler içinde en büyük paya sahip olduğu ve zaman içinde bu payını artırdığı görülmüştür. **(ii)** Hizmet sektörü, verilen teşviklerin de katkısıyla 2004 yılındaki ani daralmayı müteakip yeniden toparlanma sürecine girmiştir. **(iii)** 2000'li yılların başında enerji sektörünün teşviklerden anlamlı bir pay aldığı ancak sonradan bu ivmeyi kaybettiği görülmektedir. Bu ivmenin 2006 ve sonrasında tekrar canlanması beklenmektedir. **(iv)** Oransal olarak teşviklerin 2000-2005 arasında en çok arttığı sektörler ise sırasıyla madencilik, tarım ve imalât sanayi sektörleridir.

(Kaynak: T.C. Hazine Müsteşarlığı)

Şekil-1.5: 2005 yılında Verilen Yatırım Teşviklerinin Sektörel Dağılımı

Bu arada yatırım teşviklerinin bölgesel dağılımında ise geçmişten ve beklenenden daha farklı bir gelişmenin olmadığı, yatırımların Marmara, Ege ve İç Anadolu’da yoğunlaştığı görülmektedir.

Şekil-1.6: 2005 yılında Verilen Yatırım Teşviklerinin Bölgesel Dağılımı (Kaynak: T.C. Hazine Müsteşarlığı)

3.2.2. İktisadi Faaliyetler ve Açılan-Kapanan Şirketler: Ekonominin genelinde meydana gelen gelişmelerin yönünün tespit edilmesinde kullanılabilecek faydalı bir parametre de yıl boyunca açılan kapanan şirketler, ekonomiye enjekte edilen yeni sermaye miktarı ve şirketlerin statüsünde meydana gelen değişimlerdir. TÜİK’in verilerine göre 2005 yılında kurulan 47.401 şirket ve kooperatifin % 90’ı limited, % 6.4’ü anonim şirket ve % 3,5’i kooperatiftir. 2005 yılında; 2004 yılına göre kurulan şirket ve kooperatif sayısı % 15,8 artarak 40.919’dan 47.401’e, kurulan ticaret unvanlı işyeri sayısı da % 20,0 artarak 40.540’dan 48.657’ye yükselmiştir (Tablo-1.12 ve Tablo-1.13). 2005 yılında; 2004 yılına göre kapanan şirket ve kooperatif sayısı %16 artarak 7.660’dan 8.886’ya yükselmiştir. Kapanan ticaret unvanlı işyeri sayısı ise % 1,9 artarak 17.221’den 17.556’ya yükselmiştir.

Tablo-1.12: Açılan Kapanan Şirket Sayıları (Yıllık)

	2004	2005	Değişim (%)
Şirketler ve kooperatifler			
Kurulan	40 919	47 401	15,8
Kapanan	7 660	8 886	16,0
Ticaret ünvanlı işyerleri			
Kurulan	40 540	48 657	20,0
Kapanan	17 221	17 556	1,9

Kaynak: TÜİK

Buna göre, 2005 yılında kurulan ve kapanan şirket ve kooperatiflerin yüzde oranı birbirine çok yakın durumdadır ve bu oran yüzde 16 civarındadır. Öte yandan, ticari ünvanlı işyerleri bazında ele alındığında yüzde 20 oranında yeni açılan işyerine karşılık, sadece yüzde 2 oranında da kapanan şirketin olduğu dikkati çekmektedir.

Yeni kurulan şirketlerin sektörel dağılımına bakıldığında (Tablo-1.13), hem kurulan şirket sayısı itibariyle hem de yatırılan sermaye büyüklüğü itibariyle ele alındığında toptan ve perakende ticaret, motorlu araçlar ve ev eşyası tamiri ile ilgili olan, imalat sanayi, inşaat, gayrimenkul ve ulaştırma-haberleşme ve depolama sektörlerinin başta geldiği görülmektedir. Kapanan şirketler içinde de aşağı yukarı sektörel sıralama aynı şekilde gerçekleşmiştir.

Tablo-1.13: Türlerine Göre Kurulan ve Kapanan Şirket ve Kooperatifler

İktisadi faaliyet kolları	Kurulan		Kapanan	
Değer YTL, Dönem: 2005 Yıllık	Sayı	Sermaye	Sayı	Sermaye
Genel Toplam	47.401	7.717.272.540	8.886	40.775 440
Anonim şirket	3.041	3.286.431.220	1.065	36.138 098
Kollektif şirket	22	1.143.500	152	125.351
Komandit şirket	2	22.000	13	17
Limited şirket	42.671	4.408.119.411	7.258	4.511.570
Kooperatif	1.665	21.556.409	398	404
Tarım, avcılık ve toptancılık	623	32.417.802	45	45
Maden ve Taşocakçılığı	453	80.324.196	39	39
İmalât	9.249	1.538.058.463	2.088	15.184.509
Elektrik, Gaz, SU	293	563.754.781	6	5.005
İnşaat	6.576	979.969.142	1.458	1.924.854
Toptan-per. Tic ve motorlu ve ev eşyası tamiri	15.067	1.961.143.576	3.056	15.790.706
Otel ve lokantacılık	1.598	301.732.033	150	425.028
Ulaştırma, depolama, haberleşme	4.233	1.079.585.590	596	5.718.486
Mali aracı kuruluş	900	107.525.252	259	810.745
Gayri menkul ve kiralama	5.531	745.803.742	697	529.420
Eğitim	865	69.288.657	79	176.173
Sağlık işleri ve sosyal hizmetler	1.208	189.782.175	329	210.346

Kaynak: TÜİK

GELİR DAĞILIMI ve YOKSULLUK

2005 yılında millî gelir hareketleri işsizlik, istihdam ve gelir dağılımı açısından ele alındığında olumlu ve olumsuz gelişmelerin iç içe geçtiği bir sürecin yaşandığı görülmektedir.

Türkiye İstatistik Kurumu (TÜİK) 2004 Hane halkı Bütçe Anketi'nden elde edilen gelir dağılımı sonuçlarına göre (Tablo-1.14), gelirden en az pay alan birinci %20'lik dilimdeki hane halklarının, toplam gelirden aldığı pay % 6, gelirden en fazla pay alan beşinci dilimdeki hane halklarının aldığı pay ise % 46,2 olarak gerçekleşmiştir.

2004 yılı, 2003 yılı sonuçları ile karşılaştırıldığında; ilk yüzde 20'lik dilimdeki hane halklarının gelirden aldığı payda bir değişim gözlenmez iken, ikinci, üçüncü ve dördüncü dilimdeki hane halklarının aldığı payda bir artış, beşinci yüzde 20'lik dilimdeki hane halklarının payında ise bir düşüş söz konusudur.

Tablo-1.14: 20'lik Dilimlere Göre Hanehalkı Gelir Dağılımı, 2002-2004

	TÜRKİYE			KENT			KIR		
Yüzde 20'lik dilimler	2002	2003	2004	2002	2003	2004	2002	2003	2004
Toplam	100,0	100,0	100,0	100,0	100,0	100,0	100,0	100,0	100,0
Birinci yüzde 20(1)	5,3	6,0	6,0	5,5	6,1	6,4	5,2	6,4	6,3
İkinci yüzde 20	9,8	10,3	10,7	9,7	10,3	10,8	10,3	11,0	11,2
Üçüncü yüzde 20	14,0	14,5	15,2	13,9	14,5	15,2	14,7	15,0	15,8
Dördüncü yüzde 20	20,8	20,9	21,9	20,5	20,8	21,4	21,7	21,2	22,7
Beşinci yüzde 20(2)	50,1	48,3	46,2	50,4	48,3	46,1	48,0	46,3	43,9
Gini Katsayısı	0,44	0,42	0,40	0,44	0,42	0,39	0,42	0,39	0,37

(1) Toplam gelirden en az pay alan (2) Toplam gelirden en fazla pay alan - Kaynak: TÜİK

Buna göre; 2002 yılında beşinci dilimde bulunan hane halkları, birinci dilimde bulunan hane halklarının yaklaşık 9,4, 2003 yılında 8,1 ve 2004 yılında 7,7 kat olarak gerçekleşmiştir. Diğer bir ifadeyle gelir dağılımında kısmî bir düzelmenin yaşandığı görülmektedir. Bunun bir göstergesi olarak kullanılan Gini katsayısının 2002 yılından beri tedricen düzeldiği izlenmektedir. 2002 yılında 0,44 olan bu katsayı, 2004 yılı sonunda 0,40'a kadar gerilemiştir. Gini katsayısının sıfıra yaklaşması gelir dağılımının düzeldiğini, bire yaklaşması ise bozulduğunu göstermektedir.

Burada dikkatle not edilmesi gereken husus, uzun yıllardan beri Türkiye'de gelir dağılımında nispi düzelmenin kriz yıllarına, bozulmanın ise ekonominin hızlı büyüme sürecine girdiği yıllara tekabül etmesidir. Oysa son üç yılda gelir dağılımında kaydedilen olumlu gelişmenin Türkiye'nin son üç yılda büyük bir büyüme hamlesi gerçekleştirdiği döneme denk geldiği dikkat çekmektedir. Bu son derece olumlu bir gelişmedir. Zira 1999 yılından beri kesintisiz bir İMF istikrar programının uygulandığı, bu bağlamda bilhassa 2002 yılından beri sıkı bir mali disiplinin takip edildiği bilinmektedir. Bütün bu kısıtlamalara rağmen gelir dağılımında kaydedilen düzelme, büyümenin kaynakları, izlenen sosyal politikalar, faiz ve enflasyonda kaydedilen büyük düşüşler, sektörüne göre değişmekle beraber kaydedilen verimlilik artışı ve artan katma değerle açıklanabilir.

Tablo-1.15: 2005 Yılında Dünyada Gelir Dağılımı Eğilimleri

Dünya Sıralaması	Ülke	Gini Katsayısı (%)	Dünya Sıralaması	Ülke	Gini Katsayısı (%)
124	Nambia	70.7	14	Almanya	28.3
123	Lesoto	63.2	52	İngiltere	36.0
122	Bostvana	63.0	34	Fransa	32.7
121	Sierra Leone	62.0	51	İtalya	36.0
120	Orta Afrika	61.3	37	Kanada	33.1
5	Çek Cumhuriyeti	25.4	25	Rusya	31.0
4	Belçika	25.0	48	Yunanistan	35.4
3	İsveç	25.0	89	Çin	44.7
2	Japonya	24.9	117	Brezilya	59.3
1	Danimarka	24.7	106	Arjantin	52.2
76	ABD	40.8	70	TÜRKİYE	40.0

Kaynak: DPT

Bununla birlikte, geline nokta bile Türkiye, AB üyelik amacıyla asla örtüşmeyecek ve kabul edilemeyecek kadar bozuk bir gelir dağılımına sahip bulunmaktadır. Dünya Bankası'nın Dünya Kalkınma Göstergeleri 2005 raporuna göre (Tablo-1.15), nüfusun en yoksul yüzde 10'u gelirden yüzde 2,3 pay alırken, en zengin yüzde 10'unun payı yüzde 30,7'ye çıkmaktadır. Yüzde 20'lik dilimler arasında 7,6 kat olan en yoksul ve en zengin arasındaki fark, yüzde 10'luk dilimlerde 13 kata çıkmaktadır. Gini katsayısına göre sıralandığında 124 ülke içinde de Türkiye gelir dağılımı en adaletsiz 55'inci ülke konumundadır. Gelir dağılımı Türkiye'den daha bozuk ülkelerin çoğunluğunu ise Afrika, Güney Amerika ve Asya ülkeleri oluşturmaktadır.

Farklılıklar açısından ele alındığında işsizlik, gelir dağılımı adaletsizliğinin ve fakirliğin kırsal alanda çok daha yoğun olduğu gözlemlenmektedir. 2004 yılı verilerine göre gıda ve gıda dışı ihtiyaçların yeterince karşılanamayışını ifade eden yoksulluk Türkiye genelinde yaklaşık yüzde 25 gibi çok yüksek bir orana ulaşmıştır. Bu oran kentsel alanda yüzde 16,5 düzeyine inerken, kırsal alanda yüzde 40 düzeyine tırmanmaktadır. Buna göre kırsal alandaki yoksulluğun kentlerdekinin iki katından fazla olduğu anlaşıyor. TÜİK'in metodolojisine göre, kişi başına harcamaların ortalama değerine göre hesaplanan 'nispi yoksulluk' sayıları kent ile kır arasındaki farkın yaklaşık üç kat olduğunu göstermektedir.

Gruplar açısından gelir dağılımına bakıldığında kent ve kır kesimlerinin kendi içlerindeki dağılımının kısmen benzerlik gösterdiği, ancak aynı grupların kentsel ve kırsal kesimler arasındaki gelir dağılımı kıyaslandığında son derece çarpık bir durum olduğu hemen ortaya çıkmaktadır. Örneğin 2004 yılında kentsel alanda en düşük gelirli yüzde 10'luk grupta hane başına ortalama kullanılabilir gelir 3.900 YTL iken, bu sayı kırsalda sadece 1.300 YTL'de kalmaktadır. En yüksek yüzde 10'luk grupta da benzer gelir düzeyleri kentte yaklaşık 50.000 YTL, kırsalda 16.500 YTL'de kalmaktadır. Bir başka ifadeyle, kırsal alandaki en zenginin bile kent ölçeğine göre fakir olduğu görülmektedir.

TÜİK yoksulluğu iki kategoride ölçme ve değerlendirmeye tabi tutmaktadır. Sadece gıda ihtiyaçlarının karşılanmasına ilişkin ölçümleri ile ülkedeki 'açlık sınırı' belirlenirken, gıda ve gıda dışı ihtiyaçların karşılanmasındaki yeterliliği ölçerek 'yoksulluk sınırı' tespit edilmektedir.

Yapılan istatistikî ölçümlere göre açlık sınırı altında yaşayan, gıda yoksulluğu çeken insanların genel nüfusa oranı 2002 yılında yüzde 1,35 iken bu oranın 2003'te 1,29'a düştüğü, ekonominin çok hızlı büyüdüğü, üretim ve gelirin önemli ölçüde arttığı 2004 yılında da bu düzeyin korunduğu görülmektedir.

Bu arada açlık sınırı altında yaşayanların oranı, kentsel bölgelerde hem daha düşük hem de zaman içinde gerilerken (2002'de yüzde 0,96 iken 2004'te 0,62), kırsal kesimdeki açlık sınırı altındaki insan oranı hem görece daha yüksek hem de zaman içinde artış (2002 yılında kırsalda yüzde 2,01 iken 2004 yılında 2,36) göstermektedir.

Açlık sınırının bir kademe üstünde yer alan yoksulluk sınırı konusunda ise rakamlar daha da çarpık hale gelmektedir. 2002 yılında ülke genelinde nüfusun yüzde 26,9'unun bu sınırın altında yaşadığı, yoksulluk koşullarında yaşayanların oranının 2003 yılında yüzde 28,1 düzeyine çıktıktan sonra 2004'te yüzde 25,6'ya düştüğü anlaşılmaktadır. Bu nispi iyileşmeye rağmen nüfusun dörtte birinin yoksulluk sınırının altında kaldığı görülmektedir.

Yoksulluk rakamlarında da kent - kır ayrımı dikkat çekici boyuttadır. Açlık sınırındaki eğilimlere benzer bir şekilde kentsel alanda yaşayanlar arasında nispi yoksulluk hem daha düşük hem de zaman içinde azalma eğilim gösterirken (2002'de % 21,9, 2004'te % 16,5), kırsal alanda eğilim tam tersinedir (2002'de % 34,9 iken bu oran 2004 yılında yüzde 39,9). Netice itibarıyla kentlerde yaşayan her altı kişiden birisi, kırsal kesimde yaşayan her üç kişiden birisi yoksulluk sınırının altında yaşamaktadır.

Öte yandan yoksulluğun derinliğinin aile büyüklüğü, aile türü, çalışılan işteki konum, çalışılan sektör, cinsiyet ve eğitim düzeyi gibi faktörlere bağlı olarak ciddi ölçüde farklılaştığı görülmektedir. Kırsal alanda yaşayan kalabalık ailelerde (yediden fazla kişi) yoksulluk oranı yüzde 63,5'a kadar çıkarken, okuma yazma bilmeyen ve tarım kesiminde çalışanların yüzde 56,9'unun yoksulluk sınırının altında yaşadığı görülmektedir. Buna karşılık, kentte yaşayan yüksek okul-fakülte bitirmişler arasında yoksulluk oranı yüzde 1 ile en düşük düzeye inmektedir. Netice olarak, TÜİK'in yoksulluk istatistikleri mutlak geriliğin daha çok kırsal-tarımsal alanda sıkışıp kalmış, geleneksel aile yapılarında yaşayan, eğitim imkânlarına ulaşamamış vatandaşlar arasında yaygın olduğunu göstermektedir.

İSTİHDAM VE İŞSİZLİK

GSMH'daki yüzde 35'lere varan artışa rağmen, işsizlik artmaya devam etmektedir. Esasen sözkonusu büyüme atağının, bir istihdam yaratmadığı anlamına da gelmemektedir. Büyüme istihdam oluşturmakta olup, son yıllarda büyüme oranlarına paralel bir şekilde istihdam artışı kaydedilmiştir. Türkiye'nin yapısal dönüşümüne ilişkin yukarıda yapılan analize dayanarak, ekonomide yaratılan istihdam fırsatlarına rağmen işsizliğin kısa vadede mevcut oranın altına inmesinin pek mümkün olmadığı rahatlıkla tahmin edilebilir.

Türkiye'deki işsizlik sorunu öncelikli olarak küresel bağlantılar içermekte olup, belki bundan böyle Türkiye gibi ileri düzeyde dünyaya entegre olan ülkelerin tek başına çözebileceği ölçeğin ötesine geçmiş durumdadır. Aşağıda önce işsizliğin küresel boyutu ardından da bununla ilişkili olarak meydana gelen yapısal değişim boyutuna vurgu yapılacaktır.

Küreselleşme ve Dünyada İşsizliğin Artışı

1980'li yıllardan itibaren işsizlik, dünyanın en önemli problemlerinden biri olmuştur. Küreselleşme ve teknolojik gelişme olgusu, işletmeler için şiddetli ve acımasız rekabetin geçerli olduğu yeni bir dönemin başlamasına yol açarken, neo-liberal politikalar ve bu bağlamdaki yapısal uyum politikaları gerek gelir eşitsizliğini, yoksulluğu ve gerekse işsizliği azaltmada etkili olamamıştır.

Gerçekten, geçmiş çeyrek yüzyılda dünyanın büyük bir kısmında istihdam gerilerken işsizlik artmıştır. Bu dönemde iş piyasasına dahil olanların sayısındaki hızlı büyümeye karşın yeterince yeni ve üretken iş yaratılamamıştır. Üstelik, işsizlik sorunu, sadece gelişmemiş ve gelişmekte olan ülkelerin değil gelişmiş refah toplumlarının da önemli bir sorunu haline gelmiştir. Bu durum, birçok ülkede işgücünün önemli bir bölümünün işsiz kalmasına ve istihdam koşullarında gerilemeye yol açmıştır. Öyle ki, 1994–2005 döneminde işsizlik giderek artmıştır. Dünya genelindeki işsizlik oranı 1994 yılında % 5,5 iken, 1995 yılında % 6,0'ya, 2001 yılında % 6,1'e yükselmiş, 2002 ve takip eden yıllarda ise daha artarak % 6,3 olarak gerçekleşmiştir. (Tablo-1.15)

Tablo-1.15: Bölgelere Göre Dünyada Büyüme, İstihdam, İşsizlik (%)

	Büyüme Oranı			İşgücü Artışı	İşsizlik Oranı				
Bölge	1995-2005	2004	2005	1995-2005	1994**	1995*	2003**	2004*	2005*
Dünya	3.8	5.1	4.3	1.6	5.5	6.0	6.3	6.3	6.3
Gelişmiş Ekonomiler ve AB	2.6	3.3	2.5	0.7	8.2	7.8	7.4	7.1	6.7
Orta ve Doğu Avrupa (AB dışı) ve BDT	4.8	8.2	5.7	0.1	6.5	9.4	8.4	9.5	9.7
Doğu Asya	7.6	8.7	8.0	1.0	2.5	3.7	3.3	3.7	3.8
Güney Doğu Asya ve Pasifik	3.8	6.1	5.1	2.2	4.1	3.9	6.5	6.2	6.1
Güney Asya	5.8	7.1	7.1	2.2	4.0	4.0	4.8	4.7	4.7
Latin Amerika ve Karaipler	2.8	5.5	4.0	2.5	7.0	7.6	9.3	7.4	7.7
Orta Doğu ve Kuzey Afrika	4.4	5.4	5.0	3.5	12.4	14.3	11.7	13.1	13.2
Sahra Altı Afrika	3.9	5.4	4.5	2.4	9.8	9.2	10.0	9.9	9.7

Kaynak: * ILO, Global Employment Trends, Geneva, ILO Pub., 2006, s. 11. ** ILO, Global Employment Trends, Geneva, ILO Pub., 2005, s. 8.
Not: 2005 yılı verileri tahminidir.

Aynı dönemde işsiz sayısı mutlak olarak yaklaşık 35 milyon kişi artmıştır. İşsiz sayısı, 1995 yılında 157,3 milyon iken, 2005 yılında 191,8 milyona çıkmıştır. 5 yıllık periyotlar halinde artış değerlendirildiğinde, işsiz sayısının 1995-2000 dönemine göre 2000-2005 döneminde daha az arttığı görülecektir. İşsiz sayısında asıl artış ise 2000-2002 yılları arasında gerçekleşmiştir. Öyle ki, 1995 yılında 157,3 milyon işsizler, 2000 yılında 177,2 milyona ulaşmış, 2002 yılında 191,4 milyona yükselmiştir. Takip eden yıllarda ise işsiz sayısı artmamış ve 190 milyon dolayında kalmıştır. Bu bakımdan özellikle 2003 ve 2004 yılları işsizlikteki artışın yavaşladığı yıllar olmuştur.

Tablo 1.16: Cinsiyete Göre Dünyada İşsizlik (Milyon Kişi)

	1995	2000	2002	2003	2004	2005*
Toplam	157.3	177.2	191.4	191.1	189.6	191.8
Erkek	92.7	104.7	113.0	112.8	111.7	112.9
Kadın	64.7	72.5	78.5	78.3	77.9	78.9
Toplam (Yüzde Dağılım)	100.0	100.0	100.0	100.0	100.0	100.0
Erkek	58.9	59.1	59.0	59.0	58.9	58.9
Kadın	41.1	40.9	41.0	41.0	41.1	41.1

Kaynak: ILO, Global Employment Trends, Geneva, ILO Pub., 2006, s. 10.

* 2005 yılı verileri tahminidir.

İşsizliğin arttığı 1995-2005 döneminde dünya ekonomisi ise yıllık ortalama % 3,8 oranında büyümüştür. 1994–2004 dönemi dikkate alındığında bu oran, % 4,1'e yükselmektedir. 2001 yılında başlayan küresel ekonomik durgunluk 2003 yılından itibaren yerini ekonomik büyümeye bırakmış ve 2004 yılında % 5,1 gibi oldukça yüksek bir büyüme seviyesine ulaşılmıştır. Bu yüksek büyüme trendine rağmen işsizliğin azalmamasının nedenleri ise, işgücünün miktarı ve verimlilikteki artıştır. Gerçekten, son on yılda işgücü ortalama yıllık % 1,6 oranında, global emek verimliliği ise yıllık % 2 oranında artmıştır. Diğer bir ifadeyle, bu sürede dünya ekonomisinde 438 milyon yeni iş yaratılırken, işgücüne katılan kişi sayısı 475 milyon olmuştur. Sonuçta, son 10 yılda büyüme, istihdam edilen çalışan sayısındaki artışla değil, emek verimliliğindeki artışla sağlanmıştır.

Küresel ekonomik durgunluğun hüküm sürdüğü 2001–2003 döneminde ise büyüme istihdam yaratamamıştır. Ayrıca, büyüme ile istihdam arasındaki ilişki zayıflamıştır. Nitekim, 1995–1999 döneminde % 1'lik bir büyüme artışı istihdamda % 0,38 genişlemeye yol açarken, bu oran 1999–2003 döneminde % 0,30'a gerilemiştir.

Gelişmiş Ülkeler ve AB'de İşsizlik

Belirtildiği gibi, 20. yüzyılın son diliminden itibaren gelişmiş batılı ülkelerin çoğu için de yüksek ve sürekli işsizlik yaygın bir nitelik kazanmıştır. Tabi ki bazı ülkelerin bu nitelemenin dışında kaldığı ve dönem dönem bazı ülkelerde işsizlikle mücadele başarılar elde edildiği de hatırlanmalıdır. Ancak, gelişmiş ülkelerde 1945-1975 döneminde tam istihdama yakın bir istihdamın yaşandığı altın çağın da sona erdiği gerçeği kabul edilmelidir. Özellikle, 1990'ların ilk yıllarından itibaren gelişmiş ülkelerin bir çoğunda yüksek ve sürekli işsizlik süreklilik arz etmeye başlamıştır. Çünkü, bu dönemde gelişmiş ekonomilerde büyüme hızı yavaşlamıştır. 1992–2002 döneminde AB ülkeleri her yıl ortalama % 2.2 oranında büyümüştür. 2003 ve 2004 yılındaki performansı ise bu ortalamanın gerisindedir. Buna karşılık aynı dönemde Avustralya ekonomisi % 3,9, Yeni Zelanda % 3,7, Kanada % 3,6, ABD % 3,2 büyümüştür.

Tablo-1.17: Gelişmiş Ülkeler ve AB’de İşsizlik

	İşsizlik %							
	1992 -2002 Ortalaması	1990	1995	2000	2003	2004	Tahmin	
							2005	2006
Avustralya	8,1	6.7	8.2	6.3	6.0	5,6	5,2	5,2
Yeni Zelanda	7.0	7.8	6.3	6.0	4,6	3,9	4.0	4,5
Kanada	9.0	8.2	9.6	6.8	7,6	7,2	6,9	6,8
ABD	5,4	5.6	5.6	4.0	6.0	5,5	5,1	4,8
İzlanda	3,6				3,4	3,1	2,8	2,3
Japonya	3,8	2.1	3.1	4.7	5,3	4,7	4,4	4,1
Kore	3,5				3,4	3,5	3,4	3,3
İsviçre	3,3		3.5	2.7	4.0	4,2	4.0	3,5
Norveç	4,4	5.8	5.5	3.4	4,5	4,5	4,2	3,8
AB Ülkeleri								
Avusturya	5,2		3.9	3.7	5,5	5,6	5,6	5,5
Belçika	8,4	6.6	9.7	6.9	7,9	7,8	8,2	8.0
Danimark	6,1	7.2	6.8	4.4	5,6	5,7	5,4	5.0
Finlandiya	12,5	3.2	15.2	9.8	9.0	8,9	8,5	8,3
Fransa	10,8	8.5	11.1	9.1	9,8	10.0	10.0	9,6
Almanya	7,9	4.8	8.0	7.2	9,1	9,3	9,6	9,1
Yunanistan	10,4	6.3	9.1	11.3	10,4	11.0	10,8	10,5
İrlanda	9,4	13.4	12.3	4.3	4,6	4,4	4,4	4,3
İtalya	10,8	8.9	11.2	10.1	8,8	8,1	8,4	8,4
Lüksemburg	2,8	1.6	2.9	2.3	3,8	4,3	4,4	4,3
Hollanda	4,9	5.9	6.6	2.8	4,1	5.0	6,3	6,1
Portekiz	5,5	4.8	7.3	4.1	6,3	6,7	7,2	6,9
İspanya	14,6	13.1	18.8	11.3	11,3	10,8	10,2	9,8
İsveç	6,4	1.7	8.8	5.6	4,9	5,5	5.0	4,7
İngiltere	7,4	6.9	8.5	5.4	5.0	4,7	4,9	5,2
AB-15	9,1				8,1	8,1	8,2	8.0

Kaynak: OECD, Employment Outlook, 2005, s. 20–237.

Öte yandan, ekonomik büyüme performansı zayıflayan bu ülkelerin istihdam yaratma kapasitesi de daralmıştır. AB ülkelerinde, 1992–2002 döneminde, yıllık ortalama % 0,8 istihdam artışına ulaşılabilmektedir. İrlanda ve İspanya istihdam artışının en yüksek olduğu iki ülkedir.

İşsizlik oranları incelendiğinde, gelişmiş ülkeler ve AB düzeyinde işsizliğin oldukça yüksek olduğu görülecektir. AB’de 1992–2002 döneminde işsizlik oranı % 9,1’dir. 2003 ve 2004 yılında işsizlik %8’ler civarındadır ve 2005 ve 2006 yılı tahmini de işsizliğin azalmayacağı yönündedir. Nitekim, 2004 yılında işsizlik oranı Fransa’da % 10, Almanya % 9,3, İtalya’da % 8,1’dir. Aynı yıl İtalya’da işsiz olanların sayısı 2 milyon, Fransa’da işsiz olanların sayısı 2.7 milyon, Almanya’da işsiz olanların sayısı 3.9 milyondur. Üstelik bu üç ülkenin 1992-2002 dönemindeki işsizlik oranları yaklaşık düzeydedir. Ayrıca, Yunanistan’da % 11, İspanya’da % 10,8, Finlandiya’da % 8,9 oranında işsizlik hüküm sürmektedir. Kısacası Türkiye işsizlikte tek başına olmayıp, bu küresel ve bölgesel nitelikte ciddi bir sorundur.

Yapısal Bir Dönüşüm Olarak İşsizlik sorunu

Daha önce Türkiye’de istihdamın arttığı ancak işsizlik oranının düşmediği ifade edilmişti. Bunun nedenleri; (i) emek yoğun geleneksel sektörlerin küçülmesi, (ii) tarımın çözülmesi, (iii) verimliliği yüksek modern sektörlerin yükselmesi, (iv) Türkiye’de varolan ve gittikçe artan istihdam fırsatlarına rağmen, mevcut işsiz havuzundaki kişilerin yeteneklerinin yükselen sektörlerin ihtiyacını karşılamaktan uzak olması ve (v) vergileri de kapsamak üzere yüksek istihdam maliyetlerinden oluşmaktadır.

Son olarak Türkiye’de başlıca istihdam depolarından biri olarak görülen kamu sektörünün artık verimsiz bir istihdam deposu olmaktan çıktığı not edilmelidir. İstihdamın artırılması için üretim ve yatırım deseninin geliştirilmesi bir dizi tedbirin alınması gerekmektedir. Öneriler bölümünde ele alınacak bu tedbirler için yavaş yavaş uygun zeminin de oluşmaya başladığı görülmektedir. Aşağıda da bu zemin özetlenecektir.

İşsizlik ve İstihdam Verilerindeki Gelişmeler

TÜİK’in Kasım-Aralık-Ocak dönemini kapsayan Aralık Ayı İşgücü Durumu Anketi’ne göre (8) Türkiye genelinde işgücü 21,3 milyon olup, işsiz sayısı 2,7 milyon ve işsizlik oranı da 11,2 olarak belirlenmiştir. Bu arada tarım dışı işsizlik oranı Türkiye genelinde 14,3’e kadar çıkarken, genç nüfus arasında işsizlik oranı yüzde 21,5’e kadar çıkmaktadır.

Tablo-1. 18: İşgücü Durumu (Aralık 2005)

(Kasım-Aralık 2005, Ocak 2006)	TÜRKİYE	KENT	KIR
Kurumsal olmayan sivil nüfus (000)	72.085	44.811	27.274
15 ve daha yukarı yaştaki nüfus (000)	51.202	32.085	19.117
İşgücü (000)	24.034	14.624	9.411
İstihdam (000)	21.332	12.691	8.641
İşsiz (000)	2.702	1.932	770
İşgücüne katılma oranı (%)	46,9	45,6	49,2
İstihdam oranı (%)	41,7	39,6	45,2
İşsizlik oranı (%)	11,2	13,2	8,2
<i>Tarım dışı işsizlik oranı (%)</i>	14,3	13,6	16,5
<i>Genç nüfusta işsizlik oranı(%)</i>	21,5	22,9	19,0
Eksik istihdam oranı (%)	3,5	3,0	4,1
<i>Genç nüfusta eksik istihdam oran (%)</i>	4,0	3,0	5,6

Kaynak: TÜİK

Öte yandan işsizlik rakamı kentlerde 13,2’ye çıkarken, taşrada bu oran 8,2’ye kadar düşmektedir. Ancak kırsal alanlara kentler arasında ortaya çıkan bu tablonun gerçeği yansıtmadığının da not edilmesi gerekmektedir. Zira hem kırsal kesimde gizli işsizliğin ve bağımlılık oranının yüksektir, hem de kırsal bölgelerdeki işsizler, kentlere göçe zorlanmakta ve bu anlamda kırsaldan kente bir işsizlik ihracı bulunmaktadır. İkinci durum hayli sağlıksız bir duruma işaret etmektedir. Çünkü sağlıklı olan köyden kente olan göçün, taşradaki işsizlik ortamı sebebiyle değil, kentin çekim

gücü sayesinde oluşmasıdır. Oysa mevcut durum tam tersi sürecin hızlanarak yaşanmakta olduğunu göstermektedir. Gerçekten de 2004 ile 2005 yılları arasında ortalamada kırsal alandaki istihdam toplamı 468 bin kişi azalırken, kentsel alanda istihdam 723 bin kişi artış kaydetmiştir. Bu arada kentlerde işsiz sayısı 1 milyon 832 bin kişiye düşerken kırsalda işsiz sayısı 687 bin kişiye yükselmiştir. Sonuç olarak kırsal alanda istihdam oluşturma imkânlarının gittikçe daraldığı görülmektedir.

Bütün bu verilere rağmen, Türkiye ekonomisinde istihdam oluşturulmadığının ifade edilmesi de zordur. Bir başka ifadeyle, Türkiye'nin işsizlik sorunu bir yandan küresel bir nitelik arz ederken, öte yandan da yaşanmakta olan yapısal dönüşümle ilgili bir durumu ifade etmektedir. Örneğin Türkiye'de tarım dışı istihdam 2001 yılında 13,4 milyon kişi iken 2005 yılının 3. çeyreği itibarıyla bu rakam 19 milyona yaklaşmıştı. Böylece tarım dışında oluşan ilave istihdam 2,5 kişiye çıkmıştı. 2005 yılı istihdam verilerine çıplak gözle bakıldığında da 2004 yılında 21,8 milyon olan toplam istihdam düzeyinin 2005 sonu itibarı ile 21,9 milyona yükseldiği ve bunun anlamlı bir istihdam artışı olmadığı görülmektedir. Ancak 2004 sonu ve 2005 sonu arasında tarım dışı istihdam yani sanayi ve hizmetler sektörlerinin yarattığı istihdamın 14,6 milyondan 16 milyona çıkması sonucunda tarım dışı istihdam 1,3 milyondan da daha fazla artmış durumdadır.

Bu yüzde dokuz oranında bir istihdam artışını ifade etmektedir. Bir başka ifadeyle, milli gelir 2004'te yüzde 9,9 ve 2005'te yüzde 7,6 artarken tarım dışı istihdamdaki artışın da buna paralel bir seyir izlediği görülmektedir. Buradan yola çıkıldığında toplam istihdam büyüklüğünün artmıyor olmasının nedeni, daha önce ifade edildiği gibi tarım sektöründeki çok önemli istihdam azalışından kaynaklanmaktadır. 2004 yılının sonunda 7,2 milyon olarak tespit edilen tarımsal istihdam, 2005 senesi sonunda 5,9 milyona inmiş, yani tarım sektöründe 1,3 milyonluk bir düşüş yaşanmıştır. Dikkat edilirse bu düşüş, tarım dışı istihdam artışına denktir.

Tarım dışındaki artan oranlarda belirginleşen çözülme ise Türk ekonomisinde yaşanmakta olan, devam etmesi gereken, ancak aynı zamanda da dikkatle takip edilmesi gereken yapısal bir dönüşümün izlerini taşımaktadır. Tarımdaki 1,3 milyonluk istihdam azalışı, üretimde her hangi bir azalmaya sebep olmadığı gibi, 2005 yılında tarımsal üretimin yüzde 5,6 oranında büyüdüğü görülmektedir. Bu durum, tarımda var olan büyük gizli işsizlik sorununu gündeme getirmektedir. Tarımın milli geliri içindeki payı nispi olarak daralmaya devam ederken, kişi başı düşen gelir de bu süreçte artacaktır.

Sanayi sektöründe yaşanmakta olan dönüşüm nedeniyle, bir yandan daralma sürecine diren emek yoğun geleneksel sektörlerden açığa çıkan emeğin, öte yandan da tarımdan çözülen istihdamın kısa ve orta vadede sanayi sektörüne emilmesi muhtemel gözükmemektedir. Zira bu bölümde daha önce tartışıldığı üzere, sanayide büyüme gösteren sektörler daha çok verimliliğe dayalı sektörlerdir. Gerçekten de DPT'nin verilerine göre Türkiye ekonomisinde 1990–2001 arasında yıllık ortalama toplam faktör verimliliğindeki değişim eksi 0,5 iken, 2002–2005 arasında önemli olan bu oran 4,6'ya sıçramış, aynı dönemde yıllık ortalama olarak işgücü verimliliği 1990–2001 arasında sadece yüzde 1,7 oranında artış kaydederken, 2002–2005 arasında yüzde 6,1 artış göstermiştir. Bir başka ifadeyle, sanayi sektöründe bundan sonra da artan oranda bir “teknolojik işsizlik sorunu” ile karşılaşmaya devam edilecektir.

İşgücüne katılım oranının da büyük bir hız kazandığı böyle bir ortamda istihdam kaybını karşılayacak, hatta toplam istihdamı artıracak ölçüde tarım dışı sektörlerde istihdam yaratmak gereği ortaya çıkmaktadır. Ancak burada da tarım dışı sektörlerde yeni istihdam olanakları bulanlar tarımdan yeni çıkanlardan ziyade, daha önce bu sektörlerde tecrübesi olan işsizler olacaktır. Bunun en önemli nedeni, yukarıda işaret edilen teknolojik işsizlik veya verimlilik ekonomisine ilave olarak tarımsal işgücünün nitelikleri ile sanayi işgücünün niteliklerinin örtüşmemesi, bu dönüşümün gerçekleşmesi için nispeten uzun zamanın gerekmesidir. Özetle tarım dışı kesimin tek başına tarımdaki istihdam fazlasını emecek ölçüde yeni istihdam alanı oluşturmaya yetmemekte, hatta kimi alt sektörlerde kalifiye ara personel açığı devam etmektedir. İşsizlik konjonktürel veya geçici bir durum değildir. Meselenin yapısal olduğu ve ancak çoktan harekete geçirilmiş

olması gereken uzun vadeli politikalarla halledilebileceği ortadadır. Bu konuda daha fazla gecikmeden hızla tedbirlerin alınması gerekmektedir. Bu tedbirler esas itibarıyla bir taraftan tarım dışı kesimin istihdam üretme imkânlarının idamesi ve artırılması için gereken ortamın devamına yönelik olmalı, özellikle emek yoğun inşaat ve hizmet sektörlerinin hızlı büyüme seyrini temin edecek açılımlar teşvik edilmelidir. Ancak çok daha önemlisi, tarımsal kesimden gelenlerin niteliklerine uygun, tercihen kendi yaşadıkları bölgelere de yakın yerlerde istihdam alanlarının tesis ve teşvik edilmesi gerekmektedir. Bu “geçiş sektörleri” bir taraftan bölgenin tabii ve insan kaynaklarına uygun özellikleri haiz olmalı, diğer taraftan da bir eğitim kurumu gibi çalışarak tarımsal kesimlerden kopup gelenlerin işgücü niteliğini de değiştirebilmelidir.

Öte yandan bütün yatırım hamlesine rağmen istihdam artışının sanayi kesiminde sınırlı kalmasına neden olacak verimlilik dışı faktörlerden de bahsetmek gerekmektedir. Bunlardan konuyla ilgili olanlar; kamunun istihdam alanından çekilmesi, kayıt dışı, aşırı değerlenme eğilime giren Türk Parası, istihdam üzerindeki vergisel yüklerin ağır olması ve nihayet vergi yükünün dışında bir de artık asgari ücretin yüksek kalmaya başlamasıdır.

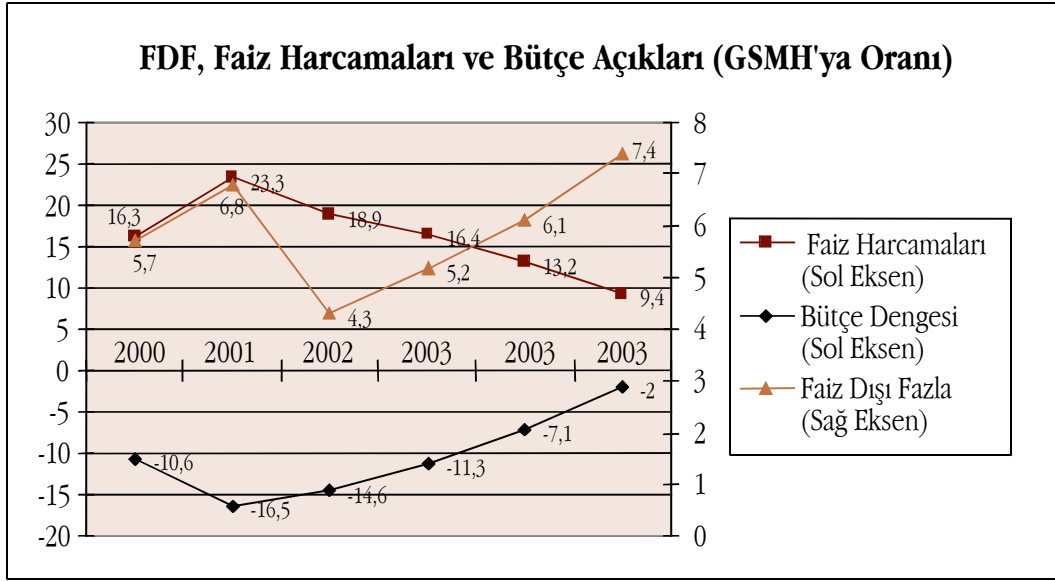
Küresel rekabette yarıştığımız ülkelerle mukayese edildiğinde Türkiye’de göreceli bir emek maliyeti sorunun olduğu anlaşılmaktadır. Örneğin 2004 yılında Türkiye’de asgari ücret reel bazda yüzde 28 oranında artış kaydetmiştir. Türkiye’de brüt asgari ücret Türkiye’de 370 dolar iken, Çek Cumhuriyeti’nde 305, Polonya’da 268, Romanya’da 103, Çin’de ise eyaletine göre 43- 82 dolar civarındadır. Artık büyük ölçüde bir vergi ölçütü olmuş olan asgari ücret uygulamasındaki bu gelişme, pratik anlamda emeğin gelirine müspet bir şekilde yansımamaktadır. Uygulama, bir taraftan kayıt dışına kaçma eğilimini güçlendirirken, diğer taraftan da sermaye yoğun sektörlerle nispi bir üstünlük kazandırmaktadır.

2. BÖLÜM

KAMU MALİYESİ

1. BÜTÇE PERFORMANSININ GENEL DEĞERLENDİRMESİ

2002 yılından beri sürdürülen mâli disiplin 2005 yılında da somut neticeler vermeye devam etmiştir. Kesinleşen verilere göre 2005 yılında konsolide bütçe gelirleri yüzde 21,8 oranında artışla, 134,8 milyar YTL seviyesinde gerçekleşerek hedefleri aşarken, konsolide bütçe harcamaları da yine aynı dönemde 2004'e göre sadece yüzde 2,5 oranında artarak 144,6 milyar YTL olarak gerçekleşmiş, böylece harcamalarda hedeflenen ödeneklerin oldukça altında kalmıştır (Şekil-2.1, Tablo-2.1). 2005 yılında faiz dışı harcamalar yüzde 17 oranında artarak bütçede hedeflenen seviyede gerçekleşirken, IMF ile yapılan anlaşma uyarınca uygulanmakta olan ekonomi programının performans kriterlerinden biri olan faiz dışı fazla (FDF) yüzde 37,2 oranında artarak 35,9 milyar YTL'ye çıkmıştır. Bu düzey, yılsonu bütçe hedefinin 8,6 milyar YTL üzerinde olup, böylece 2005 yılında FDF, yıl sonunda millî gelirin yüzde 7,4'üne çıkarak, 2000 yılından beri kaydedilen en yüksek düzeye ulaşmıştır.

Şekil-2.1: Bütçe Performansındaki Gelişmeler

Bu gelişmeler sonucunda 2005 yılında konsolide bütçe açığı 2004 yılına göre yüzde 67,8 oranında azalmıştır. Programda bütçe açığı yuvarlak rakam 30 milyar YTL olarak hedeflenirken, yıl sonu gerçekleşmesi 9,7 milyar YTL'de kalmıştır. Böylece bütçe açığının millî gelire oranı yüzde 2 seviyesinde gerçekleşerek yüzde 3 düzeyindeki Maastricht Kriteri'nin de altına inmiştir. Türkiye'de, 2001 yılı sonunda bütçe açığının millî gelire oranının yüzde 16,5 olduğu hesaba katıldığında kamu maliyesinde büyük bir başarı sağlandığı ortadadır.

Türkiye'de, tek parti hükümetiyle gelen istikrar ve disiplin sayesinde son yıllarda ilk defa yakalanan bu performans, sağlıklı bir mâli yapının ikamesi için kritik bir aşamadır. Gerçekten de 2005 yılının sonunda kamu sektörü borçlanma gereği (KSBG), DPT tahminlerine göre yüzde 0,9 oranında gerçekleşmiştir. 2006 yılı programında bu oranın % -0,7 düzeyine çekileceği öngörülmüştür. Bundan çıkan sonuç, 2006 yılında Türkiye'nin denk bütçe rüyasını gerçekleştirebileceği ve borç stokunda mutlak anlamda küçülmelerin yaşanacağıdır.

Tablo-2.1: Konsolide Bütçe

	(Milyon YTL)						GSMH'ya Oran					
	2000	2001	2002	2003	2004	2005	2000	2001	2002	2003	2004	2005
Gelirler	33.440	51.543	75.592	100.250	110.721	134.819	26,6	29,2	27,5	28,1	25,8	27,7
Vergi Gelirleri	26.504	39.736	59.632	84.316	90.077	106.932	21,1	22,5	21,7	23,6	21,0	22,0
Diğer Gelirler	6.936	11.807	15.960	15.934	20.644	27.887	5,5	6,7	5,8	4,5	4,8	5,7
Harcamalar	46.705	80.579	115.682	140.455	141.021	144.562	37,2	45,7	42,1	39,4	32,9	29,7
Faiz Hariç Har.	26.265	39.517	63.812	81.846	84.532	98.883	20,9	22,4	23,2	22,9	19,7	20,3
Faiz Harcamaları	20.440	41.062	51.871	58.609	56.488	45.680	16,3	23,3	18,9	16,4	13,2	9,4
Bütçe Dengesi	-13.265	-29.036	-40.090	-40.204	-30.300	-9.743	-10,6	-16,5	-14,6	-11,3	-7,1	-2,0
Faiz Dışı Denge	7.175	12.026	11.781	18.405	26.188	35.936	5,7	6,8	4,3	5,2	6,1	7,4

Bu başarıda yukarıda altı çizilen ortamda faiz harcamalarındaki gerilemenin beklentilerin ötesinde gerçekleşmesi etkin olmuştur. 2001 sonunda faiz harcamalarının millî gelirin yüzde 23,3'ünü bulduğu düşünülürse, 2005 sonunda bu oranın yüzde 9,4'e gerilemiş olması dikkate şayandır.

1.1. Bütçe Gelirleri

Gelirler kalemine biraz daha detaylı bakıldığında (Tablo-2.2) başlıca gelişmeler kısaca aşağıdaki gibi özetlenebilir:

* 2005 yılında genel bütçe vergi gelirleri bir önceki yıla göre yüzde 18,7 oranında artış göstererek 106,9 milyar YTL'ye ulaşmıştır. Bu dönemde, dolaysız vergi tahsilâtının bütçe hedeflerinin oldukça üzerine çıktığı görülmektedir. Bunun alt kalemlerinden gelir vergisi tahsilâtı yüzde 14,6, kurumlar vergisi tahsilâtı ise yüzde 13,2 oranında artarak sırasıyla 20,4 ve 9,8 milyar YTL'ye ulaşmıştır.

* Mal ve hizmetlerden alınan vergiler yüzde 21,9 oranında artış göstererek 50,4 milyar YTL'ye çıkmıştır. Bunun alt kalemlerinden olan KDV gelirleri yüzde 6 oranında artarak 12,5 milyar YTL'ye ulaşmış, böylece bu kalemden bütçe hedefinin 1,4 milyar YTL altında kalınmıştır. ÖTV tahsilâtı ise yüzde 24,6 oranında artarak 32,4 milyar YTL'ye çıkmıştır.

Tablo-2.2: Bütçe Gelirlerinin Alt Kalemleri (Milyon YTL)

	2004	2005	2006
			Ocak-Mart
Gelirler	110.721	134.819	38.325
Genel Bütçe Gelirleri	108.940	132.658	37.788
Vergi Gelirleri	90.077	106.932	31.251
Gelirden Alınan Vergiler	26.559	30.324	9.185
Gelir Vergisi	17.846	20.457	5.836
Kurumlar Vergisi	8.715	9.866	3.349
Mülkiyet Üzerinden Alınan Vergiler	1.478	1.840	607
Banka ve Sig. Muameleleri V.	1.423	1.762	592
Mal ve Hizmetlerden Alınan Vergiler	41.406	50.488	12.808
Dahilde Alınan KDV	11.759	12.466	3.868
Özel Tüketim Vergisi	26.070	32.476	8.023
Mal ve Hizm. Alınan Diğer Vergiler	3.576	5.546	917
Dış Ticarettten Alınan Vergiler	16.936	19.295	5.573
İthalde Alınan KDV	15.657	17.877	5.159
Diğer Vergiler	1.659	2.179	1.020
İdari Har. ve Üc. San. Dışı Arizi S.	2.039	2.806	855
Vergi Dışı Gelirler	17.500	23.198	6.235
Sermaye Gelirleri	161	2.042	95
-----Dolaylı Vergilerin Toplam Vergi Gel. Payı	70,5	72	70,8

* Dış ticarettten alınan vergiler yüzde 13,6 oranında artarak 19,2 milyar YTL'ye çıkarken, ithalattan alınan KDV tahsilâtı yüzde 14,2, gümrük vergileri tahsilâtı ise yüzde 12,1 oranında artış göstermiştir. Uluslararası ticaret ve muamelelerden alınan vergi tahsilâtı kısmen hedeflerin altında kalmıştır. Bunda düşük seyreden döviz kurlarının olumsuz etkisinin olduğu görülmektedir.

Genel olarak bakıldığında 2005 yılında vergi tahsilâtında önemli bir artış sağlanmış olduğunu ifade etmek mümkündür. Bununla birlikte Türkiye OECD ülkeleri içinde vergi yükü yüzde 42'lere varan bir oran ile üst sıradaki yerini korumuş, vergi adaletsizliğini yansıtan dolaylı vergiler ise toplam vergi gelirlerinin yüzde 72'lerine ulaşmıştır. Vergi adaletinin sağlanması ve vergi yükünün hafifletilerek tabana yayılması yönündeki talepler, bütçe disiplini adına kimi zaman dikkate alınmamaktadır. Ancak söz konusu tedbirler, sürdürülebilir bir bütçe gelirleri politikası için elzemdir. Bütçe disiplini el verdikçe ve bütçede bu anlamda bir rahatlık sağlandıkça bu adımların kararlılıkla atılması ve maliyenin bu yönde bir irade ortaya koyması gerekmektedir.

1.2. Bütçe Harcamaları

Konsolide bütçe harcamalarının içinde en büyük üç kalem, faiz harcamaları, cari transferler ve personel harcamalarından oluşmaktadır. Bunlardan personel harcamaları 2004 yılına göre yüzde 10 artarak 31,8 Milyar YTL'ye çıkmıştır. Personel giderleri bütçe ödeneği ile uyumlu gerçekleşmiştir.

Bütçenin ikinci en büyük harcama kalemi olan cari transferler, Sosyal Güvenlik Kurumları açıkları nedeniyle dizginlenememektedir. Gerçekten de 2004 yılına göre yüzde 27,1 oranında artarak 35,2 milyar YTL'ye çıkan cari transferlerin en büyük alt kalemleri olan Emekli Sandığı, Bağ-kur ve SSK transferlerinin toplam büyüklüğü 23,1 milyar YTL'ye ulaşmıştır. Toplam sosyal güvenlik kuruluşlarına yapılan transferler ise yüzde 22,9 oranında artarak 23,8 milyar YTL olmuştur. Bu dönemde, Emekli Sandığı'na yapılan transferler yüzde 14,0, Sosyal Sigortalar Kurumuna yapılan transferler yüzde 30,4, Bağ-Kur'a yapılan transferler yüzde 28,6 ve İşsizlik Sigortası Fonu'na yapılan transferler de yüzde 14,3 oranında artış göstermiştir.

Görüldüğü gibi, 2005 yılının sonunda sosyal güvenlik kurumlarının açıkları artarak devam etmiş ve millî gelirin yüzde 5'ine denk gelecek bir büyüklüğe ulaşmış, bu haliyle FDF hedeflerini de tehdit eder hale gelmiştir.

2005 yılında, konsolide bütçe faiz harcamaları, borçlanma faiz oranlarında devam eden düşüşe paralel olarak 2004 yılına göre yüzde 19,1 oranında azalarak 45,7 milyar YTL'ye kadar gerilemiştir. Bu dönemde, iç borç faiz ödemeleri yüzde 21,8 oranında azalırken, dış borç faiz ödemeleri ise yüzde 2,7 oranında artış kaydetmiştir. Bu gelişmelere göre, konsolide bütçe faiz giderlerinin bütçe başlangıç ödeneğinin 10,8 milyar YTL altında kaldığı görülmektedir.

Tablo-2.3: Bütçe Harcamalarının Alt Kalemleri (Milyon YTL)

	2004	2005	2006
			Ocak- Mart
Harcamalar	141.021	144.562	39.375
Faiz Hariç Harcamalar	84.532	98.883	28.093
Personel	28.948	31.856	8.940
Sos. Güv. Kur. Devlet Primi	4.024	4.533	1.214
Mal ve Hizmet Alımları	12.684	14.290	2.639
Cari Transferler	27.683	35.190	13.139
KİT Görev Zararları	381	512	227
Emekli Sandığı'na Transfer	7.800	8.889	3.524
BAĞ-KUR'a Transfer	5.336	6.863	1.870
SSK'ya Transfer	5.757	7.507	2.719
İşsizlik Sig. Fonu'na Transfer	440	503	0
Tarımsal Destekleme Ödemeleri	3.084	3.707	1.410
Emeklilere Vergi İadeleri	710	1.293	0
Yurtdışına Yapılan Transferler	363	371	58
Diğer Cari Transferler	1.338	2.855	3.331
Sermaye Giderleri	8.050	9.684	999
Sermaye Transferleri	437	1.546	0
Borç Verme	2.669	1.784	843
Faiz Harcamaları	56.488	45.680	11.282
İç Borç Faizi	50.053	39.270	9.296
Dış Borç Faizi	6.057	6.223	1.919
İsk. ve Kısa Vad. İşl. Ait Faiz	379	186	66

Bütçe harcamalarından sosyal güvenlik kurumlarına devlet primi giderleri yüzde 12,6 oranında artış kaydederek, 4,5 milyar YTL 'ye çıkarken, Mal ve hizmet alım giderleri yüzde 12,7 oranında artarak 14,2 milyar YTL düzeyinde gerçekleşmiştir. Bunun dışında 2005 yılında tarımsal destekleme giderlerinin yüzde 20,2 oranında artarak 3,7 milyar YTL'ye çıktığı görülmektedir. Bu büyüklük, millî gelirin yüzde 1'inin altına düşmüştür. 2006 yılı için bu oranın millî gelirin yüzde 1'ine tırmanması beklenmektedir. Tarımsal destekleme ödemelerinin dağılımına bakıldığında ise izlenen tarım stratejisi gereği doğrudan gelir desteği (DGD) ödemelerinin bir miktar azaldığı, diğer tarımsal desteklerin ise arttığı görülmektedir. Son olarak sermaye giderleri 2004 yılına göre yüzde 20,3 oranında artış kaydederken, sermaye transferleri ise, TÜBİTAK'a, İş Yurtları Kurumu'na ve mahalli idarelere yapılan transferlerdeki artışlardan dolayı yüzde 253,4 oranında artış göstermiştir.

2. KAMU FİNANSMANI VE BORÇ YÖNETİMİ

Yukarıda özetlenen bütçe gelişmelerinden sonra yıl boyunca ortaya çıkan finansman ihtiyacı Tablo-2-4'teki gibi gerçekleşmiştir. Buna göre dış borçlanmada Hazine net ödeyici olmuş, böylece dış borçlarda net 1,2 milyar YTL'lik bir azalma kaydedilmiştir. Net iç borçlanmada ise açık 21,3 milyar YTL'lik bir artış vermek suretiyle karşılanmıştır. Ancak yıllara göre değerlendirildiğinde Hazine'nin 2003 yılı ve sonrasında net iç borçlanmada büyük bir "yük atma" operasyonu içerisinde olduğu açıkça görülmektedir. (Şekil-2.1).

Tablo-2.4: Konsolide Bütçe Finansmanı (Milyon YTL)

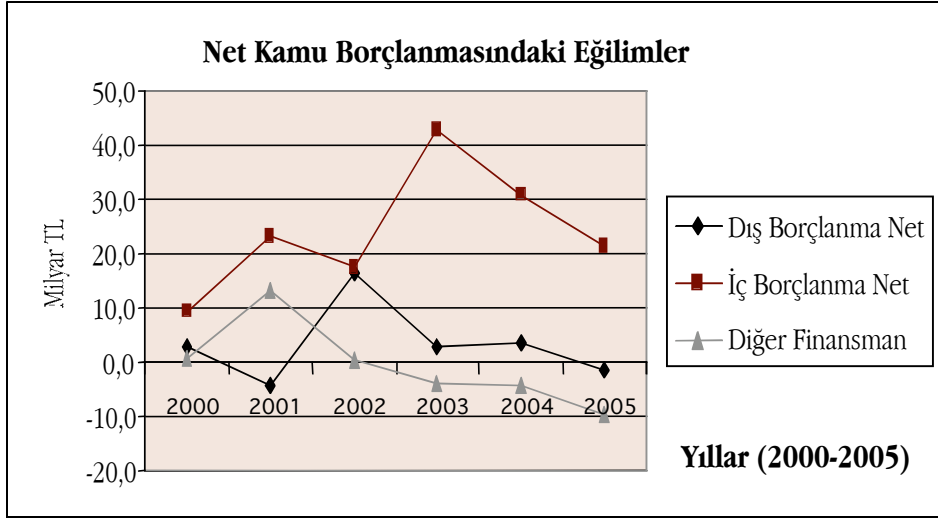
	2000	2001	2002	2003	2004	2005
Nakit Dengesi	-12.308	-30.930	-35.102	-43.076	-31.624	-10.345
Finansman	12.308	30.930	35.102	43.076	31.624	10.345
Dış Borçlanma, Net	2.043	-5.349	14.485	1.796	3.505	-1.228
Kullanım	5.696	4.364	23.494	12.476	13.309	13.619
Ödenen	-3.653	-9.713	-9.009	-10.680	-9.804	-14.847
İç Borçlanma, Net	8.808	23.542	17.474	42.884	30.712	21.318
Devlet Tahvili, Net	10.142	8.534	-896	254.856	25.853	33.773
Satış	19.656	35.091	29.517	93.064	96.490	111.413
Ödenen	-9.514	-26.557	-30.413	-38.208	-70.636	-77.640
Hazine Bonosu, Net	-1.334	15.008	18.371	-11.973	4.859	-12.455
Satış	5.628	42.463	66.157	55.697	61.578	40.116
Ödenen	-6.962	-27.455	-47.786	-67.670	-56.719	-52.571
Devirli+Garantili Borç Geri Dönüşleri		944	898	2.085	1.264	943 666
Özelleştirme Geliri	-	-	-	-	-	1.773
TMSF Geri Ödemeleri	-	-	-	-	-	1.215
Borç Verme(-) (1)	-	-	-	-	-	931
Kasa/Banka ve Diğer İşlemler	514	11.838	1.057	-2.868	-3.536	-12.468

Kaynak: Hazine Müsteşarlığı / (1) Toprak Mahsulleri Ofisi'ne (TMO) ikrazen kullandırılan dış kredi

2005 yılı başında 5,5 milyar ABD Doları olarak öngörülen uluslararası sermaye piyasalarından tahvil ihracı yoluyla borçlanma, uygun piyasa koşulları da değerlendirilerek 6,44 milyar ABD Doları olarak gerçekleştirilmiştir. Ayrıca, Uluslararası Para Fonu'ndan 2,4 milyar ABD Doları tutarında program kredisi kullanılmıştır.

Yine 2005 yılı başında açıklanan finansman programında 25,5 milyar YTL olarak öngörülen nakit bazlı FDF, yıl sonu itibarıyla 32,3 milyar YTL olarak gerçekleşmiştir. Yıl başında 1,5 milyar YTL olarak öngörülen bütçe finansmanı amacıyla kullanılacak özelleştirme geliri ise toplam 1,8 milyar YTL'ye ulaşmıştır. Bu arada tasarruf Mevduatı Sigorta Fonu'ndan (TMSF) tahsil edilen anapara tutarı da 1,2 milyar YTL olmuştur. Ayrıca, Hazine'nin yürütmüş olduğu borçlanma stratejisi

çerçevesinde, rezervlerin güçlendirilmesine devam edilmiş ve kasa/banka bakiyesi 12,4 milyar YTL artırılmıştır. Neticede nakit dengesi 10,3 milyar YTL açık vermiştir (Tablo-2.4).

Şekil-2.2: Net Kamu Borçlanmasındaki Eğilimler

Bu gelişmelerden sonra, 2005 yılında konsolide bütçe toplam borç stoku sadece yüzde 4,6 oranında artarak toplamda 15 milyar YTL'lik bir artışla 331,5 milyar YTL'ye yükselmiştir (Tablo-2.5). Hazine Müsteşarlığı'nın verilerine göre, toplam kamu borç stokunun alt bileşenlerinden iç borç stoku 20,3 milyar YTL artarak 244,8 milyar YTL'ye yükselirken, konsolide bütçe dış borç stoku ise Türk Lirası cinsinden 5,3 milyar YTL'lik azalmayla 86,7 milyar YTL'ye düşmüştür. Bu arada dış borç stokundaki azalma dolar cinsinden 3,9 milyara tekabül etmektedir.

Öte yandan dolar cinsinden bakıldığında toplam kamu borç stokunun 11,3 milyar dolarlık büyümeyle 247,1 milyar dolara çıktığı görülmektedir. Bunun içinde iç borç stoku 167,3 milyardan 182,4 milyara yükselirken, dış borç stoku ise 68,5 milyardan 64,6 milyara gerilemiştir.

Tablo-2.5: Konsolide Bütçe Toplam Borç Stoku

	(Milyar YTL) (1)					(Milyar Dolar)					(GSMH'ye Oran, Yüzde)				
	2001	2002	2003	2004	2005	2001	2002	2003	2004	2005	2001	2002	2003	2004	2005
Alacaklıya Göre	178,0	242,8	282,9	316,5	331,5	123,6	148,5	202,7	235,8	247,1	100,8	88,3	79,3	73,8	68,2
İç Borç Stoku	122,2	149,9	194,4	224,5	244,8	84,9	91,7	139,3	167,3	182,4	69,2	54,5	54,5	52,3	50,3
Piyasa	41,5	70,8	101,8	141,1	169,3	28,8	43,3	72,9	105,2	126,2	23,5	25,7	28,5	32,9	34,8
Kamu Kesimi	80,6	79,1	92,6	83,3	75,5	56,0	48,4	66,4	62,1	56,2	45,7	28,8	26,0	19,4	15,5
Dış Borç Stoku	55,8	92,9	88,5	92,0	86,7	38,8	56,8	63,4	68,5	64,6	31,6	33,8	24,8	21,4	17,8
Kredi	26,8	55,1	51,1	52,1	44,4	18,6	33,7	36,6	38,9	33,1	15,2	20,0	14,3	12,2	9,1
Uluslararası Kuruluşlar	9,2	33,7	32,8	35,2	29,7	6,4	20,6	23,5	26,3	22,1	5,2	12,39	2	8,2	6,1
(IMF Kredisi)	0,7	22,8	23,4	24,8	19,7	0,5	13,9	16,7	18,4	14,6	0,4	8,3	6,5	5,8	4,0
Hükümet Kuruluşları	9,2	11,1	9,7	8,8	7,0	6,4	6,8	6,9	6,5	5,2	5,2	4,0	2,7	2,0	1,4
Ticari Bankalar	8,5	10,3	8,6	8,1	7,7	5,9	6,3	6,1	6,1	5,7	4,8	3,7	2,4	1,9	1,6
Tahvil	29,0	37,8	37,5	39,8	42,3	20,1	23,1	26,8	29,7	31,6	16,4	13,7	10,5	9,3	8,7

Kaynak: Hazine Müsteşarlığı / (1) Dönem sonu ABD Doları döviz alış kuru ile YTL'ye çevrilmiştir.

2.1. Hazine'nin Borç Yönetimi Stratejisi ve Performansı

Borç yönetiminin amacı; temelde borç yükünün düşürülmesi ve borç stokunun faiz, kur ve likidite dalgalanmalarına karşı hassasiyetinin azaltılmasından ibarettir. Bu meyanda değişen iç ve dış şartları da dikkate alarak borcun vadesi, ulusal ve yabancı para kompozisyonu, borçlanma maliyeti, bu bağlamda borçlanma araçlarının dağılımı, değişken ve sabit faiz dengesi, borç çevirme oranı gibi temel parametrelere bakılmaktadır. Bu açıdan ele alarak aşağıda 2005 yılında Hazine'nin göstermiş olduğu performans değerlendirilmektedir.

2.1.1. Kamunun Borç Servisi

2005 yılında 167,4 milyar YTL iç ve 21,1 milyar YTL dış olmak üzere toplam 188,6 milyar YTL nakit borç servisi gerçekleştirilmiştir (Tablo-2.6) Toplam borç servisinin 143,1 milyar YTL'si anapara ödemelerinden oluşurken bu tutarın 128,2 milyar YTL'si iç borç, 14,9 milyar YTL'si ise dış borca ilişkindir.

Borç servisinin finansmanına gelince, bunun 36,2 milyar YTL'lik kısmı borçlanma dışı kaynaklardan (FDF) sağlanırken, 161,9 milyar YTL tutarında borçlanma yapılmış, bunun da 12,3 milyar YTL'si dış borçlanma, 149,6 milyar YTL'si ise iç borçlanma yoluyla gerçekleştirilmiştir. Yıl boyunca nakit rezervleri 9,6 milyar YTL artırılmıştır.

2005 yılında 167,4 milyar YTL'lik iç borç servisine karşılık 149,6 milyar YTL iç borçlanma yapılması sonucu, iç borç çevirme oranı yüzde 89,4 olarak gerçekleşmiştir. 2004 yılında yüzde 88,4 olarak gerçekleşen bu oran, 2005 yılı için yüzde 87,5 olarak hedeflenmişti. Borç çevirme oranında hedef ile uyumlu bir sonuç alınmış olsa da, hâlâ borç çevirme oranının oldukça yüksek olduğu açıktır.

Tablo-2.6: 2005 Yılı Borç Servisi ve 2006 Programı

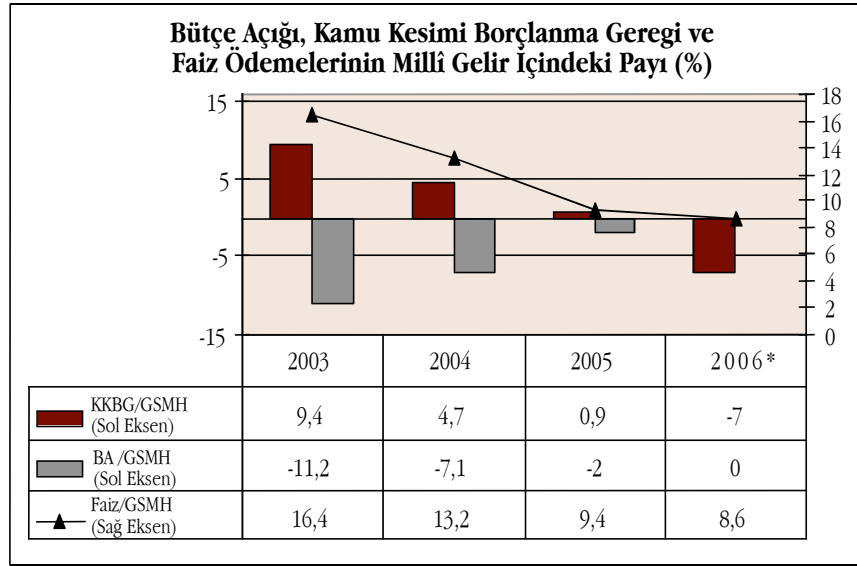
	2004	2005 Program	2005 Gerçekleşme	2006 Program	Değişim (%)
I- Toplam Borç Servisi	183,9	200,3	188,6	168,4	-10,7
II- İç Borç Servisi	167,9	176,5	167,4	144,5	-13,7
- Anapara	119,8	135,8	128,2	108,8	-15,1
- Faiz	48,1	40,7	39,2	35,7	-8,9
III- Dış Borç Servisi	16,0	23,8	21,1	23,8	12,8
- Anapara	9,9	16,7	14,9	17,4	16,8
- Faiz	6,1	7,1	6,3	6,4	1,6
Kaynaklar ve Borçlanma	183,9	200,3	188,6	168,4	-10,7
Borçlanma dışı kaynaklar	25,4	27,6	36,2	40,2	11,0
- Faiz dışı fazla	24,4	25,5	32,2	30,2	-6,2
Özelleştirme			3,6	7,0	94,4
Toplam Borçlanma	159,5	172,6	161,9	128,1	-20,9
- Dış Borçlanma	11,1	18,2	12,3	16,7	35,8
- Tahvil İhracı	8,0	7,9	8,6	7,5	-12,8
- Uluslararası Kuruluşlar	3,0	7,4	3,3	6,8	106,1
- İç Borçlanma	148,4	154,4	149,6	111,4	-25,5
İç Borç Çevirme Oranı (%)	88,4	87,5	89,4	77,1	-13,8

Genel olarak bakıldığında, 2005 yılında Hazine'nin hem kamu kesimine hem de dış piyasaya net borç ödeyicisi konumunda olduğu görülmektedir. Ancak bunun piyasadan daha fazla borçlanılarak çevrildiği görülmektedir. Hazinenin kamuya olan iç borçlarının 7,9 milyar YTL azalarak 75,5 milyar YTL'ye gerilediği 2005 yılında, piyasaya olan borçları 28,2 milyar YTL'lik artışla 169,3 milyar YTL'ye ulaşmıştır.

2.1.2. Borçluluk Göstergeleri

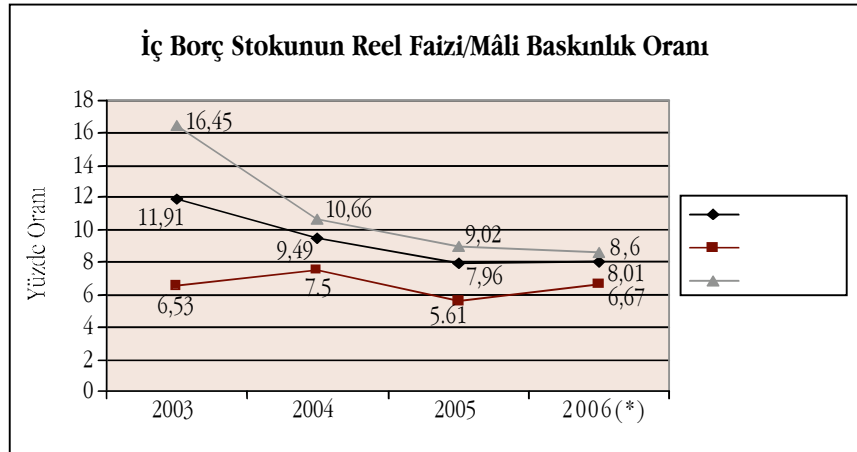
Bilindiği üzere kamu kesiminin borç yükünün azalması için öncelikli olarak ekonomik yapının sürekli borç oluşturan yapısının tasfiye edilmesi, bu kısır döngünün kırılması gerekmektedir. Bu yapının değiştiğine dair göstergelerden birisi bütçe açığının millî gelir içindeki payı, diğeri de bununla ilintili olmak üzere Kamu Kesimi Borçlanma Gereği (KKBG)'nin millî gelire oranıdır. Birinci kriterin, sürdürülebilir bir kamu maliyesi açısından yüzde 3 ve altında kalması gerektiği, KKBG'nin de yine bu düzeyin altında kalması gerektiği ifade edilmektedir. Şekil-2.3'de sunulduğu üzere, 2005 yılının sonunda bütçe açığının ve KKBG'nin sırasıyla yüzde 2 ve yüzde 0,9 düzeyine gerilemesiyle beraber artık borç oluşturmayan bir ekonomik patikaya girildiği görülmektedir.

Öte yandan faizlerde devam eden gerilemelere ve millî gelirden kaydedilen yüksek artışa paralel olarak kamu faiz ödemelerinin millî gelirden aldığı pay ve dolayısıyla mâli baskınlık oranı düşmektedir (Şekil-2.4). Aynı şekilde net ve brüt kamu borç stokunun millî gelirden aldığı paylar da hızla gerilemektedir (Şekil-2.5).

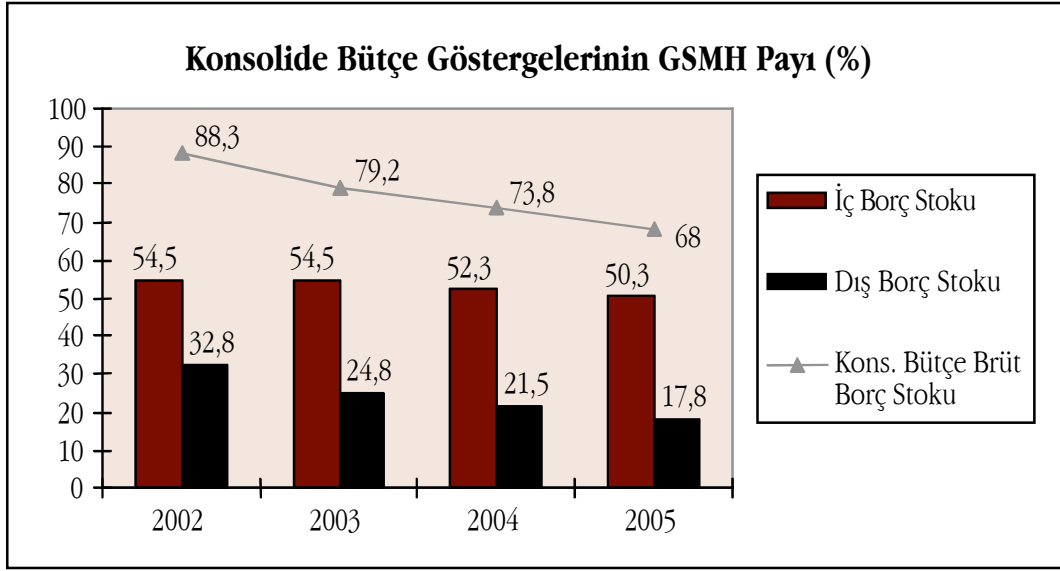
Şekil 2-3: Bütçe Açığı, KKBG, Net Kamu Borç Stoku ve Faiz Ödemelerinin Millî Gelirdeki Payı (%)

(*) Program

Şekil-2.4: Reel Faizlerdeki Gelişmeler

Bu sayede önemli bir borçluluk göstergesi olan kamu sektörü net borç stokunda önemli oranlarda gerileme yaşanmıştır. Bilindiği üzere kamu net borç stoku, kamunun iç ve dış borç stokundan, Merkez Bankası'nın net varlıkları, kamu kuruluşlarının mevduatları ve İşsizlik Sigortası'nın net varlıklarının çıkartılmasıyla hesaplanmaktadır. Buna göre 2005 yılı sonu itibarıyla toplam kamu sektörünün mâli yükümlülüklerinin yanında finansal varlık ve mevduatlarını da kapsayan kamu net borç stokunun GSMH'ya oranı yüzde 56,9 seviyesine, brüt borç stokunun GSMH'ya oranı da yüzde 68'e kadar gerilemiştir (Şekil- 2.5).

Şekil-2.5: Konsolide Bütçe Brüt Borç Stoku (GSMH'ya oran)

Borç servisi yükünü ölçen bir gösterge olarak faiz harcamalarının 2005 yılında oldukça azaldığı görülmektedir. Faiz harcamalarının GSMH'ya oranı, faizlerdeki düşüş nedeniyle 2001-2004 döneminde % 13'e kadar gerilemişti. Bu oran 2005 yılı sonunda yüzde 8,6 düzeyine kadar gerilemiştir. Şekil-2.3'te de gösterilen faiz yükünde kaydedilen bu gelişmeyle beraber iç borç stokunun reel faizi ile ifade edilen mâli baskınlık oranının da 2005 yılının sonunda yüzde 8'lere kadar gerilediği görülmektedir.

Faizle ilgili diğer bir gösterge de faiz harcamalarının vergi gelirlerine oranıdır. Bu oran 2001-2004 döneminde 47 puan düşüş göstererek 2004 yılı sonunda % 56,9 seviyesine kadar geriledikten sonra, 2005 yılında yüzde 34 olarak gerçekleşmiştir. Hatırlanacağı üzere, 2001 yılında vergi gelirlerinin tamamı dahi faiz harcamalarına yeterli gelmemekte idi.

Hazine'nin 2005 yılındaki başarısında, aşağıda inceleneceği üzere, hızla düşen borçlanma maliyetlerinin ve anlamlı bir şekilde uzayan vadenin altı çizilmelidir.

2.1.3. Borç Stokunun Kompozisyonu

Borç stokunun faiz ve kur kompozisyonu borç yönetiminin en önemli unsurlarının başında gelmektedir. 2006-2008 arasını kapsamak üzere Hazine toplam borç stokunun içinde döviz cinsi ve değişken faizli borçların miktarını düşürmeyi hedeflemektedir.

331 milyar YTL'lik konsolide bütçe borç stokunun bileşimine bakıldığında, bunun 206,9 milyar YTL tutarındaki kısmının Türk Lirası cinsinden, 118,8 milyar YTL tutarındaki kısmının döviz cinsinden, geriye kalan 5,6 milyar YTL tutarındaki kısmının ise dövizde endeksli borçlardan oluştuğu görülmektedir. Benzer şekilde yıl boyunca değişken faizli borçların oranındaki nispi artışın sürdüğü ve yıl sonunda yüzde 23'lere kadar tırmandığı görülmektedir.

Borç stokunun içinde döviz cinsi ve dövize endeksli borçların payı düzenli olarak azalmaya devam etmekte, 2002 yılında net borç stokunun yüzde 62'si döviz cinsi ve dövize endeksli iken, 2005 yılı sonunda bu oran net borç stoku için yüzde 27'lere, brüt borç stoku için ise yüzde 37,6'ya kadar düşürülmüştür.

Öte yandan brüt borç stokunun içinde değişken faizli borcun oranı 2005 yılı sonunda % 32'ye ulaşmış, böylece değişken faizli borçların oranı ile 2004 yılına kadar yaşanan hızla artmış olan sabit faizli Türk Lirası borçlar 2005 yılı sonunda eşit düzeye gelmiştir.

Bir başka ifadeyle, 2002 yılından beri azaltılan döviz yükümlülüklerin yerini önce sabit faizli kategoridekiler, 2005 içinde ise değişken faizli borçlar almıştır. Hazine'nin 2005 yılı sonuna kadar enflasyondaki düşüşler nedeniyle değişken faizli TL borçların oranını artırmaya çalıştığı, buna karşılık borç verenlerin buna oldukça etkin bir şekilde direndiklerini, aşağıda tartışılacağı üzere bu nedenle de bilhassa piyasaya olan nakit TL cinsi borçlarda faizlerin oldukça dirençli davrandığı görülmektedir.

Her halükârda Hazine, bundan sonra nakit iç borçlanmalarda sabit faizi daha çok tercih edeceğini deklare etmiştir. Bu yeni sürecin anlamının ortaya çıkması için 2006 yılındaki enflasyon eğiliminin ortaya çıkmasını beklemek gerekmektedir.

Yukarıdaki verilere göre kamu borcunun kur riskinin oldukça yönetilebilir düzeye geldiği ifade edilebilir. Ancak özellikle 2005 yılının sonu itibarıyla ortaya çıkan kurun düzeyini ilgilendiren tartışmalarda Hazine'nin borçlanma stratejisinde kuru sadece borçlanma riski ve maliyeti bağlamında ele almanın ötesinde bir de Türkiye'nin ödemeler dengesi üzerinde oluşturduğu tahribatı önlemeye yönelik olarak dikkate alması gereği üzerinde durulmaktadır. Sermaye hareketleri serbestisi altında, mevcut küresel trendlere göre, Hazine'ye böylece yeni bir rol yüklenilmeye çalışılmaktadır. Ancak böyle bir önerinin kabul edilmesi durumunda Hazine'nin, birbiriyle çelişen, aynı yönde hareket etmeyen birçok parametreyi idare etmek zorunda kalacağı açıktır.

2.1.4. Borç Stokunun Maliyeti

a) İç Borçların Maliyeti: Borçların maliyetini incelemeye iç borçlardan başlamak gerekirse, yaklaşık 245 milyar YTL'lik iç borç stokunun 194 milyar YTL'lik kısmının nakit, 50,6 YTL'lik kısmının ise nakit dışı değerlerden oluştuğu görülmektedir. Yine bu çerçevede, geçen yıl yüzde 63 olan bu kategorideki borçlar 2005'te yüzde 69'a çıkarken, kamuya olan borçların payı ise yüzde 37'den yüzde 31'e gerilemiştir.

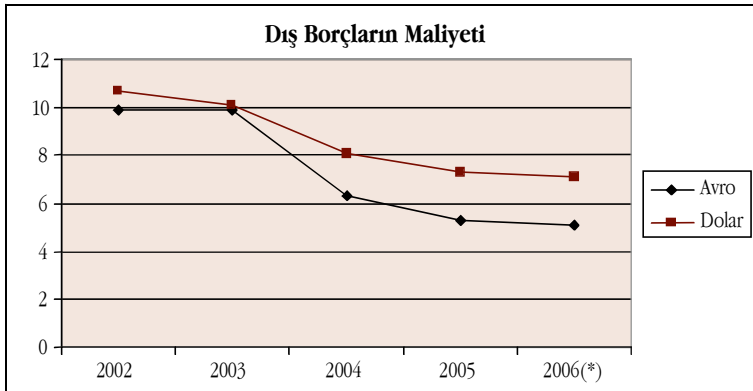
Öte yandan, 2004 yılında yıllık ortalama yüzde 24,7 olan iskontolu TL cinsinden iç borçlanma faiz oranları, 2005 yılında yüzde 16,3'e kadar gerilemiştir. 2005 yılı Aralık ayında gerçekleştirilen YTL cinsi iskontolu borçlanmaların ortalama faizi ise yüzde 14,2'ye kadar gerilemiştir (Tablo-2.7). Aynı şekilde iç borçlanmanın reel faizi de yılın sonunda yüzde 7,9'a kadar gerilemiştir. YTL cinsi iç borcun kamuya ait olan kısmının reel faizi yüzde 6,4'e kadar gerilerken, iç borçların ağırlıklı kısmını oluşturan YTL cinsinden piyasaya olan iç borçların reel faizi son derece yüksek seyretmeye devam etmiş ve yüzde 10,6 olarak gerçekleşmiştir. Piyasadan borçlanmalardaki yüksek reel maliyetler, bu alanda kaydedilen gelişmelere rağmen hâlâ önemli bir seviyededir. Zira kamunun borçlanma ihtiyacı hem azalmış, hem de kamu maliyesinin riski düşmüştür. Bu şartlarda yüksek reel faizin devam ediyor olması, özellikle uluslararası likidite şartlarının aleyhte bir sürece girmesi durumunda tedirgin edicidir.

Tablo-2.7: İç Borçlanma Hazine İhaleleri (1)

	Ortalama Faiz (%) Basit Bileşik İskontolu (2)			Ortalama Vade (Gün)	Piyasadan Borçlanma Milyon YTL	Kamuya Satışlar (Milyon YTL)	Toplam Borçlanma (Milyon YTL)	Beklenen Reel Faiz (%) (3)	Gerçekleşen Reel Faiz (%) (3)
1999 Yıllık	-	109,50	109,58	479	20,376	2,190	22,566	-	35,25
2000 Yıllık	-	38,10	38,20	411	21,226	3,427	24,653	-	-10,56
2001 Yıllık	75,90	96,50	99,89	147	31,478	6,760	38,238	-	35,52
2002 Yıllık	56,00	63,90	63,50	250	66,671	10,698	77,369	-	30,81
2003 Yıllık	43,00	43,30	44,10	297	90,213	8,133	98,346	27,80	30,90
2004 Yıllık	24,90	26,60	24,70	379	125,702	12,849	138,551	17,22	17,00
2005 Yıllık	16,89	17,12	16,30	749	120,258	13,688	133,946	8,90	-
2006									
- Ocak	14,09	14,31	14,02	1,191	9,752	760	10,512	8,03	-
- Şubat	14,20	14,38	13,97	883	10,777	2,033	12,810	8,08	-
- Mart	14,18	14,16	13,89	831	7,095	534	7,629	8,02	-
Ocak-Mart	14,16	14,30	13,96	979	27,624	3,327	30,951	-	-

(1). Piyasaya yapılan satışlara göre. / (2). İskontolu bono ve tahvil ihalesi, yıllık bileşik. / (3). Beklenen Reel Faiz: Her ayki ortalama yıllık bileşik faiz ile yıllık TÜFE beklentisi ilişkisi esasına göre / (4). Gerçekleşen Reel Faiz: İskontolu ihale yıllık bileşik faizi ile gerçekleşen yıllık TÜFE artışı ilişkisi esasına göre.

b) Dış Borçların Maliyeti: Bu kategorideki borçlanma maliyetlerinde de 2005 yılı boyunca belirgin iyileşme gözlenmiştir. Uluslararası sermaye piyasalarında ihraç edilen tahvillerin maliyetlerine bakıldığında, 2004 yılında ABD Doları cinsinden ihraçlar için yüzde 8,1 ve Avro cinsinden ihraçlar için yüzde 6,3 olan ortalama ihraç maliyeti, 2005 yılında ABD Doları cinsinden ihraçlar için yüzde 7,3 ve Avro cinsinden ihraçlar için yüzde 5,3'e kadar gerilemiştir (Şekil-2.6). Benzer şekilde uluslararası piyasalarda işlem gören söz konusu tahvillere ilişkin risk primi de düşme eğilimini sürdürmüştür. Görüldüğü üzere, içerideki makro ekonomik performansa paralel olarak Hazine, uluslararası piyasalardaki olumlu ortamı da oldukça etkin bir şekilde değerlendirerek son üç dört yılda dış borçlanmanın maliyetini yarı yarıya düşürmeyi başarmış ve büyük bir kaynak tasarrufu sağlamıştır.

(*) Mart, 2006 itibarıyla

Şekil-2.6: Dış Borçların Maliyeti(Faiz Oranı,%)

2.1.5. Borçlanmada Kur Etkisi

Toplam kamu borç stokunun içinde döviz ve dövize endeksli borçların oranı hızla düşürülerek 2005 yılı sonunda yüzde 30'ların altına çekilmiştir. Bu bağlamda, Türkiye'nin 2005 yılı dış borç stokunun döviz kompozisyonu da önemli ölçüde değişmiştir. Dolar cinsinden alınan borçların 2004 yılında yüzde 48,8 olan payı 2005 yılında yüzde 54,6'ya yükselmiştir. Doların payı 5,8 puan artarken geçen yıl avronun payı ise 1,8 puanlık azalmayla yüzde 33,8'den yüzde 32'ye gerilemiştir. SDR'nin payı ise IMF'ye yapılan yoğun geri ödemeler nedeniyle yüzde 13,2'den yüzde 8,6'ya gerilemiştir. Bu değişimlerden sonra 2005 yılı sonunda 170,6 milyar dolar olan toplam dış borç stokunun 92,9 milyarlık kısmı dolar, 54,3 milyarlık kısmı avro, 14,6 milyar doları SDR ve nihayet 2,8 milyar doları da Japon Yeni cinsinden borçlardan oluşmuştur.

Toplam kamu borç stoku içinde döviz cinsi borçların toplamda gerilemiş olmasına rağmen, Hazine Müsteşarlığı'nın verilerine göre yıl boyunca doların diğer paralara karşı değer kazanması sonucu kurların, yarısına yakını dolar cinsinden dövize endeksli Türkiye'nin dış borç stokunun 9,4 milyar dolara kadar azalmasına katkıda bulunduğu hesaplanmaktadır. Sadece avro-dolar paritesindeki değişim sebebiyle Türkiye'nin avro cinsinden borçların değeri, 7,2 milyar dolar gerilemiştir.

Aynı gelişmenin Türkiye'nin IMF'den kullandığı borçlarda da kaydedilmesi sonucunda SDR bazlı borçlar da, geçen yıl dolar olarak 1,6 milyar kadar gerilemiştir.

Tablo-2.8: Çapraz Kurlar

		Euro/Dolar	Sterlin/Dolar	Dolar/Yen
2004	Ocak	1,2626	1,8205	106,42
2004	Aralık	1,3394	1,9282	103,81
2005	Ocak	1,3175	1,8817	103,32
2005	Aralık	1,1861	1,7461	118,57

Japon Yen'i ve diğer birtakım kurlar konusunda da Türkiye'nin lehine olan durum devam etmiş (Tablo-2.8), böylece 2005 yılı sonu itibarıyla sadece kurlardaki hareket sebebiyle ülkemizin dış borcu 9,4 milyar dolar gerilemiş gözükmektedir. 2005 yılı içerisinde kullanılan yeni borçlarla birlikte Türkiye'nin toplam dış borç stoku 170,6 milyar dolar olarak gerçekleşmiştir.

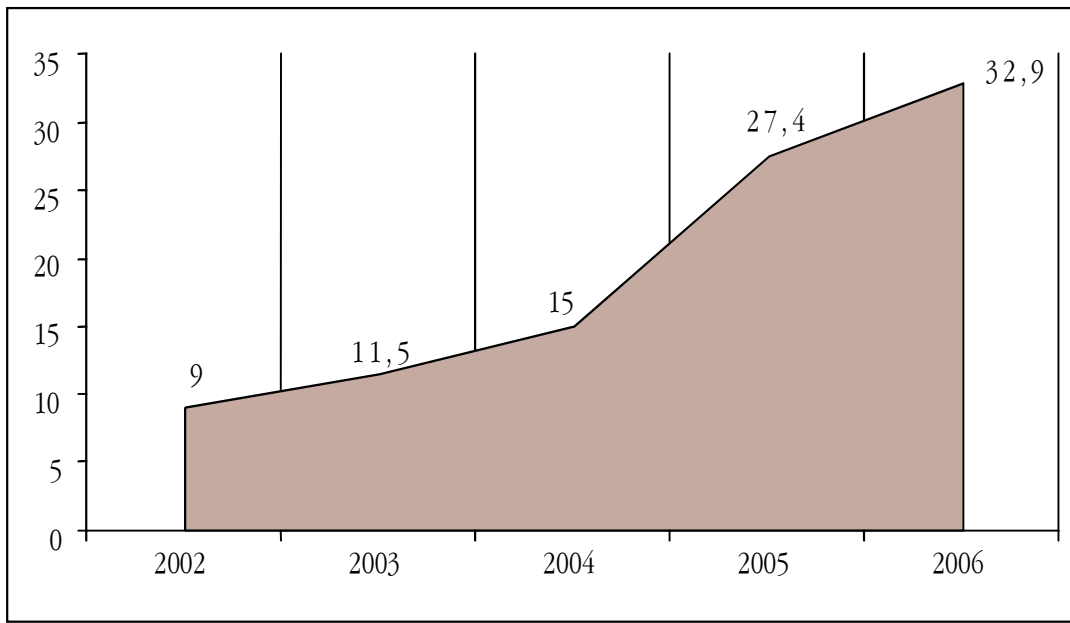
Öte yandan, Hazine Müsteşarlığı'nın kur riskinin kamu borç stoku üzerindeki etkisini inceleyen hesaplarına göre Türk Lirasında oluşabilecek % 10'luk bir değer kaybı, net borç stokunun GSMH'ya oranını 1,6 puan etkileyebilecektir. 2006 yılı Mayıs ayında tüm dünyada yaşanan dalgalanmanın neticesinde Türkiye'de de kurlar yaklaşık % 15 civarında değer kaybetmiş gözükmektedir. Aynı dönemde 3 puan birden artan faizlerle birlikte bu durum, kamunun borçluluğunu 2006'nın ilk yarısı itibarıyla bir anda daha yüksek bir platforma oturtmuş olacaktır.

2.1.6. Borç Stokunun Vadesi

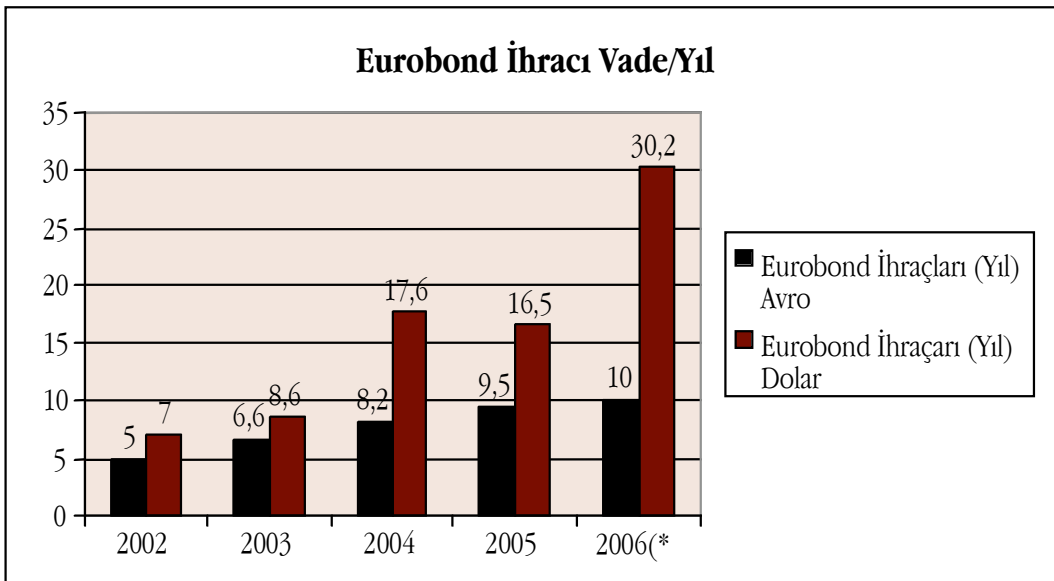
Hazine Müsteşarlığı'nın 2004 yılında nakit iç borçlanmalarında ortalama vade 15 ay olarak belirlenirken, 2005 yılında nakit iç borçlanmalarda ortalama vadenin 27,4 aya çıktığı görülmektedir. Hazine, değişken ve sabit faizli olmak üzere 2005 yılında ilk defa 5 yıl vadeli YTL cinsi tahvil ihraçları gerçekleştirebilmiştir (Şekil-2.7). Bu sayede nakit ve nakit dışı toplam iç borç stokunun ortalama vadesi 2004 yılı sonunda 20,6 aydan 2005 yılı sonunda 23,5 aya çıkmıştır. Stoktaki vade uzamasının daha az belirgin olmasının ana sebebi, uzun vadeli nakit dışı borçların toplam stok içindeki payının

% 26'dan % 21'e gerilemiş olmasıdır. Bu meyanda, nakit iç borç stokunun vadesi 2004 yılı sonunda 11,8 ay iken 2005 sonunda 19,6 aya uzamıştır. Sürecin 2006'nın ilk aylarında devam ettiği anlaşılmaktadır. Bununla birlikte Mayıs 2006'da yaşanan hareketlilik sonucunda yeni iç borçlanmalarda vadelerin daha kısa gerçekleşebileceği göz önünde tutulmalıdır.

İç borçlar için geçerli olan sürecin dış borçlar için de geçerli olduğu görülmektedir. Türk ekonomisine olan güven ve borç idaresindeki başarılı seyir devam ettikçe tabir yerinde ise "Türkiye riski" azalmaktadır. 2005 yılı sonu itibarıyla, Yükselen Piyasalar Tahvil Endeksinin risk primi 245 baz puan iken, endeks içinde Türkiye tahvillerinin risk primi 223 baz puan olarak gerçekleşmiştir. Nitekim, 2002 yılında Eurobond ihraçlarının vadesi dolar için 7, avro için ise sadece 5 yıl iken, aradan geçen zaman zarfında 2005 yılı sonunda vade dolar için 16 yılı, avro için de 8 yılı aşmıştır (Şekil-2.8). 2006 başında ise 2036 yılı vadeli dolar tahvil ihraç edilmiş, bu kağıtlar için 258,3 baz puan risk primi ödenmiştir.

Şekil-2.7: İç Borçlanmalarda Ortalama (Ay) Vade (2006 yılı ilk üç ay)

Şekil-2.8: Dış Borçlanmalarda Ortalama (Ay) Vade (2006 yılı ilk üç ay)

Tablo-2.9: Toplam Ulusal Dış Borç Stokunun Vadesi ve Borçlulara Göre Dağılım

(Milyar \$)	2004	2005	Değ. (%)
Kısa Vadeli	32,6	38,2	17,3
Kamu	0,0	0,0	
TCMB	3,3	2,8	-15,9
Ticari Bankalar	14,5	17,8	22,4
Reel Sektör	14,8	17,7	19,7
Orta-Uzun Vadeli	129,7	131,8	1,7
Kamu	73,8	67,7	-8,3
TCMB	18,1	12,7	-30,1
Ticari Bankalar	5,8	12,1	110,0
Banka Dışı Finans Sektörü	2,5	3,0	21,4
Reel Sektör	29,4	36,3	23,3
Toplam	162,2	170,0	4,8

Kamunun dış borçlanmadaki düşen maliyeti ve uzayan vadelerinin dış borç stokuna anlamlı bir şekilde yansımadığını görüyoruz. Tablo-2-9'dan da takip edileceği üzere, toplam dış borç stokunun içinde kısa vadeli dış borçlar kalemi içinde kamunun her hangi bir payı bulunmadığı gibi uzun vadeli borçların içinde yer alan kamunun payında da yüzde 8,3 oranında azalma kaydedilmiştir. Yine Merkez Bankası'nın üstlendiği kısa vadeli borçlar oldukça önemsiz bir düzeye gerilemiş, uzun vadeli borçlarında da yüzde 30'ları aşan bir gerileme kaydedilmiştir.

Ancak özellikle dış ticaretin finansmanı yoluyla oluşan kısa vadeli borçlanma süreci, ucuz dış borçlanma imkânlarının tüm kesimlerce denenmesi yüzünden genele yayılmış durumdadır. Özel kesimin dış borçluluğu son bir yılda % 30 artmış, bu sayede dış borçlarımızın vadesi de toplamda kısalmıştır.

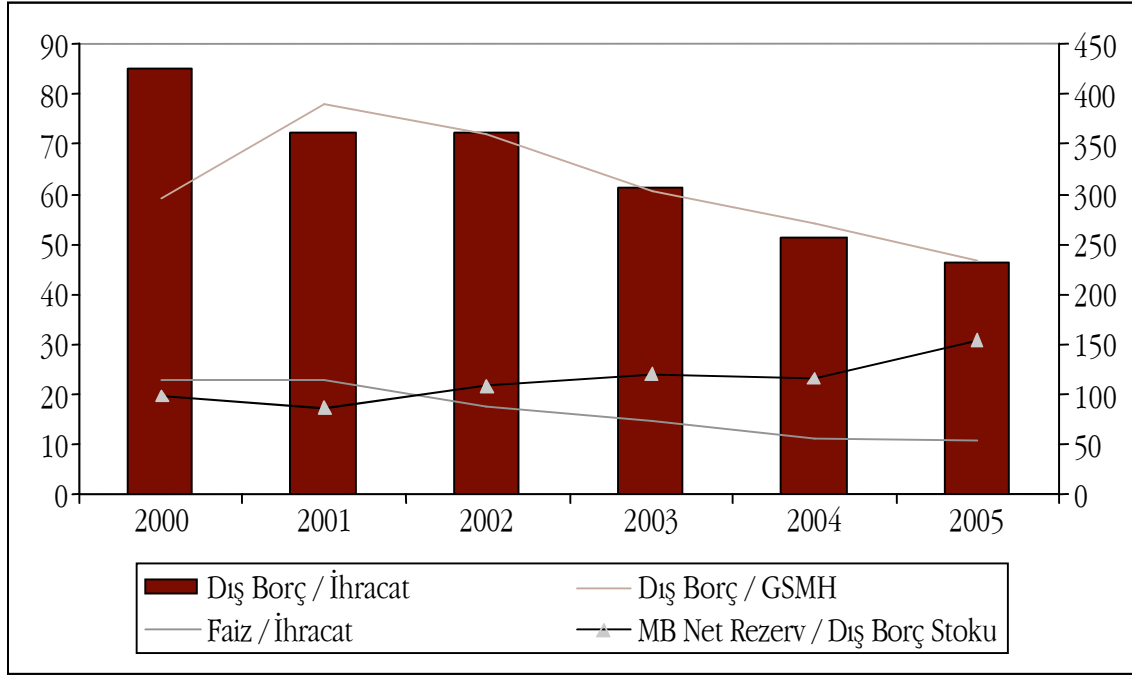
2.2. Rasyo Analizleriyle Türkiye'nin Dış Borçlarının Değerlendirmesi

Her şeyden önce dış borç stokunun milli gelire oranı 2005 yılının sonunda yedi yıl aradan sonra yeniden yüzde 50'nin altına inmiş ve böylece Türkiye "çok borçlu ülke" konumundan çıkmıştır. Ayrıca dış borçlara yönelik kırılma göstergelerinde de olumlu gelişmeler kaydedilmiştir.

Türkiye'nin 23 milyar dolarla rekor düzeyde bir cari işlemler açığı verdiği geçen yıl, aslında dış borç stoku da 2005 yılı sonunda 170 milyar dolara kadar yükselerek yeni bir rekora imza atmıştır. Ancak yıl boyunca tüm borç stokunun sadece yüzde 4,8 oranında artarak GSMH'nin reel büyüme oranının oldukça altında kaldığı ifade edilmelidir. Dış borç stokundaki artış oranının da bu arada ivme kaybettiği dikkat çekmektedir. Örneğin 2002-2003 arasındaki üç yılda dış borç stokundaki artış oranı sırasıyla yüzde 14,6, yüzde 11,4 ve yüzde 11,9 oranında artarken, geçen

yıl bu artış yüzde 4,8 düzeyinde kalmıştır.

Genel olarak ele alındığında 2005 yılında ihracat, Merkez Bankası rezervleri, milli gelir gibi büyüklüklerde yaşanan hızlı büyümeler, Türkiye'yi dış finansal göstergelerde önceki yıllara göre oldukça güçlü bir konuma getirmiştir. Böylece Türkiye'nin dış borç stoku da dahil Türkiye'nin dış finansal göstergelerinde, 2004 ve önceki yıllara göre önemli iyileşmeler kaydedilmiştir.

Şekil-2.9: Çeşitli Göstergelere Göre Dış Borç Kırılglanlık Göstergeleri

2.2.1. Dış Borç/GSMH Oranı: Dış borçlulukla ilgili olarak uluslararası düzeyde yapılan karşılaştırmalarda kullanılan önemli bir gösterge olan dış borç stokunun GSMH'ye oranı 2005 yılı sonunda yüzde 47 seviyesine gerilemiştir (Şekil-2.9). Bu oranda yüzde 50 üst sınırı genel kabul gören kriterdir. Dış borç stokunun GSMH'ye oranı 1998 yılında yüzde 46,6 düzeyinde bulunuyordu. 1999 yılında bu oran yüzde 55,7'ye, 2000 yılında yüzde 59,3'e, 2001 yılında ise yüzde 78'e kadar yükselmişti. 2002 yılından itibaren gerilemeye başlayan oran, 2002 sonunda yüzde 72'ye, 2003'te yüzde 60,6'ya 2004 yılında da yüzde 54,2'ye kadar gerilemiştir.

Stokun GSMH'ye oranındaki bu hızlı düşüşe rağmen kısa vadeli dış borçların GSMH'ye oranı yüzde 10'luk yüksek düzeyini korumaktadır. Zira düşüş daha çok orta ve uzun vadeli borçlardan kaynaklanmaktadır. Ancak yukarıda ifade edildiği üzere kısa vadeli dış borçlarla ilgili kırılglanlık kamu kesimine değil, özel sektöre aittir. Orta ve uzun vadeli borçların oranı ise yüzde 36,5'e kadar inmiştir. Dışa açık bir piyasa ekonomisiyle büyük bir hızla küresel entegrasyona giden Türkiye'de bu boyuttaki risklerin alınması, uluslararası konjonktürün niteliğine ve alınan borçların neyin finansmanında kullanıldığına bakılarak yapılmalıdır. Öte yandan, bu risk analizini yapması gereken de borcu alan özel sektör kuruluşları ile krediyi açan yabancı finans kuruluşu olmalıdır. Burada önemli olan kamu kesiminin kabul edilemez bir taahhüt altına sokulmaması olmasıdır.

2.2.2. Dış Borç Stoku/İhracat: Bir başka önemli kırılma göstergesi olan Türkiye'nin dış borç stokunun ihracata oranı ise yüzde 232'ye kadar gerileyerek kabul edilebilir üst sınır olan yüzde 275'lik oranın oldukça altına inmiştir. Bu oran 2000 yılında yüzde 427'ye kadar yükselmisti. Başka bir ifadeyle, 2000 yılında yıllık ihracat gelirlerinin 4,3 katı büyüklüğünde bir dış borç stoku bulunan Türkiye'nin 2005 yılı sonundaki dış borç stoku ise ihracat gelirinin 2,3 katı kadar bir büyüklük oluşturmıştır. 2000 yılında 27,7 milyar dolarlık ihracat geliri karşılık 118,5 milyar dolarlık bir dış borcu bulunan Türkiye'nin 2005 yılında ise ihracatı 73,3 milyar dolara çıkmıştır. Dış borç stokunun ihracat gelirlerine oranı 2004 yılında ise yüzde 257 düzeyinde gerçekleşmişti.

Tablo-2.10: 2005 Yılı Sonu İtibariyle Başlıca Finansal Rasyolar (%)

	2000	2001	2002	2003	2004	2005
Dış Borç/GSMH	59,3	78	72	60,6	54,2	47
Dış Borç/İhracat (FOB)	426,7	362,1	361,1	306,9	256,8	232,1
Dış Borç Servisi/GSMH	11	16,9	15,9	11,6	10,2	10,1
Dış Borç Servisi/İhracat	79	78,6	80	58,8	48,3	49,7
Faiz/GSMH	3,2	4,9	3,5	2,9	2,4	2,2
Faiz/İhracat	22,7	22,8	17,8	14,8	11,3	10,9
MB Net Rezerv/Dış Borç Stoku	19,5	17,4	21,6	24,2	23,2	30,8
MB Net Rezerv/Kısa Vad. Dış Borç Stoku	81,8	120,7	170,9	152,8	115,6	137,2
MB Brüt Rezerv/Dış Borç Stoku	18,7	16,5	20,6	23,2	22,2	29,7
MB Brüt Rezerv/Kısa Vad. Dış Borç Stoku	78,3	114,5	163,2	146,1	110,6	132,2
MB Brüt Rezerv/İthalat(CİF)	40,7	45,4	52	48,5	36,9	43,4
MB Net Rezerv/İthalat	42,5	47,8	54,4	50,7	38,6	45,1
Cari İşlemler Açığı/BM Brüt Rezerv	-44,3	18	-5,7	-23,9	-43,3	-45,5
Cari İşlemler Açığı/BM Net Rezerv	-42,4	17,1	-5,4	-22,9	-41,9	-43,9
Cari İşlemler Açığı/GSMH	-4,9	2,3	-0,8	-3,4	-5,2	-6,4

2.2.3. Dış Borç Servisi/İhracat: Son yıllarda önemli ölçüde iyileşen bir başka gösterge de dış borç servisinin ihracat gelirlerine oranında yaşanmaktadır. Türkiye, 1999 yılında ihracat gelirlerinin yüzde 69'u, 2000 ve 2001 yıllarında yüzde 79'u, 2002 yılında ise yüzde 80'i kadar dış borç anapara ve faiz ödemesi yapmıştı. Bu oran 2003 yılında yüzde 58,8, 2004 yılında yüzde 48,3, geçen yıl ise yüzde 49,7 olarak gerçekleşmiştir. 2005 yılında oranın artmasının başlıca sebebi, bu yıl içinde yapılan yüklü dış borç itfalarıdır.

2.2.4. Dış Borç Servisi/GSMH: Türkiye'nin dış borç servisi (anapara ve faiz ödemelerinin toplamı) 36,4 milyar dolarla GSMH'nin yüzde 10,1'i kadar bir büyüklük oluşturmıştır. Söz konusu oran 2001 yılında yüzde 17, 2002 yılında ise yüzde 16 olarak gerçekleşmişti. Son yıllardaki yüksek büyümeye rağmen bu oranın düşmüyor olması, Hazine'nin gerçekleştirdiği büyük dış borç ödeme performansı ile ilişkilidir.

2.2.5. Faiz/GSMH: Faiz ödemelerinin GSMH'ye oranı geçen yıl yüzde 2,2'ye gerilemiştir. Türkiye, 2000 yılında milli gelirinin yüzde 3,9'u, 2001 yılında ise yüzde 4,9'u kadar faiz ödemişti. 2002 yılında yüzde 3,5 olan faiz ödemelerinin GSMH'ye oranında son yıllarda yaşanan bu düşüş, Türkiye ekonomisinin dışarıya daha az kaynak transfer etmesi sonucunu doğurmuştur.

2.2.6. Borç stoku rezerv ilişkisi: Merkez Bankası'nın, döviz rezervinin dış borç stokunu karşılama oranı da geçen yıl yüzde 23,2'den yüzde 30,8'e yükselmiştir. Söz konusu oran 2001 yılında yüzde 17,4'e kadar gerilemişti.

2.2.7. Cari Açık: Dış finansal göstergelerdeki en önemli bozulma, cari işlemler açığının GSMH'ye ve Merkez Bankası rezervlerine olan oranındaki artışta görülmektedir. 2002 yılında GSMH'ye oranı sadece yüzde 0,8 olan cari işlemler açığı, 2003 yılında yüzde 3,4'e, 2004 yılında yüzde 5,2'ye, geçen yıl ise yüzde 6,4'e tırmanmıştır. 2002 yılında cari işlemler açığı Merkez Bankası rezervinin yüzde 5,7'si kadar bir büyüklük oluştururken, bu oran geçen yıl yüzde 45,5'e kadar çıkmıştır.

3. 2006 YILINDAKİ GELİŞMELER

3.1. Stopaj Uygulaması

2006 yılının başından itibaren ihraç edilecek tahvil ve bonolardan yüzde 15 oranında stopaj kesintisi yapılacak olması, uygulamanın başlamasında önce Hazine'nin ihraç ettiği menkul kıymetlere olan talebi artırmıştır. Stopaj uygulamasının brüt borçlanma maliyetleri üzerinde gözlenebilecek kısmî olumsuz etkisinin, kamu kesimi borçlanma gereğindeki azalış ile dengelendiği görülmektedir. Öte yandan uygulamanın başlangıcından sonraki ihraçlarda menfi bir tesir de gözlemlenmemiştir. Örneğin, 2005 yılının Aralık ayında yüzde 14,50 olan ortalama iç borçlanma faizi, Ocak ayının son haftasında % 14,31'e kadar inmiştir. Hazine'nin 9,8 milyar YTL'si piyasadan olmak üzere toplam 10,5 milyar YTL borçlandığı Ocak ayında borç çevirme oranı yüzde 85 gibi oldukça yüksek oranda gerçekleşmesine rağmen Ocak ayında ilk kez borçlanmanın ortalama vadesi üç yılı aşmıştır. Bu verilerden çıkan sonuç, stopaj uygulamasının olumsuz bir netice oluşturmadığı gibi gelir dağılımı adaleti ve vergi gelirleri açısından son derece isabetli olduğudur. **Çeşitli olumsuz gelişmelerin bahane olarak kullanılıp, stopaj uygulamasının kaldırılması yönündeki faaliyetler son derece yersizdir ve bunlara kulak asılmamalıdır.**

3.2. Borçlanma, Vade ve Faiz Eğilimleri

2005 yılı sonu itibariyle borç idaresinde oldukça başarılı bir dönemi geride bırakan Hazine, 2006-2008 aralığında borç idaresine yönelik olarak belli başlı stratejiler belirlemiştir. Buna göre, borçlanma ağırlıklı olarak Türk Lirası cinsine kaydırılacak, nakit iç borçlanmada TL cinsi ve sabit faiz hedeflenecek ve vadenin uzatılmasına çalışılacak, likidite riskine yönelik olarak rezerv birikimine önem verilecek, 2006 yılında iç borç çevirme oranının yüzde 80'in altına çekilmesi sağlanacak ve nihayet döviz endeksli senet ihracı yapılamayacaktır.

2006 yılının ilk ayında, uzun vadeli dış borçlanma olanaklarının artması ve doğrudan yabancı sermaye girişlerindeki yüksek hız kısa vadeli dış borçlanmadaki azalmanın hızlanarak devamını sağlamıştır. 2006 yılının başında vadelerdeki uzama, faizlerdeki düşüş son derece memnuniyet verici olmuştur.

Ancak bilhassa Mayıs aylarında meydana gelen birtakım gelişmeler, kamu finansmanı aritmetiğinde bazı endişelerin oluşmasına neden olmuştur. Şöyle ki, 30 Nisan 2006 tarihi itibarıyla açıklanan merkezi yönetim toplam borç stokunun 332,9 milyar YTL olduğu ifade edilmiştir. Bunun 211,8 milyar YTL tutarındaki kısmı Türk Lirası cinsinden, 117 milyar YTL tutarındaki kısmı döviz cinsinden ve geriye kalan 4,1 milyar YTL tutarındaki kısmı de dövize endeksli borçlardan oluşmaktadır. Öte yandan, 2006 Nisan sonu itibarıyla toplam borç stokunun yüzde 51,6'sı iç piyasaya, yüzde 22,5'i ise kamu kesimine olan iç borçlardan oluşurken, dış borçların ağırlığı yüzde 25,9 olarak gerçekleşmiştir (Tablo-2.10).

Yukarıda bahsedilen döviz kurlarında ve faiz oranlarında yaşanan yükseliş, yaklaşık yüzde 68'i döviz kuruna ve faiz oranlarındaki değişime duyarlı bulunan Merkezi Yönetim borç stokunu aşağıda açıklanacağı şekilde olumsuz etkileyecektir.

3.2.1. Borçlarda Kur Etkisi: Nisan 2006 sonunda 1,32 YTL olan dolar kurunun, Mayıs ayının son haftası itibarıyla yaklaşık yüzde 17 oranında artarak 1,55 YTL'ye ulaşması, Nisan sonunda 332,9 milyar YTL düzeyinde bulunan Merkezi Yönetim borç stokunda toplamda 18-19 milyar YTL'ye yakın bir artışa neden olmuştur. Öte yandan, bu artışın bir kısmı iç borç, bir kısmı da dış borç stokunun faiz ve döviz kompozisyonundan kaynaklanmıştır.

Tablo-2.11: Merkezi Yönetim Toplam Borç Stoku (30 Nisan 2006)

	Milyon YTL			Milyon Dolar			Pay (%)		
	2005	2006 Nisan	Fark 2005 Sonu	2005	2006 Nisan	Fark 2005 Sonu	2005	2006 Nisan	
Alacaklıya Göre	331,519		332,930	1,410	247,070	253,082	6,012	100,0	100,0
İç Borç Stoku	244,782		246,664	1,882	182,428	187,506	5,078	73,8	74,1
Piyasa	169,314		171,860	2,545	126,184	130,642	4,458	51,1	51,6
Kamu Kesimi	75,468		74,804	-663	56,244	56,864	620	22,8	22,5
Dış Borç Stoku	86,737		86,265	-472	64,642	65,576	934	26,2	25,9
Kredi	44,389		41,595	-2,793	33,082	31,619	-1,462	13,4	12,5
Uluslararası Kuruluşlar	29,651		26,853	-2,798	22,098	20,412	-1,562	5,9	5,2
(IMF Kredisi)	19,654		17,213	-2,441	14,647	13,085	-1,562	5,9	5,2
Hükümet Kuruluşları	7,041		6,887	-155	5,248	5,235	-13	2,1	2,1
Ticari Bankalar	7,696		7,856	160	5,736	5,972	236	2,3	2,4
Tahvil	42,349		44,670	2,322	31,561	33,957	2,396	12,8	13,4

Döviz ve dövize endeksli borçlar döviz kurlarındaki artış ve azalışın anında etkilendiği için, bilhassa Mayıs ayında yaşanan kur artışları borç stokunun yüzde 5 oranında artmasına sebep olacaktır. Kurlardaki son hareketliliğin kamunun iç borcunu TL bazında yüzde 2 civarı arttırdığını ifade edebiliriz. Dış borçların TL bazındaki artışı ile birlikte

ele alındığında son gelişmelerin Hazine'ye fazladan 18 – 19 milyar YTL yük getirdiği tahmin edilebilir. Dolar kurundaki artıştan kaynaklanan yukarıda bahsedilen büyümenin 5 milyar YTL'lik kısmı döviz ve döviz cinsinden olan iç borçlar sebebiyledir. Öte yandan, Merkezi Yönetim borç stoku içerisindeki dış borçların YTL değerinin de 13 milyar YTL kadar artması söz konusudur.

3.2.2. Faize Duyarlı Borç

Merkezi Yönetim borç stoku sadece döviz kuruna değil, değişken faizli borçlar nedeniyle faiz oranlarındaki değişime duyarlıdır. Değişken faizli borçlar nedeniyle faiz oranlarındaki artış kısa sürede borç stokunun faiz yüküne yansımaktadır. Hazine'nin verilerine göre, YTL cinsinden borçların 103,8 milyar YTL ile önemli bir kısmı, döviz cinsinden borçların da 59,7 milyar YTL'lik kısmı değişken faizli borçlardan oluşmaktadır. Buna göre, değişken faizli borçlar, borç stokunda yüzde 47,9'luk bir paya ulaşmıştır. Sabit faizli ancak döviz cinsinden borçlarla birlikte değerlendirildiğinde ise borç stokunun yüzde 67,6'sı, faiz ve kurdaki değişime duyarlı bulunmaktadır.

Tablo-2.12: İç Borç Stokunun Reel Faizi (Ocak-Mart 2006, Yıllık Bileşik, %)

	2004 Aralık	2005 Aralık	2006		
			Ocak	Şubat	Mart
Borç Stoku	11,91	7,96	8,01	7,95	8,10
KAMU	6,53	5,61	6,67	6,72	6,79
-TL	7,66	6,35	7,35	7,39	7,16
-Döviz cinsi/End.	1,50	-2,08	-1,16	-1,18	2,49
PİYASA	10,66	9,02	8,60	8,49	8,67
-TL	22,35	10,55	10,56	10,52	10,29
-Döviz cinsi/End.	-0,04	2,24	-0,10	-0,78	1,25

Nisan-Mayıs ayında yaşanan türbülansın etkilerinin nerede duracağı bir yana, yılın ilk üç ayının sonunda, mâli baskınlık oranını da veren iç borç stokunun reel faizinin yeniden yukarı dönme eğiliminde olduğu görülmektedir. Şöyle ki, yukarıda bahsedilen toplam iç borç stokunun yıllık bileşik reel faizi yüzde 8,10 düzeyinde iken, bunun en düşük reel faizli kategorisini yüzde 6,7 ile kamuya olan borçlar, en yüksek reel faiz ödenen kısmını ise yüzde 10,29 ile piyasaya olan TL cinsinden borçlar oluşturmaktadır (Tablo-2.12).

Mayıs ayı içerisinde yaşanan hareketlilikten sonra faiz oranlarının tırmanışı devam ederek, Hazine'nin 23 Mayıs 2006 tarihinde düzenlediği 686 gün vadeli YTL cinsinden iskontolu tahvil ihalesinde, bileşik faiz oranı yüzde 15,99 düzeyine kadar çıkmıştır. Böylece bu oran, Hazine'nin 11 Nisan'da düzenlediği 728 gün vadeli YTL cinsinden iskontolu tahvil ihalesinde oluşan yüzde 13,77 oranındaki bileşik faizin 2,22 puan daha üzerine tırmanmıştır. Şüphesiz ki, bu durum Mayıs ayı içinde yaşanan dalgalanmayla ilişkili de olsa, sadece Mayıs ayı öncesi gelişmeleri pekiştirmektedir. İç borçların yarıdan fazlasının piyasaya ve bunun da yüzde 80'lik kısmını TL cinsinden borçların oluşturduğu dikkate alındığında, iç borç reel faizlerinin çok katı olduğu ve kamu maliyesindeki sağlıklı gelişmelere ayak uyduramadığı görülmektedir.

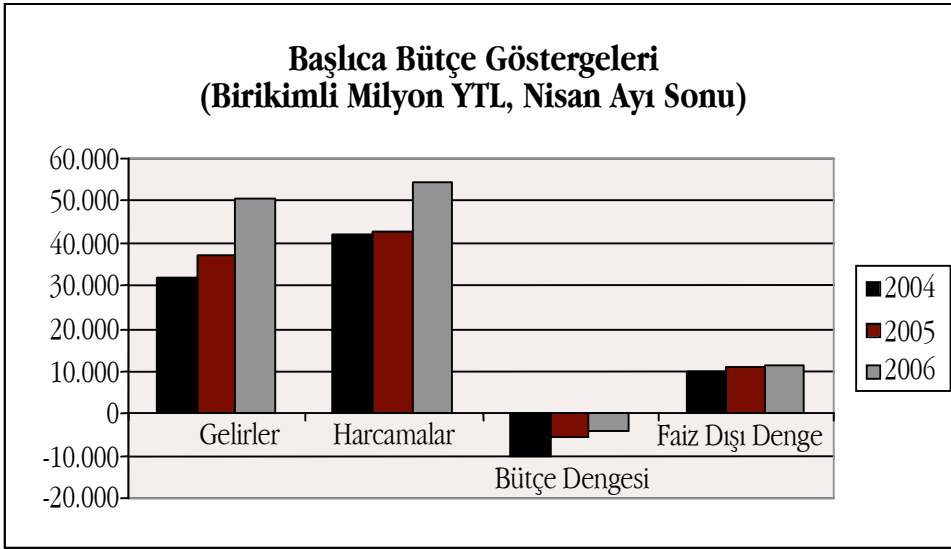
3.3. Bütçe Performansı

2006 yılının ilk dört aylık dönemine bakıldığında bütçede 2002 yılından beri sürdürülen toparlanmanın devam ettiği görülmektedir. (Tablo-2.13 ve Şekil-2.10). Buna göre, bütçe gelirleri yüzde 35, harcamalar ise yüzde 27,9 oranında artmış, böylece harcamalardaki artış oranı, gelirlerdeki artış oranının altında kalmıştır. 2005 yılı ile mukayese edildiğinde ise, ilk dört aylık gelir artış hızının daha iyi olduğu, ancak özellikle faiz dışı harcamalarda büyük bir artış ivmesinin de başladığı dikkat çekmektedir. Bu kategori yüzde 48 oranında artarken, faiz harcamaları sadece 0,5 oranında azalmıştır. 2005 yılında faiz dışı harcamalar 19,4 oranında artarken, faiz harcamalarında yüzde 19,5 oranında gerileme yaşanmıştır. Bu durum, geçen seneye nispetle hem faiz, hem de faiz dışı harcamalarda menfi yönde gelişmelerin olduğu izlenimi vermektedir. **Buna rağmen Mayıs ayı ve sonrasında kamu maliyesindeki disiplinin artmasına paralel olarak bütçenin 1980’li yılların başından sonra ilk defa fazla verme sürecine girmesi büyük oranda muhtemeldir.**

Tablo-2.13: Konsolide Bütçe Gerçekleşmeleri

(Birikimli, Milyon YTL)					
	Dönem			Değişim (%)	
	Nisan				
	2004	2005	2006	2004/2005	2005/2006
Gelirler	31.940	37.196	50.490	16,3	35
Vergi Gelirleri	24.734	30.539	40.843	23,4	33,7
Diğer Gelirler	7.205	6.658	9.647	(-)8,4	45,4
Harcamalar	42.184	42.668	54.517	1,1	27,9
Faiz Hariç Harcama	22.107	26.487	39.124	19,4	48
Faiz Harcamaları	20.077	16.181	15.393	(-)19,5	(-)0,5
Bütçe Dengesi	-10.245	-5.472	-4.027	52,9	26
Faiz Dışı Denge	9.832	10.709	11.366	9,1	5,6

Kaynak: Hazine, Aylık Ekonomik Gelişmeler

Şekil-2.10: Başlıca Bütçe Gerçekleşmeleri (Ocak-Nisan, Birikimli)

Yukarıda bütçe verilerine dayalı olarak yapılan analiz, bu yıl bütçedeki iyileşme ivmesinin hız kestiğini göstermektedir. Bu noktada iki değerlendirme yapılmalıdır. Birincisi, uluslararası piyasalarda ve buna paralel olarak içerideki enflasyon ve faiz göstergelerindeki hareketlenmeler nedeniyle kamu maliyesindeki disiplinin her zamankinden çok daha önemli hale geldiğidir. Buna göre kamu kesimi disiplini, ekonomi açısından son derece sağlam bir çıpa olarak kullanılmak durumundadır.

İkincisi de, kamu maliyesinin iyileşmesindeki bu göreceli yavaşlamaya rağmen, bütçedeki toparlanmanın devam ettiğidir. Buna göre, geçen yıl milli gelirin yüzde 2'sine kadar düşen bütçe açığının 2006 sonunda bunun da altına düşeceği beklenmelidir. Buna göre, ilk dört aylık performans, hükümet programının kısmen altında kalmış olsa da henüz kamu maliyesinde disiplinin kaybolduğu yönünde bir yorum yapmaya izin vermez. Tam tersine, Türkiye ekonomisinin AB'ye uyum sağlamak zorunda olduğu, bunun için tarımın, kırsal kesimin ve KOBİ niteliğindeki esnafın dönüşümü, bilim ve teknoloji atılımı ve eğitim sektörünün reformu için uzun süredir kısılan harcamaların biraz artırılması ve bu dönüşüme yardımcı olunması gerekmektedir. Bu süreç, kamu harcamalarının popülist olmayan iş, istihdam, gelir ve verimlilik oluşturacak alanlara kaydırılması şartıyla isabetli olacaktır.

3. BÖLÜM

MÂLÎ PİSAYALAR

1. GENEL DEĞERLENDİRME

2005 yılında genel olarak finansal piyasalarda beklentiler olumlu yönde gelişmiş, yıl sonuna doğru bazı küçük risk algılamalarına rağmen olumlu gidişat bunlardan pek etkilenmemiştir. Para reformu, enflasyondaki başarılı seyir ve diğer makro ekonomik istikrar unsurlarındaki belirginleşen iyileşme ve istikrar nedeniyle Merkez Bankası (MB) 2006 yılı itibariyle enflasyon hedeflemesine geçtiğini duyurmuştur. Bu sayede para politikalarının daha şeffaf hale gelmesi ve belirsizliklerin giderilmesi hedeflenmektedir.

2005 yılı boyunca para piyasalarında meydana gelen başlıca gelişmeler aşağıdaki gibi özetlenebilir:

- (i) Yıl sonu enflasyon hedefinin tutacağını büyük oranda yılın ortasından itibaren anlaşılması nedeniyle başlıca aktörler fiyatlandırma davranışlarını bu yönde revize etmişlerdir.
- (ii) Süregelen disipline paralel olarak mali hedeflerin tutturulacağı yıl boyunca güçlü bir beklenti olarak sürmüş ve gerçekleştirmeler de bu yönde olmuştur.
- (iii) Uluslararası kuruluşların yukarıdaki iyi gelişmeleri teyit eder nitelikteki değerlendirmeleri yılın tamamına yayılmış, bu meyanda Uluslararası Para Fonu (IMF) ile ilişkilerin uygulanabilir bir reform takvimiyle yeniden belirlenmesi gündeme gelmiş ve yeni bir anlaşmaya daha imza atılmıştır.
- (iv) AB üyelik sürecinde nihai müzakerelerin başlaması yönündeki güçlü beklentiler ekonomik ivmenin devam etmesinde önemli bir katkı sağlamıştır.
- (v) Mali disipline eşlik eden yüksek faiz dışı fazla performansı da mali piyasalar açısından öne çıkan olumlu bir gelişme olmuştur.

(vi) Milli gelirin yüzde 6,4'ü oranında gerçekleşen cari açığa rağmen, açığın finansmanı hem giderek ucuzlamış, hem de vadeler uzamıştır. Ülkeye giren yabancı doğrudan sermayede önemli bir artış kaydedilmiştir. Bunun temel gerekçesini özelleştirmeler ile özel sektördeki satın alma ve birleşmeler, kısmen de gayrimenkul alımları oluşturmuştur.

Öte yandan, 2005 yılı boyunca uluslararası likidite koşulları da gelişmekte olan ülkeler lehine seyretmeye devam ettiğinden cari açık bir tedirginlik oluştursa da, bizatihi 2005 yılı içinde herhangi bir ters akıma sebep olmamıştır. Zira 2005 yılı içinde ABD'de kısa dönemli faiz artırımlarının işsizlik verileri dikkate alındığında sürekli olmayacağı ve yüzde 5'leri aşabileceği, ancak yine de üst sınırına yaklaşıldığı beklentisi oluşmuştu. Aynı şekilde Avrupa Merkez Bankası'nın dört yıldan sonra ilk kez yaptığı çeyrek puanlık artırımın bölge ekonomilerinde gözlenen durağanlık ve yüksek işsizlik nedeniyle sürekli olması beklenmiyordu.

Bununla birlikte tüm bu beklentiler, 2006 yılı Mayıs ayı itibarıyla uluslararası piyasalarda önemli dalgalanmaların yaşanmasına engel olamamıştır. Küresel sermayenin gelişmekte olan ekonomilerin borsalarına yukarı bir ivme sağladığı, neredeyse tüm dünyada varlıkların aşırı değerlendirildiği, başta enerji ve metal hammadde olmak üzere emtia piyasalarda fiyatların şiştiği bir dönemin ardından, ABD'deki ekonomik gelişmeler ve uygulanan politikalar, söz konusu sermayenin bağlı oldukları varlıklardan çözülmesini tetiklemiştir. Dalgalanma sadece gelişmekte olan ekonomilerde değil, gelişmiş ülke piyasalarında da önemli dalgalanmalara sebep olmuş, oluşan küresel likidite yeni bir denge bulmak için salınma başlamıştır.

Bu hareketlilik Türkiye'yi de etkilemiş, bir müddettir döviz kurları üzerinde oluşan baskının bir anda kalkmasıyla üç hafta içinde Türk Lirası yüzde 15'in üzerinde değer kaybetmiştir. Sürecin ne kadar süreceği ve hangi boyutlara ulaşacağı henüz belli olmamakla birlikte, genel kanaat bu dalgalanmanın bir müddet daha devam edeceği, ancak bundan sonra sürecin daha lokalize olacağı, yani her piyasanın ayrı tepkiler vermeye başlayacağı şeklinde. Nihayetinde, son yıllarda artan küresel likiditenin şişirdiği tüm piyasalardaki balon böylece alınmış olduğu için piyasalar bir müddet sonra daha temel dinamiklere cevap veriyor olacaktır.

Ancak iki sorunun sürecin normalleşmesini geciktirebileceğinden endişe edilmektedir. Her şeyden önce çözülen likidite, ekonomilerin makro dengelerini bozmakta ve başta ABD'deki FED olmak üzere tüm merkez bankalarını zor bir duruma sokmaktadır.

İkinci sorun ise tedirginliğe başta sebep olan uluslararası dengesizliklerin kısa vadede çözülemeyecek kadar derin olmasıdır. Bu noktada dünya ekonomisinin iki ucunu teşkil eden ABD ve Çin'deki gelişmeler yakından takip ediliyor olacaktır. ABD'nin muazzam boyutlara ulaşan çifte açıkları, küresel büyümedeki muhtemel bir gerileme ile birleşirse, dengelerin ve beklentilerin daha da kötüleşebileceği endişe edilmektedir. Öte yandan, büyüme şampiyonu olan Çin'in küresel dengeleri etkileyebilecek ölçeği, özellikle kurlar ve en büyük alıcısı bulunduğu emtia piyasalarındaki gelişmeleri her an değiştirebilecek bir potansiyele sahiptir.

Böyle bir ortamda ekonomi politikalarının 2005 yılında olduğu gibi rahat olması beklenmemeli, ekonomi yönetimi de bu tarihten itibaren beklentilerin bugüne dek oturduğu zeminin aynı sağlamlıkta olmadığını hesaba katmalıdır.

2. PARA POLİTİKASI

Bilindiği gibi, Merkez Bankası, son birkaç yıldır kanunen kendisine verilen başlıca görev olan fiyat istikrarına yoğunlaşmıştır. Bu çerçevede politikalarını ağırlıklı olarak bu gaye çerçevesinde oluşturmuş, 2005 yılı da dâhil olmak üzere 2002'den beri "örtük enflasyon hedeflemesi" adı altında, kamuoyuna karşı herhangi bir enflasyon hedefi yükümlülüğü altına girmeden politika üretmektedir. Nihayet 2006 yılı başı itibarıyla de açık enflasyon hedeflemesine geçmiş, bu çerçevede kamuoyuna ulaşmakla yükümlü olacağı bir enflasyon hedefi ortaya koymuştur.

Merkez Bankası yönetimi, 2002 yılından itibaren uygulanan enflasyon hedeflemesi programının neden "örtük" olduğu sorusuna, başta kamu borç dinamiklerinin piyasalar üzerindeki baskınlığı sebebiyle faiz politikalarının etkisiz kalacağını ileri sürerek cevap vermiştir. Yine bu çerçevede enflasyon hedeflemesinde başarı için önemli bir unsur olan politikalara güven etkisinin ancak zamanla tesis edilebileceğini savunmuştur.

2005 yılı, bu yeni politikaya bir geçiş yılı olması hasebiyle serbest kur rejimi koşulları altında parasal hedeflemeden enflasyon hedeflemesine geçişin tesis edilmeye çalışıldığı bir yıl olmuştur. Bu çerçevede 2005 yılında iki önemli yapısal politika hayata geçirilmiştir. Bunlardan ilki enflasyon hedeflemesinin temel aracı olan faiz kararlarının alınma süreci ve zamanlaması yönünde atılan adımlardır. Bu çerçevede Para Politikası Kurulu'nun işlevi artırılmış ve karar alma süreci daha şeffaf bir hale sokulmuştur. Yine bu çerçevede Merkez Bankası'nın ekonomi ve enflasyondaki gidişat hakkındaki görüşleri standartlaştırılmaya çalışılmıştır. İkinci yapısal reform ise çalışmaları 2004 yılında başlayan ve geçtiğimiz yıl da hayata geçirilen para reformudur. Bu iki politika ayağı aşağıda değerlendirilmektedir.

Öte yandan 2005, bir geçiş yılı olduğundan IMF'le sürdürülen stand-by anlaşması çerçevesinde konmuş olan parasal hedefler (Para Tabanı ve Net Uluslararası Rezervler performans kriteri, Net İç Varlıklar da gösterge niteliğinde) geçtiğimiz yıl içinde izlenmeye devam edilmiştir. 2006 yılında açık enflasyon hedeflemesine geçiş ile birlikte Para Tabanı ve Net İç Varlıklar hedefleri yerine "enflasyon gözden geçirme kriterleri" devreye sokulmuştur. Net Uluslararası Rezervler ise performans kriteri olma niteliğini sürdürmektedir.

Öte yandan Merkez Bankası, program çerçevesinde döviz kurlarına yönelik herhangi bir politikasının olmadığını açıklamış, ancak kurlardaki aşırı oynaklık durumunda müdahalenin söz konusu olacağını ifade etmiştir. Bununla birlikte, Bankanın kamunun dış borç servisinde de yükümlü olduğu gerekçesiyle döviz arzının arttığı dönemlerde rezerv oluşturmak gayesiyle düzenli döviz alım ihalelerine devam edeceğini de belirtmiştir.

2.1. Faiz Politikası

2005 yılında uygulanan para politikası, bir geçiş yılı özellikleri taşımakla birlikte temel politika aracının faiz politikası olduğu görülmektedir. Serbest kur rejimi çerçevesinde bir taraftan parasal hedeflerin konduğu, bir taraftan da açık enflasyon hedeflemesine geçiş hazırlıklarının yapıldığı bir dönemde Merkez Bankası ağırlıklı olarak bu aracı ön plana çıkarmıştır.

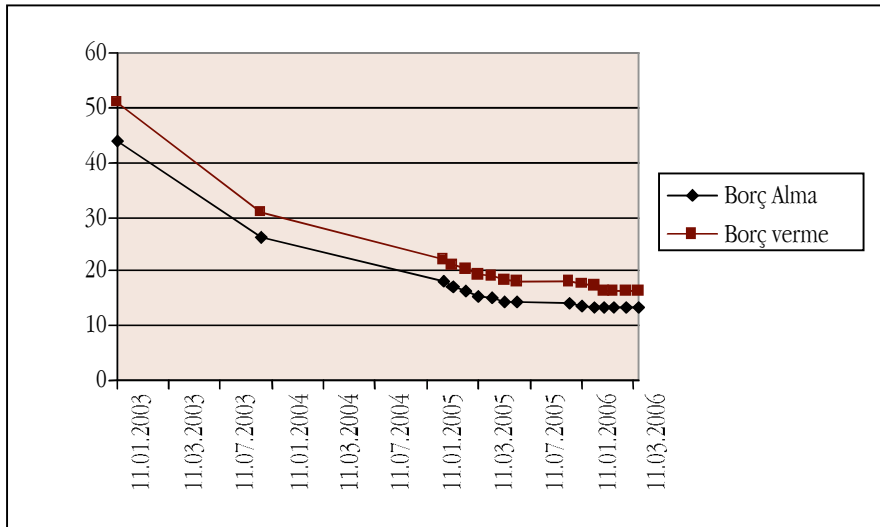
Merkez Bankası kısa vadeli faiz oranlarının, Banka'nın temel amacı olan fiyat istikrarını sağlama hedefi ile ilişkisinin birkaç mekanizma üzerinden yürüyeceği öngörülmüş, ancak bu mekanizmaların Türkiye şartlarında ne denli etkili olduğu net olarak ortaya konamamıştır. Bu çerçevede faizler genel düzeyi ile Merkez Bankası kısa vadeli faiz oranları arasında kuvvetli bir ilişki oluşmuş değildir. Tabiatıyla bu aracın toplam talep üzerine etkisi de sınırlı kalmıştır. Faiz aracının etkisi daha ziyade beklentilerin oluşma süreci üzerinde hissedilmiştir.

2005 yılında genel faiz düzeyindeki gerileme büyük ölçüde mali baskınlığın azalmasından kaynaklanmıştır. Bunun arkasında,

- (i) yukarıda sıralanan olumlu yurt içi ve yurt dışı likidite koşulları,
- (ii) kamu borçlarının milli gelire oranındaki düşüş eğilimin devam etmesi,
- (iii) bütçe açığının programda öngörülenden çok daha erken bir aşamada Maastricht kriteri olan yüzde 3'ün altına düşeceği yolundaki güçlü beklentiler (gerçekleşme yüzde 2),
- (iv) AB üyelik müzakere sürecinin başlaması yönünde yıl boyunca canlılığını sürdüren güçlü beklenti,
- (v) FDF, özelleştirmeler ve TMSF bünyesindeki varlıkların elden çıkartılması gibi faktörler yer almıştır.

Bütün bunların sonucunda KKBG'de gerçekleşen hatırı sayılır düşme sonucunda Hazine'nin reel borçlanma maliyeti ve ülke risk primi göstergesi olan getiri farkı (spread), azalma eğilimini sürdürmüştür.

Öte yandan Merkez Bankası faiz oranları ile piyasa faiz oranları arasındaki farklılığın 2005 yılı içinde azaldığı da müşahade edilmiştir. Yıl başında yüzde 18 olan kısa vadeli borçlanma faizini kademeli olarak indirilerek yıl sonunda yüzde 13,50 seviyesine kadar düşürülmüş, gösterge niteliğindeki diğer piyasa faiz oranları da Merkez Bankası faiz oranları etrafında dolaşmıştır. Öte yandan Şekil-3.1'den takip edileceği üzere, MB son beş para kurlu toplantısında faiz oranlarını değiştirmeyerek 13,50 düzeyinde bırakmıştır. Her halükarda Banka'nın faiz politikası bilhassa üretim ve ihracat sektörleri tarafından aşırı temkinli bulunmuştur. Özellikle söz konusu politika nedeniyle kur düzeyinin fazla düştüğü yolundaki eleştiriler yoğunluk kazanmıştır.

Tarih	Borç Alma	Borç Verme	Tarih	Borç Alma	Borç Verme
11.11.2002	44	51	09.06.2005	14,25	18,25
10.01.2003	26	31	11.10.2005	14	18
20.12.20004	18	22	09.11.2005	13,75	17,75
10.01.2005	17	21	09.12.2005	13,50	17,50
09.02.2005	16,5	20,5	02.01.2006	13,50	16,50
09.03.2005	15,5	19,5	27.04.2006	13,25	1,25
11.04.2005	15	19	07.06.2006	15,00	18,00
10.05.2005	14,5	18,5			

Şekil-3.1: Merkez Bankası'nın Faiz İndirim/Artırım Takvimi

Bu temel eleştiriye rağmen Merkez Bankası faiz indiriminde tatbik ettiği ataleti biri dış, diğeri iç olmak üzere iki risk ile açıklamıştır. Dış risk, küresel risk koşullarındaki dengesizliklerden kaynaklanmaktadır. Bir taraftan sermaye temerküz merkezi olarak ABD'nin iktisadi durumu ve uygulanan veya uygulanması öngörülen politikalar, bu dengesizliğin ilk çekim noktasını oluştururken, diğer taraftan da Çin'in uluslararası mal piyasaları ve ticareti üzerindeki etkisi, ekonomilerin rekabet ve alım gücünü ve dış dengelerini bozarak ikinci dengesizlik kaynağı olmaktadır.

ABD'nin çifte açıkları bir yana, ülkede algılanan enflasyonist baskı, uluslararası piyasalarda tedirginlik yaratmaktadır. ABD Merkez Bankası (FED) tedrici faiz artışı politikası uygulamaya 2005 yılında da devam etmiş ve bu sürecin devam edeceği sinyallerini vermiştir. Buna karşılık diğer gelişmiş ülke ekonomileri de benzer bir politika gütmeye başlamıştır. Sözelimi AB Merkez Bankası da faiz artırımını sürecini başlatmıştır. Bunun mevcut işsizlik ve durgunluk ortamında ne kadar sürdürülebilir bir politika olduğu oldukça karmaşıktır ancak küresel piyasalara verilen mesaj faizlerin AB'de de yukarı yönde revize edilmiş olduğu gerçeğidir. 2006 yılının ilk dört ayı itibarıyla yukarıda ifade edilen süreçlerin, yükselen piyasalardan gelişmiş ülkelere doğru bir finansal geri çekilmeye neden olmadığı görülmektedir. Ancak Mayıs 2006, bu sürecin tetiklendiği ay olmuş, Türkiye'de bu çalkantıdan menfi anlamda etkilenmiştir. Küresel likidite koşullarına yönelik yukarıdaki endişeye ilave olarak, ham petrol fiyatlarındaki artışın enflasyonist etkilerinden çekinilmesi de önemli bir etken olmuştur ve olmaya da artan oranlarda devam etmektedir. Her halükarda Merkez Bankası'nın yukarıda arz edilen süreçleri bu şekilde okuduğu ve buna uygun bir pozisyon aldığı da açıkça görülmektedir.

Geçmiş yıllarda izlenmiş olan faiz politikasının ikinci gerekçesini iç piyasa koşulları ve bunun dış ekonomik yansımaları teşkil etmektedir. Bilindiği üzere Türkiye ekonomisi mevcut faiz oranlarına rağmen son dört yılda birikimli olarak yüzde 35'i, yıl ortalaması da yüzde 7'leri aşan oranda oldukça yüksek bir büyüme performansı göstermiştir. Bu süreçte reel faiz oranları da büyük bir düşüş kaydetmiştir. 2002 yılının sonunda yüzde 20'nin üstünde olan reel faiz oranları 2005 yılının sonunda yüzde 7'ler bandına gerilemiştir. Buna rağmen, daha ileri düzeyde bir faiz indiriminin ekonomideki büyümeyi çok daha fazla tetikleyebileceği açıktır. Bunun enflasyonist baskı unsuru oluşturacağı endişesi bir yana, kaynak bağımlı büyüme yapısı nedeniyle, her kesimin şikâyet ettiği ve kırılganlık göstergesi olan cari açığı da çok daha fazla artırabileceği ihtimali Merkez Bankası'nın faiz politikası üzerinde belirleyici olmuştur.

2006 yılı Mart ayında değişen Banka yönetimi de kendisinden önceki yönetimin bu yöndeki tavrını büyük ölçüde benimsemiş olduğu mesajını vermiştir. Nitekim Banka'nın 27 Nisan 2006 tarihinde yayınladığı ikinci Enflasyon Raporu bir yandan bu endişelere tekrar işaret etmiştir. Bununla birlikte yönetim devri sonrasındaki ilk toplantısında Para Politikası Kurulu, faiz indirimi beklentilerine de duyarsız kalınmamış, uzunca bir müddet sonra faiz oranları çeyrek puan daha aşağı çekilmiştir. Bu gelişmeden kısa bir müddet sonra yaşanan uluslararası dalgalanma sonrası kurlardaki % 15'e varan artışlar ve özellikle de Nisan ve Mayıs aylarında oldukça yüksek çıkan enflasyon verileri karşısında olağanüstü toplanan Para Politikası Kurulu, kendi tespit ettiği kısa vadeli faiz oranlarını 1,75 puan artırmış, böylece Merkez Bankası'nın borç alma faizlerini % 15'e, borç verme faizlerini de % 18'e çıkarmıştır. Para Politikası Kurulu, bu şok faiz artırımını son dönem gelişmelerin orta vadeli bekleyişler ve fiyatlama davranışları üzerinde kalıcı etkiler oluşturmasını önlemek ve orta vadede enflasyon eğiliminin hedeflerle uyumlu kalmasını sağlamak amacıyla yaptığını ifade etmiştir. Sürecin Merkez Bankası'nın arzuladığı yönde gelişip gelişmeyeceğini zaman gösterecektir.

2.2. Döviz Kuru Rejimi

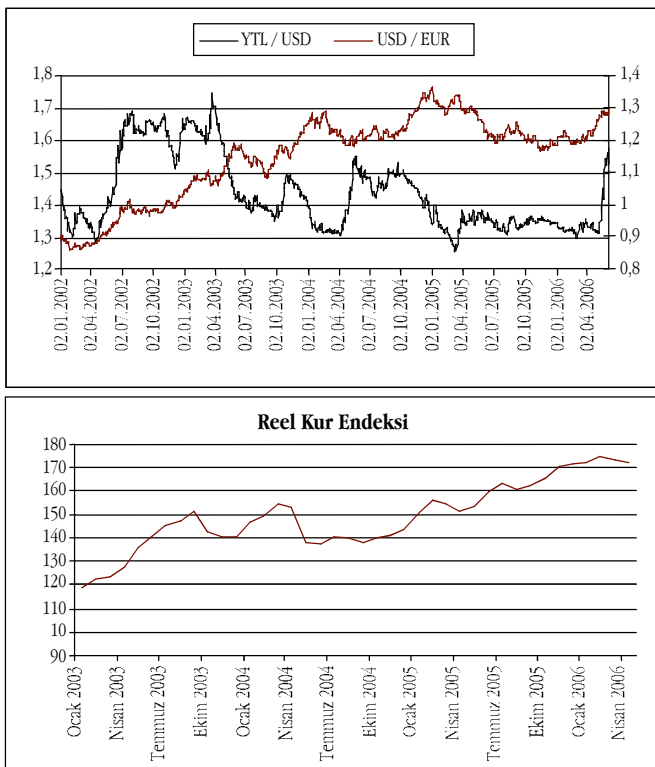
2005 yılı içerisinde döviz kurları genel itibariyle gerileme eğiliminde olmuş, ancak gerek uluslararası döviz piyasalarındaki gelişmeler, gerekse Türk dış ticaret yapısının nitelikleri sebebiyle 2005 yılı içinde ABD doları yüzde 0,1 değer kazanırken, Avro, İngiliz sterlini ve Japon yeni sırasıyla 12,9, 10,4 ve 11,9 değer kaybetmiştir. 2005 Aralık itibariyle dolar/avro paritesi 1,1861 olmuştur. Aynı dönemde dolar/sterlin paritesi 1,7461, yen/dolar paritesi de 118,57 olarak gerçekleşmiştir (Tablo-3.1). Mayıs ayı içinde yaşanan dalgalanma pariteleri de etkilemiş, 31 Mayıs 2006 itibariyle Dolar / Avro paritesi, 1,2872'e yükselmiştir.

Tablo-3.1: Çapraz Kurlardaki Gelişmeler

		Dolar/Avro	Dolar/Sterlin	Yen/Dolar
2004	Ocak	1,2626	1,8205	106,4200
2004	Aralık	1,3394	1,9282	103,81
2005	Ocak	1,3175	1,8817	103,32
2005	Aralık	1,1861	1,7461	118,57
2006	Mayıs	1,2872	1,8790	11,98

Yapılan para reformu bağlamında TL'den atılan altı sıfır ve diğer olumlu faktörler nedeniyle 2005 yılı boyunca YTL'nin güçlenme eğilimi devam etmiştir (Şekil-3.2). MB'nın birinci Enflasyon Raporu'na göre bu değerlendirme nominal bazda düşük olmasına rağmen, enflasyonun halen gelişmiş ülkelerdeki düzeyin üzerinde seyretmesi nedeniyle YTL'nin reel değerlendirilmesinin yıl boyunca devam ettiği ifade edilmektedir.

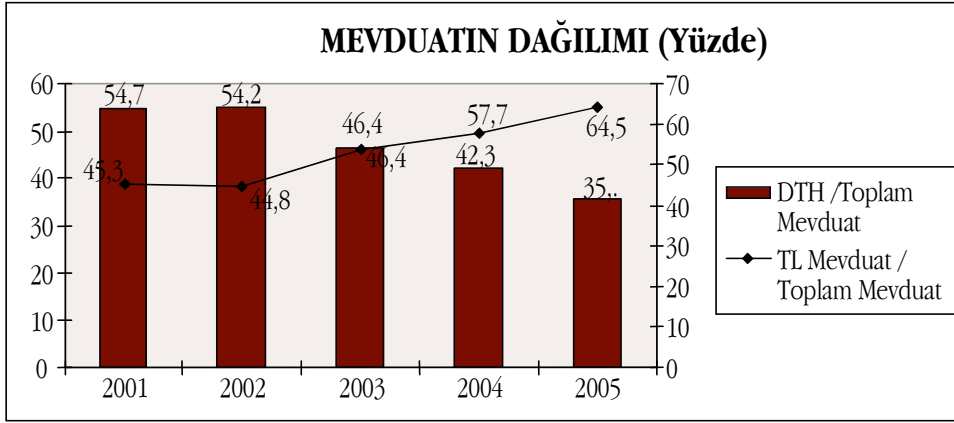
Bununla birlikte, Mayıs ayı içinde YTL'nin kısa bir süre içinde % 15 civarında yaşadığı değer kaybı, reel kur endeksinde son yıllarda yaşanan tırmanışı bir nebze geri almıştır. Yine de bu ay içinde yaşanan yüksek enflasyonun 2006 dinamiklerini genelde etkileyecek olursa, bu "düzeltme" reel kur açısından fazla bir anlam ifade etmeyecektir.

Şekil-3.2: Kur ve Reel Kur Endeksindeki Gelişmeler

Ulusal paradaki itibar artışı sonucunda, YTL cinsinden borçlanma araçlarının uluslararası takas kuruluşlarında saklanmasına imkân sağlanmış ve yabancıların YTL cinsinden tahvil ihraçları cazip hale gelmiştir. Bu sayede vade uyumsuzluğu yaşanmadan kredi arzı artırılabilmiş, Hazine'nin uzun vadeli tahvil ihraç kabiliyeti ve bu sayede borçlanmada vade uzamış ve finansal derinlik artmıştır. Bundan sonra da fiyat istikrarına paralel olarak bu kıymetlerdeki arzın artmaya devam etmesi ve ortalama vadenin daha da uzaması beklenmektedir. Nitekim ikinci bölümde açıklandığı üzere Türkiye'nin Eurobond ihraçlarında vade 2006 yılının ilk üç ayındaki ihraçlar da dikkate alındığında Dolar cinsinden 30, Avro cinsinde ise 10 yılı aşmıştır.

Türk Lirasının artan itibarına, Türkiye piyasalarına olan güvene ve nispeten yüksek faiz getirisine paralel olarak 2005 yılında da toplam tasarrufların daha çok YTL cinsinden tutulması eğilimi artarak devam etmiştir (Şekil-3.3). Toplam tasarrufların kompozisyonu yüzde 65 oranında Türk Lirası lehine olarak değişmiş, döviz cinsinden tutulan miktar ise yüzde 35'e kadar gerilemiştir. Bir başka ifadeyle, 2001 Krizi ortamında yaşanmış olan dolarizasyon etkisinin büyük oranda tersine döndüğü ve bu anlamda "normalleşmenin" sağlandığı görülmektedir.

Şekil-3.3: Mevduatın Yerli ve Yabancı Para Arasındaki Dağılımı

Türk Lirası'na olan yönelişin ne ölçüde kalıcı olduğu ve herhangi bir kur hareketliliğinde tepkinin nasıl olacağı tartışılan bir konudur. Yaşanmakta olan ciddi cari açık sorunu ve olumlu havanın yavaş yavaş tersine dönmeye başladığı ifade edilen uluslararası likidite şartları ile içerideki siyasi istikrar ile ilgili muhtemel gelişmeler kurun yukarı yöndeki bir hareketine ivme kazandırabilir. Böyle bir durumda tasarrufların döviz kayıp kaymayacağı tam olarak takdir edilememektedir. Bununla birlikte, 2004 yılının Nisan ayında yaşanan yukarı doğru kur dalgalanması sırasında TL'sına olan güven eksilmemiştir. Benzer şekilde Mayıs 2006 ayında yaşanan % 15'lik kur düzeltmesi sırasında tasarruflar döviz bozdurup TL'ye kaymışlardır. 2006 yılı içinde kurlardaki hareketliliğin bir müddet sonra durulacağı ve kur seviyesinin yeni bir platforma oturacağı kanaati ilk kereden itibaren benimsenmiş görülmektedir. Bu kanaatin oluşmasına çeşitli amiller etkide bulunmuşlardır:

(i) ABD'deki faizlerin yukarı seyrinin yıl içinde durulacağı beklentisi, (ii) AB ile müzakere sürecinin devam ediyor olması, (iii) kamu maliyesindeki olumlu gelişmeler, (iv) özelleştirilen varlıkların taksit ödemeleri, (v) doğrudan yabancı yatırımlarda beklenen yüksek seviye, (vi) yabancılara gayrimenkul satışının yasal zemininin tamamlanması, (vii) yabancı kaynaklı şirket birleşmeleri ve satın almalar, (viii) halen özelleştirme portföyünde önemli gelir getirebilecek varlıkların mevcudiyeti ve (ix) yukarıda ifade edildiği üzere varlık dolarizasyon endeksinde süregelen yerli para lehine olan tutum.

Bu şartlar ve gelişmeler altında Merkez Bankası döviz politikasını, serbest kur rejimi esasları üzerine tesis ettiğini ve bu anlamda kurlara müdahale etmeyeceğini duyurmuştu. Bununla birlikte dış borç servisi yükümlülüğü de taşıyan Merkez Bankası, şartlar uygun olduğunda (yani döviz piyasalarında arz talepten fazla ise) rezervlerini güçlendirmek amacıyla ve mümkün olduğunca piyasanın dinamiklerini etkilemeden döviz alımı yapacağını açıklamıştı. Bu çerçevede alım ihalelerinin müdahale olarak algılanmasını engellemek amacıyla bu alımları düzenli bir takvime bağlamıştı. Bu

çerçevede, TCMB 2005 yılında, günde (30 milyonu opsiyonlu olmak üzere) 45 milyon dolarlık düzenli alım ihalelerini devam ettirmiş, yıl içinde düzenlenen 250'ye yakın ihalede 7,7 milyar dolar toplamıştır.

2006 yılında ise rezerv artırma amacıyla gerçekleştirilen günlük döviz alım ihalelerinin miktarı 15 milyon ABD dolarından 20 milyon ABD doları seviyesine çıkarılmış, opsiyon miktarı da 30 milyon ABD dolarından 40 milyon ABD dolarına yükseltilmiştir. Ancak Mayıs ayı içinde yaşanan gelişmeler sebebiyle Banka günlük alımlarına geçici olarak ara verdiğini duyurmuştur.

2005 yılında da Merkez Bankası, kurlardaki seyre tamamen kayıtsız da kalmayacağını ifade etmiş, kurlardaki aşırı oynaklığın özellikle de geleceğe yönelik bir tedirginlik oluşturması durumunda doğrudan müdahale edeceğini de açıklamıştır. 2005 yılı içinde bu yolla piyasadan 14,6 milyar dolar alınmıştır. Böylece 2005 yılı içinde 22 milyar doların üzerinde alım yapılarak son 4 yıl içinde piyasadan toplanan döviz meblağı 38 milyar dolara çıkarılmıştır.

Görüleceği gibi, 2005 yılı içinde yapılan müdahalelerle toplanan miktar önceki üç yıl içinde toplanan toplam miktardan fazladır. 2005 cari açık endişesinin zirveye taşındığı, buna mukabil büyüme konusunda tedirginliklerin arttığı bir yıl olması hasebiyle kurlardaki aşırı oynaklık daha sık yaşanmıştır. Bu çerçevede finansal istikrarı temin etme amacının menfi bir yan tesiri de olmuştur.

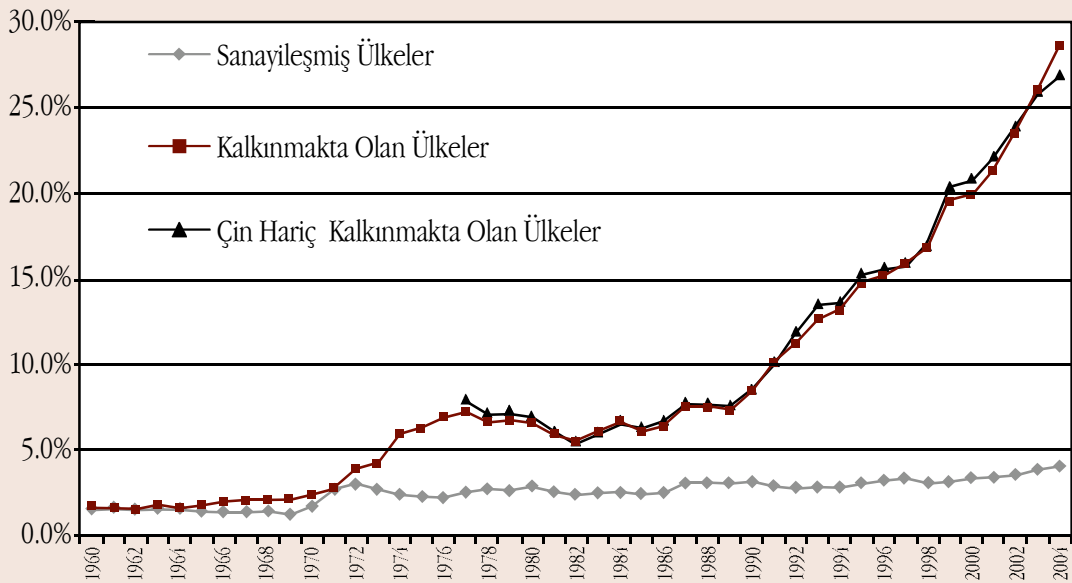
Serbest kur rejiminde kurlar döviz piyasalarının belirlenir. Serbestlik, döviz arz ve talebinin piyasa koşullarında belirlendiğini ifade eder. Bir piyasanın serbest olması, herhangi bir oyuncunun, oluşan denge fiyatını, arz veya talebe müdahale ederek veya bu iki unsuru manipüle ederek etkilemeye çalışmayacağı anlamına gelmiyor. Nitekim Türkiye Cumhuriyet Merkez Bankamız da aşırı oynaklığa müdahale adı altında kimi zaman kurlara müdahale etmiştir. Bu politika, TL'nin değer artışı durduramamış (durdurmayı da amaçlamamış), ama kurların daha da düşmesine engel olmuştur. Ancak maalesef volatiliteye müdahale teması Türkiye döviz piyasasında istikrarlı bir şekilde nominal kur hareketlerinin emileceği sinyali de vermiştir. Böylece "serbest" döviz piyasalarımız, döviz arz - talep dengesini işaret eden sinyallerin yanı sıra döviz piyasalarının spekülasyona açık bir piyasa olduğu imajı çizilmiş oldu. Burada kast edilen spekülasyon güdüsüdür, yani fiyat düzeyindeki beklentilerden hareketle atılan adımlardır. Sadece yurtdışından döviz getirip burada bozdurduktan sonra kâğıda yatırım yapan sıcak para değil, kurların yatay sürüneceği beklentisiyle döviz yükümlülüğüne ve açık pozisyona giren ortalama işadamı ve keza yıllardır birikimlerini güven içinde dövizle yöneltip son birkaç yıldır yaşanan gelişmeler karşısında artık Türk parasına geçmek gerektiğine kani olan tasarruflu da bu anlamda spekülasyondan kazanç ummuşlardır. Normal şartlar altında döviz piyasasıyla işi olmayacak olan insanların dövizli işlemlere yönelmesi spekülasyondur ve bu spekülasyon güdüsünü, Merkez Bankası politikaları pekiştirmiştir.

Her halükârda Merkez Bankası bu süreçte döviz rezervlerini oldukça güçlendirebilmiştir. 30 Aralık 2005 verilerine göre, Bankanın altın mevcudunun tutarı da altın fiyatlarının artmasına paralel olarak 280 milyon dolar artarak toplamda 1,91 milyar dolara ulaştığından, dolar ve altın toplamından oluşan brüt rezervler 52,4 milyar doları bulmuştur.

DÖVİZ REZERVİ TUTMANIN MALİYETİ

İster serbest kur rejimlerinde dış borç servisinin garantisi için toplanıyor olsun, isterse sabit bir kur rejiminde rejimin garantörü olarak benimsensin, ekonomide genel olarak kaynakların etkin tahsisi ve kullanımı açısından ele alındığında merkez bankalarının rezerv politikalarının da ciddi bir maliyeti vardır. Kur riski ve sterilizasyon maliyetleri bir yana, bir de tutulan atıl paranın ayrıca fırsat maliyeti söz konusudur. Rezerv miktarı oransal olarak arttıkça bu maliyet de artmakta ciddi bir sosyal maliyet ortaya çıkmaktadır. Şekil-3.4’de görüldüğü gibi, sanayileşmiş zengin ülkelerin rezervlerinin milli gelirden aldığı pay ortalama olarak yüzde 2,5 civarında sabit bir seyir izlerken, gelişme yolundaki ülkelerin ortalama olarak biriktirdikleri rezervlerin bilhassa 1990’lı yılların başından itibaren büyük bir hızla artmaya başladığı görülmektedir.

1997 Asya, Rusya, Arjantin ve Brezilya krizlerinden sonra bu eğilimin iyice güçlenerek devam ettiği görülmektedir. Günümüz itibariyle gelişmekte olan ülkelerin biriktirdikleri rezervlerin milli gelire oranı yüzde 30’lara yaklaşmıştır. Türkiye’nin de 2005 yılı sonu itibariyle elinde tuttuğu toplam ulusal rezervlerin milli gelire oranı yüzde 23’ler civarındadır.

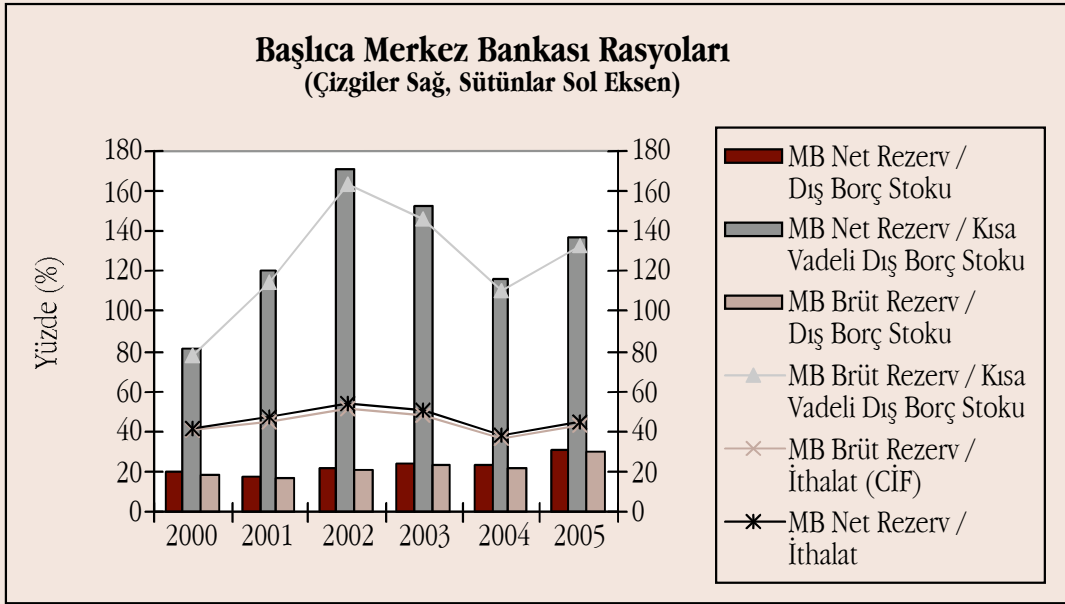

Kaynak: Dani Rodrik, "The Social Cost of Foreign Exchange Reserves", NBER Working Paper 11952, Ocak 2006.

Şekil- 3.4: Uluslararası Rezerv Tutma Eğilimleri (Milli gelire oranı, yüzde)

Bu büyüklükte bir rezervi barındırmanın hiç şüphesiz bir fayda-maliyet analizi yapılmalı ve optimum rezerv miktarı belirlenmelidir. Bu konudaki çalışmalar, kesin kabul görmüş bir mutabakat olmasa da yaygın bir takım ölçüler kullanmaktadır. Hiç şüphesiz, bu kriterler rezerv tutma amacıyla da yakından ilişkilidir.

Kullanılan başlıca üç kriterden birincisi, rezervlerin ithalata oranıdır. 2005 yılında ithalat 115 milyar dolar olarak gerçekleştiğine göre, rezervin ithalatı karşılama oranı yüzde 44 olarak gerçekleşmiştir (Şekil-3.5).

Şekil-3.5: Merkez Bankası Bilanço Rasyoları

İkinci kriter olarak, rezervlerin kısa vadeli dış borçlara oranı kullanılmaktadır. Kısa vadeli borçların da 38,2 milyar dolar kadar olduğu hesaba katıldığında rezervler bunun yüzde 135'i gibi çok yüksek bir orana ulaşmaktadır. Ayrıca kamunun kısa vadeli borcunun kalmadığı ve bunun içinde MB'nın 2005 yılı borcunun sadece 2,7 milyar dolar olduğunun da not edilmesi gerekmektedir.

Üçüncü ve son kriter ise rezervlerin toplam dış borca oranıdır. Türkiye'nin 2005 yılındaki toplam dış borç miktarı 170 milyar dolardır. Bu durumda Türkiye'nin rezervleri dış borcunun yüzde 30'una tekabül etmektedir. Bu sonuncu ve pek de muteber olmayan kriter bir yana diğer iki kriter açısından ele alındığında MB'nın aşırı rezerv tuttuğu görülmektedir.

MB'nın yıl sonunda 50,5 milyar dolar olan rezervleri 17 Şubat 2006 tarihi itibarıyla 56,2, 17 Mart itibarıyla da 58,5 milyar dolar düzeyine kadar yükselmiştir. İlginç olan durum şudur ki; Şubat ayının ilk yarısında Hazine ve MB'nın toplam 3,5 milyar dolarlık dış borç ödemesine rağmen rezervler yaklaşık 5,5 milyar dolar artmıştır. Bu sürecin sonunda, bankacılık sisteminin toplam rezervleri iki hafta içinde yaklaşık 75 milyar dolar seviyesinden 80 milyar dolar seviyesine yükselmiştir.

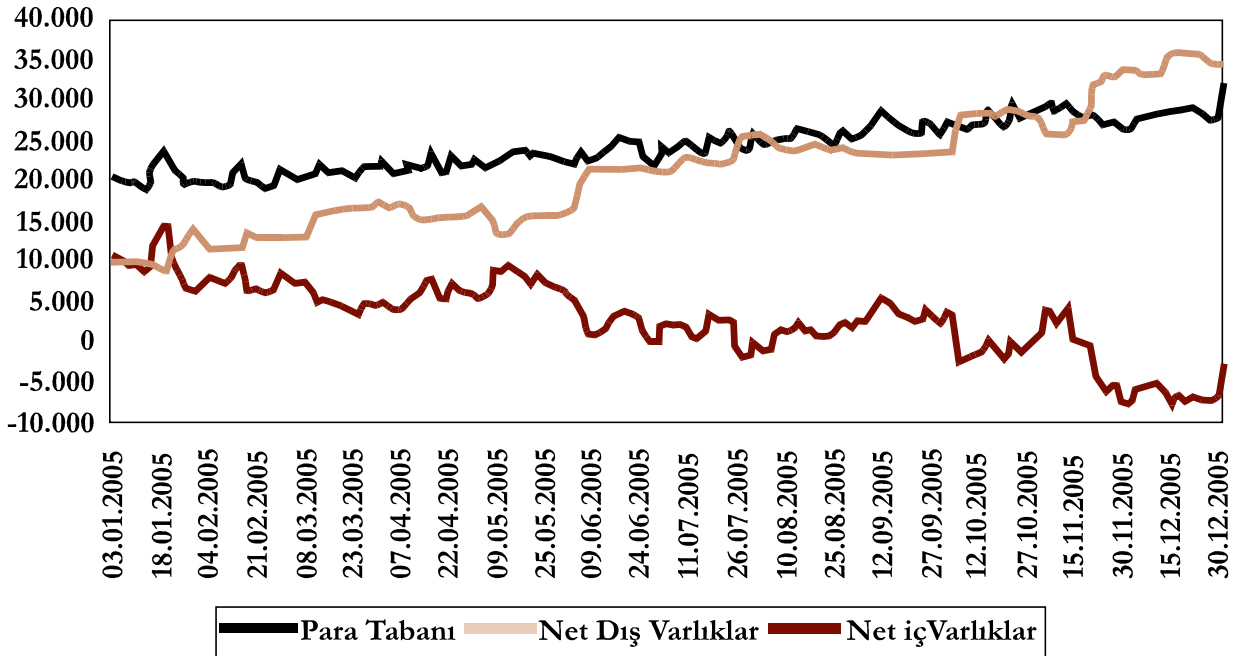
Bu noktada Merkez Bankası'nın optimum rezerv yönetimi yönünde çalışmalar başlatması gerektiği ortadadır. İç piyasalarda döviz fazlası oluşmasıyla birlikte artırılan rezervi, bir politika maliyeti olarak düşünmekten vazgeçip bu atıl kaynağı kullanmanın yöntemleri araştırılmalıdır.

2.3. Parasal Hedefler ve Likidite Yönetimi

2005 yılı para politikası, bir geçiş yılı özellikleri taşıması açısından bir taraftan açık enflasyon hedeflemesine hazırlık mahiyetinde unsurlar barındırırken, diğer taraftan da parasal hedefler koymuştu. Bu hedeflerin tutturulması ve mali piyasalarda dengesizliklerin azaltılması maksadıyla Merkez Bankası fazla likiditeyi “sterilize” etmeye yönelmiştir.

Bu çerçevede 2001 yılından beri bir yandan TMSF bankalarının nakit ihtiyaçlarını teminen sağlanan likidite, diğer yandan döviz alımları ile piyasaya çıkan fazlalık emilmeye çalışılmış ve 2004 yılı sonu itibariyle fazla likidite 1,4 milyar YTL’ye kadar çekilmişti. Merkez Bankası para politikasını belirlerken 2005 yılı içinde fazla likiditenin emilmeye devam edileceği ve bu sayede para politikasının etkileşeceğini ifade etmiş, 2005 yılının ilk çeyreğinde likiditenin eksiye döneceğini tahmin etmişti. Gerçekten de ilk çeyrekte likidite fazlası eksiye dönmüş ancak yılın ikinci çeyreğinden itibaren yeniden artarak yılsonunda 5 milyar YTL’ye yükselmiştir.

Bilindiği üzere 2006 yılından geçerli olmak üzere MB, enflasyon hedeflemesine geçtikten sonra IMF’ye tek parasal hedef olarak Net Uluslararası Rezervle (NUR) ilgili olarak bir taahhüt altına girmiştir. 2005 yılı için ise performans değerlendirmesi üç parasal hedef ekseninde yapılmıştır. Bunlar para tabanı, Net İç Varlıklar ve NUR’dur (Şekil-3.6). Bunlardan NİV gösterge, diğer ikisi ise performans kriteri olarak tespit edilmiştir. Bunların ilk ikisinde üst limit konulmuş olup, sonuncusunda alt limit konulmuştur.

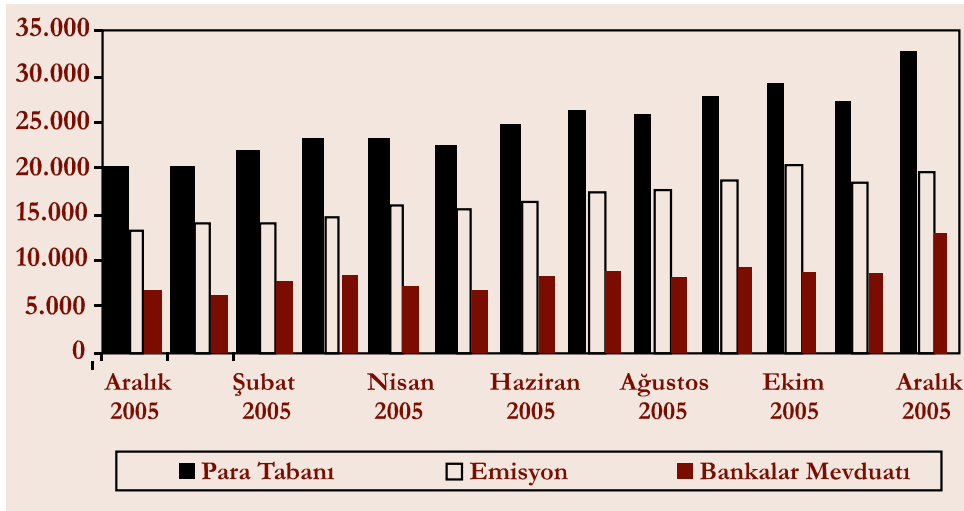
Kaynak: Merkez Bankası Yıllık Rapor, 2005, s. 75.

Şekil-3.6: Temel Parasal Hedeflerdeki Gelişmeler

Merkez Bankası emisyonu ile bankacılık kesiminin Merkez Bankası’ndaki TL mevduatının toplamından oluşan para tabanı, 2005 yılı Nisan ayında onaylanan niyet mektubuna göre Mayıs, Haziran ve Eylül dönemleri için performans kriteri, yılsonu için ise gösterge niteliğindeki hedef olarak tanımlanmıştır. Faizlerdeki düşüş, ekonomik

büyüme, finansal derinlik, YTL'deki değerenme nedeniyle TL'ye geçiş süreci gibi bir dizi faktör nedeniyle yıl boyunca emisyon yüzde 45,6 oranında artış kaydetmiş, 19,6 milyar YTL'ye çıkmıştır. (Şekil-3.7).

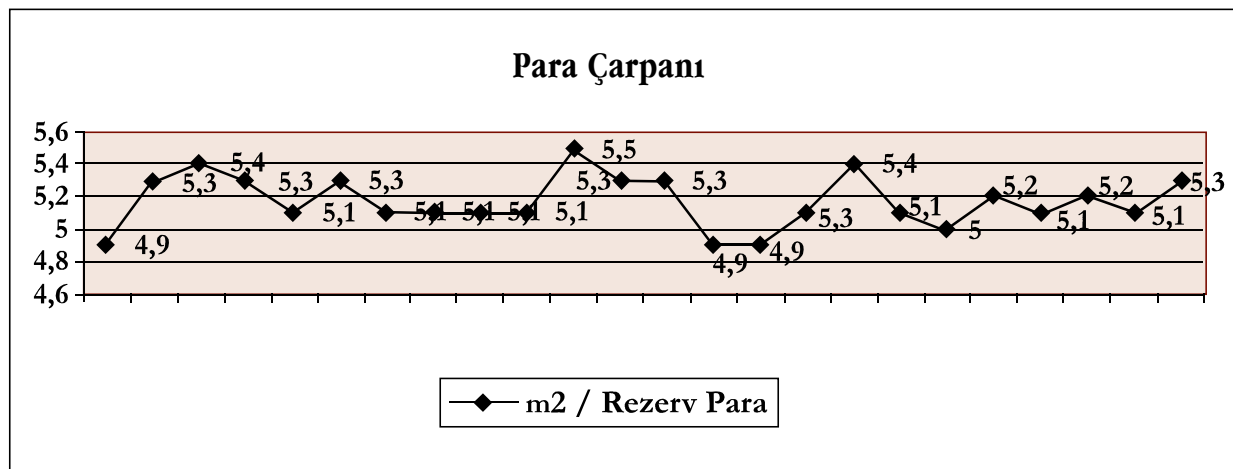
Dar tanımlı para arzı olan M1 2004 yılına göre yüzde 26,7 oranında artarak 36,5 milyar YTL, dolaşımdaki para ise yüzde 46,9 oranında artarak 18,3 milyar YTL olurken, vadesiz mevduatlar ise yüzde 43,6 oranında artmıştır. Geniş tanımlı para arzı olan M2 ise 2004 yılına göre 2005 yılında yüzde 27,6 oranında artarak 138,5 milyar YTL'ye ulaşmıştır. Yurtiçi yerleşiklerin yabancı para mevduatı ise yüzde 0,8 oranında artmıştır. M2Y ise aynı dönemde yüzde 16,3, M3Y ise yüzde 18,1'lik artışla 226,4 milyar YTL'ye ulaşmıştır.

Kaynak: TCBM, Yıllık Rapor, 2005.

Şekil- 3.7: Para Tabanı ve Alt Kalemleri (Milyon YTL)

Bu arada rezerv para çarpanı (M2/RP), 2005 yılı Ocak ayında 5,3 iken yıl içerisinde küçük dalgalanmalara karşın yılsonunda aynı düzeyi korumuştur. Merkez Bankası çarpanı (M2/MBP) ise 2005 yılı başında 3,9 iken yıl sonunda 3,8 olarak gerçekleşmiştir (Şekil-3.8).

Şekil-3.8: Para Çarpanının Yıl İçinde Değişimi

Nihayet para tabanının ikinci önemli kalemi olan bankalar mevduatı yüzde 91,8 oranında artış kaydetmiş, kümülatif olarak para tabanındaki toplam artış yüzde 61 oranında gerçekleşmiştir. Sonuç olarak, para tabanı için konulan

29,2 milyar YTL'lik üst sınır taahhüdü yıl sonunda 28,7 olarak zor da olsa tutturulmuştur.

Öte yandan Net İç Varlıklar, Hazine'nin borçları, kamunun banka nezdindeki YTL ve döviz cinsinden tuttuğu mevduatlar, açık piyasa işlemleri ve değerler hesabından oluşmaktadır. Bu kalemlerde meydana gelen değişimlerden sonra NİV 2005 sonu itibarıyla yüzde 16,4 oranında düşmüştür. Gösterge niteliğinde olan NİV için 25,5 milyar YTL'lik bir üst sınır taahhüt edilmiş, böylece 12,5 milyar YTL'de kalan NİV üst sınırın oldukça altında kalmış ve dolayısı ile bu kriter başarıyla gerçekleştirilmiştir.

Son olarak, Net Dış Varlıklar kaleminin bir alt bileşeni olan Net Uluslararası Rezervler ile ilgili olarak 14 milyar dolarlık bir alt sınır taahhüt edilmiş, 2005 yılı sonunda bu kalem, 22,3 milyar dolara kadar çıkarak alt sınırın oldukça üstünde kalmıştır.

Böylece MB'nın parasal hedeflerinin üçünü de tutturduğu görülmektedir. 2006 yılı için ise NUR alt sınırı Mart ve Haziran sonu için performans kriteri, Eylül ve Aralık için de gösterge niteliğinde bir değişken olarak işlevini görmeye devam ederken, diğer iki göstergenin yerine "enflasyon gözden geçirme kriteri" ikame edilerek yola devam edilecektir.

3. BANKACILIK KESİMİNDEKİ GELİŞMELER

2001 krizinde en çok etkilenen sektörlerden olan bankacılık kesiminin, yapılan reformlara ve kaydedilen ekonomik gelişmelere paralel olarak aracılık fonksiyonunu giderek daha etkin bir şekilde yerine getirdiği görülmektedir. Bu sağlıklı gelişmeye yol açan makroekonomik faktörler daha önce ifade edilenlerle aynıdır. Bunların dışında sektöre has faktörler de vardır. Bunlar; (i) bankaların yeniden yapılandırılarak mali yapılarının güçlendirilmesi, (ii) risk yönetimi ve iç denetim bilincinin artması, (iii) sektördeki yabancı payının yükselmesi ile rekabetin artması ve (iv) bankaların gözetim ve denetim sisteminin güçlendirilmesi olarak sıralanabilir. Sektörde 2005 yılındaki başlıca gelişmeler aşağıdaki gibi özetlenebilir.

3.1. Mevduat Hacmi

Bankacılık sektörü mevduat hacmi, 2004 yılına göre yüzde 27 yükselerek 2005 sonunda 243 milyar YTL'ye ulaşmıştır. Mevduat hacminin genişlemesinde, yüksek faizlerin etkisiyle yükselişini sürdürerek 2005 yılında yüzde 45 oranında artan YTL mevduatlar etkin olmuştur. Dolar bazında Döviz Tevdiat Hesapları (DTH) ise, Aralık ayında bir önceki aya göre belirgin olarak yükselmekle beraber 2004 sonuna göre ancak yüzde 4 kadar bir artış göstermiştir. Yabancı Para (YP) mevduatın toplam mevduat içindeki payı ise gerileme eğilimini sürdürmektedir. Bu dönemde, kamunun toplam YTL mevduat içindeki payı da azalma eğilimini korumuştur.

Bankalar, 2005 yılı boyunca giderek vadesi uzayan, hacmi artan ve maliyeti azalan dış kaynaklarla cari açığın finansman kalitesinin artmasına yardımcı olmuştur. Bu meyanda 2005 yılı boyunca 9,9 milyar dolar tutarında sendikasyon, 5,7 milyar dolar tutarında da seküritizasyon kredisi sağlanmıştır.

2004 yılında 187,3 milyar YTL olan mevduat bankaları toplam mevduatı 2005 yılında yüzde 15,6 artarak 216,5 milyar YTL'ye ulaşmıştır. Vadeli tasarruf mevduatı yüzde 29,6 artışla 73,7 milyar YTL, vadesiz tasarruf mevduatı ise yüzde 36,3 artmıştır. Bu gelişmeler sonucunda toplam tasarruf mevduatı yüzde 30,2 artarak 80,8 milyar YTL'ye ulaşmıştır.

Toplam ticari kurumlar mevduatı 2005 yılı sonunda yüzde 26,7 oranında artmıştır. Toplam resmi kurumlar mevduatı ise aynı dönemde yüzde 34,2 oranında artmıştır. Bu gelişmeler sonucunda mevduat bankalarının bankalar arası mevduat hariç toplam YTL mevduatları 2005 yılı sonunda yüzde 29,7 oranında artarak 134,4 milyar YTL'ye ulaşmıştır.

2005 yılı sonunda yabancı para cinsinden mevduatın Türk Lirası karşılığı yüzde 2,9 oranında azalarak 76,9 milyar YTL ye gerilemiştir. Bu düşüş, Ağustos ayından sonraki dönemde gerçekleşmiştir. Döviz tevdiat hesaplarının genel mevduat içindeki payı da yıl sonunda yüzde 35,5'e gerilemiştir (Tablo-3.2).

Tablo-3.2: Mevduatın Kurumlara ve Vadeye Göre Dağılımı

	MİKTAR (Bin YTL)		DEĞİŞİM (Yüzde)	
	YILLIK		YILLIK	
			Değişim,%	
	2004	2005	2004	2005
1.Tasarruf Mevduatı	62.085.506	80.801.402	37,0	30,2
Vadesiz	5.235.801	7.134.022	36,5	36,3
Vadeli	56.849.705	73.667.380	37,1	29,6
2.Ticari Mevduat	21.379.815	27.079.344	27,7	26,7
Vadesiz	8.254.006	9.196.221	14,7	11,4
Vadeli	13.125.809	17.883.123	37,6	36,2
3.Diğer Kurumlar	13.726.659	18.414.974	12,9	34,2
Vadesiz	3.274.530	3.726.580	6,2	13,8
Vadeli	10.452.129	14.688.394	15,2	40,5
4.Resmi Kurumlar	6.395.030	8.065.536	44,3	26,1
Vadesiz	3.054.537	3.074.865	46,8	0,7
Vadeli	3.340.493	4.990.671	42,1	49,4
TOPLAM	103.587.010	134.361.256	31,7	29,7
5.Döviz Tevdiat Hesabı	79.254.375	76.942.078	10,9	- 2,9
Vadesiz	19.980.947	18.215.177	23,9	- 8,8
Vadeli	59.273.428	58.726.901	7,1	- 0,9
6.Bankalararası Mevduat	4.448.135	5.048.642	9,3	13,5
GENEL TOPLAM	187.289.520	216.530.373	21,5	15,6
Vadesiz Mevduat	39.799.821	41.346.865	23,1	3,9
Vadeli Mevduat	143.041.564	169.956.469	21,4	18,8

2005 yılı Kasım ayında bir yıl vadeli mevduat faiz oranı yüzde 19,9, altı ay vadeli mevduat faiz oranı 20,7 olarak gerçekleşmiş ve gerileme trendini devam ettirmiştir (Tablo-3.3).

Tablo-3.3: Bankacılık Sektörünün Seçilmiş Bilanço Kalemleri (Milyar YTL)

	Aralık 2004				Aralık 2005			
	K.B	Ö.B	Y.B	Toplam	K.B	Ö.B	Y.B	Toplam
AKTİF TOPLAMI	106,9	175,9	10,4	306,4	124,5	237,2	20,7	297,1
1. Bankalardan Alacaklar	6,5	9,5	1,5	21,0	5,8	13,4	3,1	25,8
2. Toplam Menkul Değerler(Net)	61,8	56,4	2,5	123,7	64,7	71,1	4,4	143,1
3. Krediler	20,9	68,4	4,7	99,3	31,4	102,3	10,2	149,9
4. Takipteki Alacaklar (Brüt)	2,4	3,5	0,2	6,4	2,5	4,3	0,4	7,5
5. Faiz ve Gelir Tahakkuk Reeskontları	3,8	5,9	0,3	10,3	3,5	6,5	0,5	10,9
6. İştirakler ve Bağlı Ortaklıklar (Net)	0,9	10,5	0,1	11,8	1,0	9,6	0,3	11,2
7. Diğer Aktifler	1,,3	1,9	0,3	3,7	1,9	2,9	0,5	6,2
PASİF TOPLAMI	106,9	175,9	10,4	306,4	124,5	237,2	20,7	397,1
1. Mevduat	81,1	105,2	4,7	191,1	94,4	138,7	10,0	243,1
2. Repo İşlemlerinden Sağlanan Fonlar	1,2	9,0	0,2	10,6	0,7	15,7	0,6	17,4
3. Bankalara Borçlar	4,1	23,9	2,4	33,8	5,4	40,3	5,0	54,3
4. Faiz ve Gider Reeskontları	0,8	1,3	0,2	2,4	0,9	2,1	0,4	3,4
5. Özkaynaklar	10,1	27,4	2,1	46,0	13,3	29,8	3,3	54,3
Ödenmiş Sermaye	3,8	7,8	0,6	14,8	4,7	11,2	0,9	20,0
Yedek Akçeler	0,6	2,9	0,4	23,6	5,0	12,1	1,7	41,2
Dönem Kâr/Zarar	2,7	2,8	0,2	6,5	2,9	1,9	0,5	6,2
Geçmiş Dönem Kâr/Zarar	0,2	-0,5	0,0	-21,6	0,1	-0,2	0,1	-18,9

Kaynak: TCMB

3.2. Krediler

Bu gelişmelere paralel olarak, **(i)** 2005 yılında mevduatın krediye dönüşme oranı %70'ler düzeyine kadar çıkmış ve kredi arzı genişlemiş, **(ii)** vadeler uzamış ve **(iii)** maliyetler düşmüştür. Bu gelişmede iç borçların M2Y'ye oranı olarak ölçülen mali baskınlık oranının 2004 yılında ulaştığı yüzde 124'lere varan düzeyden 2005 yılı sonunda (hâlâ çok yüksek olmakla birlikte) yüzde 105'lik düzeye gerilemesi önemli bir gelişmedir. Bir başka ifadeyle, KSBG'nin düşmesine paralel olarak DİBS arzının düşmesi ve bu nedenle menkul değerler portföyünün zamanla azalabileceği beklentisi altında kredi arzı genişlemiş ve özel sektörün dışlanması büyük oranda azalmıştır.

Ekonomideki normalleşme sürecinin bir yansıması olarak kredi faiz oranlarında belirgin bir gerileme olması ve vadelerin kademeli bir şekilde uzama eğilimine girmesi kredi kullanımını cazip hale getirmiş, böylece kredi talebinde de ciddi bir artış ortaya çıkmıştır. Bankacılık sektörü kredi hacmi, 2005 yılında 2004 sonuna göre yüzde 52 genişleyerek 44 milyar YTL büyümüş ve 148 milyar YTL'ye ulaşmıştır. Kredi hacmindeki bu artış, büyük ölçüde yıl sonuna göre yüzde 125 artarak 29 milyar YTL'ye ulaşan tüketici kredilerinden kaynaklanmıştır. Gerçekten de 2005 yılında yüzde 372 artarak kredi hacmindeki payı yüzde 8'e, bireysel krediler içindeki payı da yüzde 20'ye ulaşan konut kredileri, bu büyümenin temel kaynağını oluşturmuştur. 2006 yılının ilk üç ayında da bireysel krediler içinde konut kredilerini nispi payı artmaya devam ederek yaklaşık üçte birine kadar tırmanmıştır (Tablo-3.4).

Gerçekten de tüketici kredilerindeki hızlı artış süreci, 2003 yılından itibaren, ihtiyaç, taşıt ve konut kredilerinde belirginleşmiş, konut kredilerinin tüketici kredileri içindeki payı 2004 yılı başında yüzde 14 iken, 2005 yılı Aralık ayı itibarıyla yüzde 43 seviyesine ulaşarak taşıt ve diğer kredilerin önüne geçmiştir. 2005 yılının son çeyreğinde konut kredilerinin artış hızında bir önceki çeyreğe göre sınırlı bir yavaşlama olduğu görülse de, bu eğilimin kalıcı olduğunu söyleyebilmek için henüz erkendir. İstikrar ortamının devam etmesi durumunda, (i) daha yavaş bir oranda olmakla birlikte kredi faizlerindeki düşüşün, (ii) vadelerin uzamasının, (iii) bankacılık sektöründeki artan sermaye ve kârlılık yapısı ve nihayet (iv) Hazine borçlanma ihtiyacındaki azalmanın sürmesi gibi faktörler nedeniyle, kredi hacmindeki artışın 2006 yılında da devam etmesi beklenmelidir.

2005 yılındaki gelişmelere bakarak bankacılık kesimi ile ilgili olarak aşağıdaki gözlemler yapılabilir:

Türkiye'de kredi hacmindeki artışta, ekonominin öngörülebilirliğinin artması ve faizlerdeki gerileme eğilimi etkili olmuştur. Bu sevindirici bir gelişmedir. Hatta toplam kredilerin milli gelirden aldığı payın Türkiye'de hâlâ çok yetersiz olduğu ve bu meyanda artması gerektiği de açıktır.

Ancak mevduatların vadelerinin hâlâ büyük oranda üç aylık olması, kredi talebinin belli bir doyuma ulaşması nedeniyle göreceli bir yavaşlama veya dinlenme de beklenmelidir. Gerçekten de bir vade uyumsuzluğu sorununun kendisini göstermeye başladığı not edilmelidir. Zira 2005 yılı sonunda, gerek YTL gerekse YP cinsinden mevduatların ortalama vadesi 2,8 ay olarak gerçekleşmiş, 2005 yılında YTL mevduatların ortalama vadesi ise 3 ay etrafında dalgalı bir seyir izlemiştir.

Yine tüketici kredilerinin mevcut cari açık şartlarında ithal mallara yönelmemesi için alınacak tedbirlere paralel olarak bu kalemden de kısmi bir durağanlığın olması beklenebilir.

Geri ödemelerde bir dönüş sıkıntısının baş göstermesi ihtimali de daha kontrollü bir kredi verme gereğini gündeme getirmektedir. Sektörel olarak incelendiğinde, toplam takipteki krediler içinde en yüksek paya sahip olan sektör tekstil ve tekstil ürünleri sanayidir. Bu sektörün takipteki kredilerinin sektörün toplam kredileri

içindeki payı 2005 yılı Aralık ayında yüzde 11,2 oranında gerçekleşmiştir. Toptan ve perakende ticaret hizmetlerindeki ve diğer metal dışı madenler sanayinde takipteki kredilerin sektörün toplam kredileri içindeki payında ise gerileme kaydedilmiştir.

Tablo-3.4: Bankacılık Sektöründeki Kredi Gelişmeleri

		2005					
	2004	Ağustos	Eylül	Ekim	Kasım	Aralık	Yıl sonuna göre değişim (%)
KREDİLER (milyon YTL (mali kesime verilen krediler hariçtir))							
Kredi Hacmi	97,329	127,274	131,707	133,543	136,654	147,510	51,6
YTL	62,542	86,927	92,287	93,431	96,112	105,945	69,4
YP	34,787	40,347	39,420	40,112	40,453	41,565	19,5
Bireysel Krediler	34,930	51,207	54,018	55,854	57,692	62,349	78,5
Tüketici ve Taksitli Ticari Krediler	21,010	35,585	37,692	39,732	41,336	45,010	114,2
Tüketici Kredileri	12,731	22,643	23,871	25,373	26,435	28,618	124,8
Konut	2,631	7,860	9,014	10,032	10,830	12,404	371,5
Taşıt	4,194	5,393	5,506	5,605	5,728	6,146	46,5
Bireysel ve Kurumsal Kredi Kartları	13,920	15,622	16,326	16,122	16,356	17,339	24,6
Bireysel Krediler/Toplam Krediler (%)	35,9	40,2	41,0	41,8	42,2	42,3	-
TASFİYE OLUNACAK ALACAKLAR ORANI (%)							
Toplam Krediler	6,0	5,3	5,2	5,2	5,1	4,8	
Bireysel Krediler	2,2	2,6	2,7	2,7	2,7	2,5	
Tüketici ve Taksitli Ticari Krediler	0,7	0,7	0,7	0,7	0,7	0,7	
Tüketici Kredileri	0,7	0,6	0,7	0,7	0,7	0,7	
Bireysel ve Kurumsal Kredi Kartları	4,4	6,9	7,0	7,3	7,4	7,1	
YABANCI PARA NET GENEL POZİSYONU (milyon dolar)							
Toplam	-71	-519	-315	-111	-199	-77	

Bankacılık sektöründe geline aşamada, henüz bir açık sorunundan bahsetmek gerçekçi değildir. Bankaların genel olarak temkinli politikalar izleyerek 2005 boyunca sınırlı tuttuğu açık pozisyon, yıl sonunda 77 milyon dolar düzeyinde gerçekleşmiştir. 2005 yılında açık pozisyonun dolar cinsinden getirisi yüzde 18,4 olarak gerçekleşmiştir.

Bankacılık sektörünün bir kârlılık sorununun hâlâ devam ettiğine de dikkat etmek gerekmektedir. Bankacılık sektörünün kredi hacminin toplam aktiflerdeki payı 2003 yılında yüzde 26,5 düzeyinden yüzde 38'e kadar çıkmıştır. Bu hızlı bir artış olarak kabul edilebilir. Öte yandan net kârların pasiflere ve özkaynaklara oranına bakıldığında da birinci durumda 2003 yılında bu oran yüzde 2,3 iken 2005 yılı sonunda yüzde 1,4'e kadar gerilemiştir. Net kârın özkaynak oranı da aynı dönemde yüzde 15,8'den yüzde 10,6'ya düştüğü, ancak mevduatların pasiflere oranının 2003'teki yüzde 62'lik düzeyini koruduğu görülmektedir.

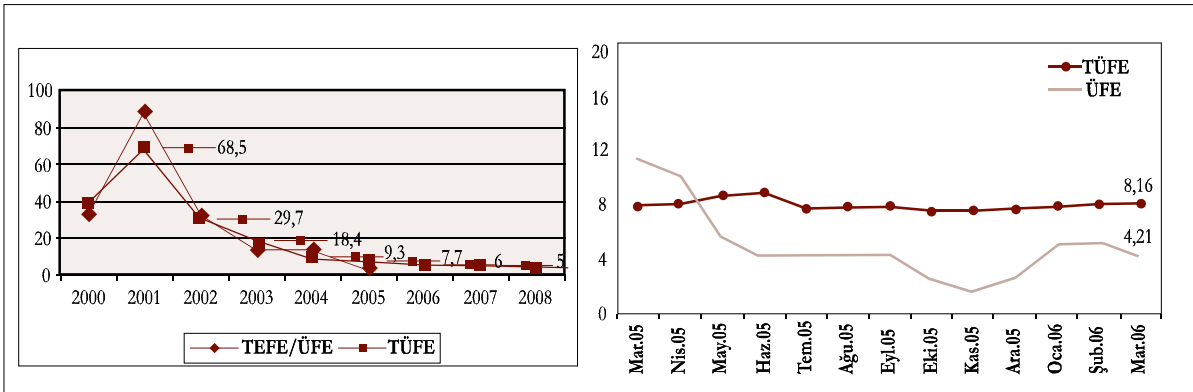
4. BÖLÜM

FİYAT HAREKETLERİ

1. FİYATLARDAKİ GENEL GÖRÜNÜM

2002 yılından beri uygulanan ekonomik program, bir taraftan kamu açıklarının azaltılmasını temin ederken, diğer taraftan ekonomi politikalarına olan güveni pekiştirerek enflasyona karşı mücadelede önemli adımların atılmasını sağlamıştır. Türk ekonomisinde yaygın bir vakıa olarak dolarizasyonun çözülmesi ve Türk Lirası'ndaki değerlenme de bu süreçte müspet bir katkı yapmıştır.

Bu bağlamda 2005 yılında Tüketici Fiyatları Endeksi (TÜFE) ve Üretici Fiyat Endeksi (TEFE/ÜFE) sırasıyla yüzde 7,72 ve yüzde 2,66 oranında gerçekleşerek hedeflenen seviyenin altına inmiştir. Şekil-4.1'de enflasyondaki gelişmeler önce yıllara göre, 2005 yılında ise aylara göre sunulmuş, 2006-2008 yılları içinde hedeflenen enflasyona göre gösterilmiştir. Uygulanmakta olan ekonomi programının önemli bir performans göstergesi olan TÜFE'nin 2005 yılı sonunda ulaştığı bu seviye, 1968 yılından sonra yakalanan en düşük enflasyon düzeyi olarak kayıtlara geçmiştir (Tablo-4.1). Öte yandan, 2005 yılının Mayıs ayı itibarıyla ÜFE, TÜFE'nin altına sarkmış olup, çok istikrarlı olmasa da makastaki bu açılma yıl boyunca devam etmiştir. Bilhassa ÜFE'deki düşüş yılsonu hedeflerinin çok daha altında gerçekleşmiştir.

Şekil-4.1: Enflasyondaki Gelişmeler (%)

Tablo-4.1: TÜFE’de Uzun Dönemli Enflasyon(1966-2005, yıllık, %)

1966	3.25	1976	18.19	1986	30.67	1996	79.80
1967	5.91	1977	43.95	1987	55.05	1997	99.10
1968	0.53	1978	43.38	1988	75.21	1998	69.70
1969	7.91	1979	78.85	1989	68.77	1999	68.80
1970	11.67	1980	93.71	1990	60.40	2000	39.00
1971	17.47	1981	27.06	1991	71.14	2001	68.50
1972	11.95	1982	26.29	1992	65.97	2002	29.70
1973	16.39	1983	37.10	1993	71.08	2003	18.40
1974	18.67	1984	49.68	1994	125.50	2004	9.32
1975	17.84	1985	44.69	1995	78.90	2005	7.72

2. ENFLASYON DÜŞÜŞÜNE KATKIDA BULUNAN OLUMLU FAKTÖRLER

2.1. Mâli Disiplin

Kuşkusuz enflasyonun düşüşüne 2002 yılından beri aralıksız olarak uygulanan disiplinli maliye politikasının büyük katkısı vardır. Bilindiği üzere Türkiye’de enflasyon ile kamu sektörleri açıkları ve bunun sonucunda ortaya çıkan kamu sektörü borçlanma gereği arasında çift yönlü ve yüksek bir duyarlılık vardır. İkinci bölümde tartışıldığı gibi, 2002 sonunda yüzde 17’leri aşan bütçe açıklarının millî gelire oranı 2005 yılının sonunda hedefin çok daha ötesinde azalarak uluslararası standartların altına düşmüş ve millî gelirin yüzde 2’si civarında gerçekleşmiştir. Buna paralel olarak kamu kesimi borçlanma gereğinin de yüzde 1’in altına sarkmasıyla kamu kesimi enflasyonist bir baskının kaynağı olmaktan büyük oranda çıkartılmıştır. Bu çerçevede kamu kesiminin iç talep içindeki tüketim payı da azalmış, toplam talebin dizginlenmesine ciddi bir katkısı olmuştur.

2.2. Kur Etkisi

Enflasyonun düşüşü üzerinde olumlu katkı yapmaya devam eden bir başka parametre de döviz kurlarının seviyesidir. Bu meyanda yapılan para reformuna paralel olarak Yeni Türk Lirasının güçlü seyrinin enflasyonun olumlu seyrine katkıda bulunduğu görülmektedir. Bilhassa bir ara 70 dolar sınırını zorlayan petrol fiyatlarının olumsuz etkisinin içeriye daha makul düzeylerde yansması bağlamında düşük kurun olumlu bir katkıda bulunduğu görülmektedir. Ayrıca bazı sektörlerde yüzde 70-80’leri bulan ithal girdi bağımlılığı dikkate alındığında aynı olumlu katkının bu gruptaki ürünlere ithalat yoluyla da yansıdığı anlaşılmaktadır.

Öte yandan Merkez Bankası’nın ölçümlerine göre, 2001 yılı sonrasında döviz kurundan tüketici enflasyonuna geçişkenliğin azalma eğilime girdiği görülmektedir. Bu gelişme ise derece önemli kazanımdır.

2.3. Para ve Faiz Politikası

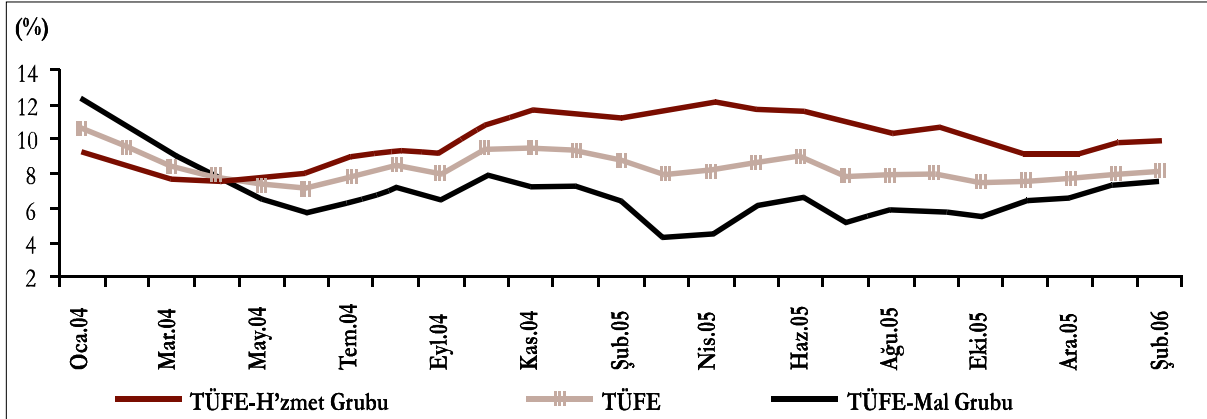
Mâli disiplinle uyumlu olarak takip edilen para politikası da enflasyonun düşürülmesine olumlu katkıda bulunmuştur. Başka ekonomik hedefler açısından eleştiriye açık olmakla beraber, uygulanmakta olan muhafazakâr faiz politikasının da enflasyonun kontrol altına alınmasında etkili olduğu ifade edilmelidir.

2.4. Enflasyon Düşüşünü Olumsuz Yönde Etkileyen Faktörler

Bütün bu olumlu yöndeki faktörlere rağmen uluslararası ham petrol fiyatlarının etkileri, hizmet sektörü fiyatlamasındaki katılığın yansımaları ve özellikle de son çeyrekte tütün ürünlerindeki fiyat gelişmeleri gibi bazı unsurlar da enflasyon düşüş hızını 2005 yılında yavaşlatan gelişmeler olarak dikkat çekmiştir. Burada vurgulanan söz konusu olumsuz gelişmelerin, 2006 yılında hem TÜFE, hem de ÜFE enflasyonunun yönünün yukarı dönmesine ve 2006 yılı enflasyon hedefinin gerçekleştirilmesine neden olması kuvvetle muhtemeldir.

3. TÜKETİCİ FİYAT ENDEKSİNDEKİ GELİŞMELER

Şekil-4.2’de görüldüğü üzere, son yıllarda enflasyondaki düşüş trendine reel sektör olumlu katkıda bulunurken bilhassa hizmetler sektöründeki fiyat katılıkları devam etmektedir.

Şekil- 4.2: Başlıca Hizmet ve Mal Guruplarına Göre Enflasyon Eğilimleri (Yıllık)

Tablo-4.2 de TÜFE'deki gelişmeler aylık ve yıllık bazda verilmiştir. Bilindiği üzere, TÜİK tarafından 2005 Ocak ayından itibaren yayımlanmakta olan 2003 bazlı TÜFE ile Kentsel ve Kırsal yerler TEFE'si yerine tek bir endeks açıklanmaktadır. Buna göre, 2005 yılının sonlarına doğru artan TÜFE endeksi yıl sonunda hedeflenen % 8'lik değerin altında kalmıştır.

Tablo- 4.2: TÜFE Değişim Oranları (yüzde değişme)

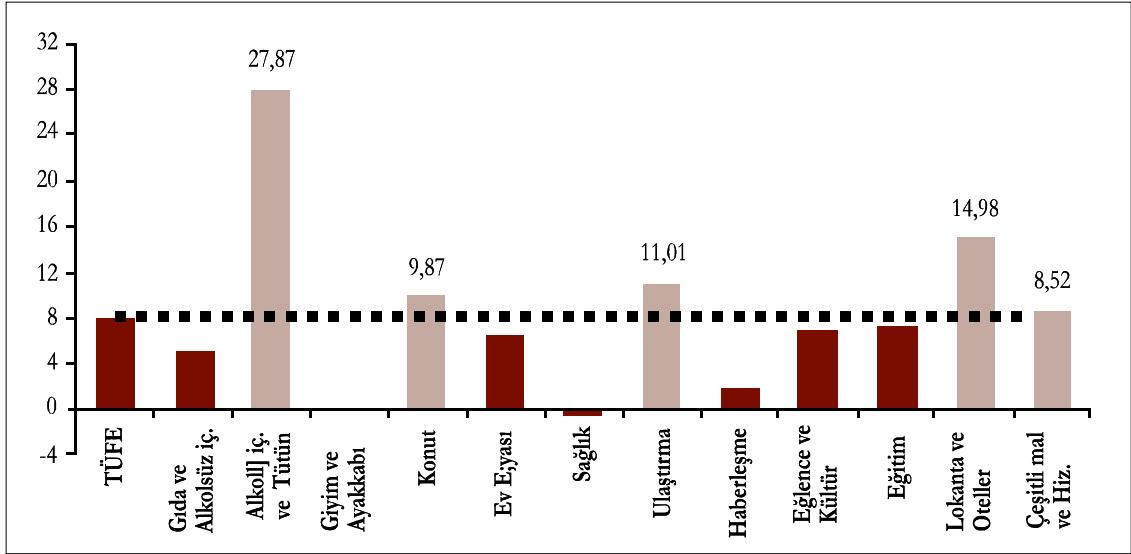
	Bir Önceki Aya Göre				Geçen Yılın Aynı Ayına Göre				12 Aylık Ortalamalara Göre			
	2002	2003	2004	2005	2002	2003	2004	2005	2002	2003	2004	2005
OCAK	5,3	2,6	0,7	0,55	73,2	26,4	16,2	9,23	57,5	41,3	24,4	8,5
ŞUBAT	1,8	2,3	0,6	0,02	73,1	27	14,3	8,69	60,7	37,9	23,2	8,44
MART	1,2	3,1	0,9	0,26	65,1	29,4	11,8	7,94	62,8	35,5	21,7	8,4
NİSAN	2,1	2,1	0,6	0,71	52,7	29,5	10,2	8,18	62,8	33,8	20	8,42
MAYIS	0,6	1,6	0,4	0,92	46,2	30,7	8,9	8,7	61,7	32,7	18,2	8,53
HAZİRAN	0,6	-0,2	-0,1	0,10	42,6	29,8	8,9	8,95	60,1	31,7	16,5	8,69
TEMMUZ	1,4	-0,4	0,2	-0,57	41,3	27,4	9,6	7,82	58,4	30,7	15,1	8,68
AĞUSTOS	2,2	0,2	0,6	0,85	40,2	24,9	10	7,91	56,6	29,5	14	8,64
EYLÜL	3,5	1,9	0,9	1,02	37	23	9	7,99	54,2	28,4	12,9	8,63
EKİM	3,3	1,4	2,2	1,79	33,4	20,8	9,9	7,52	51,2	27,4	12	8,47
KASIM	2,9	1,6	1,5	1,40	31,8	19,3	9,8	7,61	48,2	26,3	11,3	8,31
ARALIK	1,6	0,9	0,4	0,42	29,7	18,4	9,3	7,72	45	25,3	10,6	8,18

Ana harcama gruplarında 2005 yılı sonunda en fazla artış yüzde 27,87 ile alkollü içecekler ve tütün grubunda gerçekleşirken, lokanta ve oteller ile ulaştırma, sırasıyla yüzde 14,98 ve 11,01'lik oranlarla diğer büyük kalemleri oluşturmaktadır. (Şekil 4.3)

Öte yandan fiyat düşüşü yaşanan iki kategori ise giyim-ayakkabı ve sağlık sektörleridir. Bu sektörlerdeki enflasyon oranı sırasıyla yüzde -0,13 ve -0,4 olarak gerçekleşmiştir. Küresel rekabet koşullarının fiyat düşüşlerini sürüklediği tekstil-konfeksiyon ve ayakkabı sektöründeki bu durumdan başka, sağlık sektöründe yaşanan fiyat düşüşleri oldukça yeni ve önemli bir gelişmeye işaret etmektedir. Sağlık Bakanlığı'nın özel sektörün sağlık sektörü içindeki payını artırma yönündeki çabalarından sonra bu sektörde büyük kapasite artışları meydana gelmiştir.

Konut sektöründe yaşanmakta olan arz-talep dengesizliğinin bu sektördeki enflasyon oranını yukarı doğru zorlayıcı olduğu, bu bağlamda konut fiyatlarında 2005 yılında ortaya çıkan fiyat düzeyinin büyük oranda bir köpük ekonomisi ile açıklanamayacağı ifade edilebilir. Bu bağlamda konut sektöründe fiyatların ön görülebilir gelecekte düşme eğilimine girmesi için; bilhassa orta ve alt gelir gurubunu hedefleyen ucuz ve planlı konut arzının devam ettirilmesi gerekmektedir. Gerçekten de bu sürecin etkisinin yavaş yavaş ortaya çıkmaya başladığı ve konut sektöründe fiyatların daha gerçekçi bir marja doğru oturma eğilime girdiği ifade edilebilir. Yine de köyden kente göçün hızlanmasının beklendiği önümüzdeki yıllarda bu dengesizliğin kolayca ortadan kaldırılamayacağı tahmin edilebilir.

Ayrıca konut sektörü fiyatlarındaki bu katılığın, Türk ekonomisinin yapısal niteliğine işaret etmek üzere, sağlık, turizm, eğitim ve ulaştırma gibi neredeyse diğer tüm başlıca hizmet sektörleri için de geçerli olduğu ifade edilebilir. Bu meydana hizmet sektöründe arzın ve rekabetin artırılmasının gereğinden hareketle, hizmet sektörüne yönelik olarak yabancı sermaye ilgisinin canlı tutulması gerektiği de ifade edilmelidir.

Kaynak: Ekonomik Gelişmeler, DPT, Aralık 2005.

Şekil-4.3: TÜFE Alt Kalemleri, (Yıllık, Yüzde Değişim 2003=100).

2005 yılı sonunda istatistiki bölgeler itibariyle en yüksek tüketici fiyatları artışı yüzde 10,38 ile Ankara'da yaşanırken, en düşük fiyat artışı yüzde 5,19 ile Şanlıurfa-Diyarbakır bölgesinde gerçekleşmiştir.

4. ÖZEL KAPSAMLI TÜFE GÖSTERGELERİNDEKİ GELİŞMELER

Özellikle gelecek enflasyonun tahmin ve değerlendirilmesinde ve açık enflasyon hedeflemesi rejiminde son derece önemli bir gösterge olan Özel Kapsamlı TÜFE Göstergelerine (ÖKTG) yönelik gelişmeler Tablo-4.3'te özetlenmiştir. Bilindiği üzere enflasyon hedeflemesi rejiminde hedef değişken olarak genelde yıllık TÜFE enflasyonu kullanılmaktadır. Ancak TÜFE, kapsamlı bir endeks olduğundan geçici mahiyetteki bazı etkileri de yansıtabilmektedir. Merkez Bankası'nın değerlendirmesiyle ifade etmek gerekirse, "para politikasının etki alanı dışında kalan söz konusu geçici fiyat hareketlerinin TCMB politika kararlarını etkilememesi beklenmektedir. Zira enflasyon hedeflemesi rejiminde cari dönemdeki enflasyondan ziyade gelecekteki enflasyonun görünümü ve bu görünümün altında yatan beklentiler, politika kararlarına esas teşkil etmelidir." Dolayısı ile bu ihtiyacın bir gereği olarak 2005 yılı Şubat ayından bu yana TÜİK tarafından yayımlanan ÖKTG kullanılmaktadır.

Tablo-4.3: Özel Kapsamlı TÜFE Göstergeleri (2003=100)

Grubu	Kapsamı	Yüzdelik Payı	Aylık	12 Aylık	Ocak-Aralık
	TÜFE	100,0	0,42	7,72	7,72
A	Mevsimlik ürünler hariç	87,2	0,88	8,39	8,39
B	İşlenmemiş gıda ürünleri hariç	85,8	0,66	7,78	7,78
C	Enerji hariç	85,1	0,48	7,75	7,75
D	(B) ve (C)	70,9	0,80	7,84	7,84
E	(C) ve alkollü içkiler ile tütün ürünleri hariç	80,4	0,17	6,58	6,58
F	(E) ve fiyatları yönetilen/yönlendirilen diğer dolaylı vergiler hariç ürünler	70,3	0,24	6,75	6,75
G	(F) ve (B)	56,1	0,58	6,61	6,61

Kaynak: TÜİK

Tablodan da takip edileceği üzere, 2005 yılında açıklanmaya başlanan ÖKTG göstergelerine göre 2005 yılı sonunda mevsimlik ürünler hariç TÜFE yüzde 8,39, işlenmemiş gıda ürünleri hariç TÜFE yüzde 7,78 ve enerji hariç TÜFE ise yüzde 7,75 oranında artış kaydetmiştir.

5. ÜRETİCİ FİYATLARINDAKİ GELİŞMELER

Üretici fiyat endeksi (ÜFE) de TÜFE'deki gibi hedeflenen rakamın oldukça altında bir seviye ile yılı kapatmıştır. Yıl içindeki hareketlere bakıldığında, 2005 yılı içerisinde Ocak, Haziran, Temmuz, Kasım ve Aralık aylarında gerileme kaydedilen ÜFE'de Mart, Nisan ve Ağustos aylarındaki artış dikkat çekici olmuştur. Başlıca sektör ve alt sektörler göre ÜFE'de kaydedilen gelişmeler Tablo-4.4'de verilmiştir.

Sanayi sektör enflasyonu yüzde 2,57 olarak gerçekleşirken bunun en önemli alt kalemi olan imalat sanayi endeksindeki enflasyon artışı 2005 yılı sonunda yüzde 3,15 olarak gerçekleşmiştir. Buradaki artış temel olarak imalat sanayi içinde yüzde 5'lik ağırlığı olan ana metal sanayindeki yüzde 11,4'e varan büyük artıştan kaynaklanmıştır.

Gıda ürünleri, giyim eşyası imalatı ve rafine edilmiş petrol imalatı alt sektörleri artışın diğer kalemlerini oluşturmaktadır. Öte yandan sanayicinin çok şikâyet ettiği girdi maliyetlerinden elektrik, gaz ve su sektöründeki enflasyon düşüşü ise oldukça dikkat çekici boyuttadır. Tekstil ürünleri imalatı, kimyasal madde ürünleri imalatı ve motorlu kara taşıt imalatındaki düşüşler de yine imalat sanayi enflasyon artışlarını frenleyen ve dengeleyen bir rol oynamıştır.

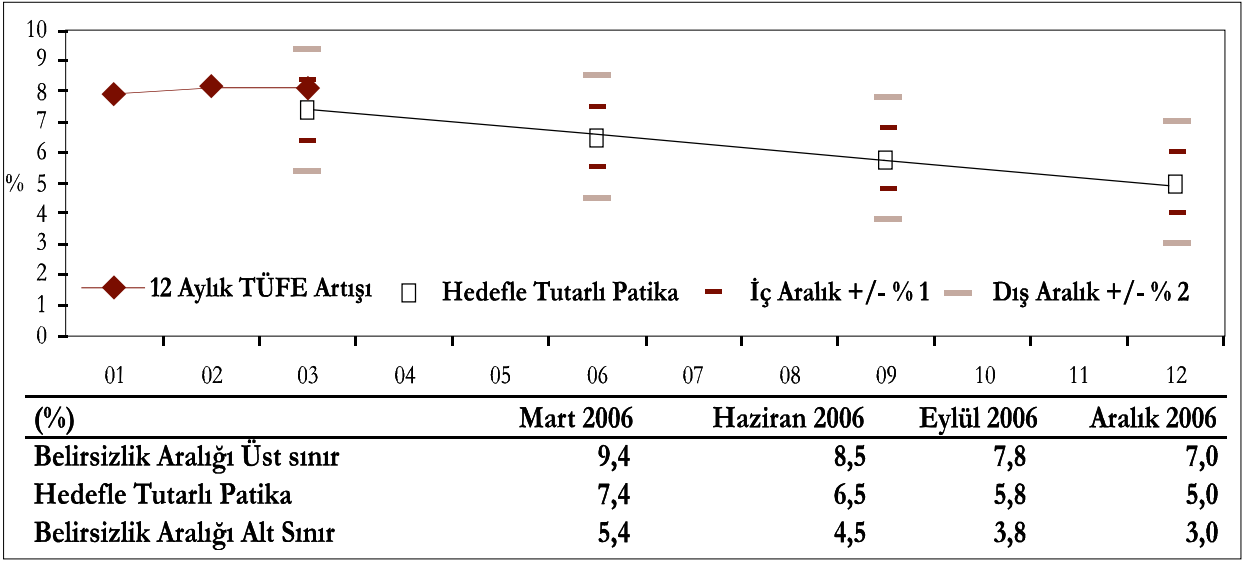
Madencilik sektöründe fiyatlar 2005 yılı sonunda 2004 yılı Aralık ayına göre yüzde 9,63 oranında artarken, imalat sanayi alt sektörlerindeki en büyük artış ham petrol ve doğalgaz çıkarımı sektörlerinde gerçekleşmiştir. En düşük artış ise taş ocaklığı ve diğer madenler alt sektöründen gerçekleşmiştir.

Tablo-4.4: Sektör ve Alt Sektörlere Göre ÜFE (Değişim, 2003 = 100, Aralık, 2005)

	Sektör Ağırlıkları	Bir önceki aya göre		Aralık 2004'e göre	12 aylık orta. göre	Endeks
		2004	2005			
Genel	100,0	-0,04	-1,08	2,66	5,89	122,30
Tarım	20,65	-1,72	0,27	3,03	1,72	129,94
Sanayi	79,35	-0,53	-	2,57	7,09	120,32
Madencilik ve taşocaklığı	1,51	-0,82	-5,66	9,63	11,20	128,26
İmalat sanayi	72,07	-0,58	-1,48	3,15	7,57	122,50
Gıda ürünleri ve içecek imalatı	17,89	0,01	-	1,56	6,96	122,67
Tütün ürünleri imalatı	3,13	1,06	-	1,76	-3,38	111,34
Tekstil ürünleri imalatı	9,52	-2,08	-	-5,87	-0,87	109,53
Giyim eşyası imalatı	6,66	-3,07	-	2,24	1,18	104,24
Kok kömürü, rafine edilmiş petrol ür.	10,64	-2,54	-	-8,64	2,49	105,05
Kimyasal madde ürünleri imalatı	7,33	-2,54	-	-8,64	2,49	105,05
Plastik ve kauçuk ürünleri imalatı	4,11	-0,52	-	2,88	7,83	120,00
Metalik olmayan diğ. min. ürünleri im.	4,51	0,55	-	11,39	15,35	142,08
Ana metal sanayi	5,64	1,24	-	-1,88	-0,46	139,10
Metal eşya sanayi (makine ve tac. hariç)	5,19	-0,49	-	6,74	13,71	128,67
Makine ve teçhizat imalatı, b.y.s	6,58	0,99	-	3,16	6,88	117,64
Elektrik, gaz ve su	5,77	0,44	0,37	-8,38	-0,88	90,98
Elektrik, gaz üretimi ve dağıtımı	81,26	0,53	-	-7,35	0,91	89,93
Suyun toplanması, arıtımı ve dağıtımı	18,74	0,17	-	-12,32	-8,36	95,56

6. ENFLASYON HEDEFLEMESİ VE 2006 YILI BAŞINDAKİ GELİŞMELER

2005 yılı sonu itibariyle, enflasyonun yüzde 70'ler bandından yüzde 7'ler bandına gerilemiş olması ve ekonomide temel makro ekonomik istikrarın temini konusunda kararlı ve kalıcı adımların atılması sonucuyla, MB 2006 yılının başından itibaren enflasyon hedeflemesi rejimine geçme kararı almıştır.

Kaynak: DPT ve TÜİK

Şekil-4.5: 2006'nın İlk Üç Ayında TÜFE ve Enflasyon Hedeflemesine Uyumu

Şekil-4.5'te gösterildiği gibi, enflasyon hedeflemesinde 2006 yılı için yüzde 5'lik enflasyon hedeflenmekte olup, farklı iki varsayım matrisine göre oluşturulan iki senaryoda enflasyon hedefinin iki puan altında veya üstünde kalınması "ihtimali" de paradigmaya monte edilmiştir. Buna göre belirsizlik aralığında üst sınır yıl sonunda yüzde 7, alt sınır ise yüzde 3 olarak tespit edilmiştir. Öte yandan Mart 2006 için bu üst ve alt belirsizlik aralığı sırasıyla 9,4 ve 5,4 olarak belirlenmiştir.

Bununla birlikte, 2006 yılının ilk beş ayında kaydedilen gelişmeler, özellikle Nisan ayından itibaren öngörülenden ciddi bir sapmaya işaret etmektedir. Yılın ilk beş ayında ortaya çıkan TÜFE rakamlarına göre (Tablo-4.5), Mayıs ayı TÜFE enflasyonu yıllık olarak 9,86 ve yıllık ortalama olarak 8,21 olarak tespit edilmiştir. Mart ayın itibariyle TÜFE Merkez Bankası'nın öngördüğü bandın üst kısmına yakın bir yerde gerçekleşmiş ve bu anlamda enflasyon patikası öngörüldüğü doğrultuda gitmiş olmasına karşın, Nisan ve Mayıs aylarında enflasyonda ciddi bir yukarı seyir dinamiği oluşmuştur.

Tablo-4.5: Ana Harcama Grupları Açısından TÜFE'deki Değişim (2003 = 100, Ocak - Mayıs, 2006)

Ana Harcama Grupları	Harcama Grubu Ağırlıkları	Bir önceki aya göre değişim oranı (Mayıs 2006)	(Mayıs 2006 / Aralık 2005)	Bir önceki yılın aynı ayına göre değişim oranı (Mayıs 2006 / Mayıs 2005)	Oniki aylık ortalamalara göre değişim oranı (01.06.2005-31.05.2006 / 01.06.2004-31.05.2005)	Endeks (Mayıs 2006)
TÜRKİYE	100,00	1,88	4,53	9,86	8,21	128,20
Gıda ve alkolsüz içecekler	27,68	0,72	6,50	10,43	6,07	123,63
Alkollü içecekler ve tütün	5,62	0,00	4,84	31,20	23,82	163,48
Giyim ve ayakkabı	8,28	10,88	1,12	0,01	1,04	117,83
Konut	16,29	0,50	3,86	11,45	10,38	130,92
Ev eşyası	6,89	0,45	-0,62	2,12	5,04	115,89
Sağlık	2,54	2,50	4,53	2,22	1,29	116,81
Ulaştırma	10,48	1,53	4,83	9,32	12,15	133,50
Haberleşme	4,55	0,59	1,35	2,15	2,30	107,31
Eğlence ve kültür	3,63	2,70	1,82	4,56	5,57	120,78
Eğitim	2,41	0,28	0,55	8,38	9,81	141,47
Lokanta ve oteller	6,74	2,20	6,50	14,25	14,31	150,47
Çeşitli mal ve hizmetler	4,89	5,08	11,75	20,91	9,99	140,14

Kaynak: TÜİK

Mayıs ayında TÜFE artışına en yüksek katkısı, 2005 yılında cılız bir fiyat artışı göstermiş olan giyim ve ayakkabı kalemleri ile sağlık kaleminin yapmış olması dikkate değerdir. Hizmet sektöründeki fiyat katılıkları da seyrini sürdürmektedir. Bu durum Mart ayına dek ortaya çıkan resimden oldukça farklı bir yapı arz etmektedir. Mart ayında aylık bazda %1,3 olarak gerçekleşen gıda fiyatlarındaki artışta mevsimsel faktörler ve olumsuz hava koşulları etkili olmuştur. Yine aynı ayda tekstil ve hazır giyim sektörlerindeki KDV indiriminin enflasyon düşüşünde etkisiyle aylık bazda %2,9 gerileyen giyim ve ayakkabı fiyatları TÜFE artışını sınırlamıştır.

Yine bu çerçevede üretici fiyatlarında da Nisan ayı itibariyle ciddi bir sapmanın gerçekleştiği gözükmemektedir (Tablo-4.6). Mart ayında YTL'nin değer kaybetmesine ve enerji fiyatlarındaki yükselişe rağmen ÜFE beklentilerin altında artmıştı. İmalat sanayi ile elektrik, gaz ve su sektöründeki fiyat artışlarına karşılık tarım sektöründe fiyatların gerilemesi, Mart ayında ÜFE'deki artışı sınırlandırmıştı. Böylece, yılın ilk iki ayında %5'in üzerine yükselen yıllık ÜFE enflasyonu, Mart ayında % 4 düzeylerine gerilemişti.

Tablo-4.6: Sektör ve Alt Sektörlere Göre ÜFE'deki Değişim (2003 = 100, Ocak - Mayıs, 2006)

Sektörler ve Alt Sektörler	Faaliyet Sınıflaması (NACE Kodları)	Sektör Ağırlıkları	Bir önceki yılın Aralık ayına göre değişim oranı (Mayıs 2006)	Bir önceki yılın aralık ayına göre değişim oranı (Mayıs 2006 / Aralık 2005)	Bir önceki yılın aynı ayına göre değişim oranı (Mayıs 2006 / Mayıs 2005)	Oniki aylık ortalamalara göre değişim oranı (01.06.2005-31.05.2006 / 01.06.2004-31.05.2005)	Endeks (Mayıs 2006)
Genel	Toplam	100,00	2,77	7,36	7,66	4,27	131,30
Tarım	A+B	19,78	2,72	7,30	8,04	2,60	139,42
Sanayi	C+D+E	80,22	2,78	7,37	7,55	4,74	129,19
Madencilik ve taşocakçılığı	C	1,47	2,47	7,52	10,01	11,46	137,90
İmalat sanayi	D	73,98	3,00	6,64	7,70	4,93	130,64
Gıda ürün. ve içecek im.	15	16,95	-1,44	-1,15	-2,26	1,80	121,26
Tütün ürünleri imalatı	16	2,77	-0,06	11,07	33,55	13,38	123,67
Tekstil ürünleri imalatı	17	8,69	3,15	5,64	1,92	-3,31	115,71
Giyim eşyası imalatı	18	5,71	1,76	2,58	-3,09	0,49	106,93
Deri mamul imalatı	19	1,04	2,82	7,05	-0,57	-0,22	118,52
Ağaç ve mantar ürünleri imalatı	20	3,31	-0,02	-0,88	-2,18	1,24	118,21
Kağıt ve kağıt ürün. im.	21	1,24	1,64	2,43	-1,34	-2,83	103,51
Basın ve yayım	22	2,14	0,46	0,30	2,97	5,01	127,06
Kök köm., rafine edil. petrol ür.	23	9,6	9,54	29,76	41,34	27,21	210,46
Kimyasal madde ürünleri imalatı	24	6,17	2,64	3,27	-2,68	-4,20	108,48
Plastik ve kauçuk ürünleri imalatı	25	4,67	1,85	2,04	3,46	3,72	122,45
Metalik olma. diğer min. ürün.im.	26	5,37	1,14	2,72	6,92	9,91	145,95
Ana metal sanayi	27	6,26	13,21	27,31	28,12	-0,21	177,09
Metal eş. san. (makine ve teç.hariç)	28	5,87	1,49	3,46	7,80	10,76	133,12
Makine ve teçhizat im., b.y.s.	29	8,06	1,44	2,60	4,56	4,28	120,70

Kaynak: TÜİK

Oysa Mayıs ayında ÜFE aylık bazda % 2,77 artarak beklentilerin hayli üzerinde bir gerçekleşme sergilemiştir. Alt kalemlere bakılacak olursa, hemen tüm kalemlerde ciddi fiyat artışlarının yaşandığı, bunların bir kısmının son bir yıl içinde önemli fiyat azalışları yaşamış olan sektörlerde olduğu görülecektir.

TÜFE ve özellikle ÜFE'de yaşanan bu gelişmeleri doğru okumak gerekmektedir. Zira Mayıs ayında yaşanan dalgalanmanın enflasyon verilerine etkisi olacağı tahmin edilmekle birlikte Mayıs enflasyonunun bu kadar yüksek çıkacağı beklenmiyordu. Bu çapta fiyat artışları, Merkez Bankası'nın yıl sonu hedefini üst banttı dahi olsa tutturmasını hayli zora sokmuş durumdadır.

Öncelikle şunu ifade etmek gerekiyor. 2006 yılının enflasyon hedefi, hedefin belirlendiği dönemdeki veriler ışığında dahi oldukça iddialıydı. Çünkü Türkiye'de enflasyon sürecini belirleyen beklentilerin kırılması ve döviz kurlarından enflasyona geçişkenlik gibi unsurlarda önemli bir mesafe alınmışsa da, enflasyonun tek haneli oranlara gerilemesiyle birlikte diğer etkenlerin ön plana çıkmaya başladığı görülmekteydi. Kâr marjlarının tampon olarak görev imkânı kalmamış, aşağıya doğru fiyat katılığı belirginleşmeye başlamıştı. Dahası uluslararası konjonktürde ciddi dengesizliklerin olduğuna

dair sinyaller de geliyordu. Bu şartlar altında daha yüksek bir hedef, hem topluma açıklanabilir, hem de ekonomi yönetiminin işini kolaylaştırırdı.

Enflasyonda fiyat katılığı ve maliyet unsuru 2006 yılının Nisan ayında kendini iyice belirginleştirmeye başlamıştı. Mayıs ayı bu dinamiklerin üzerine iki etkiyi daha eklemiş oldu: Döviz kurlarındaki % 15'lik artış ve beklentiler. Döviz kurlarındaki artışın fiyatlara yansımalarının normalde daha uzun bir süre aldığı bilinmektedir. Ancak dalgalanmaların başlamasıyla birlikte birçok şirket ya "bekle, gör" politikası güdüp fiyat açıklamaz olmuş ya da öngörülemeyen riskleri sınırlandıracak ölçüde yüksek fiyatlar ilan etmiştir. Sonuç itibarıyla Mayıs ayında reel ekonomideki işlem hacminde önemli ölçüde bir daralma yaşandığı tahmin edebilir. Her halükarda oluşan fiyat artışlarının kalıcı olup olmadığını öngörmek şimdiden mümkün gözükmemektedir.

Mayıs ayı enflasyon verilerinin açıklanmasının ardından Merkez Bankası da acilen Para Politikası Kurulu'nu istisnai bir toplantıya çağırarak, burada 1,75 puanlık bir faiz artırımını kararı alınmıştır. Merkez Bankası'nın bu adımı, daha ziyade menfi beklentilerin kırılmasını hedeflemektedir. Çünkü beklentilerin bozulması, enflasyonla savaşta bugüne kadar alınan mesafeyi kısa bir sürede kaybettirebilecek bir tehdit olarak algılanmaktadır. Daha da önemlisi, fiyat artışlarının devam etmesi durumunda aslında ekonomiye nefes aldığını öne sürülen kur artışlarını da anlamsızlaştıracaktır.

Bununla birlikte bu çaplı bir artırımın menfi etkileri olacaktır. Üstelik tek başına faiz artırımını da yeterli olmayacaktır. Merkez Bankası'nın piyasadaki fazla Türk Lirası likiditesini de hızla emmesi gerekmektedir. Bu ikili hareket, bir anda artan fiyatlarla birlikte durgunlaşacak olan iç taleple birlikte enflasyonist beklentilerin kırılmasına ön ayak olacaktır.

Bu noktada sürecin derinleşmesini engellemek için ekonomi yönetimi, bu sorumluluğu sadece Merkez Bankası'nın omuzlarına yüklememeli, bizi kendisi hem mâlî piyasalardaki, hem de reel ekonomideki başlıca oyuncularla sürecin atlatılması hususunda mutabakat sağlamalıdır.

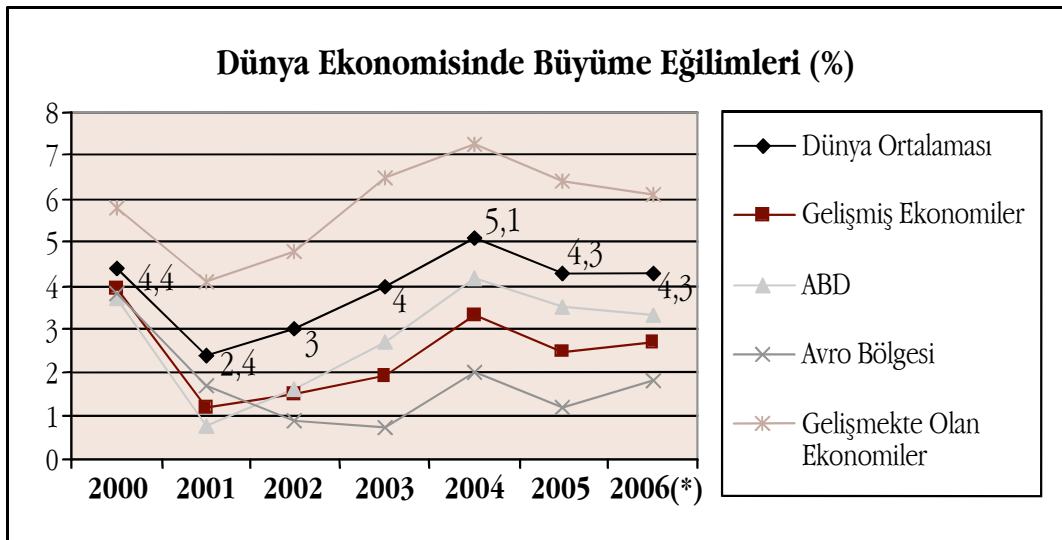
5. BÖLÜM

DIŞ EKONOMİK İLİŞKİLER

1. DÜNYA EKONOMİSİNDEKİ GELİŞMELER

1.1. Büyüme, İstihdam ve Enflasyon

Dünya ekonomisinde son yıllarda devam eden büyüme eğilimleri 2005 yılında da sürmüştür (Şekil-5.1). Görüldüğü üzere son yıllarda yüksek seyreden büyümeyi daha çok geliştirmekte olan ülkeler sürüklemekte, bu bağlamda bilhassa Asya ve burada da Çin'in performansı dikkat çekmektedir. Bloklar olarak bakıldığında ise ABD'nin dünya ortalamasına yakın ve oldukça yüksek düzeyde bir büyüme performansı gösterdiği görülmektedir. ABD'nin büyüme oranı 2006 yılının ilk çeyreğinde oldukça yüksek çıkarak yüzde 5,2'ye ulaşmıştır. Bunun dışında kalan gelişmiş ülkeler topluluğu ortalamasının ve avro bölgesinin büyüme performansının en düşük düzeyde kaldığı, ayrıca avro bölgesinin toparlanma eğiliminin de diğerlerinden çok daha yavaş geliştiği görülmektedir.

Kaynak: Dünya Bankası / (*) 2006 Yılı Tahmini

Şekil-5.1: Dünya Ekonomisinde Büyüme Eğilimleri(%)

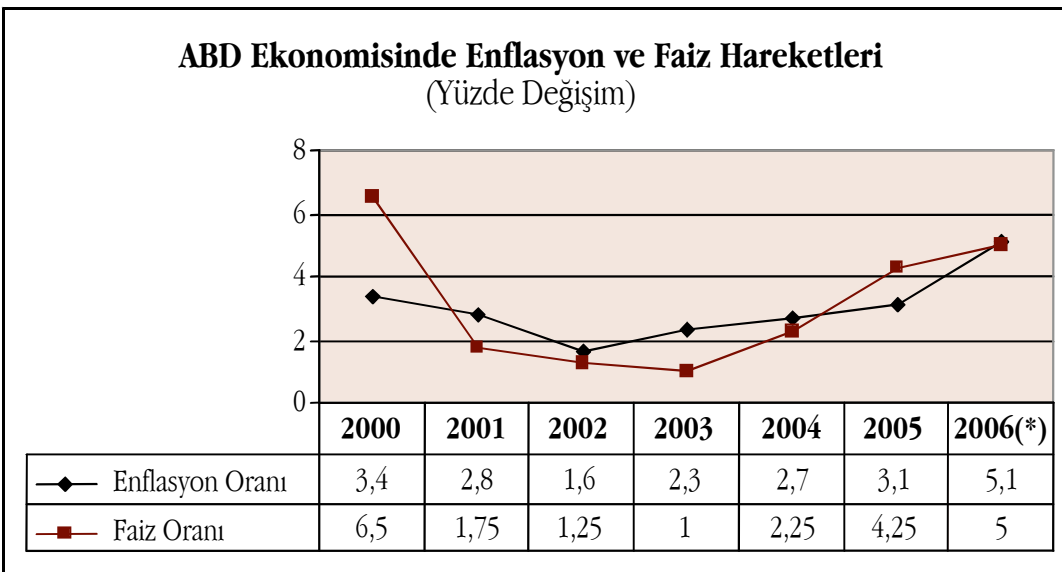
1.1.1. ABD Ekonomisi

ABD ekonomisinde bütçe ve cari açıktan oluşan ikiz açıklar sorunu devam etmektedir. ABD hükümeti, bir yandan yüksek oranlı büyüme ve bu ikiz açıkları finanse edebilmek için, öte yandan da büyümeyi kontrol altında tutmak ve aşırı ısınmaya mahal vermemek için 2001 yılından beri kısa vadeli faiz oranlarını düzenli bir şekilde artırmaya devam etmiştir. Buna rağmen, faiz oranlarındaki yavaş artma eğilimi ekonomide büyümeyi fazla engelleyici olmamıştır. Faizlerdeki ihtiyatlı tavrın nedeni, bir yandan ekonomide gereğinde fazla bir daralmanın işsizlik rakamlarına yansımaları, diğer yandan da küresel sermayenin yeterinden fazla bir hızla ABD piyasalarına geri dönmesi durumunda bunun dünya ekonomisinde, özellikle de yeni yeni toparlanmaya çalışan yükselen ekonomilerde krizlere veya türbülanslara neden olacağı korkusudur.

Ancak 2006 yılının ilk çeyrekte yüzde 4,8 gibi oldukça yüksek bir büyüme kaydedilmiştir. Ayrıca bu büyüme istihdamda makul bir iyileşmeye de neden olmuştur. ABD’de Ocak ayında tarım dışı istihdam artışı beklentilerin altında kalsa da, son beş ayın verileri yukarı yönlü revize edilmiştir. Ancak, büyümeyle beraber kapasite kullanım oranlarının sonuna yaklaşılması ve uluslararası emtia ve ham petrol fiyatlarının artmaya devam etmesi nedeniyle bütün bunların 2006 yılında belli bir gecikmeyle de olsa enflasyona yansımaları beklenmekte idi. Gerçekten de ABD’de faiz artırımını etkileyen çekirdek enflasyon 2005 yılında %2,1 olarak gerçekleşmiştir. Neticede ABD Merkez Bankası FED, sürdürülebilir büyüme ve fiyat istikrarına yönelik olarak 31 Ocak 2006 tarihindeki toplantısında, 30 Haziran 2004 tarihinden itibaren başlattığı faiz artırımlarının 14’üncüsünü gerçekleştirerek 25 baz puanlık faiz artırımına gitmiş böylece oran yeni yılın başında yüzde 4,75’e kadar yükselmiştir.

Ne var ki, istihdam cephesinden olumlu haberlerin geldiği bir ortamda, ilk dört aylık enflasyon oranının % 5.1 olarak gerçekleşmesi üzerine ADB Merkez Bankası FED, kısa vadeli faizleri %5’e çıkarmıştır (Şekil-5.2). Bu sürecin devam edeceğine dair sinyaller de verilmiştir. Ancak yukarıda ifade edildiği gibi, ABD’nin kısa vadede faiz oranlarını artıma eğilimi kendi açısından ne kadar yerinde ise, dünya ekonomisinde oluşturacağı finansal dalgalanmalar ve dünya ekonomisinde neden olacağı daralmalar da o kadar tedirgin edici olmaktadır.

Son olarak ABD’nin faiz artırımının ekonomide bir daralmaya neden olarak hem enflasyonu hem de dış talebi düşüreceğinden cari açığı azaltıcı olacağı beklenmektedir. Ancak aynı süreçte dolarda meydana gelecek değerlenmenin iç talebi daha çok ithalata yönlendireceğinden, son tahlilde bu politikanın cari açık üzerindeki net etkisini şimdiden kestirmek kolay değildir.

Şekil-5.2: ABD Ekonomisinde Enflasyon (TÜFE) ve (Kısa Dönem) Faiz Oranları

(*) IMF tahmini.

1.1.2. Avro Bölgesi

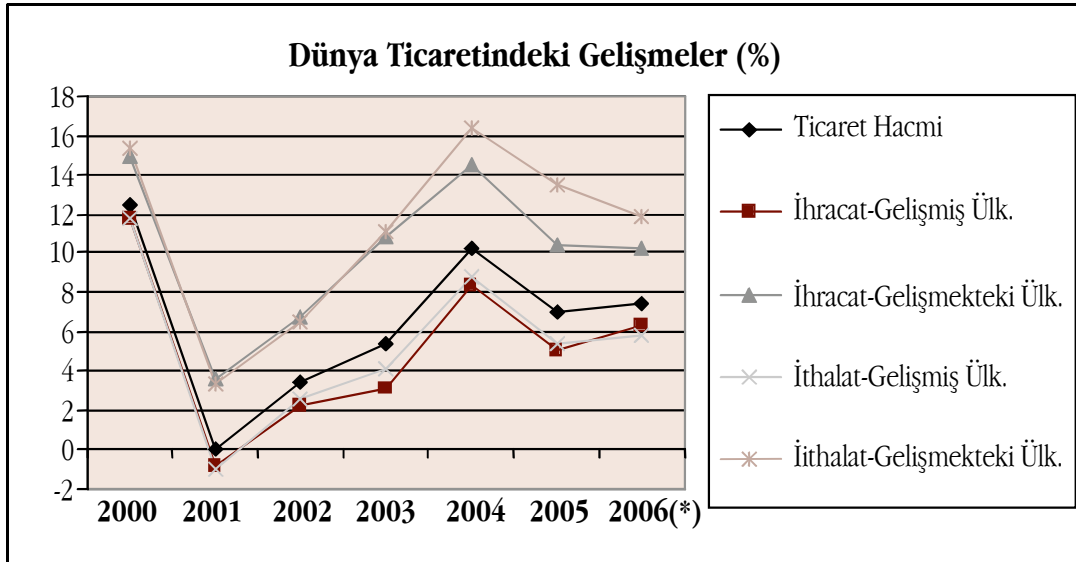
Avro bölgesinde ise temel sorun hem ekonomik büyümenin tatmin edici olmaktan uzak oluşu, hem de buna rağmen enflasyon tehdidinin baş göstermiş olması nedeniyle Avrupa Merkez Bankası'nın faiz artırımını yoluna gideceğini açıklamış olmasıdır. Gerçekten de 2005 yılında büyüme Avro bölgesinde yüzde 1,3 oranında gerçekleşmiş, ayrıca 2006 yılı beklentileri de yüzde 2'nin altında kalmıştır. Ancak, işsizlik Avrupa'nın geneline oldukça yüksek seyretmektedir (Bkz. Birinci Bölüm) Böyle bir ortamda halen yüzde 2,25 düzeyinde olan faizlerin çok fazla yukarı gitme marjının olmadığı ifade edilebilir. Nitekim Şubat ayındaki toplantısında yüzde 2,25 düzeyindeki faiz oranlarını değiştirmeyen Avrupa Merkez Bankası tarafından yapılan açıklamada, enflasyon ve büyümeye ilişkin gelişmelerin dikkatle izlendiği ve önümüzdeki dönemde faiz artırımlarının gündeme gelebileceği belirtilmekle yetinilmiştir.

1.1.3. Asya'daki Gelişmeler

2005 yılında Asya'daki büyümeyi Japonya'nın iç talebi, Çin'in ise hem iç talebi, hem de ihracatı sürüklemiştir. Ancak, petrol fiyatlarının etkisiyle, bölgede tüketici fiyatları enflasyonunun yükselme eğilimine girdiği görülmüş, buna tepki olarak bölge merkez bankaları faiz oranlarını yükseltmiştir.

1.2. Dünya Ticareti, Parite, Mal ve Emtia Fiyatları

Şekil-5.3'te gösterildiği gibi, dünya ticaret hacmi Türkiye'nin de krize yakalandığı 2001 yılında tam anlamıyla dibe vurmuştur. Süreci kötüleştiren ise gelişmiş ülke piyasalarının oldukça daralması ve mal - hizmet ticaretinin sıfıra kadar düşmüş olmasıdır. Türkiye ekonomisinin de toparlanma eğilime girdiği 2002 sonrasındaki dönemde dünya ticareti tedrici olarak büyük bir artış gerçekleştirmiş, en son olarak 2005 yılında yüzde 10'ların üzerine artış kaydetmiştir. Yukarıda yapılan analiz çerçevesinde dış ticaretteki bu dönemin yavaş yavaş sonuna doğru gelinmektedir.

(*) 2006 Yılı Tahmini / Kaynak: IMF, World Economic Outlook, Eylül 2005.

Şekil-5.3: Dünya Ekonomisinde Ticari Gelişmeler (% Değişim)

Yukarıdaki gelişmelere paralel olarak 2006 yılının Ocak ayını 1,22 seviyesinden kapatan € / \$ paritesi, Şubat ayı sonunda 1,19'a gerilemiştir. ABD'de yukarıda ifade edilen gelişmeler, doların değerinin artması yönünde bir ortam oluşturmaktadır. Ayrıca Avro alanının en büyük ekonomisi olan Almanya'nın 2005'in son çeyreğinde büyüme kaydetmemesi ve Almanya'da ekonomiye ilişkin beklentilerin 2006 yılının başında da gerilemeye devam etmesi, Avronun değer kaybında etkili olmuştur. Buna rağmen Avro Şubat ayının sonlarına doğru piyasaların Avrupa Merkez Bankası'nın 2 Mart'taki toplantısında faizleri artıracığı beklentisi paralelinde bir miktar değer kazanmıştır.

Emtia ve petrol fiyatlarına değinmek gerekirse, petrol fiyatları, Şubat ayında Nijerya'daki üretim kesintileri ve Suudi Arabistan'da petrol tesislerine yönelik saldırı tehditleri sebebiyle zaman zaman artış gösterse de ABD'de ısınma yakıtı talebinde görülen düşüş ve beklentilerin üzerinde açıklanan benzin stokları nedeniyle talepteki gerileme sonucunda düşmüştür. Ocak ayında ortalama \$/varil 62,9 seviyesinde gerçekleşen Brent türü petrol fiyatları, Şubat ayında ortalama \$/varil 59,7 seviyesine kadar gerilemiştir.

Buna rağmen ham petrol fiyatlarının seviyesini uluslar arası siyasetteki dalgalanmalar, ayrıca spekülasyon hareketleri, rafineri ve üretim kapasiteleri belirleyecektir. Nitekim Nisan ayının sonu itibarıyla petrol fiyatları 2006 yılı için öngörülen genel ortalamasının oldukça üzerine çıkarak 75 doları aşmıştır. Vadeli piyasaların 2006 yılına yönelik beklentilerinin buna göre yukarı yönde revize edilmesi gerçekçi bir beklentidir.

Ocak ayını \$/ons 568,8 seviyesinden kapatan altın fiyatları, kâr satışlarının etkisiyle Şubat sonunda \$/ons 556'ya düşmüş, ancak dünyada siyasi ve iktisadi alanda derinleşen belirsizlikler devam ettiği için, geçici dalgalanmalar hariç, altın fiyatlarının şiddetli ve kalıcı bir şekilde düşmesi zayıf bir ihtimaldir. Gerçekten de altın tarihi zirvesine doğru hızlı tırmanışını sürdürmekte olup \$/ons 700 sınırını aşmıştır.

2. TÜRKİYE'NİN ÖDEMELER DENGESİNDEKİ GELİŞMELER

Türkiye, 2001 kriz sonrasında uluslararası kuruluşlarla yaptığı anlaşmalar ve uygulamaya koyduğu reformlara paralel olarak büyük bir hızla dünya ekonomik sistemine entegre olmaya başlamıştır. 1980'lerde başlayan dışa açık veya ihracata dayalı büyümeye dayalı reform politikalarıyla girilen bu süreç, 1987 yılında sermaye hareketlerinin de serbest hale getirilmesiyle ikinci bir aşama kaydetmişti. Türkiye'nin kriz sarmalına girişinin de bir başlangıcını teşkil eden bu tarihten sonra, önce 1994 yılı krizi yaşanmış, ardından da Türkiye 1996 yılında AB ile Gümrük Birliği anlaşmasına imza atmıştır. Böylece dünyanın en gelişmiş iktisadi bölgesi ile Türkiye serbest rekabet ortamında yoluna devam etmeye çalışmıştır. Bu süreç Türkiye'yi AB'ye göre mukayeseli üstünlüklere sahip olduğu sektörlerle yöneltilmiş, Türkiye temelde tarım ve tarımsal girdilere dayalı emek yoğun sanayilerde uzmanlaşma yoluna gitmiştir. Tekstil ve konfeksiyon sektörleri bunların başında yer almıştır. Bilhassa 1993 yılından sonra 2002 yılına kadar verimlilik artışının negatif olduğu kayıp on yıl dikkate alındığında, GB etkisinin Türkiye'yi yanlış uzmanlaşmaya zorladığı görülmektedir.

Gerçekten de yapılan akademik çalışmalara göre ve bu tarihten sonra meydana gelen küresel gelişmeler, söz konusu sektörlerin uzun vadede rekabetçi olmadıklarını ve ayrıca "göç" edebilecek nitelikte olduğunu ortaya koymaktadır. Buna ilave olarak aynı süreçte AB'deki maliyet yapısı nedeniyle yeni lokasyon arayan beyaz eşya ve otomotiv sektörünün de yönünü Türkiye'ye çevirdiği açıkça görülmüştür. Ne var ki bu son iki kategori sermaye ve teknoloji yoğun olduğundan bu açıklar Türkiye tarafından doldurulamamış, Türkiye bu sektörlerle emek katkısıyla entegre olurken, kritik girdiler bağlamındaki bağımlılığı artarak devam etmiştir.

2001 krizi sonrasında IMF ve Dünya Bankası ile girilen süreçlere ilave olarak, önceden beri devam eden DTÖ süreçlerine bir de AB müzakere sürecine doğru ekonominin birçok sektöründe kaydedilmesi gereken uyum gündemi ortaya çıkmış oldu. Böylece Türkiye hem dış ticaret rakamları hem de finansal hareketler bağlamında büyük bir hızla dışa açılma ve entegrasyon sürecine girmiş oldu.

Gelinen aşamada Gümrük Birliği'nin Türkiye'yi zorladığı uzmanlaşma yapısı nedeniyle öne çıkan sektörlerin birçoğu küresel rekabet nedeniyle yeni bir göçe hazırlık yapmaktadır. Bunların başında tarımsal girdilere dayalı, emek yoğun ve pek fazla katma değer içermeyen, geleneksel döviz kaynağı olan sektörler gelmektedir. Büyük çabalarla Türkiye'ye çekilen otomotiv sektörü için de uzun-orta vadede göç söz konusudur.

Tarımın çözülme ve uyum sürecine girmesi nedeniyle Türkiye'nin devasa bir meydan okumayla karşılaşacağı bir dönemde, bu sektörler göç ederken veya gerilerken, DPT'nin 9. Kalkınma Planında ortaya koyduğu çalışma ve Türkiye Milli Prodüktivite Merkezi gibi bir çok kurum tarafında sergilenen çabalara rağmen, bu sektörlerin yerine hangi sektörlerin ikame edileceği ve bu yolda ne tür stratejilerin izleneceği konusu hâlâ belirsizliğini korumaktadır. Böyle bir konjonktürde Türkiye'nin 2005 yılında dış ekonomik ilişkileri aşağıdaki gibi gelişmiştir.

2.1. Cari İşlemler Dengesi

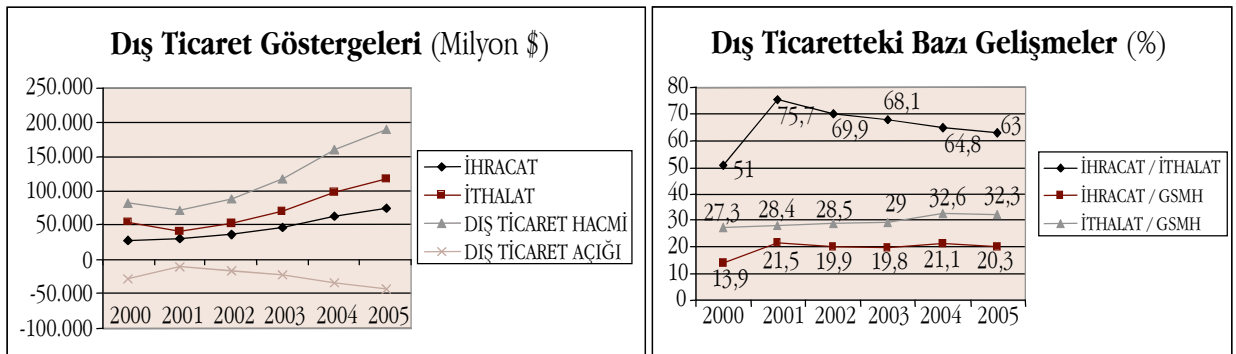
2.1.1. Dış Ticaretteki Gelişmeler

Türkiye ekonomisinde 2001 krizinden sonra, özellikle 2003 ve 2004 yıllarında ardarda 1980 yılından sonraki en büyük ihracat ve ithalat, dolayısı ile dış ticaret hacmi artışları kaydedilmiştir. Örneğin 2002 sonunda 36 milyar dolar olan ihracat, 2003, 2004, ve 2005 yıllarında sırasıyla 47, 63 ve 73 milyar doları aşarak, 2002 yılına göre yıl sonunda yüzde 135'e varan oranda bir artış kaydetmiştir. (Tablo-5.1)

Tablo-5.1: Başlıca Dış Ticaret Göstergeleri (Yıllık ve Dönemsel, milyon dolar)

	YILLIK						Ocak - Mart		
	2000	2001	2002	2003	2004	2005	2005	2006	DEĞ. %
İHRACAT	27.775	31.334	36.059	47.253	63.167	73.390	17 240 800	17 984 899	4,3
İTHALAT	54.503	41.399	51.554	69.340	97.540	116.537	25 732 142	29 122 677	13,2
DIŞ TİCARET HACMİ	82.278	72.733	87.613	116.593	160.707	189.927	42 972 942	47 107 576	9,6
DIŞ TİCARET AÇIĞI	-26.728	-10.065	-15.495	-22.087	-34.373	-43.147	- 8 491 342	- 11 137 778	31,2
İHRACAT / İTHALAT	51	75,7	69,9	68,1	64,8	63	67,0	61,8	-10,8
İHRACAT / GSMH	13,9	21,5	19,9	19,8	21,1	20,3	...	...	...
İTHALAT / GSMH	27,3	28,4	28,5	29	32,6	32,3	...	...	...

2005 yılına kısaca bakmak gerekirse, 2004 yılına göre hem ihracat hem de ithalat artışı yavaşlamış olmakla birlikte bir yandan ithalat artış hızı sürekli olarak ihracat artış oranının üzerinde seyretmiş (Şekil-5.2), öte yandan ihracat Kasım ayından itibaren düşüş trendine girmiştir. 2005 yılında ihracat yüzde 15,8 artarak 73,1 milyar dolara çıkmıştır.

Şekil-5.4: Başlıca Dış Ticaret Göstergeleri

Öte yandan ithalat; 2002, 2003, 2004 ve 2005 yıllarında sırasıyla 51,5 milyar, 69 milyar, 97 milyar ve son olarak da geçen yıl 116 milyar dolara fırlamış, yani dört yıl içinde yüzde 180'lere varan bir artış kaydetmiştir. Tablo-5.1'de sunulan rakamlara bakıldığında, 2001 kriz sonrasındaki süreçle ilgili olarak şu gözlemler yapılabilir:

- İhracatın artış hızı ithalat artış hızının bir hayli altında kalmıştır.
- İhracatın ithalatı karşılama oranı 2001 krizinde ulaştığı tepe noktası olan yüzde 75,7'lik düzeyinden gerileyerek 2005 sonunda yüzde 63'e kadar düşmüştür. Dış ticaret açığı, 2004 yılına göre yüzde 24,9 oranında artarak 42,9 milyar dolara yükselmiştir. Buna rağmen karşılama oranı 2000 yılında krize giden süreçteki yüzde 51'in çok üstünde kalmıştır. Tarihsel verilere göre, diğer şartlar sabit kalmak üzere, bilhassa artan ticaret hacmi dikkate alındığında karşılama oranının yüzde 57 ve üzerinde kaldığı sürece bunun sürdürülebileceği ifade edilebilir. Ayrıca, 10 milyar doları bulan bavul ticareti, parasal olmayan altın, navlun-sigorta uyarlamaları ilave edildiğinde dış ticaret açığının 32 milyar dolara kadar gerilediği görülmektedir. Yine 2005 yılındaki cari açığın yaklaşık 5 milyar dolarlık bir kısmının ham petrol maliyetlerindeki ek masraftan kaynaklandığının da dikkate alınması gerekmektedir. Bütün bu gelişmeler bir arada ele alındığında, son dört yılda yüzde 131'lik bir oranda artan dış ticaret hacmine ve ihracat atılımına rağmen, mevcut karşılama oranının oldukça kabul edilebilir olduğu ifade edilebilir.
- Dış ticaret verileri açısından ele alındığında 2001 krizi sonrasında Türkiye ekonomisi büyük bir ivme ile dünya ekonomik sistemine entegre olmaya başlamıştır. Bu bağlamda ihracatın milli gelirden aldığı pay, her yıl artarak geçen yılın sonunda yüzde 20'yi, ithalatınki yüzde 32'yi ve nihayet dış ticaret hacmininki de yüzde 50'yi aşmıştır.

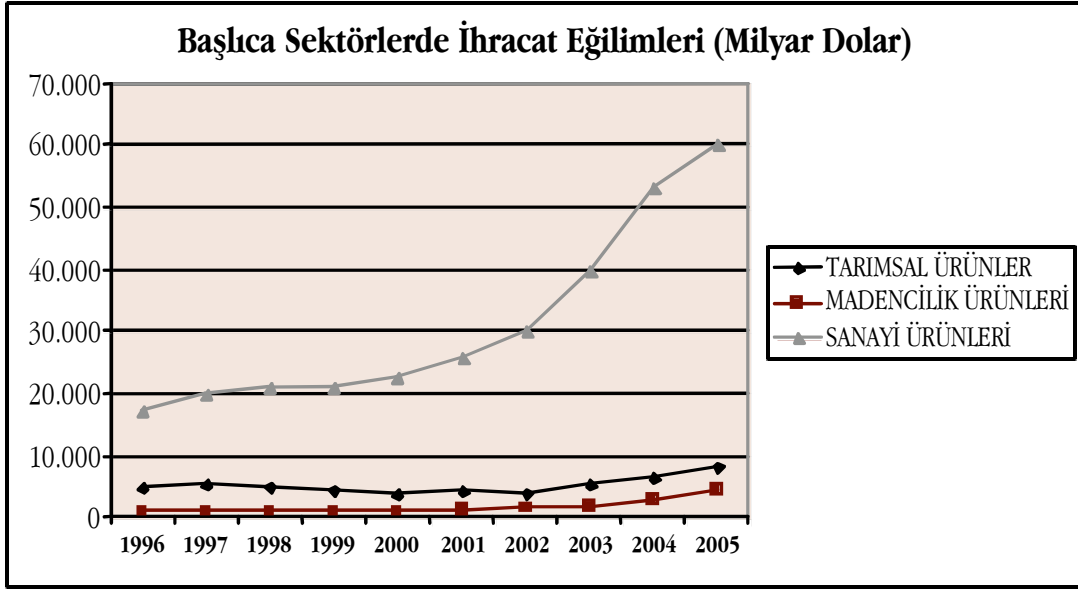
2.1.1.1. Dış Ticaretin Yapısı

Dış ticaretin yapısını değerlendirirken konu bir yandan temel iktisadi faaliyet kolları olarak adlandırılan tarım ve ormancılık, madencilik ve taşocakçılığı, balıkçılık ve imalat sanayi ana dallarında irdelenmekte, öte yandan da geniş ekonomik kategoriler olan yatırım, ara malı ve tüketim malları itibarıyla ele alınmaktadır.

Tablo-5.2: Ekonomik Faaliyetlere Göre Dış Ticaret

	YILLIK (Milyon Dolar)						Ocak - Mart				
							2005	2006			
İHRACAT	2000	2001	2002	2003	2004	2005	Değer	(%)	Değer	(%)	Değişim
Tarım ve Ormancılık	1.659	1.976	1.754	2.121	2.542	3.322	722 357	4,2	805 565	4,5	11,5
Balıkçılık	25	30	51	81	103	138	36 225	0,2	22 467	0,1	-38,0
Maden. ve Taşocakçılığı	400	349	387	469	649	809	165 905	1,0	159 064	0,9	-4,1
İmalat Sanayii	25.518	28.826	33.702	44.378	59.579	68.737	16 228 436	94,1	16 896 812	93,9	4,1
GENEL TOPLAM	27.601	31.181	35.895	47.049	62.873	73.005	17 240 800	100,0	17 984 899	100,0	4,3
İTHALAT											
Tarım, Ormancılık	2.123	1.409	1.703	2.535	2.757	2.797	683 584	2,7	653 987	2,2	-4,3
Balıkçılık	2	1	1	2	8	24	4 339	0,0	4 644	0,0	7,0
Maden. ve Taşocakçılığı	7.097	6.577	7.192	9.021	10.981	16.320	3 315 756	12,9	4 718 966	16,2	42,3
İmalat Sanayii	44.200	32.686	41.383	55.690	80.448	94.004	20 773 087	80,7	22 961 276	78,8	10,5
GENEL TOPLAM	53.422	40.673	50.279	67.248	94.194	113.144	25 732 142	100,0	29 122 677	100,0	13,2

Temel ekonomik faaliyet kollarına göre değerlendirildiğinde (Tablo5.2), 2005 yılında imalat sanayi ürünleri ihracatının 2004 yılına göre yüzde 15 oranında, tarım ve ormancılık ürünleri ihracatının yüzde 29,4, madencilik sektörü ihracatının ise yüzde 23,4 oranında arttığı görülmektedir. Açıkça ki, 2005 yılı sonu itibariyle ihracatın içinde her zamanki gibi aslan payını, yüzde 93,7 oranıyla yine imalat sanayi mamulleri almıştır. Bu oranın, 2000 ve 2001 yılı sonunda yüzde 92 civarında gerçekleştiği dikkate alınır, zaman içerisinde imalat sanayinin ihracat içindeki payının artma eğilimini sürdürdüğü anlaşılmaktadır. (Şekil 5.5)

Şekil-5.5: Başlıca Sektörlerde İhracat Eğilimleri (Milyar Dolar)

Geniş ekonomik gruplara göre ithalat ele alındığında ise (Tablo-5.3), 2005 yılındabir önceki yıla göre yüzde 19 oranında artarak 116 milyar dolara yükselen genel ithalatın içinde dönem itibariyle petrol dışı ara malları ithalatının yüzde 18,2, sermaye, yatırım ve tüketim malları ithalatının ise sırasıyla yüzde 16,3 ve yüzde 15,1 oranında gerçekleştiği görülmektedir. Görüldüğü gibi, toplam ithalat içinde en yüksek paya sahip olan ara malları ithalat artış oranı yatırım malları ithalat artış oranının üzerinde gerçekleşmiştir. Bu gelişmede, petrol fiyatlarındaki artışın etkisi olduğu görülmektedir. Nitekim, ithalat miktar endekslerine göre, 2005 yılında ara malları ithalat artışı yatırım ve tüketim malları ithalatı artışının oldukça gerisinde kalmıştır. Gerçekten de 2005 yılının ikinci yarısında, gerek cari fiyatlarla gerekse miktar endeksleriyle incelendiğinde, yatırım ve tüketim malları ithalatının yıllık büyüme oranları artarken, ara malları ithalatının büyüme oranının gerilediği dikkat çekmektedir. Netice itibariyle 2005 yılında yatırım malları ithalatı 20 milyar doları aşarken, aslan payını yaklaşık 82 milyar dolarla ara malları oluşturmuştur. Bu arada tüketim malı ithalatı ise 14 milyar dolar civarında gerçekleşmiştir. Tüketim ve yatırım mallarına yönelik ithalatın artmasında YTL'nin güçlü konumu yanında söz konusu mal gruplarındaki ithalat fiyatlarının düşmesi de etkili olmuştur.

Tablo-5.3: Geniş Ekonomik Gruplara Göre İthalat (Yıllık, Dönemsel, Milyon Dolar)

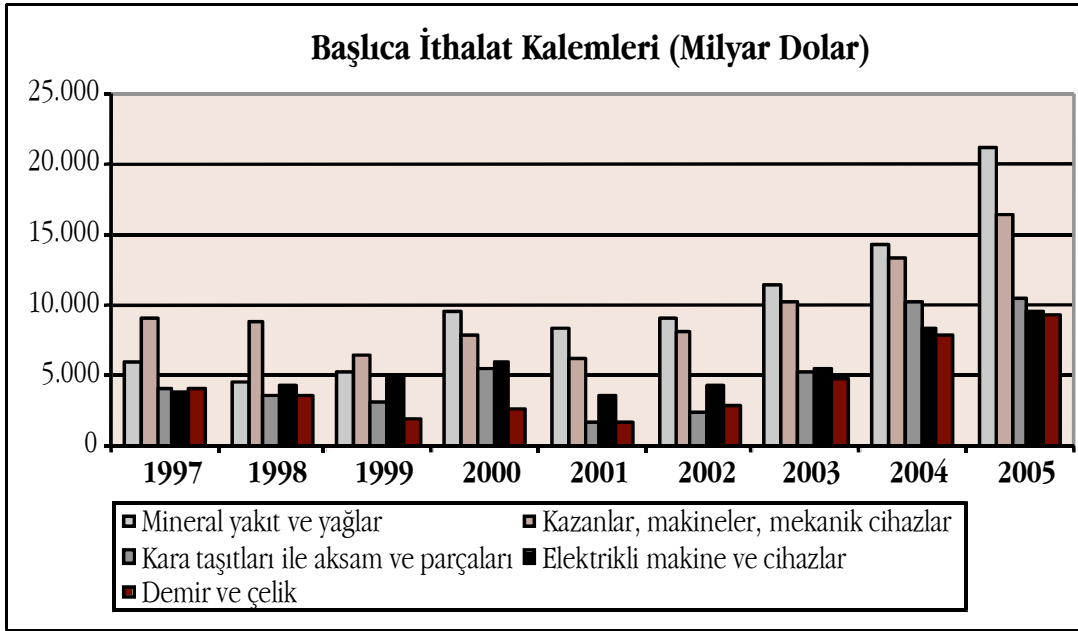
							Ocak - Şubat		
	2000	2001	2002	2003	2004	2005	2005	2006	Değişim (%)
YATIRIM MALLARI	11.380	6.955	8.400	11.326	17.397	20.341	2.299	2.897	26
Yatırım malları-(Ulaşım araçları hariç)	9.278	5.896	7.571	9.823	13.494	17.098	1.958	2.472	26,2
Sanayi ve taşımacılıkta kullanılan araçlar	2.102	1.058	828	1.503	3.904	3.243	341	425	24,8
ARA MALLARI	35.995	30.287	37.656	49.735	67.549	81.666	11.736	12.708	8,3
Sanayide kul. işlenmemiş gıda mad.	507	288	532	957	944	864	965	841	-12,9
Sanayide kullanılan işlenmiş gıda mad.	350	304	400	525	624	760	5.894	5 761	-2,3
Sanayide kul. işlenmemiş diğer mad.	2.784	2.037	2.957	4.291	5.776	5.997	1.822	2 641	45
Sanayide kul. işlenmiş diğer maddeler	16.082	13.879	18.032	24.105	33.407	39.426	1.025	1 072	4,6
İşlenmemiş madeni yakıtlar ve yağlar	6.125	5.633	6.204	7.978	9.933	14.698	1.099	1 160	5,6
İşlenmiş madeni yakıtlar ve yağlar	3.046	2.517	2.659	3.097	3.888	5.769	121	95	-21,3
Yatırım mallarının aksam ve parçaları	3.941	3.160	4.168	4.840	6.432	6.737	115	108	-6,2
Taşıtların aksam ve parçaları	3.160	2.468	2.704	3.942	6.544	7.414	695	1 030	48,2
TÜKETİM MALLARI	6.929	3.813	4.898	7.813	12.100	13.962	1.471	2.118	43,9
İşlenmemiş gıda maddeleri	178	115	127	119	149	269	295	528	79
İşlenmiş gıda maddeleri	317	239	300	404	528	642	208	274	31,5
Benzin	344	166	329	494	556	711	304	420	37,8
Binek otomobilleri	2.596	587	813	2.220	4.214	4.296	504	539	7
Sanayide kullanılmayan taşıtlar	66	35	34	39	119	292	42	64	52,2
Dayanıklı tüketim malları	1.117	623	687	917	1.440	1.836	75	90	20,9
Yarı dayanıklı tüketim malları	941	731	869	1.266	1.911	2.502	34	172	405,3
Dayanısız tüketim malları	1.370	1.317	1.739	2.354	3.184	3.413	10	32	222,2
DİĞERLERİ	199	344	600	466	493	567	30	52	71,9
TOPLAM	54.503	41.399	51.554	69.340	97.540	116.537	15.536	17.774	14,4

İthalat kompozisyonunda, 2005 yılının ikinci yarısından itibaren gözlenen değişim, 2006 yılının ilk iki ayında da devam etmiştir. Bu dönemde, tüketim ve yatırım malları ithalatı sırasıyla yüzde 43,9 ve yüzde 26 oranında artarken, ara malları ithalatının artış oranı yüzde 8,3'te kalmıştır. Mevsimsellikten arındırılmış veriler de, ara malları ithalatında gerilemeye işaret etmektedir.

Yatırım malları ithalatının yüksek oranlarda artmaya devam ediyor olması, orta ve uzun dönemde yüksek oranlı büyümenin

sürdürülebilirliği açısından önem taşımaktadır. Diğer taraftan Merkez Bankası'nın 2006 yılı ikinci Enflasyon Raporundaki değerlendirmeye göre, tüketim malları ithalatında, göreceli fiyatların etkisi ve 2005 yılı başındaki düşük bazın da katkısıyla gözlenen yüksek oranlı artışlar, kısa dönemde enflasyonu düşürücü etkide bulunmakla birlikte, cari açığın ve büyümenin sürdürülebilirliği açısından risk teşkil etmektedir. Buna göre 2006 yılı için kâr etkisini de hesaba katarak tüketim malları ithalatına yönelik tedbirlerin alınması durumunda, yatırım malı ithalatında artışın olumlu bir süre olacağı ifade edilebilir.

2005 yılının tamamında ithalat artışına en yüksek katkıyı yapan fasıllar ise mineral yakıt-yağlar, kazanlar-makineler-mekanik cihazlar, demir-çelik, elektrikli makine-cihazlar ve plastik ve mamulleridir (Tablo-5.3, Şekil-5.6). Gerçekten de son yıllarda petrol ithalatı miktar olarak istikrarını korurken (sol eksen), ödenen fatura özellikle 2001 krizi sonrasında kaydedilen büyüme hamlesinde katlanarak artmaktadır. 2001 yılında 4 milyar \$ civarında olan maliyetin 2005 sonunda 9 milyar \$'ı bulduğu görülmektedir. Durum diğer birçok enerji alt kalemi için geçerlidir. Burada imalat sanayi malları ithalatının 80,4 milyar dolarlık miktar ve yüzde 82,5'lik pay ile en büyük kategoriyi oluşturduğu görülmektedir. Böylece imalat sanayi mamullerinin 2001 sonundaki toplam ithalat içindeki oranı %79'dan yüzde 82,5'e kadar yükselmiştir. Bu arada madencilik ve taş ocaklığı kategorisindeki ithalatın, ihracat oranına göre oldukça yüksek olduğu dikkat çekmektedir. Türkiye'nin mukayeseli üstünlüklerinin bu sektöre yönelik yatırım-pazarlama çalışmalarının artarak devam etmesi gerekmektedir.

Şekil-5.6: Başlıca İthalat Kalemlerindeki Gelişmeler

2005 yılının tamamında ihracat artışına en yüksek katkıyı yapan fasıllar (Tablo-5.4) ise kara taşıtları ve bunların aksam ve parçaları, mineral yakıtlar ve yağlar, kazanlar-makineler-mekanik cihazlar ve elektrikli makine-cihazlardır. Bu arada kaydedilen büyük artış oranına rağmen tarım ve ormancılık, balıkçılık ve madencilik sektörlerinin ihracat içindeki nispi payının anlamlı bir şekilde değişmediği de görülmektedir. Gelecek dönemde Türkiye'nin sahip olduğu mukayeseli üstünlüklerin daha da derinleştirilmesi gereken tarım sektörüne yönelik planlı ve yönlendirilmiş yatırım atağının gereği not edilmelidir.

Başlıca ihracat kalemlerindeki performansa gelince, bilhassa otomotiv sektörünün son yıllarda (2005 hariç) genel ihracat performansının oldukça üzerinde bir başarı gösterdiği dikkat çekmektedir. Buna rağmen sektörde hâlâ bir ticaret açığı vardır. Kur etkisinin daha makul olduğu bir ortamda, yan sanayi yatırımlarının sürekliliğinin sağlanması durumunda bu açığın kapatılabilir olduğu ifade edilebilir. Ancak burada ağırlığın sadece emek yoğun parça tedarikçiliğine değil, buna ilave olarak ileri teknoloji komponentlerine kaydırılması gerekmektedir.

Bununla bağlantılı olarak Türkiye'nin makine sektöründeki performansının da altının çizilmesi gerekmektedir. Bu sektör hem verimlilik ve hem de istihdam artışı sağlayan önemli bir sektör olarak tekstil ve konfeksiyon sektörüyle birlikte son yıllarda önemli oranda desteklenmektedir. Son zamanlarda da, Türkiye'nin büyük ihracat atağının üzerinde bir performans sergilenmiştir. Buna rağmen Türkiye bu önemli pazarda da net ve büyük bir açık vermektedir (Tablo-5.5).

Tablo-5.4: Seçilmiş Fasıllara Göre İhracat

	Milyon Dolar						Değişim Oranı (%)					
	2000	2001	2002	2003	2004	2005	2000	2001	2002	2003	2004	2005
1-Kara taş,, bunların aksam ve parçaları	1.593	2.335	3.304	5.272	8.289	9.565	8,1	46,6	41,5	59,6	57,2	15,4
2-Örme giyim eşyası	3.729	3.641	4.443	5.733	6.259	6.589	-1,5	-2,3	22	29	9,2	5,3
3-Demir ve çelik	1.624	2.070	2.270	2.969	5.360	4.968	5,3	27,4	9,7	30,8	80,5	-7,3
4-Örülmemiş giyim eşyası	2.506	2.639	3.254	3.814	4.537	4.859	3,8	5,3	23,3	17,2	19	7,1
5- Elektrikli makine ve cihazlar	1.978	2.260	2.867	3.475	4.790	5.420	20	14,3	26,9	21,2	37,9	13,2
6-Kazanlar, makineler, mekanik cihazlar	1.418	1.745	2.142	2.993	4.126	5.240	11,5	23	22,8	39,7	37,9	27
7-Demir ve çelikten eşya	697	976	1.244	1.391	2.227	2.728	15,2	39,9	27,5	11,8	60,1	22,5
8-Dokumaya elverişli maddeler, hazır eşya	1.021	1.055	1.255	1.632	1.857	1.969	8,2	3,3	18,9	30,1	13,8	6,1
9-Yenilen meyveler	1.030	1.201	1.193	1.392	1.903	2.497	-17,4	16,6	-0,7	16,7	36,7	31,3
10-Mineral yakıtlar ve yağlar	329	445	692	980	1.429	2.637	-2,3	35	55,5	41,7	45,8	84,5
11-Plastik ve mamulleri	499	610	680	926	1.324	1.720	19,8	22,3	11,4	36,2	42,9	29,9
12-Pamuk, pamuk ip,, pamuk. mensucat	713	843	811	997	1.220	1.179	-8,3	18,2	-3,7	22,9	22,3	-3,4
13-Sentetik ve suni devamsız lifler	608	640	654	767	925	959	0,4	5,3	2,2	17,2	20,6	3,6
14-Tuz, kükürt, topraklar ve taşlar	485	537	615	733	918	1.122	13,2	10,7	14,5	19,2	25,3	22,2
15-Diğerleri	9.545	10.337	10.635	14.180	18.004	21.937	5	8,3	2,9	33,3	27	21,8
Toplam	27.775	31.334	36.059	47.253	63.167	73.390	4,5	12,8	15,1	31	33,7	16,2

Türkiye'yi çevreleyen Ortadoğu ve Kafkaslarda var olan 200 milyar dolarlık piyasaya bir de Türkiye'nin başlıca pazarı olan Avrupa ilave edildiğinde toplamda 700 milyar dolarlık bir hacme ulaşan makine sektöründe Türkiye'nin aldığı payın ne kadar düşük olduğu görülmektedir. Türkiye'nin makine sektöründeki yatırımlarını emek yoğun olmaktan hızla çıkartarak teknoloji yoğun hale getirmesi, bu meyanda emek üzerinden değil, yüksek teknolojiye dayalı katma değer ilavesiyle rekabete girmesi gerekmektedir.

Nitekim emek ucuzluğu üzerinden rekabet etmenin imkânsız hale gelmekte olduğu bir sektör de demir çelik sektörüdür. Nitekim sektörün içinde bulunduğu durum daha çok istikrarsızlık ve belirsizlikle tanımlanabilir. Örneğin 2004 yılında Çin kaynaklı gelişen büyük talep patlamasına paralel olarak sektörün ihracatı büyük bir artış kaydederken, 2005 yılında ihracatı yüzde 7 oranında daralmıştır. Bunun nedeni sektörün rekabet etmekte sıkıntı çekmesi ve Çin'in de büyük bir yatırım hamlesine girerek bu sektörde büyük kapasite artışları kaydetmesi ve dış bağımlılığı azaltmış olmasıdır.

2.1.1.2. Dış Ticaretin Yönü

Tablo-5.5 ve 5.6'dan takip edileceği üzere, Türkiye'nin hem ihracat hem de ithalatta başlıca pazarını AB ülkeleri oluşturmaktadır. 2000'li yıllarda AB'nin toplam ihracatımızdaki payı yüzde 65'lerde, ithalatımızdaki payı ise yüzde 45'ler civarında bulunmakta idi. 2005 yılı sonu itibarıyla AB'nin payının ihracatta yüzde 52'lere, ithalatta ise yüzde 42'lere gerilediği görülmektedir. Ancak son yıllarda Türkiye'nin gerçekleştirdiği büyük ithalat ve ihracat atağına rağmen AB'nin payının gerilemiş olması, pazar çeşitlendirmesi açısından son derece isabetli bir gelişmedir. Son birkaç senedir belirginleşmeye başlayan bu trendin kalıcı olup olmadığının anlaşılması için daha uzun bir zamana ihtiyaç vardır. Ayrıca bu kısmi düzelmeye rağmen Türkiye'nin tek pazar bağımlılığı açıktır.

Tablo-5.5: İhracatın Ülkelere Göre Dağılımı

	Yıllık (milyon dolar)					Yüzde Pay				
	2001	2002	2003	2004	2005	2001	2002	2003	2004	2005
A. OECD Ülkeleri	20.615,2	23.553,1	30.422,4	40.518,5	44.280,0	65,8	65,3	64,4	64,1	60,4
1. AB Üyeleri	16.118,2	18.458,5	25.898,7	34.451,0	38.349,6	51,4	51,2	54,8	54,5	52,3
2. EFTA Ülkeleri	316,1	409,0	538,0	666,6	819,9	1,0	1,1	1,1	1,1	1,1
3. Diğer OECD Ülkeleri	4.180,9	4.685,5	3.985,6	5.874,5	6.009,7	13,3	13,0	8,4	9,3	8,2
B. Serbest Bölgeler	933,8	1.438,5	1.928,3	2.563,6	2.963,8	3,0	4,0	4,1	4,1	4,0
C. OECD Dışı	9.785,2	11.067,5	14.902,2	20.085,1	26.031,5	31,2	30,7	31,5	31,8	35,5
1. Avrupa Ülkeleri	2.657,9	3.447,4	4.720,0	5.922,2	7.920,2	8,5	9,6	10,0	9,4	10,8
2. Afrika Ülkeleri	1.520,9	1.696,7	2.131,2	2.965,1	3.625,8	4,9	4,7	4,5	4,7	4,9
3. Amerika Ülkeleri	335,3	241,2	256,0	373,0	520,7	1,1	0,7	0,5	0,6	0,7
4. Ortadoğu Ülkeleri	3.581,5	3.575,7	5.131,5	7.237,6	9.268,8	11,4	9,9	10,9	11,5	12,6
5. Diğer Asya Ülkeleri	1.514,0	1.939,8	2.604,0	2.864,0	3.486,7	4,8	5,4	5,5	4,5	4,8
6. Diğer Ülkeler	175,5	166,7	59,5	723,2	1.209,3	0,6	0,5	0,1	1,1	1,7
Seçilmiş Ülke Grupları										
-Karadeniz Ekonomik İşbirliği	2.851,1	3.476,9	5.044,4	6.779,0	8.604,0	9,1	9,6	10,7	10,7	11,7
-Ekonomik İşbirliği Teşkilatı	971,6	1.041,9	1.569,2	2.206,3	2.658,9	3,1	2,9	3,3	3,5	3,6
-Bağımsız Devletler Topluluğu	1.978,1	2.278,9	2.962,6	3.961,6	5.046,6	6,3	6,3	6,3	6,3	6,9
-Türk Cumhuriyetleri	557,4	619,3	899,1	1.194,3	1.406,0	1,8	1,7	1,9	1,9	1,9
-İslam Konferansı Teşkilatı	4.886,3	5.195,9	7.341,8	10.214,3	12.988,8	15,6	14,4	15,5	16,2	17,7
Seçilmiş Ülkeler⁽¹⁾										
-Almanya	5.366,9	5.868,8	7.484,9	8.745,3	9.448,8	17,1	16,3	15,8	13,8	12,9
-İngiltere	2.174,9	3.024,9	3.670,1	5.543,9	5.916,1	6,9	8,4	7,8	8,8	8,1
-İtalya	2.342,2	2.375,7	3.193,2	4.640,3	5.606,2	7,5	6,6	6,8	7,3	7,7
-ABD	3.125,8	3.356,1	3.751,6	4.848,6	4.887,3	10,0	9,3	7,9	7,7	6,7
-Fransa	1.895,3	2.134,6	2.826,1	3.668,4	3.791,0	6,0	5,9	6,0	5,8	5,2
-İspanya	950,4	1.125,1	1.789,5	2.618,4	3.009,1	3,0	3,1	3,8	4,1	4,1
-Irak	0,0	0,0	0,0	1.820,8	2.724,7	0,0	0,0	0,0	2,9	3,7
-Hollanda	892,4	1.055,6	1.525,9	2.138,0	2.467,3	2,8	2,9	3,2	3,4	3,4
-Rusya	924,1	1.172,0	1.367,6	1.859,2	2.374,4	2,9	3,3	2,9	2,9	3,2
T o p l a m	31.334,2	36.059,1	47.252,8	63.167,2	73.275,3	100,0	100,0	100,0	100,0	100,0

Kaynak: TÜİK, DPT

Tablo- 5.6: İthalatın Ülkelere Göre Dağılımı

	Yıllık (Milyon dolar)					Yüzde Pay				
	2001	2002	2003	2004	2005	2001	2002	2003	2004	2005
A. OECD Ülkeleri	26.007,0	32.984,5	43.898,6	59.649,5	65.896,5	62,8	64,0	63,3	61,2	56,6
1. AB Üyeleri	18.280,4	23.321,0	33.494,7	45.443,7	49.047,6	44,2	45,2	48,3	46,6	42,2
2. EFTA Ülkeleri	1.480,9	2.512,0	3.395,7	3.911,4	4.437,3	3,6	4,9	4,9	4,0	3,8
3. Diğer OECD Ülkeleri	6.245,6	7.151,4	7.326,2	10.792,1	12.845,1	15,1	13,9	10,6	11,1	11,0
B.Serbest Bölgeler	303,2	574,5	588,9	811,5	756,8	0,7	1,1	0,8	0,8	0,7
C. OECD Dışı	15.088,9	17.994,8	24.852,2	37.078,8	49.698,4	36,4	34,9	35,8	38,0	42,7
1. Avrupa Ülkeleri	5.269,0	6.342,8	8.910,0	14.504,5	19.274,0	12,7	12,3	12,8	14,9	16,6
2. Afrika Ülkeleri	2.818,7	2.696,2	3.338,0	4.820,4	6.032,9	6,8	5,2	4,8	4,9	5,2
3. Amerika Ülkeleri	420,0	592,3	1.082,0	1.360,5	1.798,1	1,0	1,1	1,6	1,4	1,5
4. Ortadoğu Ülkeleri	3.302,8	3.681,5	4.059,0	5.142,6	7.372,9	8,0	7,1	5,9	5,3	6,3
5. Diğer Asya Ülkeleri	3.022,8	4.366,5	6.801,0	10.865,8	14.457,8	7,3	8,5	9,8	11,1	12,4
6. Diğer Ülkeler	255,7	315,5	651,0	385,0	762,6	0,6	0,6	0,9	0,4	0,7
Seçilmiş Ülke Grupları										
-Karadeniz Ekonomik İşbirliği	5.545,7	6.576,6	9.297,7	15.368,1	20.401,3	13,4	12,8	13,4	15,8	17,5
-Ekonomik İşbirliği Teşkilatı	1.237,7	1.548,2	2.735,7	3.218,0	5.101,5	3,0	3,0	3,9	3,3	4,4
-Bağımsız Devletler Topluluğu	4.630,2	5.554,5	7.777,1	12.926,9	17.178,4	11,2	10,8	11,2	13,3	14,8
-Türk Cumhuriyetleri	282,5	467,8	623,3	945,6	1.262,3	0,7	0,9	0,9	1,0	1,1
-İslam Konferansı Teşkilatı	6.031,5	6.770,1	8.481,5	10.630,6	14.426,8	14,6	13,1	12,2	10,9	12,4
Seçilmiş Ülkeler⁽¹⁾										
-Almanya	5.335,4	7.041,5	9.453,0	12.515,7	13.594,8	12,9	13,7	13,6	12,8	11,7
-Rusya	3.435,7	3.891,7	5.451,3	9.033,1	12.856,8	8,3	7,5	7,9	9,3	11,0
-İtalya	3.484,1	4.097,0	5.471,5	6.865,8	7.539,8	8,4	7,9	7,9	7,0	6,5
-Çin	925,6	1.368,3	2.610,3	4.476,1	6.848,2	2,2	2,7	3,8	4,6	5,9
-Fransa	2.283,9	3.052,7	4.164,1	6.201,3	5.874,8	5,5	5,9	6,0	6,4	5,0
-ABD	3.261,3	3.099,1	3.495,8	4.745,2	5.360,6	7,9	6,0	5,0	4,9	4,6
-İsviçre	1.227,4	2.142,7	2.968,2	3.404,5	4.053,0	3,0	4,2	4,3	3,5	3,5
-İngiltere	1.913,8	2.438,3	3.500,0	4.317,1	4.681,1	4,4	4,7	5,0	4,4	4,0
-İspanya	1.066,1	1.419,2	2.003,7	3.253,7	3.540,1	2,6	2,8	2,9	3,3	3,0
-Güney Kore	759,5	900,4	1.312,4	2.572,5	3.475,7	1,8	1,7	1,9	2,6	3,0
-İran	839,8	921,0	1.860,7	1.962,1	3.469,0	2,0	1,8	2,7	2,0	3,0
-Japonya	1.307,4	1.465,5	1.927,1	2.684,3	3.102,3	3,2	2,8	2,8	2,8	2,7
-Ukrayna	757,6	991,1	1.331,5	2.509,4	2.632,4	1,8	1,9	1,9	2,6	2,3
-Belçika-Lüksemburg	984,5	1.150,0	1.523,6	1.991,7	2.224,3	2,4	2,2	2,2	2,0	1,9
-Hollanda	1.041,6	1.311,3	1.656,7	1.908,1	2.138,6	2,5	2,5	2,4	2,0	1,8
-Suudi Arabistan	729,6	793,8	969,1	1.231,5	1.886,5	1,8	1,5	1,4	1,3	1,6
-İsveç	543,9	535,1	822,2	1.118,4	1.423,6	1,3	1,0	1,2	1,1	1,2
T o p l a m	41.399,1	51.553,8	69.339,7	97.539,8	116.351,7	100,0	100,0	100,0	100,0	100,0

Kaynak: TÜİK, DPT / (1) Son yılın değerlerine göre en çok ithalat yapılan ülkeler seçilmiştir.

Bütün bu gelişmelerden sonra cari açığındaki başlıca gelişmeler Tablo-5.7' de gösterilmektedir. Buna göre, cari açığın alt bileşenlerinden dış ticaret dengesi 2004 yılına göre yüzde 24,9 oranında artarak 42,9 milyar dolara yükselmiştir. Ancak buna 10 milyar doları bulan bavul ticareti, parasal olmayan altın, navlun-sigorta uyarlamaları ilave edildiğinde dış ticaret açığı 32 milyar dolara kadar gerilemektedir

2.1.2. Hizmetler Dengesi

Cari hesapların ikinci önemli alt bileşeni olan hizmetler sektörü, 2005 yılında hizmetler dengesi 2004 yılına göre yüzde 9,5 oranında artarak 14 milyar dolar fazla vermiştir. Söz konusu dönemde turizm geliri yüzde 14,2 oranında artış göstererek 18,2 milyar dolara ulaşmıştır.

Tablo-5.7: Cari Açık ve Bileşenleri

(Milyon Dolar)	2004	2005
I- Dış Ticaret Dengesi(-)	34,373	42,926
İthalat	97,543	116,048
İhracat	63,162	73,122
II-Hizmetler Dengesi (+)	12,876	14,004
Taşımacılık	-1,064	-1,297
Turizm	13,364	15,280
İnşaat	724	874
Finansal Hizm.	-89	-412
Diğer Hizm.	-149	-812
III- Yatırım Geliri Dengesi(-)	-5,636	-5,746
Doğrudan Yatırımlar	-796	-817
Portföy Yatırımları	-1195	-924
Diğer Yatırımlar	-3,645	-4,005
Faiz geliri	697	1,005
Faiz gideri	-4,342	-5,010
Uzun Vade	-3,946	-4,457
Merkez Bankası	-1,098	-1,049
Genel Hükümet	-1,609	-1,765
Bankalar	-103	-257
Diğer Sektörler	-1,136	-1,386
Kısa Vade	-396	-553
IV- Cari Transferler(+)	1,127	1,468
CARİ İŞLEMLER DENGESİ	-15,604	-22,852

Tablo-5.8'den takip edileceği üzere, turizm gelirleri 18 milyar doları aşmış olmasına rağmen, artan iktisadi refaha paralel olarak Türkiye'nin turizm harcamaları da artmaya başlamış, 2005 sonunda 3 milyara yaklaşmıştır. Bu arada Türkiye'ye gelen turistlerin 2005 yılı ortalaması olarak kişi başına 679 dolar harcama yapmıştır. Bu rakam 2004 yılında 784 olarak hesaplanmıştı. 2006 yılının başındaki küresel, bölgesel ve YTL'deki gelişmelere paralel olarak Turist sayısından bir azalmanın yaşandığı, ancak turizm gelirlerinde bir artışın yaşandığı dikkati çekmektedir. Buna göre turist başı harcamaların arttığı ortaya çıkmaktadır. Bu gelişmenin devam ettirilmesi, Turizm politikasının önemli unsurlarının başında gelmektedir. Bunun için turizm hizmet kalitesinin, pazarlamasının ve ürün çeşitliliğinin artırılması gerekmektedir.

Tablo- 5.8: Başlıca Turizm İstatistikleri

	2004	2005
Turizm Gelirleri (milyon ABD doları)	15888	18152
Çıkış yapan yabancı ziyaretçiler (bin kişi)	17203	20523
Çıkış yapan vatandaş ziyaretçiler (bin kişi)	3060	3602
Turizm Giderleri(milyon ABD doları)	-2524	-2870
Giriş yapan vatandaş ziyaretçiler (bin kişi)	3993	4230

Öte yandan 2005 yılında hizmetler dengesinin diğer önemli kalemi olan net taşımacılık gideri, 2004 yılına göre yüzde 21,9 oranında artarak 1,4 milyar dolara yükselmiş, net açık 1,2 milyar dolara çıkmıştır.

2.1.3. Yatırım Gelirleri

2005 yılında net yatırım gideri yüzde 2 artışla 5,7 milyar dolar olarak gerçekleşmiştir. Bu tutarın 5 milyar dolarlık kısmını faiz giderleri oluşturmuştur. Bu dönemde yatırım geliri dengesinin portföy yatırımları ve diğer yatırımlar kalemlerinde sırasıyla 924 milyon dolar ve 4 milyar dolar net gider gerçekleşmiştir.

Cari işlemler hesabının son kalemi olan cari transferlere gelince, 2004 yılında 1,1 milyar dolar olarak gerçekleşen cari transferler 2005 yılında 1,5 milyar dolara yaklaşmıştır. Aynı dönemde işçi gelirleri 2004 yılına göre yüzde 5,8 oranında artarak 851 milyon dolara ulaşmıştır.

Buraya kadar tartışılan gelişmeler çerçevesinde 2005 yılında cari işlemler açığı 2004 yılına göre yüzde 46,4 oranında artarak 22,9 milyar dolara ulaşmıştır. Cari işlemler dengesinin fazla verdiği tek yıl, derin bir ekonomik krizin ve küçülmenin yaşandığı 2001 yılı olmuş, 2002 yılında ise cari açık milli gelirin sadece yüzde biri düzeyinde kalmıştır. Ne var ki, cari açık daha sonraki yıllarda hızla artarak 2005 yılının sonunda milli gelirin yüzde 6,4'ü seviyesine kadar çıkmıştır. (Bkz. Bölüm 6)

2.2. Ödemeler Dengesi Açığının Finansmanı

Tablo-5.9'da detayları gösterildiği üzere, 2005 yılı sonunda ortaya çıkan cari işlemler açığının finansmanı net hata ve noksan (NHN) kalemi de hesaba katıldığında dört temel kategoriye etkilemektedir. Açığın 2 milyar dolarlık kısmı, NHN kalemi ile finanse edildiğinden geriye kalan 20,9 milyar dolarlık açığın finansmanı sermaye hareketleri, IMF kredileri ve rezerv hareketlerine dayanmaktadır. Bu arada NHN kaleminin sağlıklı ve güvenilir bir finansman kaynağı olarak görülemeyeceğinin not edilmesi gerekir.

Görüldüğü üzere 2005 yılında net sermaye girişleri 44,3 milyar dolar düzeyinde gerçekleşmiştir. Bunun 8,6 milyar doları (net) doğrudan yabancı sermaye girişlerine, 13,7 milyar doları portföy yatırımlarına, 20,5 milyar doları (İMF hariç) dış kredi kullanımına, çok az bir kısmı da mevduat ve diğer kategorilere dayanmaktadır. 2004 yılında rezerv değişimleri dahil 13,3 milyar dolar olarak gerçekleşen net sermaye girişi 2005 yılında yüzde 56,5 oranında artarak 20,9 milyar dolara ulaşmıştır.

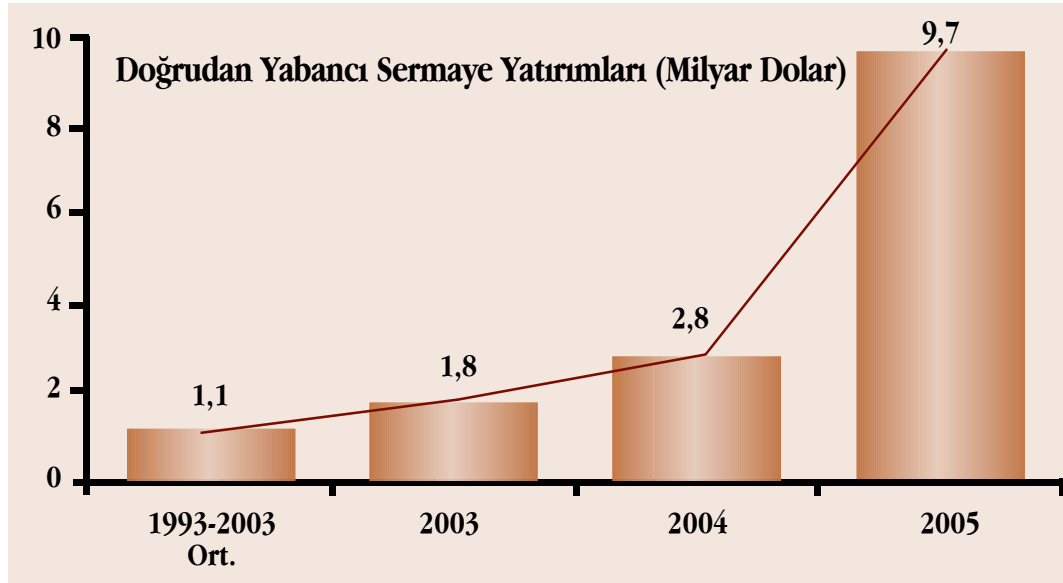
Buna göre 2005 yılındaki açık, 44 milyarı aşan net sermaye girişi ile finanse edildiği gibi bir de aynı kaynaktan rezerv birikimi sağlanmıştır.

TABLO-5.9: Ödemeler Dengesi Açığının Finansmanı

(Birim Milyon dolar)	1998	1999	2000	2001	2002	2003	2004	2005
SERMAYE VE FİNANS HESAP.	-1.287	-377	12.581	-1.719	1.406	3.095	13.336	20.645
REZERV HARİÇ SER. VE FİN. HES.	-1.071	5.349	12.935	-4.413	7.559	7.142	14.160	38.492
FİNANS HESAPLARI	-1.287	-377	12.581	-1.719	1.406	3.095	13.336	20.645
Doğrudan Yatırımlar	573	138	112	2.769	962	1.253	1.978	8.638
Yurtdışında	-367	-645	-870	-497	-175	-499	-859	-1.048
Yurtiçinde	940	783	982	3.266	1.137	1.752	2.837	9.686
Portföy Yatırımları	-6.711	3.429	1.022	-4.515	-593	2.465	8.023	13.437
Genel Hükümet	-4.274	3.631	951	-3.681	1.916	3.090	7.959	9.331
Bankacılık Sektörü	-2.109	-729	-538	-284	-1.876	-1.109	-666	-1.635
Özel Sektör	-328	527	609	-550	-633	484	730	5.741
Diğer Yatırımlar	5.067	1.782	11.801	-2.667	7.190	3.424	4.159	16.417
Genel Hükümet	-1.655	-1.932	117	-1.977	11.834	-765	-267	-4.637
Merkez Bankası	245	191	3.971	10.926	-4.832	-1.010	-4.647	-3.684
Bankacılık Sektörü	2.253	816	2.162	-9.411	-1.373	3.194	1.240	10.189
Özel Sektör	4.224	2.707	5.551	-2.205	1.561	2.005	7.833	14.549
Rezerv Varlıklar (- artış anlamında)	-216	-5.726	-354	2.694	-6.153	-4.047	-824	-17.847
NET HATA NOKSAN	-697	1.721	-2.762	-1.671	118	4.941	2.268	2.446

2.2.1. Doğrudan Yabancı Sermaye Yatırımları

2005 yılında yurt içine yabancılar tarafından yapılan doğrudan yatırımlar 2004 yılına göre 3 katına çıkarak 9,7 milyar dolar olarak gerçekleşmiştir (Şekil-5.7).

Şekil-5.7: Yıllara Göre Doğrudan Yabancı Sermaye Girişleri (Milyar Dolar)

Bu miktarın 1,8 milyar dolarlık kısmını yabancıların yurt içinden aldıkları gayri menkuller oluştururken, yurt içi yerleşiklerin yurtdışında yaptıkları doğrudan yatırımlar ise 2005 yılında yıllık yüzde 21,9 oranında artarak net 1 milyar dolara yükselmiştir. Böylece, 2004 yılında 2 milyar ABD doları olarak gerçekleşen doğrudan yabancı sermaye yatırımları, 2005 yılında özelleştirmelerin, bankacılık sektörüne ve perakende sektörüne gösterilen ilginin hızlanmasıyla, 9,7 milyar ABD dolarına ulaşmıştır (Tablo-5.10). Bu, GSYİH'nin yüzde 2,5'ine denk gelmektedir.

Tablo-5.10: Yabancı Sermayenin Sektörel Dağılımı (Milyon \$)

Sektörler	2002	2003	2004	2005	2005	2006
					Ocak Şubat	Ocak Şubat
Madencilik ve Taşocakçılığı	2	14	75	44	2	13
İmalat Sanayi	110	448	168	714	75	46
Gıda Ürünleri ve İçecek İmalatı	14	249	32	62	9	22
Kimyasal Madde ve Ürünlerin İmalatı	9	9	39	173	52	2
Elektrikli Optik Aletler İmalatı	2	4	2	15	6	1
Motor, Kara Taş., Römork ve Yarı-Röm. İmalatı	33	145	35	49	--	5
Diğer İmalat	19	14	38	216	6	11
İnşaat	3	8	23	107	5	17
Toptan ve Perakende Ticaret,	89	92	103	46	5	2
Oteller ve Lokantalar	0	4	1	18	0	1
Ulaştırma, Haberleşme ve Depolama Hiz.	1	2	639	3.350	24	23
Sağlık İşleri ve Sosyal Hizmetler	5	23	53	74	0	8
Diğer Toplumsal, Sosyal ve Kişisel Hiz. Faaliyetleri	84	10	36	71	1	3
Toplam	622	745	1.245	8.432	348	146

Bu arada yabancı yatırımların ağırlıklı olarak kurulu olan işletmelere talip olduğu, yeni yatırımlara pek itibar etmediği de görülmektedir. Doğrudan yabancı sermayenin özellikle yeni üretim birimleri kurmak şeklinde gelmesi için yatırım ortamının iyileştirilmesine yönelik mevzuatta önemli değişiklikler yapılmasına karşın, bu konudaki uygulamanın etkinleştirilmesine ve daha etkin bir vizyona ihtiyaç vardır. Bu bağlamda yabancı sermayenin Türk bankalarına duyduğu ilgi memnuniyet verici olmakla birlikte, bunun açık ve net sınırlarının tanımlanmasının da gereği vardır. MÜSİAD bu oranın yüzde 35 toplam bankacılık varlıklarının düzeyini geçmemesi gereğini savunmaktadır.

2.2.2. Portföy Yatırımları

2005 yılında portföy yatırımı kategorisindeki net sermaye girişi, yıllık yüzde 70,9 oranında artarak 13,7 milyar dolara ulaşmıştır. Portföy yatırımları başlığı altında yer alan varlıklar kaleminde, söz konusu dönemde net 961 milyon dolar sermaye çıkışı yaşanırken, yükümlülükler kaleminde 2004 yılına göre yüzde 55,9 oranında artışla, net 14,7 milyar dolarlık sermaye girişi gerçekleşmiştir. Bu miktarın 5,7 milyar dolarını yabancıların hisse senedi alımları, 5,9 milyar dolarını yabancılar tarafından satın alınan devlet iç borçlanma senetleri oluştururken, 3,4 milyar dolarını genel hükümetin yurtdışı piyasalara tahvil ihracı yoluyla net borçlanması oluşturmuştur.

2.2.3. Yurt Dışından Kredi Kullanımı

Sermaye girişinin en büyük kalemi olan yurt dışından kredi kullanımının alt kalemlerine bakıldığında bunun içinde yine hükümetin net ödeyici konumunu sürdürdüğü, bankaların 9,1 ve banka dışı sektörlerin 13,5 milyar dolar kredi kullandığı görülmektedir. Gerek bankaların ve gerekse banka dışı kesimlerin kullandığı kredilerin yaklaşık 16 milyar dolarının (yaklaşık yüzde 80) uzun vadeli kredilerden oluşması, sağlanan finansmanın ne kadar sağlam olduğunu ve bu meyanda Türkiye'nin bankacılık ve reel sektörüne duyulan güveni göstermektedir. Gerçekten de bir sonraki bölümde daha detaylı olarak inceleneceği gibi, 2002 yılından beri süregelen özel sektör sabit sermaye yatırımları ile uzun vadeli dış kredi kullanımı atbaşı gitmektedir.

Diğer yatırımlar başlığı altındaki bankalar hesabı Türkiye'de yerleşik bankaların yurt dışına kullandırdıkları kredileri gösterirken bu kalemin pozitif değerler alması bankaların net olarak daha önce verdikleri kredileri geri aldıklarını göstermektedir. 2004 yılında bu kaleme göre yabancılar tarafından net 641 milyon dolarlık kredi geri ödemesi yapılırken, 2005 yılında bu tutar net 194 milyon dolar olmuştur.

İhracat karşılığı yurtdışına açılan kredileri gösteren ve diğer yatırımlar kaleminde varlıklar altında yer alan ticari kredilere ilişkin, 2005 yılında 2004 yılındaki seviyeden 739 milyon daha az olarak 38,4 milyar dolar kredi kullanılmıştır. Öte yandan 2004 yılında yükümlülükler kaleminde yer alan ithalata ilişkin ticari kredi olarak, 35,2 milyar dolar tutarında kısa vadeli kredi kullanılırken, 2005 yılında 49,3 milyar dolar tutarında kısa vadeli kredi kullanılmıştır.

Diğer taraftan, bankalar 2004 yılında yurt dışından net 5,7 milyar dolar kredi kullanırken 2005 yılında 9,1 milyar dolar kredi kullanmışlardır. Bu tutarın net 6,4 milyar dolarını ise uzun vadeli krediler oluşturmaktadır.

Diğer sektörler aynı dönemde yurt dışından 20,8 milyar dolar uzun vadeli kredi kullanırken, 11 milyar dolar uzun vadeli kredi geri ödemesinde bulunmuşlardır. Ayrıca, aynı dönemde diğer sektörler net 359 milyon dolar kısa vadeli kredi kullanmışlardır.

Yurt dışında çalışan işçilerin Merkez Bankası'nda açtıkları kredi mektuplu döviz tevdiat hesapları ile süper döviz hesaplarında 2005 yılında 787 milyon dolar çıkış gerçekleşmiştir. Bankaların yurtdışından topladıkları mevduat ise toplamda 1,3 milyar dolar artmıştır. Böylece 2004 yılında 647 milyon dolar mevduat girişi gözlenirken, 2005 yılında 489 milyon dolar mevduat girişi yaşanmıştır.

2.2.4. IMF İle Olan İlişkiler

Açığın finansmanında ikinci önemli kategori olan IMF kredileri konusunda Türkiye net ödeyici konumunu sürdürmüştür. Türkiye, 2005 yılında 18 milyar doları aşan bir miktarda daha rezerv birikimi sağlamıştır. 2005 yılında Hükümet, IMF kredileri dahil 8,2 milyar dolar kredi geri ödemesinde bulunurken, toplam 3,5 milyar dolarlık kredi kullanmıştır. Ayrıca söz konusu dönemde Merkez Bankası tarafından da IMF'ye 2,9 milyar dolarlık kredi geri ödemesinde bulunulmuştur.

2.2.5. Rezervler

2004 yılında 824 milyon dolar artan resmi rezervler, 2005 yılında 17,8 milyar dolar artmıştır. 2004 yılında 2,3 milyar dolar olan net hata ve noksan kalemi, 2005 yılında 2 milyar dolar olarak gerçekleşmiştir. 2004 yılı sonunda 36 milyar dolar seviyesinde bulunan Merkez Bankası brüt rezervleri, geçici verilere göre yüzde 40,3 oranında artarak 2005 yılı sonunda 50,5 milyar dolara çıkmıştır. Bu konu ikinci bölümde (Kamu Maliyesi) derinlemesine incelenmiştir.

Buna göre cari açığın milli gelire oranı artarken, bu açığın oluşturduğu riskleri bertaraf etmek ve ekonominin direncini artırmak için MB sürekli olarak rezerv biriktirerek tedbir aldığından, cari açığın hem brüt hem de net rezervlere oranı azalmıştır.

3. 2006 YILI BAŞINDA ÖDEMELER DENGESİNDEKİ GELİŞMELER

2005 yılının ikinci yarısından itibaren ihracattaki büyüme yavaşlarken, ithalatın artış eğilimini 2006 yılının ilk beş ayında da sürdürmesi nedeniyle 2005 yılı Ocak-Mart döneminde 6,2 milyar ABD doları olan dış ticaret açığı, 2006 yılının aynı döneminde yüzde 40'luk bir artış ile 8,7 milyar ABD doları seviyesine ulaşmıştır. Bu dönemde ihracat ve ithalattaki yıllık artışlar sırasıyla yüzde 4,3 ve yüzde 13,2 oranlarında gerçekleşmiştir. Fiyat etkisinden arındırıldığında ise ihracat ve ithalattaki yıllık artışın bu dönemde sırasıyla yüzde 2,9 ve yüzde 10 oranında gerçekleştiği görülmektedir.

Cari işlemler açığındaki gelişmeler kısaca aşağıdaki şekilde özetlenebilir:

- (i) 2006 yılında turizm gelirlerinin düşük oranda artması,
- (ii) Toplam ihracatta en yüksek paya sahip tekstil ve giyim sektörleri ihracatının 2005 yılındaki kan kaybetme sürecinin 2006 yılının ilk çeyreğinde de deva ederek yüzde 4,9 oranında gerilemesi,
- (iii) Bu dönemde motorlu kara taşıtları ihracatının beklenen yüksek performansı sergileyemeyerek yerinde sayması.
- (iv) Öte yandan 2005 yılında önemli miktarda artan makine ve teçhizat ihracatı 2006 yılı Ocak-Mart döneminde de artışını sürdürmüş ve bu artış yüzde 15 oranında gerçekleşmiştir.
- (v) Geniş ekonomik gruplar bazında ele alındığında ise sermaye, tüketim malı ve ara malı ithalatının, 2006 yılının ilk üç ayında yıllık bazda sırasıyla yüzde 18,2, yüzde 36,3 ve yüzde 8,7 oranında arttığı gözlenmektedir.
- (vi) Ara malı kalemi içinde yer alan mineral yakıtlar ve yağlar ithalatı, her zaman olduğu gibi fiyat artışlarının etkisiyle, toplam ithalat artışına en yüksek katkıyı yapmaya devam etmiştir.

2006 yılının ilk çeyreğinde oluşan cari açığın finansmanı ise aşağıdaki gibi gerçekleşmiştir: Merkez Bankası'nın 2006 yılının ilk çeyrek ödemeler dengesi raporuna göre, rezerv değişimleri (TCMB + bankalar) ile IMF kredileri hariç tutulduğunda, Türkiye'ye 2006 yılının ilk çeyreğinde 15,4 milyar ABD doları sermaye girişi gerçekleşmiştir. Bu dönemde finansman yapısında doğrudan yatırımlar, portföy yatırımları, özel sektörün ve bankaların kullandığı uzun vadeli krediler belirleyici olmuştur. Söz konusu dönemde, portföy, doğrudan yatırımlar ve IMF kredileri hariç tutulduğunda, net 9,5 milyar ABD doları uzun vadeli, net 1,1 milyar ABD doları kısa vadeli sermaye girişi olmuştur. Ayrıca, net hata ve noksan kalemi 1 milyar ABD doları pozitif bakiye vermiştir. Yukarıdaki gelişmeler sonucunda, 2006 yılının ilk çeyreğinde Merkez Bankası rezervleri 7,1 milyar ABD doları artarken, bankalar rezervi 1,1 milyar ABD doları gerilemiştir.

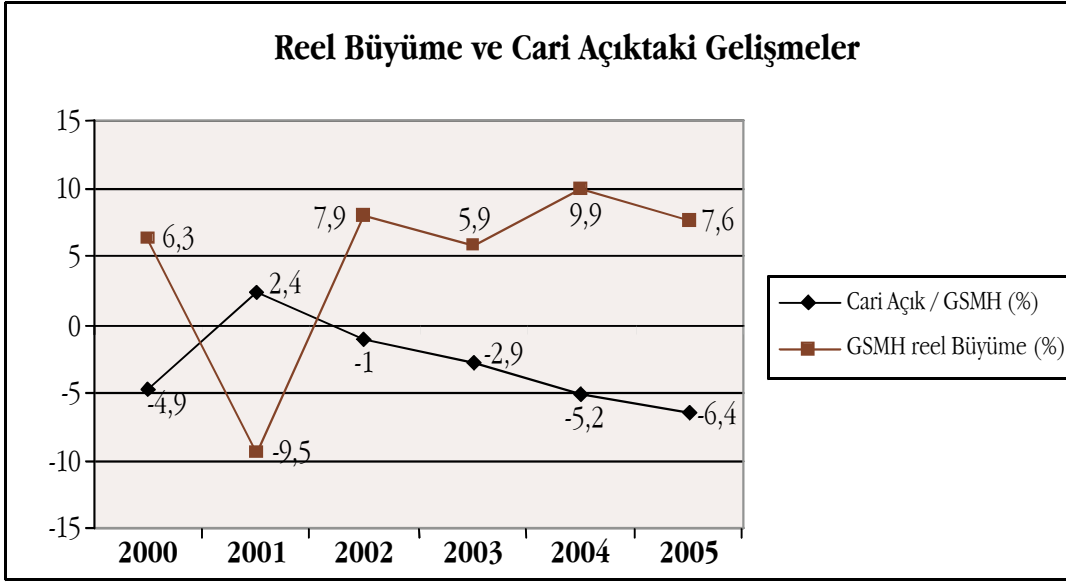
6. BÖLÜM

DIŞ AÇIKTA UZUN VADELİ EĞİLİMLER

1. SORUNUN TESPİTİ

MÜSİAD, IMF gözetiminde yürütülen ekonomi programı ile ilgili eleştirilerini, bunun cari açığı da içeren yan etkilerini ve muhtemel sonuçlarını 2005 yılının başında yayınladığı “Doğu Asya Tecrübesi Işığında Türkiye-IMF İlişkileri” adlı raporla kamuoyuna açıklamıştır. Şimdi Türkiye, bu süreçten geçmektedir. Acaba mevcut durum nasıl yorumlanmalı, neler yapılmalıdır?

Türkiye ekonomisinde geline aşamada biri cari açık, diğeri de işsizlikten kaynaklanan iki yaygın sıkıntı söz konusudur. 2005 yılında 23 milyar dolar sınırındaki açık miktarı ile cari açık milli gelirin yüzde 6,4’ü kadar bir orana ulaşmıştır. Krizler ve bazen krizlerin hemen ardından gelen yıllar hariç, Türkiye ekonomisinin her büyüme devresi, dış açık ve bunun finansmanı sorununa gelip dayanmaktadır(Şekil-6.1). Ve bu sorun, para politikası araçlarıyla geçici olarak gizlenmişse de her seferinde artan bir yapısal sorun olarak dönüp karşımıza çıkmış ve 2005 yılında ilk defa milli gelirdeki reel büyüme düzeyine yakın bir cari açık gerçekleşmiştir.

Şekil- 6.1: Büyüme ve Cari Açık İlişkisi (2000-2005)

Cari açığın mevcut kur düzeltmesinden sonra nasıl gelişeceği henüz bilinmemekle beraber, 2005 yılından başlamak üzere ekonomide büyüme eğilimleri yavaşlarken cari açığın hızlanarak büyümesi yeni bir olgu gibi durmaktadır. Öncü göstergeler olan sanayi üretim rakamları ve ilk dört aydaki dış ticaret verileri bir arada ele alındığında, ilk çeyrek büyüme rakamının yüzde 5 ve altında gerçekleşeceği tahmin edilebilir. Buna göre, ekonomide büyüme eğilimlerinin iyice yavaşladığı bir ortamda ticari açıklarda yaşanmakta olan bu süreç ne anlama gelmektedir? Şimdi iki sorunun cevabının netleşmesi için bir süre daha gözlem yapmak gerekecektir: **1-**Acaba dış ticaretin dinamikleri ekonomideki büyüme eğilimlerinden hızla kopmakta mıdır? Bir başka ifadeyle, ekonomi diyelim ki % 4-5 düzeyindeki bir büyüme patikasına oturduğunda dış ticaret açığı ve cari açık kontrol dışı ve beklentilerin ötesinde artmaya devam edecek midir? **2-** Yıl başından beri kur rejimi nihayet açıklara tepki vermiş ve Türk Lirası dolar karşısında yıl başından beri ortalama yüzde 20 oranında değer kaybetmiştir. Ancak Türk ekonomisinin sadece kur ayarlamasıyla bu sorunun altından kalkıp kalkamayacağı, bir kez daha tartışmanın merkezine oturmuştur. Acaba kurlarda meydana gelen düzeltme hareketi bundan böyle dış ticaret açıklarını nasıl ve hangi büyüklükte etkileyebilecektir?

Öte yandan, farklı bir açıdan ele alındığında cari açığın aktörleri, faktörleri ve finansman kalitesinin de bir değişim sürecinde bulunduğu dikkat çekmektedir. Günümüzde çok faktörlü değişim baskısı altında olan Türk ekonomisinde tek bir çizgi üzerinde yürünmemekte, birbiriyle çelişen süreçler söz konusu olmaktadır. Bu nedenle bir optimizasyon ve öncelikler sıralaması gereği ortaya çıkmaktadır. Bu açıdan bakıldığında büyüme, bütçe, enflasyon, borç ve faiz göstergelerinde kaydedilen büyük gelişmeler dikkate alındığında, cari açığa ortaya çıkan bu tablo birkaç açıdan zorunlu ve “makul” görülebilir.

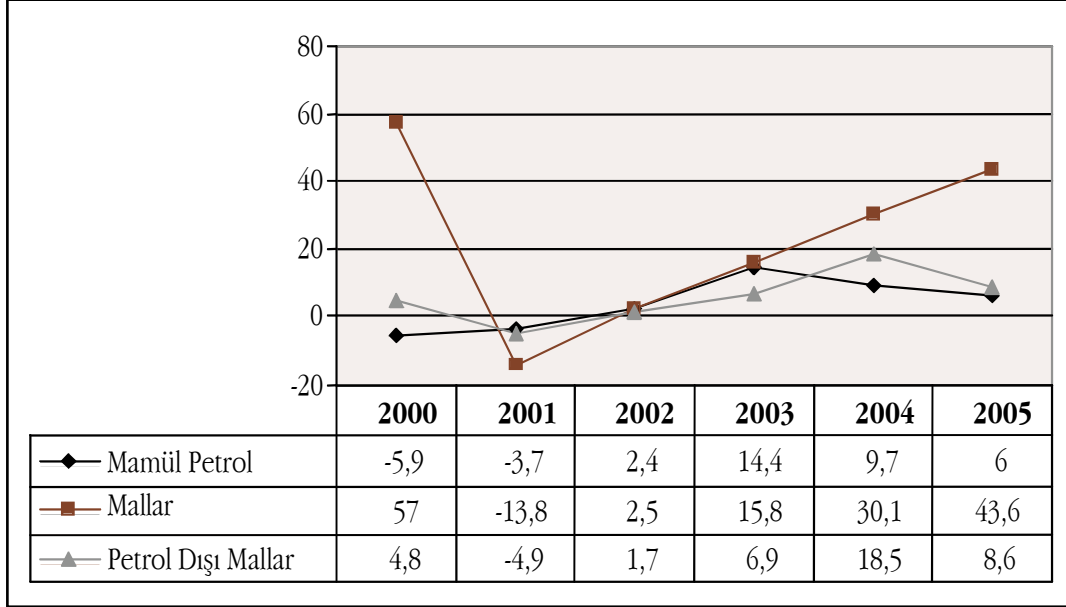
Bu analizin tamamında ilgili soru ve sorunlara kısmen de olsa cevap bulunmaya çalışılacaktır.

2. CARİ AÇIĞIN FAKTÖRLERİ

2.1. Cari Açıkta Enerji ve Emtia Fiyatları Etkisi

Her şeyden önce dikkate alınması gereken husus, 2005 yılındaki beklentilerin ötesinde gerçekleşen cari açığın büyük bir kısmının ham petrol, diğer enerji ve çeşitli mal fiyatlarındaki artışla ilgili olduğudur. Şekil-6.2’de uluslararası mal

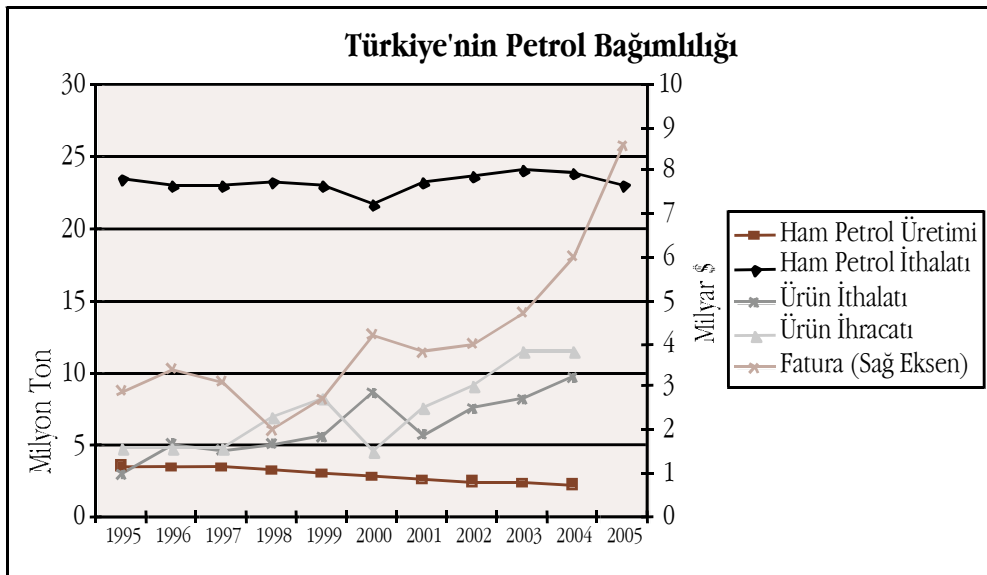
ticaretindeki gelişmeler gösterilmektedir. Görüldüğü üzere, 2001 yılından beri mamul mallar, petrol ürünleri ve petrol dışı mal kategorilerinin tümünde büyük fiyat artışları gerçekleşmiştir. Genel olarak dünya ekonomisindeki yüksek düzeyde gerçekleşen büyümenin beraberinde getirdiği talep artışı (bilhassa başlı başına bir fenomen olmaya doğru giden Çin menşeli talep) patlaması birçok emtia fiyatlarının aşırı artmasına neden olmuştur.

Kaynak: IMF World Economic Outlook, Eylül, 2005

Şekil-6.2: Dünya Ticaret Fiyatları (ABD Doları, Yıllık, %)

MÜSİAD'ın 2005 yılında yayınladığı Türkiye'nin Enerji Ekonomisi ve Petrolün geleceği konulu Raporda tartışıldığı ve bu raporun öneriler bölümünde de yer verildiği üzere, enerji bağımlılığını azaltmak için verimlilik artışı, ilave tasarruflar yapmak ve alternatif kaynaklar geliştirmek gerekmektedir. Ancak unutulmaması gereken husus, yüzde 80 oranındaki mevcut aşırı bağımlılığın ancak kısmen azaltılabileceği ve uzun vadede bu bağımlılığın geçerli olmaya devam edeceğidir. Mineral yakıtlar ve yağlar kategorisinde ifade edilen fosil yakıtlar kaleminin 2005 yılındaki toplam tutarı 22 milyar dolara yaklaşmıştır. Bunun GSYH'ya oranı yüzde 6 civarındadır. Bunun bir alt kalemi olan ham petrolün faturası ise tek başına 9 milyar dolar civarındadır. Bunun da 5 milyar doları 2005 yılında ek fatura olarak gelmiştir(Şekil-6.3).

Şekil-6.3: Türkiye'nin Petrol ve Enerji Bağımlılığı

Yukarıdaki veriler ışığında değerlendirildiğinde, 2005 yılında ihracat/ithalat dengesizliğinin önemli ölçüde kötüleşmediği görülecektir. Örneğin, yukarıda ifade edilen enerji ithalatının yükü dışarıda bırakıldığında, Türkiye'nin ithalat faturasındaki gerçek artışın yüzde 19,5 değil, yaklaşık yüzde 17 oranında olduğu görülmektedir. Bu, ihracatta yıllık bazda gerçekleşen yüzde 15,8'lik artışın çok fazla üzerinde değildir. Öte yandan enerji fiyatlarındaki artışın olumsuz etkisine rağmen ihracatın ithalatı karşılama oranı yüzde 62 oranı ile hâlâ tarihi alarm seviyesi olan yüzde 55-58 seviyesinin oldukça üzerindedir.

Not edilmesi gereken son husus, bu cari açığın 43 milyar dolarlık bir ticari açık olduğu varsayımına göre yapıldığıdır. Örneğin, Merkez Bankası'nın Enflasyon Raporu'na göre bavul ticareti başta olmak üzere diğer bazı kalemlerin buna ilave edilmesi durumunda açığın 35 milyar doların altına düştüğü anlaşılmaktadır.

2.2. Sanayinin Yüksek Girdi Bağımlılığı

Türkiye'nin kriz sonrasında özel sektör kaynaklı bir yatırım hamlesine girdiği bilinmektedir. Toptan yatırımların milli gelire oranı 2005 yılında yüzde 27,5 sıfır sabit sermaye yatırımlarının milli gelire oranı ise % 20 olarak gerçekleşmiştir. Ancak Türk sanayisinin yatırım hamlesinin önünde dışa bağımlılık gibi yapısal bir sorun vardır. 1990'lı yıllarda Türk sanayisinin Gümrük Birliği'nin de zorlamasıyla daha çok emek yoğun sektörlerle kaydığı görülmektedir. Öte yandan, bozulan makroekonomik ortamda yüksek Kamu Sektörü Borçlanma Gereği (KSBG) nedeniyle kaliteli yatırımların da dışlandığı bilinmektedir. Geçmişe yönelik olarak böyle bir kayıp 10 yılın (1990'lar) telafisi için, gelişmiş ülkelerden yapılan ithalat kaliteli bir yatırım hamlesi ve eski kapasitelerin modernizasyonu için gerekli olmuştur. İşte bu nedendir ki, Türkiye'de kriz sonrasında çeşitli sektörlerde bir konsolidasyon yaşanmakta, emek yoğun sektörlerden, teknoloji ve sermaye yoğun sektörlerle geçiş söz konusu olmaktadır. Ancak bu sektörlerle yönelik ara malı katkısı tam anlamıyla iç piyasadan sağlanamamaktadır.

Geleneksel olarak, Türkiye'nin sanayi yapısı ithal ara ürünlere bağımlı olduğu için yatırım ve üretim hamlesi, zayıf kur ile birleştiğinde, ithalat talebini yükseltmektedir. Tablo-6.1'de sunulan veriler bu durumu açıkça göstermektedir. Gerçekten de, ara ürünlerdeki ithalat artışı, Türkiye'nin toplam ithalat artışının yüzde 80'ine karşılık gelmektedir. Aşağıda tartışılacağı gibi, şimdiki cari açığın nedeni, 2000 yılında krize götüren süreçte olduğu gibi lüks tüketim mali ithalatına dayalı bir tüketim savurganlığı değil, sabit sermaye yatırımlarındaki büyük artıştır.

Tablo-6.1: Seçilmiş Bazı Fasıllarda İthalat ve İhracat (Milyar dolar)

	İthalat	İhracat
	2005	2005
Mineral yakıtlar, mineral yağlar	21.2	2.6
Kazanlar, makineler, mekanik cihazlar	16.3	5.2
Kara taşıtları ve bunların aksam, parçaları	10.5	9.5
Elektrikli makine ve cihazlar	9.6	5.4
Demir ve çelik	9.3	4.9
Plastik ve mamulleri	5.7	1.7
İnci, kıymetli taş ve metal mamulleri, madeni para	4.2	1.3
Pamuk, pamuk ipliği, pamuklu mensucat	2.0	1.1
Kauçuk ve kauçuktan eşya	1.2	1.0
Sentetik ve suni devamsız lifler	1.1	0.91
Sentetik ve suni filamentler	1.1	0.8
Demir ve çelikten eşya	1.1	2.7
Gemiler, suda yüzen taşıtlar	1.1	1.2
Mobilyalar	0.5	0.9
Örülmemiş giyim eşyası ve aksesuarları	0.4	4.8

Yatırımların derinleşmesi ve iç katkılarının artmasına paralel olarak, bu açığın zaman içinde azalması mümkün olacaktır. Bu durumda yapılması gereken; uzun vadeli bir perspektiften Türkiye'nin dış ticaret yapısının ne yönde şekilleneceğinin tespit ve tayin edilmesidir. (Bu konu, 2.5 nolu altbaşlıkla incelenmektedir.)

2.3. Cari Açıkta Kur Etkisi

Türkiye'nin ilk 12 büyük ihracat sektöründen sekiz tanesi, (tekstil ve konfeksiyon sektörleri gibi büyük oranda yerli girdilere dayalı olan sektörler hariç) aynı zamanda Türkiye'nin en büyük dış ticaret açığı verdiği başlıca sektörlerdir. Otomotiv, demir-çelik, petrol ürünleri, elektrikli ve elektriksiz makineler bunlar arasındadır. Dolayısı ile Türkiye'nin ihracat sektörlerinin aşırı girdi bağımlılığı nedeniyle, kurun değerinin yükselmesi cari açığın kapanmasından ziyade üretim kayıplarına neden olacaktır. Bu, cari açığın kapanması amacına da yeterince hizmet etmeyebilir. Örneğin, yukarıda bahsedilen petrol faturasının, kurun yükselmesi durumunda düşük ithalat esnekliği nedeniyle çok daha yüksek seviyelerde gerçekleşmesi beklenmelidir.

Hesaplamalara göre, ticari ağırlıklı sepetteki tüketici fiyatları göz önüne alındığında, 2005 yılı sonu itibarıyla YTL'nin yüzde 20-25 oranında değerli olduğu görülmektedir. Verimlilikteki gelişmeleri içeren hesaplamalar ise daha farklı sonuçlar ortaya koymaktadır. 1990'larda sadece % 0,5 düzeyinde olan toplam faktör verimliliği, 2002-2005 arasında ortalama % 4,6 oranında artmıştır. İşte bu nedenle, verimliliğe uyarlanmış değerlendirme hesapları, YTL'nin dolar karşısında % 5-7 oranında değerlendirirken, (şaşırtıcı bir şekilde) avro karşısında değerlendirilmediği gibi, hatta % 5 civarında değer kaybettiği de ifade edilmektedir.

Türkiye'nin en büyük 500 ihracatçısının ortalama kârlılığı % 7,8 oranında artmış olup, kriz öncesinin "en parlak dönemi" olan 2000 yılındaki % 8 oranının sadece birazcık altındadır. Bu açıdan ele alındığında, yaşanmakta olan rekabet sorununun sanayi sektörüne hakim olan düşük verimlilik ve yetersiz katma değer artışından kaynaklandığı sonucuna varılabilir. Bunun çözümünü de devalüasyonda görmek, teorik ve ampirik verilerle doğrulanmamaktadır. Gerçekten de 1980 sonrasında ihracata dayalı büyüme stratejisi gereği, bir çok sektörde verilen doğrudan ve dolaylı teşvikler ile Türk parasını fiili olarak para olmaktan çıkartan sayısız devalüasyonun, bu sektörlerde kalıcı bir rekabetçi üstünlük oluşturmadığı görülmektedir.

Bilindiği üzere, ekonominin reel kısmı ile parasal kısmını etkileyen faktörler farklı olup, reel kısmında varolan bir sorunun çözümü için parasal bir faktörün aşırı kullanılması uzun vadede başka yan etkiler olarak geriye dönmekte, ilgili alanda ise kalıcı bir katkı oluşturmamaktadır. Rekabet eksikliği Türkiye'de parasal bir sorundan değil, temel olarak reel ekonominin yapısal sorunlarından kaynaklanmaktadır.

2.4. Cari Açıkta Çin Sendromu

Türkiye'nin en büyük ticari açık verdiği iki ülkeden biri de Çin'dir (diğeri Rusya). Rusya bizim enerji bağımlılığımızı, Çin ise bu ülkenin dünya sistemine entegrasyonunun niteliğini yansıtmaktadır. Çin'in çeşitli maliyet avantajları bilinmektedir. Buna bir de izlediği sabit kur olgusu ilave edilmelidir. Çin son yıllarda artan oranlarda dünyadan hammadde ithal etmektedir. Buna mukabil ara malı ithalatını da hızla azaltmak gayretindedir. Bir başka ifadeyle Çin, "adil ticaret" olarak da adlandırılabilir olan ve daha çok sanayileşmiş ülkelerin kendi aralarındaki ticaret kalıplarını yansıtan sektör içi ticaretten çok, sektörler arası ticaret yaparak dünyaya entegre olmaktadır. Bunun anlamı, oldukça büyük bir ülke olması, nüfusunun büyüklüğü, artan alım gücü ve kaydedilen sanayileşme hamlesine paralel olarak, Çin'in dünya sistemi içinde kendine özgü parametrelerle incelenmesi gereken özgün bir "fenomen" haline geldiği gerçeğidir.

Gerçekten de bu haliyle Çin, dünyayı bir hammadde deposu olarak kullanmakta, hemen her şeyi içeride üretebilir bir hale gelmektedir. Bunun sonunda dünyadaki emtia ve hammadde fiyatları hızla artarken, bilhassa Çin menşeli

ara mallarının hızla ucuzladığı görülmektedir. Çin'in, fiyatının artmasına neden olduğu girdileri kullanarak bu kadar ucuz üretilip satabilmesinde, (i) uyguladığı sabit kur rejimi, (ii) asla örnek alınması mümkün olmayan ve gayri insani şartlarda istihdam edilen ucuz emek istismarı, (iii) agresif bir yatırım hamlesinin sürdürüldüğü bu sanayilerde devlet sektörlerindeki şirketlere sağlanan, büyük bir kısmı geriye dönmeyen batık ve ucuz finansal kaynaklar, (iv) vergisel teşvikler başta gelen faktörlerdir.

Çin gerçeğinin bu haliyle gelip geçici olmadığı noktasından hareketle, bu gerçek ile birlikte yaşamayı öğrenmek gereği ortaya çıkmaktadır. Bu meyanda, iç piyasada rekabet gücü kalmayan sektörlerde Çinli şirketlerle çeşitli düzeylerde “çözüm ortaklıklarına” gidilmesi gereği belirginleşmektedir. Öte yandan Çin'e katma değeri yüksek ürünlerin satılması veya Çin'e karşı başlıca ihracat pazarlarının bu yolla korunması gereği ise başka bir gerekliliktir. Bu ise Türkiye'nin bütün ihracat sektörlerinde (Çin olsa da olmasa da) izlemesi gereken bir stratejidir.

Türkiye geldiği sanayileşme aşamasında, hem iç piyasayı hedefleyen hem de dış ticareti hedefleyen uzmanlık sektörlerini tartışmak zorundadır. Bu durum, iki ayrı ancak birbiriyle ilişkili kategoride incelenebilir. Türkiye'nin ithalat faturasının kabarık olduğu sektörlerle yönelik tedbirlerin alınması gereği açıktır. Ancak şu aşamada toplam ithalattan aldığı pay düşük olsa da, çok büyük bir artış trendinde olması hasebiyle, yakın gelecekte ithalattan daha da büyük bir pay alacak olan diğer bazı sektörlerin varlığı da dikkat çekmektedir (Tablo-6.1).

Birinci kategorinin içinde mineral yağlar ve yakıtlar, ileri düzeyde teknoloji içeren elektrikli makineler, optik alet ve cihazlar, yine petrol bağımlılığı yüksek plastikler, kimyasallar ithalatta büyük yer tutmaktadır. Ancak bunların birçoğunda sektörel bağımlılığın azaltılması için atılacak adımların sınırlı olduğu açıktır. **Buna rağmen, sistematik bir planlama ve yatırım programına tabi tutulması durumunda ithalat bağımlılığının düşürülebileceği bazı sektörler de vardır. Bunlar arasında kâğıt, karton, miktarı 7 milyar dolara ulaşan dokumacılık ürünleri, bunlardan da bilhassa miktarı 2 milyar doları bulan pamuk, pamuk ipliği ve pamuklu mensucat; demir-çelik, taşıt araçları ile yatırım mallarının aksam ve parçaları, binek otomobilleri, alüminyum ve alüminyumdan eşya, dayanıklı ve dayanıksız tüketim mamulleri önemli bir yer tutmaktadır.**

Şu aşamada ithalattaki payı nispeten düşük olsa da uzun vadede ifade ettiği tehlikeli trend açısından üzerinde durulması gereken sektörlerden bazıları gemiler ve suda yüzen taşıtlar, mobilya sektörünü ilgilendirmek üzere ağaç ve ahşap eşyalar, yağlı tohumlar, cam ve cam ürünleri ve ayakkabılardan oluşmaktadır.

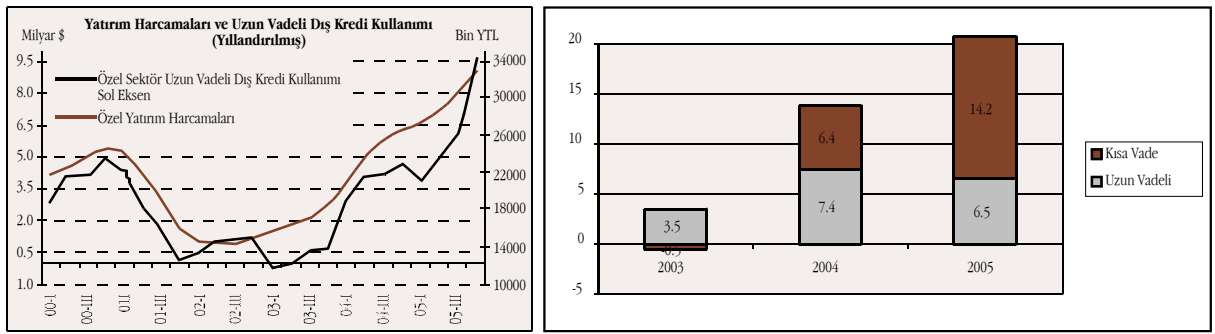
Kısaca özetlemek gerekirse, ihracat ve ithalatta ilk 20 fasıla bakıldığında yukarıda bahsedilen bazı ithal ürün kategorilerinde ilave yatırımların yapılması sayesinde ithalatın azaltılabileceği, bazı kategorilerde ise ihracatın daha fazla artırılabilmesi ifade edilebilir. Ancak bütün bu sektörlerle yönelik bir stratejinin belirlenebilmesi için söz konusu sektörlerde uzun vadede verimlilik, istihdam, katma değer artış imkânı gibi hususların belirlenmesi gerekmektedir.

2.5. Cari Açıkta Ulusal Tasarruf-Yatırım Dengesizliğinin Katkısı

Bilindiği üzere, ulusal tasarrufların iki temel harcama alanı, içerideki yatırımlar ile net ihracattan oluşmaktadır. Net ihracatın açık vermesi, ulusal tasarrufların yetersiz kalmasını ve bu açığın net dış alem yatırımları ile telafi edilmesini gerektirir. Son yıllarda gerçekleştirilen büyük yatırım hamlesinin (2005 yılında milli gelirin yüzde 27,5'i) mevcut ulusal tasarruflar ile finanse edilemeyeceği gerçeği ile karşı karşıyayız. Zira kamu kesimi büyük bir çaba sarfederek kendi açıklarını asgari düzeye çekmiş olsa da, bu kez özel kesim tasarruf açıkları başgöstermiştir. Yani cari işlemler açığı bir anlamda ulusal tasarruflar ile yatırımlar arasındaki dengesizliğe işaret etmektedir. Dikkat edilirse, son yıllardaki cari açık, tasarruflardaki bir düşüşten değil, yatırım harcamalarındaki büyük ivmeden kaynaklanmıştır. Bu son derece “yeni” ve

“önemli” bir gelişme olarak görülmelidir. Zira kamu kesimi açıkları nedeniyle geçmişte yaşanan tecrübe bize, **tasarruflardaki düşüşlerden kaynaklanan cari açığın dış borcun sürdürülemez bir biçimde birikmesine neden olacağını göstermiştir. Bu tür açıkların arkasında da genel olarak kısa vadeli sermaye girişleri yer almaktadır.**

Oysa Türkiye’nin toplam tasarruflarının GSYİH’ya oranı, 2003 yılında yüzde 17’lerden 2005 yılı sonunda milli gelirin yüzde 20,2’sine kadar yükselmiştir. Ancak bu iyileşmenin de mevcut yatırım, üretim ve hızlı büyüme ivmesini karşılayamadığı ve yabancı kaynak girişini zorunlu kıldığı görülmektedir. Gerçekten de Şekil-6.4’ten görüleceği üzere, 2004 ve 2005 yıllarında büyük bir ivme kazanan özel sektör yatırım harcamaları ile uzun vadeli yabancı kredi kullanımı arasında büyük bir paralellik vardır. Görüldüğü üzere, dış finansmanda vade, 2003 yılında uzun vadeli kredilerde negatif iken, 2005 sonunda yüzde 75 oranında krediler, uzun vadeye kaymıştır.

Kaynak: MB, 2006 Yılı II. Enflasyon Raporu, Nisan 27, 2006.

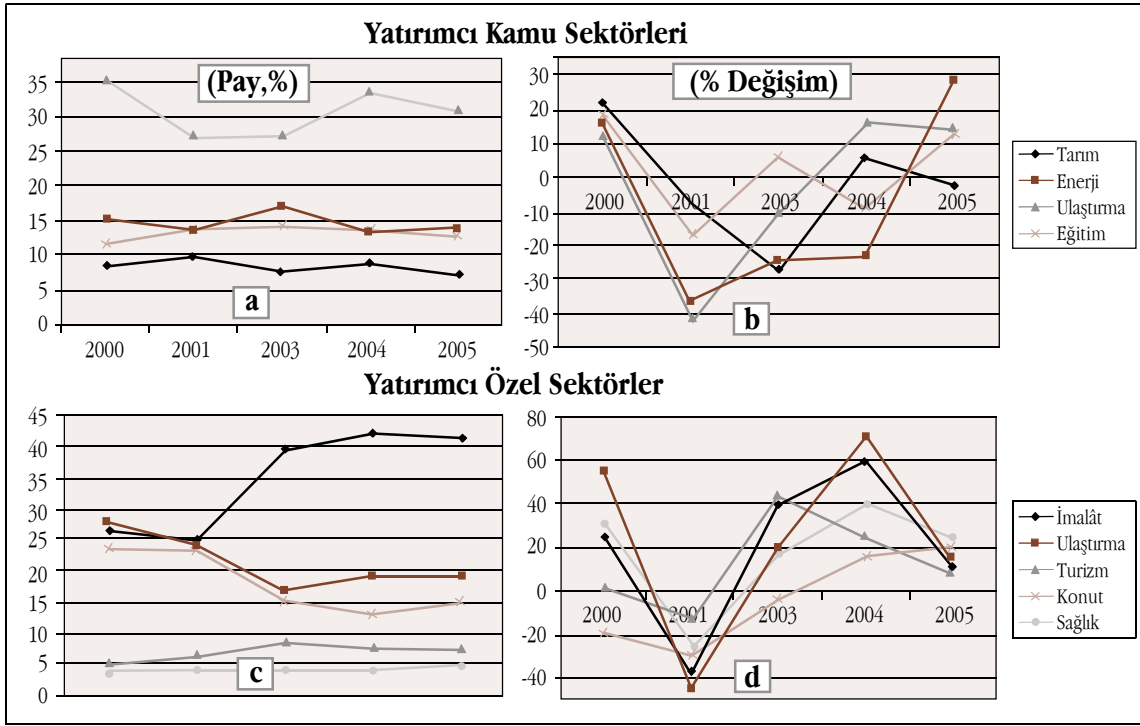
Şekil-6.4: Özel Sektör Yatırımları ve Dış Kaynak Kullanımındaki Eğilimler (Birim: Milyar dolar ve Bin YTL)

2.6. İthalat ve Yatırımların Kalitesi

Bu aşamada tartışılması gereken bir husus da yatırımların kalitesidir. Zira doğru sektörlerdeki yüksek sabit sermaye yatırım harcamalarının üretim kapasitesini artırarak gelecekteki ihracat artışı aracılığı ile cari açığın kapatılmasını ve/veya daha kolayca finanse edilmesini temin edebileceği açıktır. Bu bağlamda, bazı yatırım türlerinin yarattığı açığın, diğerlerine nazaran daha sürdürülebilir nitelikte olduğu ifade edilebilir. 2004 yılında yüzde 45 oranında artan sabit sermaye yatırımları yaklaşık 60 milyar YTL’yi bulmuştu. **2005 yılında da yüzde 24 oranında bir artış kaydeden toplam sabit sermaye yatırımları, 90 milyar YTL’ye kadar yaklaşmıştır. Toplam nihai harcamalar içinde hem sabit sermaye yatırımlarının payı yüksek hem de bunların kalitesi artmaktadır.**

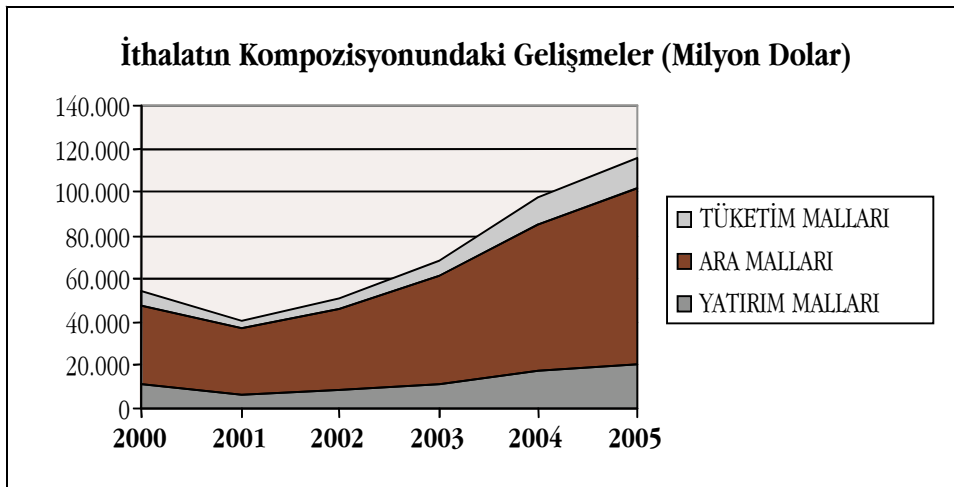
Şekil-6.5’te gösterildiği gibi, son yıllarda kamu yatırımlarından aslan payını alan sektörler(Panel-a) ulaştırma, enerji, eğitim ve tarım sektörleridir. Bu sektörlerden enerji ve eğitim sektörlerine yönelik olarak hızlı bir telafi etme sürecinin başladığı görülmekte, tarımda ise AB uyum süreci de dikkate alındığında aynı şekilde yatırımların hızlanacağı beklenebilir (Panel-b).

Özel sektörün yatırımcı sektörleri (Panel-c) ise imalat, ulaştırma, konut, turizm ve sağlık sektörleridir. Özellikle son yıllarda ulaştırma, imalat sanayi ve sağlık sektörüne yönelik yatırım trafiğinde hızlı bir artışın olduğu dikkat çekmektedir(Panel-d). **Burada gösterildiği üzere, mal üretimine yönelik özel sektör sermaye yatırımları, dışarıdan borç alınarak yapılan finansal yatırımlara göre daha sürdürülebilir açıklardır.**

Şekil-6.5: Kamu ve Özel Kesimde Son Yıllardaki Başlıca Yatırımcı Sektörler

Aşağıda, içerideki yatırımların kompozisyonu ile ithalatın kalitesi arasındaki ilişki irdelenmektedir. Önce Şekil-6.6, Şekil-6.7. ve Şekil-6.8'de ithalattaki gelişmeleri farklı açılardan ölçen verilerin ne anlama geldiği üzerinde durulmuştur. Şekil-6.6, ithalatın yatırım, ara malı ve tüketim mallarına ayrıştırıldığında nasıl geliştiğini göstermektedir. Görüldüğü gibi krizden beri ithalatın belkemiğini sanayi mamulleri oluşturmakta ve bunlar da ağırlıklı olarak ara malı kategorisinde yer almaktadır. 2001 yılında 30 milyar dolardan başlayan bu kalem, 2005 yılında 82 milyar doları devirmiştir. Yani dört senede yüzde 173 oranında bir artış olmuştur. Aynı dönemde toplam ithalattaki artış oranı yüzde 182'dir. Aynı dönemdeki yatırım malları ithalatındaki artış oranı ise kabaca yüzde 100 oranındadır. Nihayet tüketim malı ithalatı 3,8 milyar dolardan, yaklaşık 14 milyar dolara fırlamıştır. Bu, yüzde 263 oranında bir artışa tekabül etmektedir.

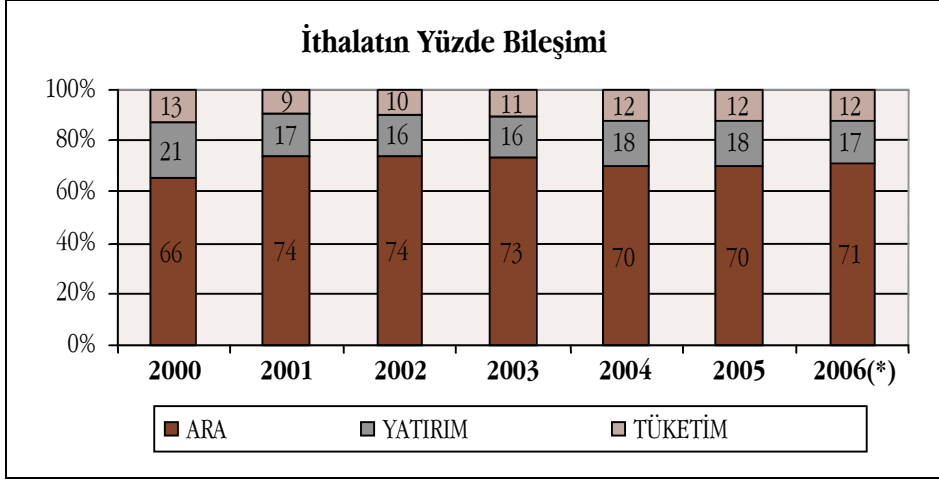

Şekil-6.6: İthalattaki Gelişmeler (2000-2005)

Bu verilere göre bakıldığında;

- (i) Tüketim malı ithalatının *artış oranının* üç kategori içinde en yüksek düzeyde gerçekleştiği görülmektedir.

Buna rağmen bu kategorinin bütün ithalat içindeki payının da yüzde 12 civarında kaldığı ifade edilmelidir. Bu veriler, bir süreç olarak ele alındığında tüketim ithalatına dikkat etmemiz gerektiğini, ancak bu arada abartmamamız gerektiğini de göstermektedir. Tüketim mallarının ithalatının kriz yılına göre payı üç puanlık bir artış kaydetmiştir.

(*) Ocak-Nisan 2006

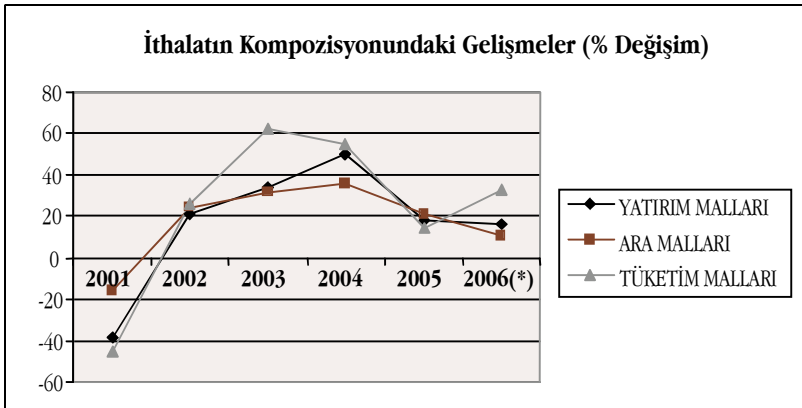
Şekil-6.7: İthalattaki Gelişmeler (Dağılım, %)

(ii) Yatırım malı ithalatındaki artış oranı ise, üç kategorinin içinde en düşük olanıdır. Nitekim bu kategorinin payında 2005 yılı sonunda 2001 yılına göre bir değişim yoktur. Hatta krizden sonra iki sene payı bir puan azalıp, 2004 yılında sadece bir puan arttıktan sonra 2005 yılında tekrar 2001 yılındaki paya dönmüştür (Şekil-6.7). Genel olarak yatırımların kalitesi açısından bu kalemin ithalat içindeki payının artmış olması gerekir.

(iii) Ara malı ithalatı toplam ithalatın belkemiğini oluşturmaktadır. Ancak ara malı ithalatındaki artışın bir patlama şeklinde olmadığı, hatta 2001 yılından sonra tedricen azalarak yüzde 74 düzeyinden 71 düzeyine kadar gerilediği görülmektedir..

(iv) Böylece yatırım malları ithalatının göreceli payını koruduğu, ara malı ithalatının payının azaldığı, bu azalmanın ise tüketim malı kategorisi tarafından doldurulduğu görülmektedir.

(v) Tüketim mallarının payı, kriz öncesi yılda yüzde 13'ler düzeyinde bulunuyordu. 2005 yılında ithalat içindeki pay halen yüzde 12 düzeyinde olmakla beraber, tüketim malı ithalatının GSMH'ya oranı 2000 yılında yüzde 3,5 iken, bu oran 2005 yılında yüzde 3,8'e çıkmış durumdadır. Bu düzen, abartmadan ancak yok saymadan dikkate alınması gereken bir aşamayı ifade eder.

(*) Ocak-Nisan 2006

Şekil-6.8: İthalattaki Gelişmeler (Değişim, %)

(vi) Kriz sonrasında en hızlı şekilde “kayıplarını telâfi eden” tüketim malı ithalatındaki artış oranı bütün dönemlerde diğer kategorilerin üzerinde kalmıştır. Ancak ilginç bir şekilde 2004 yılındaki yüksek büyüme yılında bu kategorideki artış oranında nispi bir gerilemenin yaşandığı, 2005 yılında ise artış oranı olarak diğer iki kategorinin de altına düştüğü görülmektedir. Buna göre, son iki senede tüketim malı ithalat artış oranının hız kestiği görülmektedir. Ancak 2005 yılının son çeyreği ile 2006 yılının ilk dört aylık verileri dikkate alındığında (Şekil-6.8), tüketim artışının tekrar ivme kazandığı ve diğer kategorilerle aradaki farkı açtığı görülmektedir.

Burada sunulan detaylı analizin nedeni, 2001 Krizi sonrasında dış ticarete kaydedilen gelişmeler konusunda kamuoyunda oluşan bazı endişeler ve/veya yorumlara ışık tutmaktır. Bu konulardan biri ekonomideki “kur tahribatı”, diğeri de ithalatın bir gün kendi kendini telafi edici bir vizyona hizmet edip etmediğidir. Kur tahribatından anlaşılması gereken; ara malı (ki bunun büyük bir kısmı enerji, ham petrol ve ham maddelerden oluşmaktadır) ve tüketim malı ithalatındaki patlamadır. Tüketim malında 2000 yılındaki düzeye doğru bir gidiş yaşanmış ve gerçekten de payını artırmıştır. Ancak mevcut kur düzeyine göre, bu kategoride belli bir doyum noktasına ulaşıldıktan sonra artış hızının ivme kaybettiği görülmektedir. 2006 yılında gelmeye başlayan “kur zammı”, tüketici kredi faiz oranlarındaki artış ve yine gerekli olması durumunda ithalatı dizginlemeye yönelik vergi artışlarının devreye girmesiyle, zaten doyuma ulaşmış bu kategorideki hız artışının yılın geri kalan sekiz ayında oldukça yavaşlayacağı beklenmelidir.

Ara malı ithalatında ise bir patlamanın olmadığı, hatta kurdaki gerilemeye rağmen umum içindeki payının düştüğü açıkça görülmektedir. Öte yandan, süreçte yatırım malı ithalatının payının sabit kaldığı görülmektedir. Buna göre, kamuoyunda “yatırım malı ithalatı azalırken, bunun yerini diğer kalemlerin almaya başladığı yönünde” bir verinin olmadığı rahatlıkla ifade edilebilir. Mafatih, tüketim malı ithalatının ara malı ithalatının aleyhine gelişmesi de sağlıksız bir sürece işaret eder. Bekleyip görmemiz gereken muhtemel bir gelişime, tüketim malı ithalatının azalacağı yönünde serdedilen yukarıdaki beklentilerin gerçekleşmesi durumunda, bu gerilmenin yerini hangi sektörün dolduracağıdır. Yatırım malı mı, ara mallar kategorisi mi? Bizim öngörümüze göre, Türkiye son yıllarda yeterli bir yatırım hamlesi yapmıştır. Belli oranlarda kapasitelerin sonuna gelinmiş ve yeni yatırımların gereği ortaya çıkmış gibi gözüktü de, ekonominin kısmen yavaşlamak zorunda kalacağı 2006 yılında yatırım malları ithalatında da hızlanan bir yavaşlama eğilimi sözkonusu olacaktır. Buna göre en düşük ithalat hızı ara mallarda yaşanacak gibi gözükmemektedir.

Bütün bu verilere göre, hem içerideki yatırımların, hem de ithalatın kalitesinin tatmin edici olduğu ifade edilebilir. Bunun anlamı, yapılan ithalatın uzun vadede kendi kendini telafi edici bir nitelikte geliştirilip yönlendirilebileceğini, ancak şu aşamada henüz böyle bir durumdan da bahsedilemeyeceğidir. Bu aşamada dikkatle not edilmesi gereken husus, “kur ayarlaması” denen piyasa tepkisinin ticari dengeyi belli oranlarda toparlayabileceği, ancak burada bahsedilen uzun vadeli dönüşüm beklentisini, ithalatın ve yatırımların kalitesini artıramayacağı gerçeğidir. **Netice itibarıyla zayıf döviz kuruna, yüksek petrol fiyatlarına, Türkiye’nin en büyük ihracat pazarı olan AB’deki düşük oranlı büyümeye ve Çin başta olmak üzere sert küresel rekabete rağmen, 2005 yılına kadar kaydedilen dış ticaret performansı, kazanç hanesine yazılacak nitelikte görülmelidir.**

2.7. Cari Açıkta AB Etkisi ve Finansman Kalitesi

Türkiye AB'ne üyelik ve uyum sürecinde birçok reformu çok hızlı bir şekilde yapmak durumundadır. Bu durumda olan Doğu Avrupa üyesi birçok ülkede de görüldüğü üzere, bir süre millî gelirin yaklaşık yüzde 6-9'u arasında değişen bir cari açığın oluştuğu görülmektedir. Bunu, bir yandan ekonominin gelişmiş bir ekonomik blok ile etkin bir şekilde yarışamamasına, bir yandan da eksik kalan yatırım atağını ara malı ve yatırım malı ithalatı ile gerçekleştirmek durumunda oluşuna bağlamak mümkündür. Bu meyanda cari açığın finansmanı ve bunun kalitesinin tartışılması gerekmektedir. Finansman kalemlerinin artan oranlarda uzun vadeli kredilere ve doğrudan yabancı sermaye girişlerine kaydığı görülmektedir. Örneğin, 2005 yılında finanse edilmek durumunda olan 20 milyar dolarlık açığın yaklaşık 9,5 milyar dolarlık kısmı borç oluşturmayan ve kalıcı olarak park eden doğrudan yabancı sermaye yatırımlarından kaynaklanırken, geri kalan kısmı da büyük bir ağırlıkla özel sektörün kullandığı uzun vadeli yabancı sermaye girişleriyle finanse edilmiştir.

Ödemeler dengesi verileri incelendiğinde, 2005 yılında portföy yatırımları kalemi altında yer alan yaklaşık 9,5 milyar dolarlık kısa vadeli sermaye girişleri dışında, hem hükümetin hem de Merkez Bankası'nın net ödeyici konumunda olduğu, yani cari açığın özel sektör kaynaklı ve dış alemin güvenine dayalı bir olguya dönüşme istidadında olduğu görülmektedir. Ayrıca bu finansman için de büyük bir Hazine garantisinin söz konusu olmadığı görülmektedir. Böylece ortaya çıkan cari açığın finansman kalitesinin hızla düzeldiği de görülmektedir.

3. CARİ AÇIKLA İLGİLİ CAN SIKICI BİR ARİTMETİK

Cari açıkla ilgili potansiyel risklerden birisi, piyasa miyopisi ve kısa vadeciliği nedeniyle yatırım deseninin iyi yönetilememesi durumunda açığın kısmen bir yapısal nitelik kazanma eğilimine girmesidir. Bu konu girişte incelenmişti. Konuyla ilgili diğer bir sorun da, çeşitli iktisadi ve siyasi kırılğanlıkları da bahane ederek "kâr realizasyonuna" giden yabancı sermayenin aşırı oynak davranarak aniden ülkeden ayrılması riskidir.

Birincisinde, cari açığın kalıcı hale gelmesi ve artan oranlarda bir periferileşme sendromu ortaya çıkar. Şu sıralarda bu konu ciddiyetle ele alınmalı ve çalışılmalıdır. Bu bölümde sözkonusu potansiyel sorunun çözümü bağlamında olaya uzun vadeli bir perspektiften yaklaşılmakta ve Türkiye'nin yeni kalkınma sektörleri arayışını gündeme getirmektedir. İkincisi ise, artık her an muhtemeldir ve gerekli tedbirler el altında tutulmalıdır. Bu konuda mevcut para politikası paradigması çerçevesinde iki tedbirden bahsedilebilir. Birisi "esnek kur sigortası", diğeri de sağlam bir rezerv birikimidir. 2006 yılının Nisan-Mayıs aylarında meydana gelen sarsıntı da aslında esnek kurun da, sağlam rezervlerin varlığının da tedirginlikleri gidermediği görülmüş, bizce sonu şimdiden kestirilemeyen "faiz" aracına sığınılmıştır.

3.1. Esnek Kur "Güvencesinin" Mahiyeti

Bütün beklentilere rağmen, Türkiye'nin esnek kur rejiminin verilen cari açıklar karşısında tedrici bir tepki vererek sorunun bu aşamaya gelmeden makul düzeylerde tutulmasına katkıda bulunmadığı aşikârdır. Zira Türkiye'nin cari açığı, kurun değerlendirilmesini gerektirirken, ulusal tasarrufla açığını finanse ederek net dış alem yatırımlarını artırması, bunun için de reel faiz oranlarının yüksek seyretmesi gerekmiştir. Böylece tersine işleyen bu iki sürecin net etkisi, Türk Lirası'nın değerlendirilmesi sonucunu doğurmuştur. Ancak 2006 yılının başından beri uluslararası likidite şartlarının değişmeye başladığı da görülmektedir. Bunun bir nedeni, ABD'nin yüksek büyüme oranının (2006 ilk çeyrek % 5,3) enflasyonist neticelerinin belirmesi (Nisan sonu itibarıyla TÜFE % 3,5 ve Çekirdek enflasyon % 2,3) sonucu kısa vadeli faiz oranlarının (halen kısa vadeli faiz oranı %5) Haziran ayı sonunda FED tarafından tekrar artırılacak olmasıdır.

Diğeri de “yükselen piyasalarda” alabileceği riskin sonuna gelen küresel sermayenin zaten bu ülkelerden geri çekilme eğiliminin artmış olmasıdır. Nitekim bu iki etkinin bir bileşkesi olarak Türk Lirası değer kaybetme sürecine girmiş ve dolar yılbaşından itibaren Haziran ortaları itibariyle yüzde 25 oranında bir değer kaybına uğramıştır. Bu gelişmenin dış denge üzerindeki düzeltici etkide bulunacağından şüphe olmasa da, ithalatın pahalılaşmasının, bilhassa ithalat esnekliği düşük petrol ve diğer emtia fiyatlarından dolayı net etkisinin nasıl değişeceği kesin değildir. Örneğin, petrol fiyatları zaten 70 dolar zirvesini devirmişken, bir de buna bundan sonra olumsuz kur etkisi ilave edilecektir. Gerçekten de Tablo-5.8’de gösterildiği gibi Türkiye’nin petrol ithalatı 1995-2005 arasında 23 milyon ton civarında dalgalanmaktadır. Ekonomi küçüldüğünde bile bu rakam büyük bir gerileme göstermemektedir. Dolayısı ile petrol ve buna benzer zorunlu ithalat kalemlerinde (23 milyon ton ham petrol için yüzde 15-20 daha fazla) ilave bir fatura gerçekleşecektir.

Burada kritik olan bir başka süreç de, kur düşerken olumlu yönde gelişen birçok makroekonomik parametrenin, kur çıkarken onun ardından olumsuz yönde gelişecek olmasıdır. Örneğin, son yıllarda zayıflayan kur-enflasyon ilişkisinin yine ortaya çıkması ve artık kurun dezenflasyon sürecindeki olumlu katkısının sona ermesi söz konusudur. Buna tepki olarak faiz oranlarının tekrar yukarı dönmesi ise neredeyse kesindir.

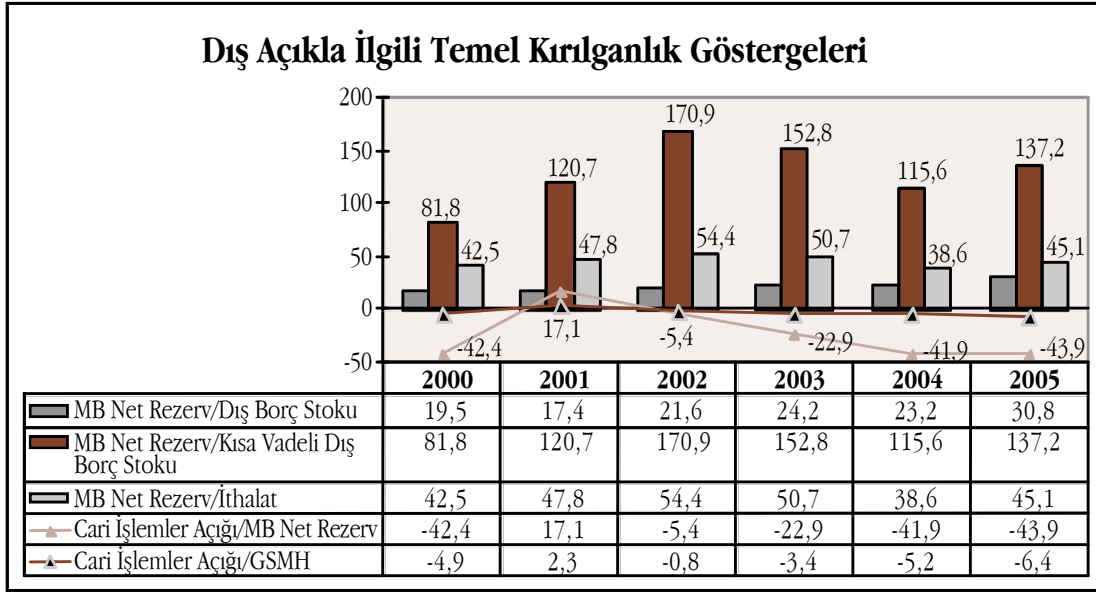
Ancak burada endişe edilen husus, sürecin diğer göstergeleri üzerindeki etkisiyle ilgilidir. Örneğin enflasyon hedefini tutturmak için ekonomide büyüme oranının yüzde 3 gibi bir düzeyde gerçekleşmesine istihdam gibi diğer dengelerin izin verip vermeyeceğidir.

Diğer bir endişe de sermayenin çıkma eğilimine girdiği bir ortamda, salt yüksek faiz politikalarının sermaye çıkışı üzerinde pek bir tesir oluşturmayacağı gözlemdir. Zira yüksek faiz politikası, zaten bozulmanın başladığı bir süreçte diğer birçok rasyonun daha da bozulacağı anlamına gelmektedir. Gözlemler, uluslararası sermayenin, güç kaybeden ve rasyoları bozulan bir ekonomide faiz artırımı nedeniyle kalmayı tercih etmeyeceğini gösteriyor. İlginçtir ki, bozulmanın başladığı bir ortamda sermayenin kalması için ilgili ülkenin bir kez daha IMF ile masaya oturarak ekonomiye yeni kaynak enjeksi için anlaşma yapması gerekmektedir. Bunun nedeni olarak da “uluslar arası sermayenin güveninin restore edilmesi gereğinden” bahsedilmektedir. Bunun anlamı, riskli hale gelen ülkede kalmak için, son derece pahalı oranlardan borç verecek olan yabancı sermayenin alacakları konusunda IMF’yi garantör kurum olarak kullanmasıdır. Oysa Türkiye, bu süreçten çıkmak için yıllardır biteviye efor sarf etme, toplumsal önceliklerden ve refahtan kısararak borç ödemektedir.

Bu vesile ile, Türkiye’de faiz oranlarının artırılması konusunda son derece dikkatli olunması gereği not edilmelidir. Enflasyon hedefinin tutturulması için parasal politikadan ziyade sıkı maliye politikasının uygulanması gerekmektedir.

3.2. Rezerv Aritmetiği

Türkiye rezerv biriktirme bağlamında yeterince bir çaba içerisinde olmuştur. Bu konudaki gelişmeler Şekil-6.9’de gösterilmektedir.

Şekil-6.9: Cari Açık ve Merkez Bankası Rezervlerindeki Gelişmeler (%)

Genel olarak ele alındığında geline aşamada Türkiye'nin, dış finansal göstergelerde önceki yıllara göre oldukça güçlü bir konuma geldiği görülmektedir. Merkez Bankası'nın döviz rezervlerinin borç stokunu karşılama oranı, 2005 yılında yüzde 23,2'den yüzde 30,8'e yükselmiştir. Söz konusu oran 2001 yılında yüzde 17,4'e kadar gerilemişti. Rezervlerin kısa vadeli borçları ödeme oranı ise yüzde 137,2 olmuştur. Bu oran 2000 yılında yüzde 81'lere kadar gerilemişti. Yani net rezervler sadece kısa vadeli dış borçları bile karşılayacak durumda değildi. Bu arada MB net rezervlerinin ithalatı karşılama oranı 2003 yılında ulaştığı en yüksek düzeyden sonra gerileme sürecine girmiş, halen 2000 yılındaki en kötü düzeyinin üzerinde olmakla birlikte dikkat çeken bir bozulmaya işaret eder hale gelmiştir. Cari işlemler açığının net rezervlere oranı ve 2000 yılındaki en kötü seviyenin de ötesine geçerek yüzde 43,9 oranına çıkmıştır.

Bir başka önemli kırılganlık göstergesi olan Türkiye'nin dış borç stokunun ihracata oranı ise yüzde 232'ye kadar gerileyerek kabul edilebilir üst sınır olan yüzde 275'lik oranın altına inmiştir. Bu oran 2000 yılında yüzde 427'ye kadar yükselmişti. Başka bir ifadeyle, 2000 yılında yıllık ihracat gelirlerinin 4,3 katı büyüklüğünde bir dış borç stoku bulunan Türkiye'nin 2005 yılı sonundaki dış borç stoku ise ihracat gelirinin 2,3 katı kadar bir büyüklük oluşturmıştır.

Son yıllarda önemli ölçüde iyileşen bir başka gösterge de dış borç servisinin ihracat gelirlerine oranında yaşanmaktadır. Türkiye 2002 yılında ihracat gelirlerinin yüzde 80'i kadar dış borç anapara ve faiz ödemesi yapmıştı. Bu oran 2004 yılında yüzde 48,3'e kadar inmiş, 2005 yılında ise yüzde 49,7 olarak gerçekleşmiştir. 2005 yılında oranın artmasının başlıca sebebi, bu yıl içinde yapılan yüklü dış borç itfalarıdır.

Bu arada rezerv tutmanın bizi kendisinin kriz çıkmasını önlemede yüzde yüz başarılı olacağını iddia etmek de mümkün değildir. En iyisi, açık düzeyini belli oranlarda tutmak ve rezerv biriktirmeyi de aşırıya kaçtırmamak gerekmektedir. Zira rezerv biriktirmenin ayrıca büyük bir sosyal maliyeti de vardır. Üçüncü bölüm (Şekil-3.5)'de incelenildiği üzere, sanayileşmiş ülkelerin ortalama rezerv biriktirme düzeyi, kaynak kıtlığı çeken gelişmekte olan ülkelere nazaran çok daha düşüktür. Bu daha çok dünya sisteminden kaynaklanan son derece dikkat çeken bir çarpıklıktır.

Gerçekten bu oran gelişmekte olan ülkelere millî gelirin yaklaşık yüzde 30'ları düzeyinde iken, gelişmiş ülkelere ortalama yüzde 3'ler düzeyindedir. Türkiye'nin 2005 yılı sonundaki millî geliri (360 milyar dolar) ve mevcut brüt rezervleri (60 milyar dolar) dikkate alındığında, Türkiye'nin de millî gelirin yüzde 16'sı civarında bir rezerv tuttuğu görülmektedir. Bunun iki anlamı vardır: Büyük bir kaynak kıtlığı çekilen ülkemizde, oldukça yüksek bir faiz oranından (Merkez Bankası

gecelik borçlanma oranı yüzde 13,25 -Mayıs 2006-) rezerv biriktirilmekte ve bu sadece tedbir olsun diye kasada kilitli tutulmaktadır. İkinci ilişkili boyutu da şudur: Aslında reel mal karşılığı olmadığı için menşe ülkede kalması durumunda enflasyonist etki oluşturacak nakit para, yüksek maliyetlerden kalkınmakta olan ülkelere gitmekte ve tam anlamıyla sterilize edilemediğinden son tahlilde bir parasal genişleme üzerinden enflasyonist etkiler doğurmaktadır.

4. DIŞ AÇIĞIN ÇÖZÜMÜ YOLUNDA YENİ BİR ÜRETİM VE DIŞ TİCARET MODELİNİ KONUŞMAK

Hatırlatmak gerekirse, Türkiye ekonomisinde **2002 yılından beri elde edilen kazanımları sürükleyen başlıca üç faktör vardır. Bunlar, içerde yürütülen birbiriyle uyumlu ve disiplinli para ve maliye politikası, özel sektörün yaptığı sabit sermaye yatırımlarına dayalı verimlilik artışı ve son derece elverişli uluslararası konjonktürdür.** Bu sonuncu faktörü, Türkiye lehine aktif hale getiren unsurlar; tek parti hükümetiyle gelen istikrar, uluslararası kurumlarla olan uyumlu çalışması, AB üyelik müzakerelerinin başarıyla yürütülmesi ve müzakere tarihinin alınacağı yolundaki güçlü beklentiler, Türkiye'nin başlıca ihracat pazarı olan AB'nin nispeten olumlu bir büyüme sürecinde olması, ve uluslararası likidite koşullarının yükselen piyasa ekonomileri lehinde gelişmiş olması idi.

Ancak sonuncu faktör olan uluslararası konjonktürün, geline aşamada olumlu etkisini kaybetmeye başladığı görülmektedir. Nitekim artan küresel işsizlik, başlıca sanayileşmiş ülkelerde büyüme ivmesinin yavaşlama eğilime girmesi ve küresel sermayenin geri çekilme yolunda verdiği sinyaller olumsuz bir sürecin başladığına da işaret etmektedir. Buna göre, Türkiye ekonomisindeki iyileşmelerin devam etmesi ve ortaya çıkan zaafların telafisi için bundan sonra **(i)** kısa vadede para ve maliye politikalarındaki disiplinin artarak devam etmesi ve **(ii)** uzun vadeli bir tedbir olarak da bütün konsantrasyonun verimlilik ekonomisine kaydırılması gereği vardır.

Bu noktada yapılması gerekenler konusunda aşağıdaki bazı öneriler getirilebilir.

4.1. Sanayi Envanteri ve Mukayeseli Üstünlüklerin Tanımlanması

Gelinen aşamada Türkiye'nin bir kalkınma vizyonuna ihtiyacı vardır. Bu bağlamda, Türkiye'de AB'ne uyum ürecini de gözeterek dinamik bir mukayeseli üstünlükler analizinin yapılması gereği ön plana çıkmaktadır. Zira geçen zaman içinde, Türkiye'nin 1996 yılındaki Gümrük Birliği anlaşması nedeniyle bazı sektörlerde uzun vadede sürdürülmesi imkânsız, bazıları ise ancak sürekli ileri düzeyde atılımların yapılabilmesine ve maliyetlerin düşürebilmesine bağlı olarak avantajlı olabileceği sektörlerde uzmanlaştığı görülmektedir. Bu uzmanlaşma yanlışları artan küresel rekabet koşullarında gittikçe netleşmektedir. Bu sektörlerde bir yandan teknolojik yoğunluk, diğer taraftan istihdam kapasitesi düşmektedir.

İhracatın ve ithalatın imalat sanayi üretkenliğine olan etkisinin bu aşamada devreye sokulması konunun mahiyetinin daha da netleştirilecektir. Taymaz ve Suiçmez'in Milli Prodüktivite Merkezi (MPM) için yaptıkları çalışmaya göre*, **1980-2000 arasında ihracatın imalat sanayi üzerindeki verimlilik artıcı etkisi sürekli olarak eksi düzeyde gerçekleşmiştir. Bunun anlamı, ihraç edilen ürünlerin verimlilik düzeyinin genel olarak üretilen imalat sanayi mal ve hizmetlerinin üretkenlik düzeyinden daha düşük kaldığıdır.** Bu bulgulara göre, ihracat yapan kesimlerin üretkenliği, yapmayan kesimlerin verimliliğinin sadece yüzde 63'ü kadardır. İthalatın etkisinin ise 1990'lı yılların başına kadar olumlu, daha sonrasında ise olumsuz yönde geliştiği vurgulanmaktadır. **Bunun anlamı, Türkiye'nin artan oranlarda düşük katma değerli mal ithal eder hale gelmekte olduğudur. Yeni katma değer ilave etme sürecinin gittikçe azalması, söz konusu kategorilerde ithalatın artık yurt içi üretimi ikame eden bir niteliğe dönüştüğünü göstermektedir.** Burada bahsedilen nedensellik sürecinde ithal ürünlere yönelmek, imalat sanayinde verimliliğin düşmesine neden olmaktadır. Bütün bunların sonucunda, Türkiye'nin düşük üretkenliğe sahip ürünlerde uzmanlaştığı anlaşılmaktadır.

* Erol Taymaz ve Halit Suiçmez, Türkiye'de Verimlilik, Büyüme ve Kriz, MPM, Verimlilik Raporu, Ankara, 2005.

Günümüzde rekabet gücünün bileşenleri değişme eğilimindedir. Daha önceleri rekabet gücünü uzmanlaşma, doğal kaynaklar ve ulusal tasarrufların genel düzeyi belirlerken, günümüzde ağırlık teknoloji paradigmalarına, toplumsal organizasyonlara ve yönetim kapasitesine kaymaktadır. Gerçekten de Türkiye'nin 2001 öncesindeki on yılı, bu üç unsurun eksikliğinin bir bileşkesi olarak kayıp bir dönemi ifade etmektedir. Her şeyden önce 1990'lar yönetim yetersizliğinin had safhada olduğu bir dönemdir. Türkiye örneği de bir kez daha göstermiştir ki; istikrarsız hükümetlerin yönetme zaafının olduğu bir ortamda politik müdahalelere kapı açılmakta ve bilhassa büyük firmalar rant kollamak için lobi yapmaktadırlar. Bu durumun geçerli olduğu Türkiye'de de hükümetler "optimal" kaynak tahsisi yerine "mümkün" olanı, stratejik tercihler yerine ise günübirlik tercihleri öne çıkartmışlardır. Popülist söylemin ön plana çıktığı böyle ortamlarda kamu kesiminin mâli performansı da kötüleşmektedir.

Öte yandan teknolojik paradigmaların elverişliliği daha çok mikro ekonomik bir olgu olarak görülebilir. Makro ekonominin mikro alt yapısının koptuğu bir ortamda toplumsal organizasyon başarısının da geri gittiğinde kuşku yoktur. **Böyle bir ortamda salt makro ekonomik politikalar ile dış kaynakları içeriye çekerek finansman sorununu çözmeye ve bu yolla gelir artışı sağlamaya çalışmak sürdürülebilir bir politika değildir. Kısa vadeli piyasa göstergelerine göre seçilen uzmanlaşma alanları ve üretim teknolojileri, daha çok neyin "uygulanabilir" olduğu ile ilgilidir. Bu oldukça statik bir yaklaşımı ifade eder. Oysa esas olan, uzun dönemli stratejiler geliştirerek optimal tercihlerde bulunmaktır.**

Türkiye geçmişteki yanlış uzmanlaşma alanlarından sürdürülemez olanları bırakırken, ağırlık yeni ve yükselen sanayilerdeki uzmanlaşma çabalarına verilmelidir. Başarılı kalkınma deneyimleri olan Japonya ve G. Kore gibi ülkeler, belli bir zaman perspektifinde başarılı olacak sektörleri seçerken bu sektörlerin verimlilik ve teknoloji artışı potansiyelini ve uzun vadede katma değer oluşturabilme kapasitesini dikkate almışlardır. Türkiye ekonomisinde bu aşamada yapılması gereken şey, buna uygun bir sanayi envanterinin çıkartılmasıdır.

4.1.1. Verimlilik Ekonomisinde Mevcut Durum

Türkiye'de 2001 krizinden sonra kaydedilen üretim artışı nispeten daha az faktör girdisine dayanan bir verimliliğe işaret etmektedir. Aynı şekilde eldeki ekonomi programı da Türkiye'de enflasyonsuz büyümenin verimlilik artışına dayalı olarak gerçekleşeceğini varsaymaktadır. Bu konuda son yıllarda belli bir başarı elde edilmiş olmakla beraber, geçmişten beri süregelen yapı nedeniyle Türkiye'nin verimlilik endeksi gelişmiş ülkelere göre 3-4 kat daha düşüktür. Bu vahim bir geri kalmışlık tablosudur. Bu gerilik ise sektörler arasında daha da büyük farklılıklar göstermektedir. **Örneğin, Türkiye'nin toplam ihracatında büyük ağırlığı olan hazır giyim, gıda, ayakkabı, ağaç-mobilya gibi emek yoğun sektörlerde verimlilik çok düşüktür. Aynı şekilde tarım bir verimsizlik ve geri kalmışlık fenomenidir. Ekonomi iç içe geçmiş çarklar gibidir. Bir parçada meydana gelen aksama bütün sistemi bloke etmektedir. Bu nedenle Türkiye'nin verimli bir tarıma ve çağdaş bir eğitim sisteminin ürünü olan nitelikli teknik elemanlara sahip olmadan tekstil ve konfeksiyon sektöründe kalıcı üstünlükler elde etmesi imkânı yoktur.**

Ülkeler arasında verimlilik karşılaştırmalarında kullanılan gösterge, millî gelirin (GSYİH) çalışan toplam nüfusa bölünmesiyle bulunan rakamdır. Bu hesaplama ayrıca satın alma gücü paritesine dayalı millî gelir rakamı ile de yapılmaktadır. MPM'ne göre, 1998 yılı itibarıyla Türkiye'de çalışan kişi başına verimlilik 6202 iken bu rakam AB'de 22144, Yunanistan'da ise 14989 dolardır. Burada sorun, katma değer düşüklüğü nedeniyle hem işçinin payına düşen ücretin, hem de müteşebbisin kârının düşük kalmasıdır. Satın alma gücü paritesi ile Türkiye'de kişi başı verimlilik 19627 dolarken, bu rakam AB'de 52003 dolara, Yunanistan'da ise 37562 dolara kadar çıkmaktadır.

Tarım kesimi gibi AB ve küresel uyum sürecinde en büyük baş ağrımız olacak sektörlerde durum daha da vahimdir. Tarım kesiminde verimlilik, Türkiye'nin genel verimlilik çizgisinin çok altında olup, 1999 yılı rakamlarına göre bu, çalışan kişi başına

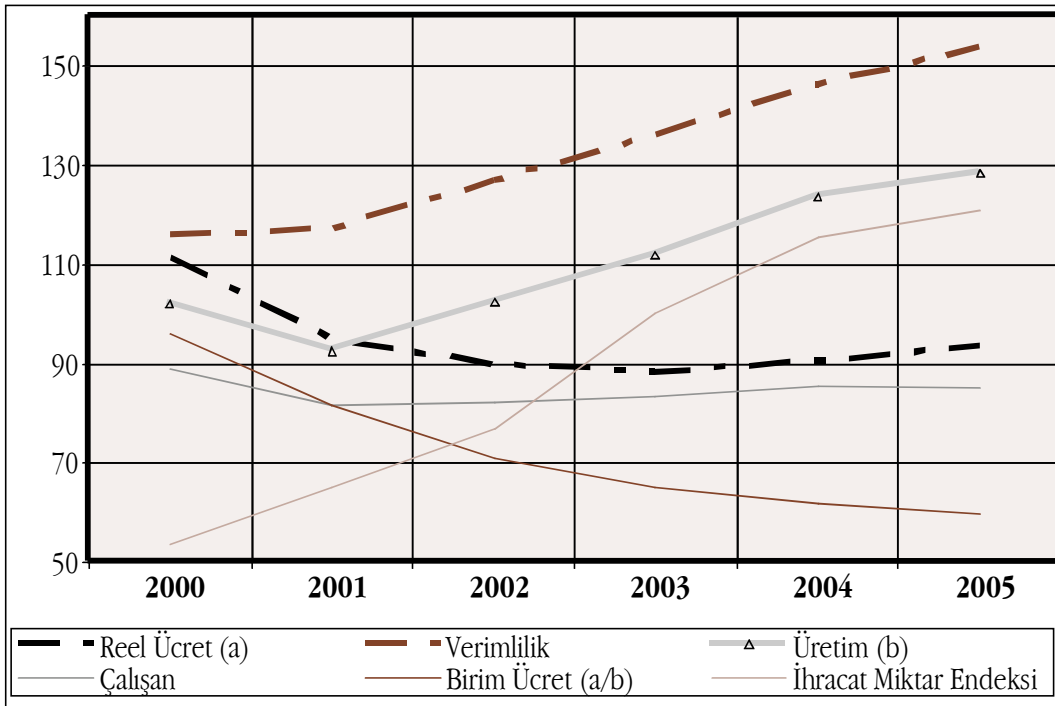
3900 dolardır. Bu rakam Yunanistan'da 12400, İspanya'da 20500, Almanya'da 25700 ve nihayet Danimarka'da 42000 dolardır. Tarımda durum buyken, sanayide çalışan kişi başına verimlilik 1999 yılında 13000 dolar olarak ölçülmüştür. Bu iki rakam Türkiye'de sanayinin göreceli olarak tarımdan daha verimli bir sektör olduğunu ortaya koymaktadır. Ancak Türkiye'deki sanayi verimi Avrupa ülkelerinin sanayi veriminin çok altındadır. Gerçekten de kişi başı sanayi verimi, Yunanistan'da 22800, Almanya'da 61000, İspanya'da 42000 ve Belçika'da 76900 dolardır.

4.1.2. Kriz Sonrasında Verimlilik Ekonomisinde Alınan Mesafe

Yukarıdaki tablo 2001 Krizi sonrasında değişme eğilimindedir. Gerçekten de;

a) Öncelikle reel sektörün üretim, yatırım, istihdam ve ihracat artışı sağlamasına olanak verecek bir makroekonomik istikrar ortamının oluşturulması hedefi doğrultusunda büyük adımlar atılmıştır. Ancak derinleştirilecek reformlar ile bu süreç devam ettirilmelidir.

b) Krizden sonra kamuda ve özel sektörde esas ağırlığın “tasarruf ekonomisine” verildiği ve elden geldiğince israf ekonomisinden kaçınıldığı görülmektedir. Bu nedenle, kamuda ve özel sektörde büyük kazanımlar elde edilmiştir. Bu amaçla emek tasarrufu, şirketlerin yeniden yapılandırılması esas ağırlık merkezini oluşturmuştur. Şekil-6.10 ve Tablo-6.2 bu gelişmeleri açıkça yansıtmaktadır. Bu çabalara paralel olarak verimlilik, üretim ve ihracat miktar endekslerindeki büyük artışlar dikkat çekicidir.

Şekil-6.10: Başlıca İmalat Sanayi Endekslerindeki Gelişmeler

Bu gelişmelerin, 1990-2001 arasındaki süreçten büyük bir kopuşa işaret ettiği açıkça görülmektedir. Tablo-6.2'de gösterildiği gibi, toplam faktör verimliliği kayıp on yılımızda 0,5 oranında gerilerken, 2002-2004 arasında % 4,6 oranında artış kaydetmiştir. İşgücü verimliliğindeki yıl başına ortalama artış ise sözkonusu iki periyotta yüzde 1,7'ye karşılık 6,1'dir. Bu gelişmede özel sektörün ve kamunun kendi kulvarlarında sergilediği performans etkili olmaktadır. DPT verilerine göre, 2003-2005 arasında gerçekleşen Ar-Ge ödenekleri ve 2006 yılı için bütçeden tahsis edilen hedeflenen ödenekler son derece büyük bir artışın gerçekleştiğini göstermektedir.

Tablo-6.2: Verimlilik Göstergeleri ve Ar-Ge'ye Ayrılan Bütçe Ödenekleri

Verimlilikteki Gelişmeler		1990-2001	2002-2005
Toplam Faktör Verimliliği (Yıllık Ort., Yüzde Değişme)		-0,5	4,6
İş Gücü Verimliliği (Yıllık Ortalama, Yüzde Değişme)		1,7	6,1
Ar-Ge Bütçe Ödeneklerindeki Gelişmeler (Milyon YTL, 2005 fiyatları ile)			
2003	2004	2005	2006
199,3	196	556	699,1

Kaynak: DPT.

Ancak Şekil-6.10'da dikkat çekmesi gereken başka belirgin bir süreç daha vardır: Verimlilik artışları yaşanırken, reel ücret, çalışan ve birim üretim başına düşen ücret endekslerinin büyük düşüşler gösterdiği dikkat çekmektedir. Bunun anlamı, verimlilik artışının daha çok reorganizasyona ve emeğin bastırılmasına dayandığı, henüz sürdürülebilir bir verimlilik ekonomisinin oturtulamadığıdır.

TÜİK'in son bir anket çalışmasına göre, sanayide şirketlerin % 63'ü, hizmetler sektöründe ise % 74,1'i, 2002-2004 yılları arasında teknolojik yenilik yapmamıştır (Tablo-6.3).

Tablo-6.3: Sanayi ve Hizmet Sektörlerinde Teknolojik Yenilikler (2002-2004, %)

				Teknolojik Yenilik Çeşitleri		
Avrupa Topluluğunda Ekonomik Faaliyetlerin İstatistik Sınıflamasına Göre	Toplam	Teknolojik Yenilik Yapan	Teknolojik Yenilik Yapmayan	Sadece Ürün (Mal ve Hizmet) Yeniliği Yapan	Sadece Üretim Süreci (Proses) Yeniliği Yapan	Ürün ve Üretim Süreci Yeniliği Yapan
Sanayi	100,00	34,58	65,42	30,89	30,27	38,84
Hizmet	100,00	25,90	74,10	33,82	24,48	41,70

Kaynak: DİE, Şubat 2006

Bu trendin ülke ekonomisinde yaygınlaşarak devam etmesi durumunda, söylemeye bile gerek yok ki, mevcut katma değer oluşturma süreci uzun vadede cari açığı ortadan kaldıracı nitelikte gelişmeyecektir.

Esasen bu durum son derece normaldir. Zira 1990'lı yılları verimlilik ve üretim ekonomisinden kopuk geçiren işadamlarının vizyonu kararmış, girişimcilik kalitesi büyük bir erozyon geçirmiştir. Böyle bir ortamda 2001 krizi sonrasında hızla dışa açılan bir ekonomide, yoğun küresel rekabet ve genel olarak olumsuz olan kur şartları altında Türk işadamlarının dış talebe dayalı üretim, ihracat ve verimlilik artışı yolunda sergilediği performans gerçek bir başarı hikâyesi olarak görülmelidir.

Ancak bu alanda yapılabilecek tasarrufun da sınırları olduğundan, verimlilikte bir durağanlığa girilmemesi için bundan sonra esas ağırlık, tasarruf ekonomisine ilave olarak daha çok verimlilik ekonomisine, bu meyanda da buluş ve icatların süreci sürüklemesi için Ar-Ge'ye verilmelidir.

4.2. Makro İstikrardan Mikro Reformlara

2001 yılından beri Türkiye bütün ağırlığını doğru bir şekilde büyüme rekabet gücünü artırmaya teksif etmiştir. Bu ise daha çok makroekonomik parametreler tarafından tanımlanmaktadır. Oysa millî ekonomilere kalıcı rekabetçi avantajlar kazandırmak üzere bir yandan da ağırlık mikro ekonomik rekabet gücüne kaydırılmaktadır. Gerçekten de ülkelerarası gelir farklılıklarının yüzde 20'si makroekonomik şartlardan, yüzde 80'i ise mikro ekonomik etkinsizliklerden kaynaklanmaktadır. Ancak makro alandaki dengesizlikler daha görünür ve gözlemlenebilir olduğundan dikkat buraya kaymaktadır. Oysa mikro ekonomik reformlar olmadan sürdürülen makro ekonomik reformların ve özelleştirmenin tek başına olumlu sonuç vermesi imkân dahilinde değildir. Mikro ekonomik gelişmeyi hızlandıran iş ortamı açısından çevredeki gelişmeler şöyle sıralanabilir: girdi kalitesi, rekabet düzeyi, firma işletim sistemleri ve yönetim stratejilerinde gelişmeler, iç pazar talebinin kalitesi ve yan sanayinin varlığı.

Buna göre, makroekonomik rekabet şartlarına paralel olarak mikro ekonomik alandaki rekabet şartlarının da hemen devreye sokulması gerekmektedir. Zira istikrar programlarının uygulandığı dönemlerde temel ekonomik rasyoların düzeltilmesi için daha çok dış kaynak girdisine dayalı biraz da kontrolsüz bir büyüme sağlanır. Aslında GSMH'daki bu büyüme genellikle mikro ekonomik göstergelerin gerektirdiği (iş ortamı rekabet endeksi-IRE) gerçek düzeyin üstündedir. Bu, ekonominin potansiyelini aştığını göstermektedir. Bu düzeyin er veya geç bir düzeltme ile geri gideceği beklenebilir.

Tablo-6.4: Büyüme ve İş Ortamı Rekabet Endeksinde Türkiye'nin Yeri

	İş Ortamı Rekabet Endeksi	Şirket Faaliyet ve Strateji Sıralaması	Ulusal İş Ortamı Kalite Sıralaması
	51	38	51
Büyüme	BRE	BRE	BRE
Rekabet	2005	2005	2004
Endeksi	Sıralama	Puan	Sıralama
	66	3,68	66

Kaynak: World Economic Forum.

Bu nedenle, biran önce mikro ekonomik rekabet gücünün artırılması suretiyle ekonominin potansiyel üretim düzeyinin artırılması gerekir. Bu durumda GSMH potansiyelin altında olacağından ekonominin uzun vadeli büyüme alanı açılmış olacaktır. Tablo-6.4'de Türkiye'nin Makroekonomik Rekabet Gücü ile İş Ortamı Rekabet Gücü verilmektedir. Görüldüğü üzere 2004-2005 yıllarında Türkiye'nin birinci kategorideki sırası 66, ikinci kategorideki sırası ise 51 olup, oldukça alt sıralarda yer almaktadır. Düne kadar merkezi plan ekonomisi tecrübesini yaşayan birçok ülkenin, Türkiye'nin çok üzerinde kaldığı görülmektedir. Bu bağlamda Türkiye'nin sadece kriz ortamından çıktığı, ancak uluslararası standartlara göre "normalleşmesi" için gidecek çok uzun bir yolunun olduğu açıkça ortaya çıkmaktadır. Nitekim, 1990'lı yıllarda uygulanan istikrar programlarına rağmen, normal vergilerin dışında kamu politikalarının etkinsizliğinden doğan ilave maliyetler üreticiye yüzde 38-40 oranında ilave bir yük getirmekte idi. Halen de büyük oranda devam eden bu maliyetlerin bilhassa uluslararası rekabette büyük dezavantajlar getirdiği bilinmektedir.

İkinci olarak da, makroekonomik istikrarın ikâmesi, yüksek fiyatlar, faizler ve vergiler nedeniyle ilave yükler getirmektedir. **İşte mikro düzeydeki reformlar; verimlilik, rekabetçilik, etkinlik gibi alanlarda oluşturduğu gelişmeler nedeniyle, tüketici ve genel olarak toplum refahını artırıcı yönde etkide bulunacaktır.**

Bilindiği üzere imalat sanayi, genel olarak tarım ve hizmetler sektöründen daha yüksek bir verimliliğe sahiptir. Bu kesimde verimliliğin artması, hem istihdam edilen emeğin verimliliğinin artmasına ve teknolojinin gelişmesine hem de pozitif dışsallıkların diğer sektörler yayılmasına katkıda bulunacaktır. Teknoloji yoğunluğu ile emek üretkenliği arasında tespit edilen doğrusal ilişki ve sektörler arasındaki ön ve arka bağlantılar nedeniyle ortaya çıkan dışsallık sayesinde tarım ve hizmetler sektörünün verimliliğinin de artması sağlanmış olacaktır. Bu nedenle mikro iktisadi alanda sürdürülen reformların, regülasyonların, yönlendirme ve teşviklerin ağırlıklı olarak imalat sanyine yoğunlaştırılması gerekmektedir.

Aşağıda verimliliğin bir ülke sorunu olarak ele alınması gereği noktasından hareketle yapılması gerekenler özetlenmektedir**.

- Kamu kesiminde büyüme rekabet gücünün geliştirilmesi yönündeki çabalara paralel olarak iş ortamı rekabet endeksine yönelik mikro düzeydeki reformların da hızlandırılması gerekmektedir. Yapılması gerekenler içinde hâlâ yatırım ortamının geliştirilmesi, vergi yükünün düşürülmesi, istihdam vergilerinin azaltılması, alt yapı eksikliklerinin ve teknik eğitim yetersizliklerinin giderilmesi gibi konularda kalıcı adımların atılması, bilim-teknik ve araştırma geliştirme konusunda etkin önlemlerin alınması gibi başlıklar başta gelmektedir.
- 2001 krizinden sonra birçok kurum ve kuruluşun verimlilik ölçme-izleme sistemlerini kurmaya başladıkları, gelişme ve büyüme politikalarını verimlilik göstergelerine bağlı olarak oluşturmaya başladıkları görülmektedir. Ancak bu konuda sürecin daha başında olduğumuz ve sürecin aksatılmadan devam ettirilmesi gerekmektedir. Bunun için gerekli araştırma-egitim ve danışmanlık taleplerinin karşılanabilmesini sağlamak üzere MPM ile TÜBİTAK, ASELSAN gibi kurumların donanım, kadro, mali güç, yetki, özerklik ve altyapı yönünden güçlendirilmesi gerekmektedir.
- Verimlilik ekonomisine ulaşma yolundaki sürecin bundan sonra da devam ettirilmesi için toplam kalite yönetimi çalışmalarının yaygınlaştırılması, bu meyanda özel sektör ve kamu kuruluşlarında hizmet içi eğitimlerine, teknoloji gelişmelere yönelik somut projeler geliştirilerek netice alınması gerekmektedir.
- Toplumda verimlilik bilgi ve bilincini yaygınlaştıracak somut projeler oluşturulması ve etkin görevlendirmelerle hayata geçirilmesi gerekir. Zira verimlilik ekonomisi aslında toplumsal örgütlenmede yeni bir oluşumu beraberinde getirmektedir. Bu meyanda, verimlilik artışı hükümet-işçi-işveren arasında bağlayıcı ve müşterek bir ülkü olmalıdır. Bunun için üç kesim arasında mutabakata varılmalıdır.
- Bilim-teknoloji ve Ar-Ge, yaratıcılık ve yenilik çalışmalarının her alanda öne çıkarılarak desteklenmesi, geleceğin planlanmasında temel kriter alınması gerekir.
- Ulusal, sektörel, kurumsal, sosyal, ekonomik, kültürel her düzey alan ve mekanda sürekli bir yeniden yapılanma duygu, düşünce ve pratiği içinde olunması gerekmektedir.

4.3. Dış Ticarete Yapısal Dönüşüm

Standart dış ticaret teorisinde serbest dış ticaretin iki taraf için de refah artırıcı etkisinden bahsedilmektedir. Gerçekten de yapılan hesaplamalara göre bir birim ihracatın sektörüne göre değişmekle beraber 1,67 birim üretim artışı sağladığı anlaşılmaktadır. Ancak bu durumun gerçekleşmesi otomatik değildir. Kendi kendine ve her şartta gerçekleşmesi beklenemez. Şartların bilinçli politikalarla oluşturulmaması durumunda, ticaretten ortaya çıkacak refah artışının ağırlıklı kısmı karşı tarafa giderken, bu tür ticaret, ilgili ülkeyi fakirleştirecek, uluslar arası ticaret ise gelir dağılımını bozulma yönünde işleyecektir.

**Buradaki önerilerin bir kısmı Erol Taymaz ve Halit Suiçmez, Verimlilik Raporu: Türkiye’de Verimlilik, Büyüme ve Kriz, MPM, Ankara, 2005 ile Milli Produktivite Merkezi’nin “Verimlilik Raporu-3- Sürdürülebilir Büyümenin Anahtarı: Verimlilik” (Ankara, 2004) adlı çalışmalardan derlenmiştir.

Türkiye’den de bildiğimiz gibi, bilhassa istikrar politikalarının uygulandığı dönemlerde hükümetler ekonomiyi hızla dışarı açma baskısı altında kalırlar. **Bu meyanda ticaret anlaşmalarını da içeren diğer pazar açıcı tedbirler mikro ekonomik politikalarla birlikte gerçekleşmeli, dış pazarlara açılmadan önce içerideki mikro ekonomik rekabet şartları oluşturulmalıdır.** Bunun yapılmaması durumunda, ithalatın önü açılırken, ihracatta beklenen artış da gerçekleşmeyecektir. Burada 1980’lerden beri Türkiye’de pek anlaşılmayan bir durumun not edilmesi gerekmektedir. O da teşviklerle, reel devalüasyonlarla, ücretleri bastırarak yani etkinsizlikleri örtmek suretiyle gerçekleştirilen sözde ihracat atağının hem sürdürülemez, hem de fakirleştirici olduğu gerçeğidir. Bu gerçek, şimdi Türkiye’nin yaşadığı bir olgudur.

Bu bağlamda, bize yüksek ücret, alım gücü, sağlam bir millî para ve sermayeye hak ettiği geri dönüşü sağlayacak olan şey verimliliktir. Bu nedenle, Türkiye gibi ülkelerde mikro ekonomik verimlilik sağlanmadan ihracat artışı çabaları sadece bozulan dış denge olarak geriye dönmektedir.

O halde dış ticaretteki yapısal deformasyonun düzeltilmesi, içeride yapılacak sanayi envanterine uygun olarak bundan sonra yoğunlaşılacak sektörlerle bağlı olacaktır. Türkiye’de emek-yoğun ve sermaye-yoğun sektörler ayrımını yaparken, teknoloji-yoğun sektörler vurgusu genellikle eksik kalmaktadır. Örneğin, tekstil konfeksiyon “emek-yoğun”, petrol rafinerileri ve demir-çelik sektörü de sermaye yoğun sektörler olarak bilinmektedir. Ancak bu sektörler “teknoloji-yoğun” sektörler değildir. Bu nedenle geline aşamada verimlilik artışına konsantre olmak gerekirken, Türkiye’nin 1980 sonrasında sıkça başvurduğu yöntemlerden olan (i) emeğin baskı altına alınması, (ii) reel devalüasyonlar ve (iii) kamu bütçesinden sağlanan parasal desteklere geri dönülmesi son derece isabetsiz olacaktır. Zira bu süreç, genel olarak bakıldığında rehavete neden olmakta ve kaynak dağılımındaki bozulmalar nedeniyle verimlilik ekonomisine geçiş çabalarını baltalamaktadır. Ayrıca ülke içindeki kaynakların daha ucuza dışarıya akıtılmasına, döviz gelirlerinin düşmesine ve sebep olduğu refah kayıpları nedeniyle fakirleşmeye neden olmaktadır.

Türkiye’nin ihracatında verimliliği düşük malların paylarının oldukça yüksek olduğu dikkat çekmektedir. 2000 yılında düşük-orta teknoloji gurubuna giren sanayilerin imalât sanayi içindeki katma değer payı yüzde 66 civarında iken, orta teknolojilerin payı yüzde 28’lerde, yüksek teknolojilerin payı da yüzde 10’lar düzeyinde gerçekleşmiştir. “Kayıp on yıl” olarak adlandırılan 1990’lar sonrasında teknoloji kategorisinde eksilmeler kaydedilirken, orta teknoloji kategorisi de yerinde saymıştır. **Aralarındaki büyük üretkenlik farklarına rağmen Türk imalât sektöründe düşük-teknoloji sanayilerinin ağırlığını koruması imalât sanayinde üretkenlik artışını sınırlandırmaktadır.**

Genel olarak ele alındığında üretkenlik artışının en yüksek olduğu sanayiler “mühendislik sanayileri” olarak sivrilmektedir. Bunların içinde elektrik ve elektrikli makineler başta gelmektedir. Üretim araçları sektörünün de verimlilik artışına müsait olduğu görülmektedir.

Öte yandan, Türkiye’de sektörlerin verimlilik katkısı kadar istihdam katkısının da ön plana çıkartılması gerekmektedir. **Verimlilik artışının sürdürülebilir olması, istihdam katkısıyla yakından ilişkilidir.** Bu nedenle çalışmalar önce üretkenliğin ve istihdam oluşturma kapasitesinin yüksek olduğu alanlara kaydırılmalıdır. 1982-2000 arasını kapsayan çalışmalarda bu sektörler kimyasal ürünler, ulaşım araçları, elektrik makineleri, mesleki cihazlar, metal eşya ve tekstil olarak belirginleşmiştir.

Üretkenliği arttığı halde istihdam payı azalan sektörler ise ana kimya, lastik, demir-çelik, makine, demir dışı metal ve diğer gıda sektörleridir. Bunların ihracat katkısının da yüksek olduğu görülmektedir. Bu sektörlerdeki üretim ve ihracat artışının istihdam katkısının düşük kalacağı sonucu çıkartılabilir.

Bütün bunlardan sonra dış ticaret açıklarının giderilmesi için anlaşılması gereken durum şudur: **Türkiye’ye net döviz getirisi sağlayan geleneksel sanayiler gerilemektedir. Zira bu sanayilerin emek yoğun kısmı büyük oranda göç etmektedirler. Tekstil ve konfeksiyon sektörü bu sektörlerin başında gelmektedir. Geri kalan diğer**

başlıca ihracat sektörleri daha çok sermaye yoğun sektörler olup, bu sektörlerde Türkiye ciddi manada ticari açıklar vermektedir. Bu sektörlerle yönelik olarak elbette girdi maliyetlerinde, vergi yüklerinde ve kurlarda dünya düzeyine paralel iyileştirmeler gerekmektedir. Ancak yapılması gerekenler bunlarla sınırlı değildir. Türkiye'nin ihracatındaki başlıca güçlü ve zayıf yönler Tablo-6.5'te sunulmuştur.

Tablo-6.5: Türkiye'nin İhracatının Güçlü ve Zayıf Yanları

KUVVETLİ YANLAR	
İhracatın bir ticaret şekli olduğunun anlaşılması	Dinamik, genç ve tecrübeli nüfus yapısı
Üretim potansiyeli	Coğrafi Konum
Girişimci insan sayısındaki zenginlik	Tarımsal ürün üretim potansiyeli
AB ile Gümrük Birliği içinde yer alması	Tarım ürünleri çeşitliliği
İç Pazarın büyüklüğü	Ekonomide atılım yapma zorunluluğu
	Ekonomik büyüme ihtiyacı
ZAYIF YANLARI	
FİNANSMAN	ÜRETİM
Kaynak, finansman eksikliği	Girdi maliyetlerinin yüksekliği
Ar-Ge fonlarının yetersizliği	Verimlilik bilincinin eksikliği
Güçlü mali sektörün olmaması	Sektörel bağımlılık
PAZARLAMA	Plansız üretim
Bilgi ve İletişim Eksikliği	Üretimde verimsizlik
Standardizasyon eksikliği	Maliyet yüksekliği
Pazarlama Eksikliği	Spesifik üründe ihtisaslaşamama
Tanıtım faaliyetlerinin eksikliği	ALTYAPI
Olumsuz Türkiye ve Türk malı imajı	Lojistik avantajımızı giderek yitirmek
Yurtdışı tanıtım yetersizliği	Altyapı yetersizliği
Dış Pazar şartlarını öğrenmedeki yavaşlık	Bürokratik engeller
AB pazarına bağımlılık	Organizasyon bozukluğu
Ülkemizdeki fuar enflasyonu	İhracat Koordinasyon Kurulu yokluğu
TEKNOLOJİ	Bürokrasi
Know-how eksikliği	Yanlış yasal düzenlemeler
Teknoloji üretememek	Hantal, verimsiz devlet organizasyonu
Teknolojide dışa bağımlılık	DİĞER
Ar-Ge çalışmalarında eksiklik	Motivasyon bozukluğu
Bilgi paylaşımı verimsizliği	Düşünce yapısındaki yetersizlikler
Teknoloji kullanımı yetersizliği	Yabancı dil eğitim eksikliği
Bilgi eksikliği	POLİTİKALAR
Teknolojik altyapı eksikliği	Kur politikaları
Yüksek reel faizler	

Zayıf yönlerin telafisi, güçlü yönlerin de geliştirilmesi gerekmektedir. Ancak bu sektörlerde Türkiye'nin önünü açacak olan gelişme, yukarıda tartışıldığı üzere verimlilik patlamasına dayalı katma değer artışı olacaktır. Verimlilik artışının kaynağı da bundan sonra (emek tasarrufu ve ücretlerin bastırılmasından ziyade) yeniliklere, buluş ve icatlara dayanması gerekmektedir.

7. BÖLÜM

GENEL DEĞERLENDİRME

MAKRO EKONOMİK İSTİKRAR SONRASI KALKINMA DESENİ ARAYIŞLARI

2001 krizinin ardından uygulamaya konan ekonomi politikalarının ilk hedefi istikrarın tesisi olmuştur. Bunu teminen yapısal reform başlığı altında öncelikle Türkiye ekonomisinin iki problemli sahası olan kamu kesimi ile mali kesime yönelik olarak atılacak adımlar ele alınmıştır. Bu politikaların uygulanması açısından uygun makro ekonomik zeminin serbest kur rejimi olduğu ileri sürülmüş, bu çerçevede 2000 yılındaki programdan esas itibarıyla fazla bir farkı olmayan yeni politika paketi yürürlüğe konmuştur.

Ancak söz konusu politika paketinin gerçek anlamda işlerlik kazanması için iki unsurun gerçekleşmesi gerekmiştir: Kamu otoritesinin programa sadakati ve kamuoyunun bu sadakate olan güveni. Bu unsurların her ikisi de ancak tek partili bir siyasi iktidar ve istikrar ile mümkün olmuş, program sayesinde Türkiye ekonomisi bir taraftan istikrar hedefini tesis ederken, diğer yandan da kamu kesimi ile kendini kamu kesimine dayanmış olan mâli kesimdeki bozuklukları onarmaya yönelmiştir.

Son üç yıldır bu sürecin müspet neticeleri de alınmıştır. Türkiye’de kronik bir sorun haline gelmiş olan enflasyon, iç talepteki ve yurtdışı piyasalarda emtia ve enerji fiyatlarındaki muazzam artışlara rağmen tek haneli oranlara gerilemiştir. Ciddi bir cari açık sorunu yaşayan bir ekonomide döviz piyasaları serbest olmasına ve Merkez Bankası’nın bu piyasalarda net alıcı konumunda bulunmasıyla döviz kurları gerilemiş, buna rağmen ülke ihracatta önemli atılımlar yapmıştır. Bu ihracat atağı, kamu kesiminin sıkı maliye politikası uyguladığı bir ortamda büyümeyi tetiklemiş, bunu önce yatırımlar ardından nihai tüketim kalemleri takip etmiştir. Geçen süre zarfında kamu borç stokunun millî gelire oranı ciddi oranda gerilemiş, bütçe açıkları büyük ölçüde kapatılmış, bu sayede kamunun mâli piyasalar üzerindeki yükü hafifletilmiştir. Merkez Bankası döviz

rezervleri tarihi rekorlara imza atmış, Türkiye doğrudan yabancı sermaye için cazip bir noktaya gelmiştir. Özetle, programın hedeflediği istikrarın eldesi yolunda kamu ve mâli kesimdeki reformlar büyük ölçüde netice vermiştir.

Tüm bu müspet gelişmelere rağmen biri iktisadi, diğeri siyasi iki temel sorun, söz konusu istikrarın sürdürülebilirliği konusunda şüpheler uyandırmaya devam etmiştir. Siyasi sorun, Türkiye'nin dünya ile entegrasyonunun hızlandığı ve özellikle de AB ile ilişkilerin farklı bir platforma taşındığı bir aşamada ülkenin siyasi katılımının devam etmesi ve değişimi hazmedemeyişinden kaynaklanmaktadır. Bu çerçevede bürokratik atamalardan Cumhurbaşkanlığı seçimine, başörtüsü meselesinden Güneydoğu sorununa dek birçok ülkenin zaman zaman yaşayacağı türden gündemlerin hemen her defasında bir rejim bunalımı sinyalleri vermesi, Türk siyasal sistemindeki yapısal sorunlara işaret etmektedir. Nihayetinde siyasi istikrarın devam edemeyeceğine yönelik kaygıların oluşturulması, iktisadi süreçleri de ciddi anlamda etkilemektedir.

Diğer taraftan, Türkiye ekonomisinin en temel yapısal sorununun, ekonomiye lojistik destek sağlayan mâli kesim ile kamu kesiminden ziyade reel kesimde olduğu da büyük ölçüde ihmal edilmiştir. Bu çerçevede son birkaç yılda tüm müspet gelişmelere rağmen önlenemeyen işsizlik ve cari açık gibi meselelerin aslında reel kesimdeki yapısal bozukluklardan kaynaklandığı tezi dikkate alınmamış, ekonominin merkezi planlamadan çıkıp özel kesime devredildiği 80'li yıllardan beri içine düştüğü enflasyonist ortamda gelişmiş olan mekanizma ve yapıların istikrar sağlandıkça düzeleceği varsayılmıştır.

Nihai kertede bu temel sorunların istikrarı da tehdit eder bir noktaya geleceği düşünülmemiştir. En bariz göstergeleri, işsizlik, kayıtdışılık ve sebep olduğu cari açık nedeniyle büyüme sürecini sürdürülemez duruma düşüren kaynak bağımlılığı olan bu sorunlar, 2006 yılının Mayıs ayında ortaya çıkan ve uluslararası dengesizliklerin tetiklediği dalgalanmayla birlikte istikrarın sürdürülebilirliğini de ciddi anlamda tehdit eder noktaya gelmiştir. Bu çerçevede şüphesiz ki, söz konusu dalgalanmanın beklentileri menfi yönde etkilemesinin önüne geçmek amacıyla çeşitli adımlar atılmalıdır. Ancak yıllardır sürdürülmekte olan programlar gibi, sorunu sadece konjonktürü düzeltmede aramamak, politikaları yapısal bozuklukları tedaviye yönelik olarak tasarlamak gerekmektedir.

1. HIZLI BÜYÜMEDEN KALKINMAYA DOĞRU

MÜSİAD, 2005 yılının değerlendirmesini yapıp, 2006 yılına yönelik önerilerini sunarken artık olaya salt bir konjonktür değerlendirmesinin ötesine geçerek biraz daha geniş bir ufuktan bakmaya çalışmaktadır. Zira makro ekonominin temellerinin sağlamlaştırılması belli bir düzeye gelmiş, ancak bunun kalıcı olması için sürecin mikro ekonomik reformlarla derinlik kazanması gereği ortaya çıkmıştır. Bu ikinci alanda kalıcı reformlara imza atmadan, 2001 yılından sonra izlenmeye başlayan istikrar programının neticelerinin de kalıcı olması beklenemez. Bu güne kadar istikrar programlarından beklenen neticelerin alınamamasının bir nedeni de bu ikinci aşamaya sıra gelmeden reform yorgunluğunun ve/veya siyasi istikrarsızlığın baş göstermiş olmasıdır.

Bilindiği gibi Türkiye'de 1990'lar makroekonomik istikrarın bozulduğu ve artan oranlarda kontrolden çıktığı bir dönemdir. Tabiatıyla 2001 Krizi sonrasında ilk hedef olarak bozulan dengelerin kurulması tayin edilmiştir. Bu meyanda kısa-orta vadede başlıca ekonomik göstergelerde öncelikli olarak kriz öncesine dönülmeli, ardından da süreç, uzun vadede bozulmaların tümüyle ortadan kaldırılacağı bir yönde derinleştirilmeliydi. Bir başka ifadeyle, makro ekonomik reformların kalıcı olması için mikro ekonomik reformlarla tahkim edilmesi gerekiyordu. Gerçekten de 2001 Krizinden sonra uygulamaya konulan ve 3 Kasım 2002 Genel Seçimlerinden beri tek parti hükümetinin kararlılığı altında yürütülen son ekonomi programının başlıca makro ekonomik göstergelere yansıyan performansı oldukça tatmin edici olmuştur. Nitekim geline aşamada borç stoku gibi bazı göstergelerde kriz öncesine dönülmüşken, enflasyon ve bütçe açıkları gibi bazı göstergelerde de 1960'lı yıllardan beri görülen en başarılı neticeler elde edilmiştir.

Kriz sonrasındaki sürecin motor gücünü teşkil eden üç faktörden bahsedilebilir: Bunlar,

- (i) içeride sürdürülen birbiriyle uyumlu ve disiplinli para ve maliye politikası,**
- (ii) özel sektörün yaptığı sabit sermaye yatırımlarına dayalı verimlilik artışı, ve**
- (iii) son derece elverişli uluslar arası konjonktürdür.**

Bu faktörleri Türkiye lehine aktif hale getiren unsurlar ise şunlardır: Tek parti hükümetiyle gelen istikrar ortamı, uluslararası kurumlarla olan uyumlu çalışma, AB üyelik müzakerelerinin başarıyla yürütülmesi ve müzakere tarihinin alınacağı yolundaki güçlü beklentiler, Türkiye'nin başlıca ihracat pazarı olan AB'nin nispeten olumlu bir büyüme sürecinde olması ve uluslararası likidite şartlarının yükselen piyasa ekonomileri lehinde gelişmiş olması.

Neticede krizden beri ekonomi yıl başına ortalama olarak reel bazda yüzde 7,5 oranında büyüyerek, birikimli olarak yüzde 35'i aşmıştır. **Bu süreçte büyümenin hem kaynakları hem de mahiyeti değişmiştir.** Şöyle ki;

- (i)** büyümeyi özel sektör ve bu sektörde de ağırlıklı olarak sabit sermaye yatırımları taşımıştır. Altıncı bölümde gösterildiği gibi, üretimdeki artış, artan faktör girdisine ilave olarak emek ve toplam faktör verimliliğindeki artışa dayanmaktadır.
- (ii)** Aynı süreçte kamu kesimi de büyük bir mâli ve parasal disiplin altına girmiş, piyasa bozucu etkilerini budama yoluna gitmiştir. Bu disipline paralel olarak bütçe açıkları 2005 sonunda millî gelirin %2'sine kadar gerilerken, kamu sektörü borçlanma gereği de millî gelirin %1'i altına çekilmiştir. Bu süreçte borçlanma faiz oranları her kategoride hızla düşmüş ve 2005 yılı sonunda net kamu borç stoku millî gelirin yüzde 56'sına kadar gerilemiştir. **Kamunun finansmanı daha ucuz, daha uzun vadeli ve daha az kur riski içeren bir patikaya oturmuştur.**
- (iii)** Kamu kesimindeki disipline ilave olarak toplam talep unsurlarından diğer enflasyonist unsur olan tüketim kalemleri de genel olarak kontrol altında tutulmuştur.
- (iv)** Son olarak kurlar da özel sektörün kaliteli yatırım malı ithalatı yaparak yatırım açığını kapatmasına katkıda bulunurken, dezenflasyon sürecine de anlamlı bir destek vermiştir.
- (v)** Böylece bütçe açıklarının kapatılması, üretimin verimliliğe dayanması ve kurun katkısı sayesinde, 2001 yılı sonunda yüzde 70'lere yakın olan TÜFE enflasyonu, 2005 yılı sonunda yüzde 7,7 seviyesine kadar gerilemiştir.

Dikkat edileceği üzere, bütün bu gelişmelerin merkezinde millî gelirin yer aldığı bir "rasyo analizi" yapılmaktadır. Buna göre, ne durumda olduğu merak edilen ve performansı ölçülmek istenen parametrenin millî gelir içindeki oransal büyüklüğüne bakılmaktadır. Açık ki, burada kritik değişken millî gelirdeki büyük artıştır. Millî gelirdeki reel artış oranının, pay kısmında yer alan ilgili parametredeki reel artış oranının üzerinde olması durumunda bu rasyo sürekli iyileşmektedir. Bu nedenledir ki, son dört yılda reel büyümenin yüksek çıkması birçok olumsuzluğun üzerine şal çekmiş ve yaraların hızla kapanmasına yardım etmiştir.

Ancak, 2005 yılının son çeyreğinden başlamak üzere, özellikle uluslararası sistemde meydana gelen bazı olumsuz gelişmelerin etkileri kendisini 2006 yılının ilk beş ayında Türkiye ekonomisinde de göstermeye başlamıştır.

2. KÜRESELLEŞME: EGEMENLİK BÖLÜŞÜMÜ VE ÇOK PARAMETRELİ YÖNETİŞİME DOĞRU

Kabul etmek gerekir ki, 1990 yıllarında yaşanan büyük makro ekonomik bozulmanın ardından gelen 2001 kriziyle birlikte Türkiye geçmişten radikal anlamda kopuşu ifade eden yeni bir patikaya girmiştir. Yukarıdaki rakamlar bu kopuşun bir ifadesidir. Bu süreç kısaca; "geçmiş muhal, gelecek belirsiz" şeklinde özetlenebilir. Her şeyden önce Türkiye, kriz sonrasında

büyük çaplı bir “küreselleşme” eğilimine girmiştir. Önceden bilinen süreçlere akılcı direnmeyi ve/veya tepki vermeyi bir türlü başaramayan Türkiye toplumu, küresel çekim alanının dışında kalamamış ve savrulmaların önüne geçememiş, 1990’ların ortasında ve 2000’lerin başında krizden krize sürüklenmiştir. Bu anlamda toplumsal, siyasal ve iktisadi alt yapısıyla henüz hazır olmayan Türkiye için küresel bütünleşme veya “eklemlenme” bir emri vaki olmuştur.

Dünya ile bu hızlı bütünleşme nedeniyle uluslararası sermaye, uluslararası yargı, insan hakları örgütleri, AB kurumları ve büyük devletleri içeride yasama-yürütme-yargı süreçleri üzerinde etkin olduğu yeni bir dönem açılmıştır. Böylece Türkiye’deki gelişmeler, iç ve dış güç parametrelerine dayalı çoklu bir vektöre göre şekillenmektedir. Bu şartlar altında Türkiye’nin yönetim ve toplum bilinci, söz konusu süreçleri değerlendirme kapasitesini ne ölçüde sahip olduğu tartışmalıdır.

Kabul etmek gerekir ki, Türkiye’nin dünyaya eklemlenmesi, Türkiye’nin uzun yıllandır içine düştüğü ve bunca krizlere rağmen yenileyemediği atalet içerisindeki istikrarsız siyasal-iktisadi sistemini dönüştürmesini kaçınılmaz kılmıştır. Buradaki sorun, sürecin içeride güçlü bir liderlik, istikrarlı bir hükümet ve sağlam bir toplumsal uzlaşmadan takip edilmesi durumunda, yukarıda ifade edilen çoklu vektörün etkisiyle Türkiye, karşılaşılan fırsatları içselleştiremediği gibi, iktisadi, siyasal ve toplumsal istikrarını zedeleyici ve kırılabilirlikleri artırıcı bir süreçle de karşılaşabilir.

Bu meyanda son yıllardaki ekonomik dönüşüme damgasını vuran kurum da kuşkusuz IMF’dir. Mevcut IMF tanımlı ekonomi programının bir kalkınma programı değil, bir istikrar programı olduğu, bunun da bir çok kısıtlamayı ve denetimi beraberinde getirdiği bilinmektedir. Kısaca ifade etmek gerekirse, istikrar programları krizden çıkış ve gerekli reformlar için ihtiyaç duyulan likiditenin temini için başvurulmuş bir “olağanüstü hal” uygulamasıdır. Temin edilen destek mukabilinde ilgili kurum tarafından küresel düzenin önceliklerini gözeterek ve büyük oranda ülkelerin özel koşullarına göre değişmeyen standart reçeteler sunmakta, bu nedenle de program süresince ülkenin kalkınma öncelikleri değişmekte ve gerçek gündemi kaybolabilmektedir. **Gerçekten de bir önce makro ekonomik dengeleri restore etmeyi amaçlayan niteliği nedeniyle IMF programları bir kalkınma deseni sunmaz ve bu doğrultuda bir büyüme mimarisi önermez. Ekonomide makul bir büyüme gerçekleşir ancak bunun kalkınma hedeflerine yaklaşması kendiliğinden gerçekleşmez.**

Nitekim geçmişteki birçok istikrar programı ihtiva ettiği yüksek toplumsal maliyetlere rağmen kısır döngüden çıkmak için bir “milat” olarak sunulmuş olmasına rağmen, içerdiği “miyopik öncelikler” nedeniyle kısmi ve geçici bir takım düzelmelerin ötesine geçmeye imkân vermemiştir. Verimliliğe dayalı rekabet, üretim, gelir ve istihdam artışı gibi temel değişkenlerde sürdürülebilir iyileşmelere sıra gelmeden, sistemin kronik istikrarsızlığı ve yönetemeyen yapısı geri dönerek gündemi esir almıştır.

Türkiye’nin istikrar programları finans kapitalin kurtarılmasının ötesine geçip, “üretim- istihdam-gelir” üçlüsünü ifade eden bir kalkınma deseni tesisi edememiş, sözde “Güçlü Ekonomiye Geçiş Programları”, “Güçlü Üretime Geçiş Programı” haline dönüşmeden raftan kaldırılmıştır. İçinden geçtiğimiz aşamada bu arayışların ve istikrarsızlık çabalarının yine arttığı ortadadır.

3. EKONOMİDE SÜREKLİLİKLER VE KOPUŞLAR

Bilindiği gibi Türkiye'nin geçmiş tecrübesi bize durgunluk veya daralma sonrasında yaşanan iktisadi genişleme dönemlerinin sürdürülemez bütçe ve dış açıklara neden olduğunu, kronikleşmiş bir enflasyonun kalıcılık kesbettiğini, ancak aynı sürecin işsizliğin kısmen de olsa düşmesini temin ettiğini göstermektedir. 2002-2005 arasındaki dönemde kaydedilen süreklilikler ve kopuşlar aşağıdaki gözlemler bağlamında incelenebilir:

- (i) Kısa vadede büyüme ile enflasyon arasında bir ters orantı ortaya çıkmamış, büyümeye rağmen enflasyon tek haneli rakamlara gerilemiştir.
- (ii) Ekonomi birikimli olarak 4 yılda yüzde 35 civarında büyüdüğü ve buna paralel olarak son derece anlamlı bir istihdam artışı gerçekleştiği halde işsizlik artmaya devam etmektedir.
- (iii) Büyüme geçmiş deneyimlerden farklı olarak özel sektöre delege edilmiş, kamu disiplini sayesinde bütçe açıkları çok azalmıştır.
- (iv) İç açıkların yerini dış açıklar almış, bu da büyük oranda özel sektöre ait olmuştur.

Kabul etmek gerekir ki, kriz sonrasında ilk hedef, piramidin üst katmanında bulunan enflasyonun ve bunun arkasındaki yapının ortadan kaldırılması olarak tespit edilmiştir. Bu bağlamda toplam talep unsurlarından tüketim ağırlıklı kalemlere yönelik olarak “kemer sıkma” politikası uygulanmıştır. Ayrıca geçmiştekinden farklı olarak bu kez disipline kamu kesimi öncülük etmiş, açık finansmanına dayalı Keynesyen politika büyük oranda tasfiye edilmiştir. Bu bağlamda toplam talep unsurları umumi olarak kontrol altında tutulurken, bilhassa sabit sermaye yatırımlarına dayalı üretim ve büyüme süreci desteklenmiştir.

Gerçekten de 2002 yılının sonunda millî gelirin yüzde 15,8'i kadar olan sabit sermaye yatırım oranları 2005 yılı sonunda yüzde 20'leri aşmıştır. Toplam yatırımların millî gelire oranı da yüzde 27,5 oranında gerçekleşmiştir. Yatırımların artmasında, kamu maliyesindeki gelişmelere paralel olarak kullanılabilir fonlar üzerindeki baskının azalmış olması ve hızla düşen faiz oranlarının özel sektörün önünü açıcı etkisi not edilmelidir. Gerçekten kamu maliyesindeki disipline paralel olarak, bütçe açığı millî gelirin yüzde 2'sine, Kamu Kesimi Borçlanma Gereği de millî gelirin yüzde 0,9'una kadar düşürülmüştür. Bu süreci takip eden borçlanma faiz oranları (DİBS) 2003 başında yüzde 63 oranından 2005 yılı sonunda yüzde 14'lere kadar gerilemiş, bu arada faiz harcamalarının millî gelir içindeki payı da 2005 sonunda millî gelirin yüzde 8'ine kadar düşmüştür. Netice itibarıyla 1992-2002 arasında özel sektörün büyüme içindeki payı sadece yüzde 0,5 puan düzeyinde kalmış iken, 2003-2005 ortalaması olarak ele alındığında kamu sektörüyle başa baş katkıda bulunur bir düzeye geldiği görülmüştür.

Kısaca, enflasyondaki düşüş büyük oranda üretim ve verimlilik artışına dayandırılmış, yapılan tasarruflarda kamu aktif olarak yer almış ve ekonomide ağırlık özel kesimin eline geçmiştir. Büyümeye rağmen enflasyonun düşmesinin arkasında, verimlilik artışı, mali ve parasal disiplin, toplam talep içindeki diğer enflasyonist unsurların bastırılması ve düşük değerli döviz kuru katkısının yer aldığı söylenebilir.

Burada bilhassa “verimlilik” konusuna geçmişten bir başka “kısmî kopuş” göstergesi olarak bakılması gerekir. DPT'nin tespitlerine göre, 1990-2001 arasında toplam faktör verimliliği -0,5 oranında gerilerken, 2002-2005 arasında ortalama olarak yüzde 4,6 oranında artış göstermiştir. İşgücü verimliliğinde ise söz konusu periyotlarda verimlilik artışı sırasıyla yüzde 1,7 ve 6,1 oranında gerçekleşmiştir. 2001 yılının baz alındığı çalışmalarda bilhassa emek verimliliği endeksinin 2005 yılı sonu itibarıyla 130'lara kadar çıktığı görülmektedir. Bütün bunlar da aynı şekilde önemli bir yapısal dönüşüm işaretidir.

4. 2006 YILININ İLK YARISI BİTERKEN: SORUN NEDİR?

2006 yılının başından beri işaretleri alınan olumsuzlukların kaynağında, içeride artmaya devam eden dış ticaret açığı ile cari açık ve enflasyon beklentilerinin artan oranlarda olumsuzlaşması vardır. Esas sıkıntı ise dışardan kaynaklanmaktadır. Söyle ki; ABD ekonomisinde yaşanmakta olan enflasyonist büyüme ve ortaya çıkan ikiz açılara tepki olarak kısa vadeli faiz oranlarında süreklilik kazanan artış eğilimi söz konusudur. Bu da uluslararası likidite koşullarının tersine dönmesine neden olmaktadır. Yine ham petrol ve diğer emtia fiyatlarındaki büyük artışlar da içeriye büyük bir olumsuzluk dalgası taşımaktadır. Gerçekten de makroekonomik göstergelerdeki olumlu gelişmelere rağmen cari dengede ardı ardına millî gelirin yüzde 5 ve 6,4'üne kadar tırmanan açık, hem finanse edilmiş olmasına ve hem de finansman kalitesi artmış olmasına rağmen Türkiye'nin dış alem faktörlerinde meydana gelen menfi gelişmelerden olumsuz yönde etkilenmesine neden olmaktadır.

4.1. Döviz Kurları ve Sermaye Çıkışı

Dünya Bankası'nın yıllık raporuna göre sadece 2005 yılında yükselen piyasalara 491 milyar dolarlık rekor bir sermaye akışı gerçekleşmiştir. Bu büyüklükte bir para, iç yapılan son derece sağlam olsa bile, gelişmekte olan ülkelerin sağlıklı idare edebileceği bir cesametın çok ötesindedir. Her şey yolunda gitse bile, bu paranın aktığı piyasalarda oluşan balonun veya köpüğün patlaması için psikolojiyi değiştirecek algılamalar bile yeterli olmaktadır. Nitekim 2005 yılının sonu ve 2006 yılının başında, yükselen piyasalarda bir tökezleme olmadığı halde, ABD'de kısa vadeli faizlerin artırılarak yüzde 5'e çıkartılmış olması çevredeki bir türbülansı tetiklemeye yetmiştir.

Peki dışarıdaki olumsuz gelişmelerin iç piyasayı olumsuz etkilemesinin nedensellik zinciri nasıl kurulabilir? Her şeyden önce 2002 yılından beri içeriye akan sıcak paranın, bugün yükselen piyasalarda olduğu gibi hiç olmazsa bir kısmının çıkması beklenmelidir. Bunun bir nedeni daha güvenli kâr fırsatlarının oluşmuş olması ise, diğeri de bulunduğu ülkede kırılganlık algılamalarının belli bir eşige ulaşmış olmasıdır. Gerçekten de tabiatı gereği kalıcı olarak park etmeyen kısa vadeli sermaye, yöneldiği yatırım araçlarının fiyatının yükselmesine (köpük veya balon ekonomisi), cezir durumunda ülkeden ayrılırken de hem ilgili sektörlerde hem de duruma göre ekonominin genelinde bir dalgalanmaya neden olmaktadır. Bu kategorideki sermaye Türkiye'de birikimli olarak halen 60—64 milyar dolar aralığında bulunmaktadır. Bu miktar temel olarak borsa, hazine kâğıtları, banka ve reel sektörde yoğunlaşmış durumdadır. Merkez Bankası brüt rezervlerinin yüzde yüzü mesabesinde olmakla beraber, bu paranın toplu olarak ve bir anda çıkması da söz konusu değildir. Ortamına göre 5-10 milyar dolar civarında bir miktarın makul bir süre zarfında ülkeden ayrılması, döviz kurunda yukarı yönde bir harekete neden olacaktır. Kurdaki düzeltme ise zaten uzun süreden beri beklenmekte olan faydalı bir hareket olup, zaten ekonominin dengeleri açısından, gereğinden fazla dış açık veren ülkelerde esnek kurdan beklenen de budur.

Bu çıkışın tedirgin edici niteliği, sıcak paranın neden kaçtığı ve bu esnada içerideki temel dengelerin ne durumda olduğuna göre değişir. Sıcak paranın çevre ekonomilerden kısmen ayrılmasının nedeni daha önce ifade edildiği üzere, ABD'deki kısa vadeli faiz artırımlarının devam etmesidir. Peki şu aşamada Türkiye'den "sermaye kaçışını" gerektiren bir iç sıkıntının olduğundan bahsedilebilir mi? Bu konuda bakılması gereken ilk değişken cari açıktır. Yabancı sermaye açısından açığın boyutu değil, finanse edilemeyeceği önemlidir. Daha önceki yıllarda olduğu gibi 2005 yılındaki 23 milyar dolara varan cari açık da finanse edilmiştir. Ayrıca 17 milyar dolarlık da bir ek rezerv birikimi sağlanmıştır. **Ayrıca bu finansmanın kalitesi de artmaktadır. Burada kaliteden kasıt; bu finansmanın mümkün olduğunca borç yaratmayan ve uzun vadeli sermaye girişi şeklinde olmasıdır.** Gerçekten de 2005 yılında finanse edilmesi gereken 20 milyar dolarlık açığın yaklaşık 10 milyar dolarlık kısmı borç yaratmayan doğrudan yabancı sermaye yatırımı şeklinde olmuştur. Bunun içinde özelleştirme, finans kesiminde ve perakende sektörüne yönelik satın alma ve birleşmeler ile gayrimenkule gelen

sermaye başta gelmektedir. Geri kalan cari açığın da ağırlıklı olarak uzun vadeli sermaye girişi ile finanse edildiği görülmektedir (Bkz. Bölüm 5 ve 6). Son olarak 2006 yılına yönelik cari açığın finansmanında da halen bir sorun görünmediği gibi, bunun kalitesindeki iyileşmenin de devam edeceği bilinmektedir. Her şeyden önce yaşanmakta olan kur düzeltmesinden sonra dış dengede ortaya çıkacak iyileşme ile- ilk dört-beş aylık sürecin tersine- cari açığın olumlu yönde toparlanması söz konusu olabilecektir. Dolayısı ile cari açık önemli bir gündem maddesidir, ancak tek başına bir kriz tetikleme durumunda değildir.

4.2. Enflasyon

İkinci sıkıntı da, yükselme eğilimindeki enflasyon ile ilgilidir. Gerçekten de 2006 Mayıs sonunda yıllık bazda yüzde 9,8'e çıkan TÜFE ile yüzde 7,6'ya çıkan ÜFE rakamları endişe kaynağı olmuştur. Bu bağlamda konuya enflasyon hedeflemesi rejimini tartışarak açılım kazandırmak yerinde olacaktır. Bilindiği üzere % 70'ler bandından başlayan TÜFE enflasyonu 2005 sonunda % 7,7'ye kadar düşürülmüştür. Her şeyden önce beklenti enflasyonu kırılmış, döviz kuru ve enflasyon arasındaki hassasiyet azalmıştır. Bu tecrübeye dayanarak Merkez Bankası 2006 ve 2007 yılı ve sonrası için açık enflasyon hedeflemesine geçerek belirsizlikleri yok etmek ve kredibilitiyi daha da onarmak istemiştir. Bu meyanda 2006 ve 2007 yılı için % 5'lik, 2008 yılı için de % 4'lük bir enflasyon hedefi tayin edilmiştir. Bu hedefin artı/eksi 2 puanlık bir sapma dahilinde tutturulması taahhüt edilmiştir. Bu hedeflerin gerçekleşmesi, 2002 yılından beri süregelen şartların aynı elverişlilik içinde devam etmesiyle mümkün olabilir. MÜSİAD, örtük enflasyon hedeflemesinden bu şekilde açık enflasyon hedeflemesine geçilmesi için seçilen konjonktürün isabetli olmadığını düşünmektedir. Bunun birkaç nedeni vardır:

- (i) 2005 yılında ham petrol ve diğer emtia fiyatları büyük artışlar kaydetmiştir. Bu kalemlerin çoğu zorunlu ithalat kalemleri olduğundan, artan fiyatların ek maliyet unsuru olacağı açıktır.
- (ii) Küresel likidite şartlarının kötüleşme sürecine girmesi. Bunun iki nedeni vardır. Birincisi, ABD'nin enflasyonu düşürmek ve ikiz açıklarını(bütçe ve cari açıklar) finanse etmek üzere kısa vadeli faiz oranlarını artırmaya devam etmesi, diğeri de çevre ülke ekonomilerinde oluşan köpük ekonomileri nedeniyle daha fazla risk almak istemeyen sermayenin artık geri çekilme eğilimine girmiş olması.
- (iii) Türkiye'nin artmaya devam eden cari açığının o zamanki kur şartları muvacehesinde 2005 yılında milli gelirin yüzde 6-7'si civarında bir büyüklüğe ulaşacağı kesinleşmiş, bunun da yukarıdaki şartlar altında bir kur düzeltmesi gerektirdiği güçlü bir beklenti dahiline girmiştir. Dolayısı ile kur şartlarının dezenflasyon sürecinin tersine artık enflasyonist bir baskı oluşturması kaçınılmazdır.
- (iv) Güçlü sermaye girişleri içeride bir sanal gelir sendromu oluşturmuş ve 2005 yılının son çeyreğinde nihai tüketim büyük bir artış eğilimine girmiştir. Bunun böyle olacağının MB'nin öncü göstergelerinden takip edilebilmesi mümkündür.
- (v) Nihayet içeride başta hizmetler sektörü olmak üzere birçok sektördeki eksik rekabet ve arz yetersizlikleri (kira artışları gibi) enflasyonist fiyat artışlarını körüklemiştir.

Esasen enflasyona neden olabilecek hususlar uzun süreden beri Merkez Bankası'nın Enflasyon Raporları'nda not edilmekte idi. Bunların başında ham petrol ve diğer emtia fiyatları ile iç piyasa da hizmet sektörü fiyatları gelmektedir. Hizmet sektöründe eğitim, sağlık ve bilhassa konut sektörünün ön plana çıktığı görülmektedir. **Kur artışının da, bu güne kadar ki sürecin tersine olarak, dışarıdaki fiyat artışlarını artık içeriye olumsuz aktaran bir nitelikte olduğu dikkat çekmektedir.** Bir başka ifadeyle, kur ile enflasyon arasındaki duyarlılığın azaldığı şeklindeki ifadenin dezenflasyon sürecinde bir ölçüde doğru olduğu, ancak enflasyonun yukarı doğru hareketlendiği dönemde doğru olmadığı, kur artışının enflasyonu yukarı yönde etkileme gücünün anlamlı olduğu ifade edilebilir. Bu şartlar altında 2006 yılında %5'lik bir TÜFE enflasyonunun nasıl olup ta tutturulacağı konusunda sağlam dayanaklar sunulamamıştır. Nitekim yukarıda zikredilen nedenlerden ötürü 2006 yılının ilk beş ayında enflasyon rakamları beklentilerin üzerinde gerçekleşerek, TÜFE'de % 9,8'e, ÜFE'de ise % 7,6'ya kadar çıkmıştır. Bu şartlar altında yıllık enflasyon oranının tanımlanan üst aralığın (%7) bile üstünde çıkma ihtimali belirmiştir.

Daha çok dış dünya kaynaklı maliyet enflasyonu şeklinde gelişen enflasyondaki artışın yanına bir de kurlarda % 20'leri aşan artış konulduğunda, hem kur artışını kontrol altına almak hem de ekonomiyi soğutmak suretiyle enflasyonu dizginlemek üzere Merkez Bankası'nın yüksek faiz politikasını benimsediği görülmektedir. Nitekim gecelik faiz oranları "şok" bir kararla

1,75 baz puan artırılarak yüzde 13,25'ten 15'e, borç vermede ise yüzde 16,25'ten 18'e çıkartılmıştır. MB kendi açısından piyasa aktörlerine enflasyonun %5 olacağı varsayımına göre belirledikleri kontratlarını ve beklentilerini revize etmemeleri konusunda ikna edici bir mesaj vermek istemiştir. Ayrıca, söz konusu enflasyon ister kurlar ve yüksek maliyetli ithalat nedeniyle, isterse içerideki artan talep artışından kaynaklanmış olsun, MB faizler aracılığı ile hem iç talebi dizginlemeyi hem de kur artışını belli düzeyde kontrol ederek, zorunlu mal ithalatı aracılığı ile içeriye bir maliyet enflasyonunun taşınmasını kısmen de olsa önlemek istemektedir.

Orta-uzun vadede türbülansın geçmesi ve enflasyonun yönünü aşağıya çevirmesine paralel olarak, faizlerin düşürülmesinin de doğal karşılanması gereği yönündeki mesaj da, bu vesile ile piyasalara verilmek istenmiştir. Aslında bu kararın neticeleri, söz konusu gelişmeyi aktörlerin nasıl "okuyacakları" ve "algılayacaklarına" göre belirlenecektir.

Ancak bu aşamada ifade edilmesi gereken hususlar şunlardır:

- (i) Piyasalar olumsuz iç ve dış şartlar altında, bütün dünyanın da ortak sorunu olmaya başlayan enflasyondaki bir iki puanlık artıştan ziyade, %5'lik bir enflasyon hedefinin tutmayacak olmasından tedirgin olmuştur. Para otoritesi 2006 için tutmayacağı aşıkâr olan bir hedef koymuştur.
- (ii) Türkiye'deki olumsuz gelişmelerin büyük oranda içeride bilinçli bir şekilde gerilen siyasal ortamdan kaynaklandığı hesaba katılırsa, yabancı sermayenin sırf faizler arttı diye içeride kalmaya devam etmesi de beklenmemelidir. Ampirik veriler bize, istikrarlı ve düşük risk ortamında iken uluslararası sermayenin gelebileceğini, ancak güven sarsılıp riskin arttığı bir ortamda faiz nedeniyle daha fazla durmayacağını göstermektedir. Bu senaryonun dikkatle takip edilmesi gerekmektedir.
- (iii) Böylece her hangi bir sermaye kaçıışı durumunda, MB'nın rezerv eriterek kurdaki artışı kontrol etmesi mümkün olmayabilir. Zira süreç psikolojik ve spekülasyon etkilerinin kontrolüne geçebilir. (Nitekim daha önce MB'nın yaptığı 5 milyar dolara varan alım yönündeki müdahalelerinin döviz kurunu yukarı yönde hareket ettirmeye yetmediği hatırlanmalıdır) Bu durumda ekonomi, başlangıçtaki amaçların ve beklentilerin tersine olarak, yüksek kur, yüksek faiz kısıracına girebilir. Ekonominin ise yüksek kur ve yüksek faizi bir arada taşıma imkânı çok daha zorlaşmıştır. Zira diğer olumsuz etkilerle birleşerek bu iki maliyet unsuru durgunluk içinde enflasyonist bir süreci ifade eden "stagflasyona" neden olabilir.
- (iv) Yüksek faizler maliyet unsuru olduğundan ve halen devam etmekte olan yatırım hamlesinin bir anda durması söz konusu olmadığından, diğer zorunlu girdi maliyetleriyle birleştirildiğinde bunun birtakım sektörlerde daha da enflasyonist etkide bulunacağı, bilhassa eksik rekabetin söz konusu olduğu piyasalarda bir zam yağmuruna dönüşeceği beklenmelidir. Ayrıca ekonomide reel büyümenin belli bir düzeyin altına düşürülmesine Türkiye'nin sosyal gerçeklerinin izin vermeyeceği de not edilmelidir.
- (v) Bunun çözümü için MB ve hükümet sürekli hale gelmiş faiz artırımlarına gitmek üzere baskı altına alınabilir. Bu ise susuzluğun deniz suyu ile giderilmesi gibi bir kısır döngü oluşturabilir.
- (vi) Bu aşamada enflasyon hedefine azami ölçüde sadık kalınabilmesi için hükümetin elindeki en etkin silahın mali disiplinin devamı olduğu anlaşılmaktadır. Gerçi son yıllardaki dezenflasyon sürecinde kamu kesiminin sürdürmüş olduğu fevkalade disiplinli tavrın, halen devam ettiği not edilmelidir. Dolayısı ile geçen seneye nazaran biraz gevşetilmiş olmakla beraber, halen genişleyici bir harcama politikasından bahsedilemez. Buna rağmen süreci tek başına mâli disiplinin stabilize etmesi de zor gözükmektedir. Bilhassa iktisadi aktörlerin fiyatlandırma davranışlarını derinden etkileyen, kötüleşmekte olan siyasal iklimin bir an önce rahatlatılması gerekmektedir.

4.3. Faiz ve Sermaye Çıkışı

Genellikle enflasyon eğilimlerinin ve sermaye çıkışının/kaçışının güçlü olduğu dönemlerde ekonomiyi daraltarak enflasyonu dizginlemek ve sıcak para kaçışını durdurmak veya yavaşlatmak üzere yüksek faiz politikası izlenmektedir. Ancak bilhassa temel makro ekonomik rasyoların bozulmaya başladığı, reel faizlerin zaten yüksek olduğu ve siyasal ortama bağlı olarak beklentilerin olumsuzlaştığı bir ortamda tek başına yüksek faizin sermaye kaçışını durduracağı beklentisi geçekçi olmadığı gibi, ampirik verilerle de doğrulanmamaktadır. Gerçekten de likidite şartlarının zorladığı bir ortamda, ödeme güçlüğü çeken bir müşteriye daha pahalı kredi vermek, söz konusu işletmenin daha da zor durumda kalmasına neden olur.

Kabul etmek gerekir ki; şu anda rezerv ve ödeme kapasitesi, uzun vadeli sermaye girişi ve borçluluk göstergeleri gibi bir çok göstergesi gayet iyi durumda olan Türkiye’de bu tedirginlikten söz edilemez. Buna rağmen genel olarak sıcak paranın küresel ölçekte ani hareketleri topluca gerçekleştirerek, şu yada bu ölçekte bütün yükselen piyasa ekonomilerinden bir anda çekildiği de bilinmektedir. Bu hareketi tek başına Türkiye ve yüksek faiz politikasının etkilemesi imkânsızdır. Eğer böyle bir şeyden bahsedilecekse, **şu aşamadan sonra sermaye çıkışını faiz artırımı değil, siyasal iklimin ve beklentiler ekonomisinin yönlendireceği bir ortama girildiği ifade edilebilir.** Ayrıca faiz artırımı sayesinde içeride kalacak bir sıcak paranın kurdaki düzeltmeyi engellemesi durumunda **“düşük kur, yüksek faiz” döngüsüne dönmek riski oluşabilir.** Buradakinden daha farklı olarak yukarıda, hem faizin, hem de kurun yüksek olmasının mümkün olduğu bir senaryodan bahsedilmişti. Dolayısı ile faiz artırımının kur üzerinde nasıl bir süreci tetikleyeceğinin tam öngörülememesinden doğan bir belirsizlikten söz edilmektedir.

Sonuç olarak ifade edilmelidir ki; Türkiye reel devalüasyonlar aracılığı ile 25 senedir cari açık sorununu çözemediği gibi, yüksek faiz politikasıyla da enflasyon sorununu çözememektedir. Bu dersi Türkiye’nin iyi çalışmış olması ve belki psikolojik gerekçelerle kısa vadeli olarak faizde bir defaya mahsus yarım ile bir puan arası bir faiz artırımı ile yetinmesi gerekiyordu.

4. 4. Dış Ticaret

Toplam talep unsurlarından dış ticaret kalemlerinde kaydedilen gelişmeler de aslında büyük bir kopuşun ifadesi olarak görülmelidir. İhracat ve ithalatın millî gelire oranı 2005 yılı sonunda sırasıyla yüzde 23 ve yüzde 30’u aşmış, dış ticaret hacmi de millî gelirin yüzde 54’üne ulaşmıştır. Bu, dünya ile büyük bir bütünleşme olup, Türk ekonomisinin küreselleştiğini göstermektedir. Ancak ortaya çıkan cari açık sadece kura, işsizlik de yüksek reel faize bağlı sorunlar olmayıp, cari açık ekonominin yarışabilir katma değer oluşturma kapasitesinin eksikliğine, işsizlik de yapısal dönüşüme bağlı sorunlar olarak belirginleşmektedir.

Dış ticarete bağlı gelişen cari açık konusu son derece çetrefilli hale gelmiş olup, 6. bölümde incelendiği üzere tek yönlü bir açıklaması da, çözümü de yoktur. Buna “kur düzeltmesi” de dahildir. Buna rağmen, konjonktür gereği 2006 yılının başından beri kurda meydana gelen artışlar, ani olması nedeniyle tedirginlik yaratmışsa da, dış dengenin toparlanmasına, cari açığın 2006 yılında rahatlıkla finanse edilebilmesine imkan verecek niteliktedir. Bu meyanda Nisan ayı da dahil olmak üzere dış ticaret açığındaki büyük artışın ve bilhassa ihracattaki mutlak anlamdaki bir gerilemenin Mayıs ayı ve sonrasında durması beklenmektedir. Nitekim Türkiye İhracatçılar Birliği’nin verilerine göre Mayıs ayında ihracat % 23’lere varan büyük bir artış göstermiştir.

5. SONUÇ

Geldiğimiz aşamada Türkiye ekonomisi bir dönüm noktasında bulunmaktadır. Eğer bu son tümsek dönülebilirse, Türkiye girdiği reform sürecinde atılımlar yapan ve halkının çoktan hak ettiği özgürlükçü demokrasi ve piyasa ekonomisine dayalı tekamülüne devam edecektir. Oysa bu ikinci noktaya dönüşü gerektirecek bir durum söz konusu değildir. Çok büyük emekler verilmiş ve toplum çok büyük bedeller ödeyerek ekonominin belli bir performans düzeyine ulaşması temin edilmiştir. Bundan sonra da bedel ödenecektir ancak, eğer rehavete kapılmadan süreç takip edilebilirse halen karşılaşılan sorunların üstesinden gelmek için aslında hem uluslararası konjonktür hem de içerideki ortam olumludur. Halkın heyecanı, reformlara desteği ve geleceğe olan umudu devam etmektedir. Bu aşamada Türkiye için geçerli olan altın kural hala “istikrar ortamının muhafazası”dır.

2006 yılının ilk yarısına doğru birtakım sıkıntılar baş göstermiş, bunların bir kısmı küresel piyasalarla ilgili hareketlenmelerdir. Türkiye ekonomisi ise bu tür hareketlere fazlasıyla hazırlıklıdır. Büyük rezervleri ile, borç stokundaki seviye ile, kısa vadeli borçların niteliği ile, cari açığın finansmanı için gerekli olan dış kaynağın vadesi ve kalitesi ile, bütçe performansında geline nokta itibarıyla Türkiye son derece donanımlıdır. Böyle bir ortamda gerçek dışı bir hedef olan enflasyondaki bir iki puanlık sapma veya bir miktar sermaye çıkışı Türkiye için bir kriz belirtisi değildir. Kurda yaşananlar ise tamamen Türkiye’nin lehine olan bir “düzeltme hareketi” olarak idare edilebilir niteliktedir.

Bütün bunlara rağmen, sürecin tabii rotasından sap(tırıl)ması da mümkündür. Bu durumda normal şartlar altında basit bir kur düzeltmesini ifade eden kısmi sermaye çıkışı bir sermaye kaçışına dönüştürülebilir, basit bir enflasyon sapması bütün beklentilerin kötüleşmesi sonucunda bir enflasyon histerisine dönüşebilir ve neticede toplumda dalga dalga bir “dibe doğru yarış” zuhur edebilir. Bunlar, vatansever insanların başvuracağı davranışlar değildir. Kaderini bu topraklarda arayan, çocuklarının geleceğini bu coğrafyada kurgulayan kişilerin mahal vereceği ortamlar değildir. Geldiğimiz nokta, ekonominin değil, siyasetin, ideolojinin öne çıktığı bir aşamayı ifade etmektedir. Daha açık bir ifade ile, bir milletin ödediği büyük bedelin insafsız bir kör dövüşü ile çöpe atılıp atılmayacağı bir vatanseverlik testi noktasıdır.

8. BÖLÜM

ÖNERİLER

1. KAMU FİNANSMANI VE MALİYE POLİKASI

1. Mâli Disiplinin Sürdürülmesi

Krizden beri sürdürülen mâli disiplin sayesinde Türkiye’de temel makro ekonomik göstergelerde olumlu gelişmeler kaydedilmiştir. Ancak, gerek yurt içinde ve gerekse yurt dışında oluşmaya başlayan konjonktür, kamu mâliyesindeki sıkı disiplinin bundan sonra daha da kritik hale geldiğini göstermektedir. Gerçekten de 2006 yılının ilk çeyreği itibariyle uluslar arası şartlarda olumlu hava yavaş yavaş kaybolmaktadır. Bunun ilk haberi ABD Merkez Bankası FED’in kısa vadeli faizleri artırmaya devam ederek yüzde 5’e çıkarmasıdır. Bunu AB Merkez Bankası’nın ve Japonya gibi diğer gelişmiş ülkelerin takip etmesi beklenmektedir. Bunun sonucunda döviz kuru ve faizlerde belli bir yükselmenin yaşanması kaçınılmaz olabilir. Ayrıca başlıca emtia ve ham petrol fiyatlarındaki gelişmeler de faiz ve kur gibi enflasyonu yukarı doğru zorlayan gelişmeler olmuştur. Bu şartlar altında kamu mâliyesi disiplini, diğer piyasa aktörlerini de disiplin edici çıpa etkisi oluşturabilecektir.

2. Mâli Finansman Araçlarının Çeşitlendirilmesi

Kamu mâliyesinin finansmanı amacıyla finansman araçlarının ve finans coğrafyasının çeşitlendirilmesi gerekmektedir.

Bunun bir gereği olarak (i) yurtiçinde ve yurtdışında yaşayan vatandaşlarımızın tasarrufları ile Ortadoğu- Körfez ve Uzakdoğu sermayesinin ülkemizdeki özelleştirme ve dolaysız yatırımlara cezbedilmesi için uygun yatırım ikliminin oluşturulması yolundaki çabalar devam ettirilmelidir. Bunun için ekonomik istikrar, yeni ve bakir fırsatlar ve kârlılık faktörleri öne çıkarılmalıdır. (ii) Yine bu konunun bir parçası olarak Türkiye’nin otoyol, köprü ve baraj gibi varlıklarının

kârlı birer yatırım aracına dönüştürülmesi için Gelir ortaklığı Senedi (GOS) uygulamasına özel önem verilmelidir. Bunun bir alt uygulaması olan **Kira senedi veya Kira Sertifikası** cazip bir yatırım aracıdır. Bu önerinin hayata geçirilmesi için gerekli mevzuatın da müsait ve hazır halde olduğu hatırlatılmalıdır.

Hem iç, hem de dış borç piyasalarında kullanılmak üzere, **reel büyüme bızına endeksli borçlanma araçları geliştirilmelidir**. Bu enstrümanların temel özelliği şunlar olacaktır:

- (i) Her şeyden önce alıcılar için cazip bir yatırım imkânı sunacağından tercih edilecektir.
- (ii) Bu araçlar büyüme hızının uzun dönem ortalama performansın üzerinde gerçekleştiği yıllarda yüksek faiz getirirken, büyüme hızının uzun dönem ortalama değerlerinin altında gerçekleştiği yıllarda ise düşük faiz ödemesini gerektirecektir.
- (iii) Bu araçlar sayesinde, kamusal borç yükü için etkin bir risk yönetimi yapmak, faiz oranları aracılığı ile ekonomideki konjonktür dalgalanmalarını hafifletmek ve nihayet borç stokunun milli gelire oranının kontrol edilebilir olmasını temin etmek daha kolay olacaktır.

3. “2B Yasası” yeniden TBMM’ne sevk edilmelidir.

Orman vasfını çoktan kaybetmiş olan bu alanların fiili kullanıcısına ve orman köylüsüne öncelik tanıyacak şekilde satışından 30-35 milyar dolar gelir elde etmenin mümkün olduğu ifade edilmektedir. Ayrıca bu satışın, emlak ve diğer vergi gelirleri de hesaba katıldığında hazineye büyük bir katkı sağlayacaktır. Bu aynı zamanda mülkiyet sorunlarının da çözülmesi sonucunu doğuracağından, vatandaşın elinde “kredilendirilebilir” varlıklar artacak, bankacılık kesimi için yeni bir açılım sağlanacak, adli ve idari yargının yükü de hafifleyecektir.

2B’lerin satışında haklı bazı çekinceler de vardır. En önemlisi de kanunsuzluğun bir oldu bittiyle sonuçlanması ve bunu yapanların bir nevi ödüllendirilmesi, böylece toplumsal adaletin sarsılması, hukuka olan güvenin zedelenmesidir. Ancak işgalin bu şekilde devamının kamu vicdanını rahatsız ettiği de gözardı edilmemelidir. Zira on yıllardır kamu arazilerinin fiili işgali söz konusu olup, bu talan mevcut şekliyle üstelik bir de “bedavaya” getirilmektedir. Olayın büyüklüğü ve üzerinden geçen süre ise bu kanunsuzluğu hiç olmamış gibi yeniden başa döndürmenin imkânsızlığını açıkça ortaya koymaktadır.

Sonuç itibarıyla, 2B yasasının tekrar gündeme alınması, potansiyel geliri iyi hesap edilmek, sınırları iyi belirlenmek ve yeni işgallere karşı gerekli ağır müeyyideler uygulanmak kaydıyla çıkarılması ülke yararları açısından önem arz etmektedir.

4. Halen işletmelerin ve fabrikaların büyük çoğunluğu ruhsatsız çalışmakta olup, ödemesi 1 yıla yayılan bir şekilde bu tür işletmelere ruhsat verilmesi durumunda Hazine’nin Türkiye genelinde 5 Milyar dolar (sadece İstanbul’da 2,5 milyar dolar civarında) ilave bir gelir elde edeceği hesaplanmaktadır.

2. CARİ AÇIK SORUNUNA ÇÖZÜM

1. Yapısal bir sorun: Cari açık, Türkiye’nin yüksek faize dayalı ekonomiyi soğutma operasyonları ile de, ardı arkası kesilmeyen devalüasyonlar aracılığı ile de çözemediği ve çözemeyeceği yapısal bir sorundur.

2. Açığın niteliği ve finansman kalitesi: MÜSİAD, bu şartlar altında cari açığın daha çok bir yatırım ivmesinden kaynaklandığını ve bu sayede yeni teknolojik kapasitelerin oluşturulması anlamında gelecekte kendi kendini telafi eden

ve sürdürülebilir bir yapının oluşmasını temin edebilecek bir nitelikte geliştiğini gözlemlemektedir. Ayrıca cari açık kamu sektörü kaynaklı olmaktan çıkmış, özel sektör kaynaklı hale gelmiştir. Bu açık da artan oranlarda uzun vadeli sermaye girişleri ve borç oluşturmayan Doğrudan Yabancı Sermaye Yatırımları ile finanse edilmektedir.

3. Kur düzeltmesi ve açık: Buna rağmen bu sürecin içerisindeki üretim maliyetlerindeki yükseklik ve kur dezavantajı nedeniyle ara malı ve tüketim malı üreten yerli sektörlerde bir erozyona sebep olduğu da tartışmalıdır. Bu süreç durdurulması gereken bir aşamaya gelmiş, nitekim kur düzeltmesi de gelmiştir. Bundan böyle kısa vadede kur endeksli şikâyetlerin yerini başka konular alacaktır.

4. Kur politikalarında ince ayar: Cari açık ile ilgili geçmişten öğrenilmesi gereken ikinci ders; sürekli hale getirilmiş sübvansiyonlar, diğer birtakım teşvikler ve devalüasyonlarla sürdürülebilir bir ihracatçı sektör oluşturma gayretlerinin başarısız olduğudur.

Buna rağmen ihracatçı ve ithal ikameci sektörlerin elverişsiz kur şartlarıyla baş başa bırakılmaması gerekmektedir. Türk sanayicisinin küresel piyasalarda adil şartlarda rekabet etmesini temin etmek üzere rekabetçi kur politikalarının dikkatle takip edilmesi gerekmektedir.

5. Kısa vadeli tedbirlere devam:

- Bu güne kadar ihracatçımızın arkasında duran Eximbank ihracat kredilerinin, fuar desteği, markalaşma ve yurt dışı mağaza açma desteği, ihracat sigortası gibi konularda devam ettirilmesi gereği vardır.
- KOBİ statüsünde bulunup da dışarıya ve yeni piyasalara açılma çabası içerisinde olan şirketlerin başlangıç belirsizliklerinin ve maliyetlerinin giderilmesine yönelik olarak Eximbank'ın yanı sıra KOSGEB'in de Ar-Ge, piyasa araştırması, ofis açma, lisans alma vb. gibi konularda aktif destek vermeye devam etmesi gerekmektedir.
- Kamu kesiminden kaynaklanan birçok maliyet unsurlarının tedricen ortadan kaldırılması gereği zaten açıktır ve bütçe imkânları elverdiği ölçüde bu konu takip edilmektedir.

6. Çin ile aşırı ticaret dengesizliği için tedbirler: Anti damping, referans fiyatı, kotalar, ihtisas gümrükleri daha etkin kullanılmalıdır.

7. Dış müteahhitlik hizmetleri 2005 yılında 9,6 milyar dolara ulaşmış, toplamda 75 milyar ulaşmıştır. 2006'da 12 milyar dolarlık proje kazanılması beklenmektedir. Dış müteahhitlikte en önemli sorunlar olarak teminat mektubu için kont-garanti (Eximbank) ihtiyacının giderilmesi, Eximbank risk sigortasının artırılması acil tedbirler arasındadır.

8. "Stratejik" nitelikte rekabetçi sektörler arayışı: Ayrıca daha çok piyasa koşullarında olmak şartıyla ve somut performansa dayalı olarak ihracatçı sektörlerin desteklenmesi gerekmektedir.

Bu raporda tartışıldığı üzere, Türkiye'nin dış ticaret yapısının bir kez daha dinamik bir analizi yapılmalı, uzun dönemde sürdürülebilir rekabetçi üstünlüklere sahip olacak ihracatçı sektörlerin tanımlanması gerekmektedir. Bu bağlamda DPT'nin "Stratejik Sektör" olarak benimsediği anlaşılan dört sektörden otomotiv ve beyaz eşya gibi sektörlerde şu aşamada Türkiye'nin rekabetçi avantajları olmakla beraber, uzun vadede bu avantajın kaybolması ve göç etme ihtimali vardır. Bu gerçekten hareketle kıt kaynakların bu sektörler lehine kullanılmasına MÜSİAD rezerv koymaktadır. Ancak makine sektörü ile turizm sektörünün stratejik sektör olarak tanımlanmış olması son derece isabetli olmuştur. **Bu meyanda yüksek katma değer üretebilen, teknoloji muhtevası, talep ve gelir esnekliği yüksek alanlarda bir arama sürecinin gereği vardır. Bu şartlara uyan, yerli, göç etmeyen birtakım sektörlerin tespit ve tayin edilmesi, gerekli etkin yöntem ve araçlarla desteklenmesi gerekmektedir. Özellikle emek yoğun ve**

rekabetçi olduğumuz hizmetler sektörü mutlaka özel bir kapsama alınmalıdır.

9. Gümrük Birliği'nden doğan mağduriyetlerin giderilmesi: Türkiye'nin 1996 yılı başında tamamladığı Gümrük Birliği (GB), sanayimize kattığı rekabetçi dinamizm yanında, bir çok alanda da Türkiye'nin aleyhine neticeler vermektedir. Bunlardan biri, Türkiye'nin uzun vadede rekabetçi üstünlükleriyle örtüşmeyecek ve göç edecek, düşük teknoloji içeriğine sahip ve yeterli düzeyde katma değer ilavesine müsait olmayan bazı sektörlerde uzmanlaşmış olmasıdır (Bkz. Bölüm-6).

Cari açıkla ilgili olarak gündem getirilmesi gereken ikinci sorun da, GB'nin gerektirdiği "Ortak Gümrük Tarifesi (OGT)" nedeniyle, bilhassa üçüncü ülkelere karşı maruz kaldığı haksız gümrük vergileridir. GB üyeliğimizin bir gereği olarak birçok kritik sektörde Türkiye rekabet ettiği üçüncü ülkelere OGT'ye göre son derece düşük ithalat vergisi uygularken, aynı ülkeler Türk mallarına karşı duruma göre 10 katına varan oranlarda vergi uygulayabilmektedir.

10. AB'nin haksız vize uygulamalarının kaldırılması: Türkiye-AB ilişkilerinin hukuki temelini teşkil eden Ankara Anlaşması ve Katma Protokol Türkiye'ye emeğin serbest dolaşım hakkını vermesine rağmen çeşitli nedenlerden dolayı ülkemiz bu hakkına hiçbir zaman sahip olamadığı gibi, AB ülkelerinin zorluklarla dolu vize uygulamalarına maruz kalmaktadır. Yine Türkiye 1999 tarihinden beri resmi olarak AB üye adaydır ve 3 Ekim 2005 tarihinden beridir de resmen müzakerelere başlanmıştır. Bu gelişmelerin vize konusunda önemli ilerlemelere yol açması gerekmektedir.

Özellikle işadamlarının bu konuda mağdur oldukları aşikardır. 1995 tarihinden itibaren AB ile Gümrük Birliği içinde olan Türkiye işadamları, AB ülkelerinden vize almalarının çok uzun ve meşakkatli işlemler gerektirmesi nedeni ile bu ülkelerde bulunan rakipleri karşısında dezavantajlı durumdadır.

Bir işadamından vize alabilmek için gizliliği anayasa ile sabit dokümanlar da dahil olmak üzere 25'e ulaşan sayıda belge istenebilmektedir. Oysa ki herhangi bir AB ülkesinin işadamı istediği zaman Türkiye'ye gelebilmektedir. Yüksek vize ücretleri, vize alınmasının çok uzun sürmesi, uzun kuyruklar, hantal bir onay mekanizması ve konsolosluk çalışanlarının sempatik olmayan davranışları genelde şikayet edilen hususlar arasındadır.

Geçmiş örneklerle bakıldığında Türkiye'nin durumunda olan bir çok aday ülkeye bu konuda seyahat özgürlükleri verilmiş, hatta vizenin kaldırılması söz konusu olabilmektedir. En son olarak eski Doğu Avrupa ülkeleri bu haktan yararlanmışlardır.

Esasında hantal bir vize politikası olan AB, bu politikasını değiştirmek istemektedir. Özellikle Avrupa Komşuluğu Politikası bağlamı içinde AB, genişleme sonrası AB'nin çevresinde bulunan devletlere vize konusunda kolaylıklar tanımaya başlamıştır. Örneğin AB-Ukrayna zirvesinin yapıldığı 1 Aralık 2005 tarihinden hemen önce Ukrayna'ya yönelik vize uygulamasının kolaylaştırmasına yönelik uygulamalarda bulunulmuştur. Benzer şekilde Rusya ile de vize işlemlerinin kolaylaştırılması konusunda belli bir mesafenin alındığı görülmektedir. Kısa süreli vize alımlarına kolaylıklar tanınıp, bürokrasi bu alanda azaltılırken vize ücretleri aşağıya çekilmiştir.

Yapılması gereken ilk anda Rusya ve Ukrayna'ya yapıldığı gibi Türk halkına, özellikle de ilk önce işadamlarına, öğrencilere, akademisyenlere, gazetecilere ve STK yöneticilerine vize konusunda kolaylıkların hemen sağlanması ve en kısa zamanda da özellikle iş dünyası mensuplarını vize uygulamalarından muaf tutmaktır. Vize ücretleri muhakkak düşürülmeli ya da bazı gruplardan (mesela öğrencilerden) ücret talep edilmemeli ve vizenin bir çeşit haksız kazanç statüsü olmasının önüne geçilmelidir. Daha sonra ise üye olma yolunda ilerleyen Türkiye için vize şartının kaldırılmasıdır. Vize konusu serbest dolaşım hakkı önündeki en büyük engeldir ve devletin yanı sıra sivil toplum örgütleri de bu konuda kendi platformlarında mücadele etmelidirler.

3. VERGİ ÖNERİLERİ

1. Genel Vergi Yükünün Yüksekliği: Türkiye’de vergi yükü (sosyal güvenlik primleri hariç) Gayri Safi Yurt İçi Hasılanın (G.S.Y.İ.H) % 29,3’üdür. OECD ortalaması % 27,5, dünya ortalaması gelişmiş ülkelerde % 27, orta gelirli ülkelerde % 22, düşük gelirli ülkelerde ise % 17’dir. Bu oranlar esas alındığında Türkiye’deki vergi yükü % 22’yi geçmemelidir.

2. Ücretler Üzerindeki Sosyal Güvenlik Prim ve Vergi Yükünün Düşürülmesi Gereği: Ücretler üzerindeki vergi yükü ve sosyal güvenlik primi oran (vergi takozu) % 42,7 olup OECD ülkeleri içinde en yüksek olanıdır. Bu durum, büyük ölçüde kayıt dışı istihdam ve kayıt dışı ekonomiye neden olmaktadır. Ayrıca, gelir vergisi tarifesindeki % 5 vergi indiriminden ücretliler istifade edemediği gibi, üst vergi diliminin 78.000 YTL.den 40.000YTL.ye indirilmesi ücretliler aleyhine bir durum oluşturmuştur. Ücretler üzerindeki sosyal güvenlik primi ve vergi yükü toplamı % 25’i geçmeyecek şekilde azaltılmalıdır.

3. Gelir Elde Eden Herkesin Vergi Mükellefi Olması: Türkiye’de verginin tabana yayılması, dolaysız vergilerin toplam vergi gelirleri içindeki payının artırılması ve herkesin gelirine göre vergi ödemesi sağlanmalıdır. Bu çerçevede uzun vadede (en geç 10 yıl içinde) Türkiye’de yaşayan herkes (vergiye tabi geliri olmayan küçük çiftçiler, öğrenciler, ev hanımları gibi olanlar hariç) beyanname kapsamına alınmalıdır. Bu çalışmalar yapılırken, alınacak verginin mükellefin vicdanında yerini bulmasına dikkat edilmeli, vergi tutarı ödenebilir ve kabul edilebilir olmalı ve mevzuat basit olmalıdır.

4. Gelir Vergisi Mükellefleri İçin Yıllık Asgari Beyan Sisteminin Getirilmesi: Gelir vergisi beyannamesi veren mükellefler için asgari gelir beyanı getirilmeli, yıllık vergi matrahları bu tutardan az olmamalıdır. Bunu yaparken, bölgeler ve meslekler itibariyle farklı tutarlar tespit edilmeli, tutarlar tespit edilirken bölgelerin Sanayi ve Ticaret Odaları’nın görüşü alınmalıdır.

5. Gayrimenkul Rantlarının Vergilendirilmesi: Özellikle büyük şehirlerde ve tatil yörelerindeki gayrimenkul spekülasyonundan büyük gelirler elde edilmekte ve bunlardan vergi alınmamaktadır. Bu gibi gayrimenkul yatırımından elde edilen rantlar vergilendirilmelidir. Ancak, kişilerin oturmak maksadıyla sahip oldukları meskenler bu uygulamanın dışında tutulmalıdır.

6. SSK ve Bağ-Kur (Sosyal Güvenlik Kurumu) Primlerinin Vergi Dairesi Tarafından toplanması: Genel bütçe dengesi açısından, fazla vergi toplananın yanı sıra, harcamalarda tasarruf yapmakta son derece önemlidir. Bu bağlamda, sosyal güvenlik kurumları aşırı personel yükü altındadır. SSK ve BAĞ-KUR tarafından toplanan primler muhtasar beyannameye eklenecek bir satır ile Vergi Daireleri tarafından toplanabilir. Bunun için vergi dairesinde ilave personele de ihtiyaç yoktur. Böylece, SSK ve BAĞ-KUR’un genel giderlerinde önemli tasarruf sağlamış olacaktır.

7. Genel Bütçeye Dahil Dairelerde Çalışanların Ücretlerinin Net Ödenmesi: Genel Bütçeye dahil dairelerinde çalışan memurların ücretlerinden gelir vergisi stopajı ve emekli kesintisi yapılmaktadır. Esas itibariyle bu işlem sadece göstermelik bir durum arz etmekte, bir taraftan bütçe giderleri gelir vergisi stopajı kadar artarken, diğer taraftan vergi gelirleri bu tutar kadar artmış gösterilmektedir. Net gelir artırıcı etkisi olmayan bu işlem için fazladan personel istihdam edilmekte, gereksiz kırtasiye yüküne katlanılmakta, ayrıca dolaysız vergiler stopaj tutarı kadar fazla imiş gibi yanıltıcı bir izlenim oluşturulmaktadır. Bu nedenle, Devlet memurlarının ücretlerinden kesilen stopaj ve emekli kesintisi kaldırılmalı ve ücretler net olarak ödenmelidir. Emekli kesintileri ise ayrı bir bütçe kaleminden doğrudan Emekli Sandığına veya Sosyal Güvenlik Kurumu’na ödenmelidir.

8. Damga Vergisi ve BSMV’nin Kaldırılması: BSMV kredi maliyetlerini yükseltmekte ve başka ülkeler ile rekabet eşitsizliği oluşturmaktadır. Ayrıca, BSMV’nin yüksek olması akreditif ve kredi işlemlerinin yurt dışına taşınmasına neden olmaktadır. Damga vergisi ise vergi gelirleri içinde önemli bir yer tutmamasına rağmen, uygulamada önemli

kırtasiye ve problem oluşturmaktadır. Bu nedenle, damga vergisi ve BSMV kaldırılmalıdır.

9. Genel KDV Oranının % 12 Olması: Türkiye’de genel KDV oranı oldukça yüksektir. Bu durum kayıt dışı ekonominin en önemli nedenlerinden biridir. Ayrıca, sektörler itibariyle farklı oranlarda KDV uygulaması haksız rekabete neden olmakta ve vergide adalet duygusunu zedelemektedir. Bu nedenle, genel KDV oranı %12’ye indirilmeli, en fazla iki kademeli (%1 ve %12 gibi) oran olmalıdır. Ayrıca vadeli satışlarda KDV tahsilat yapıldıkça ödenmelidir.

10. Vadeli İthalattan Alınan KKDF’nin %3’ten %1’e indirilmesi ve tüm ithalatı kapsamı: 88/12944 Sayılı Bakanlar Kurulu Kararının 3. maddesinin (d) bendinde; kabul kredili vadeli akreditif ve mal mukabili ödeme şekline göre yapılan ithalattan % 3 KKDF alınacağı belirtilmiştir. Bu oran %1’e indirilerek, Yatırım Teşvik Belgesi ve Dahilde İşleme İzin Belgesi kapsamında ithal edilenler hariç, tüm ithalatı kapsamalıdır. Toplanacak %1 fon KOSGEB ve Eximbank’a aktararak küçük sanayinin ve ihracatın desteklenmesinde kredi olarak kullanılmalıdır.

11. Üretim ve İstihdama Yönelik Yatırımlar İçin Yatırım İndiriminin Devamı: Yeni vergi kanunları düzenlenmesinde yatırım indirimi tamamen kaldırılmıştır. Bu, imalat sanayi açısından son derece sakıncalıdır. Türkiye’de, sermaye birikimi ve yatırım son derece yetersizdir. Yatırım indirimi yeniden ele alınarak, üretim ve istihdama yönelik yatırımlar yatırım indiriminden faydalanmaya devam etmelidir.

12. Mükellefe Kesinleşmiş Yargı Kararı Olmadıkça Yurt Dışına Çıkış Yasağının Konmaması: Mevcut uygulamaya göre, Gelir idaresi 25.000 YTL’nin üzerinde vergi borcu olan mükellefler için bilgi dahi verilmeden yurt dışı çıkış yasağı getirebilmektedir. AB’ne girmeye çalışan bir Türkiye için anayasal ve demokratik olmayan bu uygulamayı kabullenmek mümkün değildir. Bu uygulamanın mükelleflere eziyet etmekten başka önemli bir faydasının olmadığı da anlaşılmıştır. Bu nedenle, kesinleşmiş mahkeme kararı olmadan mükellefler hakkında yurt dışı çıkış yasağı konmamalıdır.

13. Vergi Denetimlerinin Artırılması: Türkiye’de vergi denetim oranı %2 civarındadır. Toplam denetim kadrosu 10.468, dolu kadro ise 3.419 kişidir. Toplam kurumlar vergisinin % 61’inin 100 mükellef, % 87 sinin ise yaklaşık 5.000 mükellef tarafından ödendiği düşünülürse denetimin son derece yetersiz olduğu ortaya çıkmaktadır. Denetim birimleri tek çatı altında toplanarak inceleme oranı ilk etapta % 10’a çıkarılmalıdır. İnceleme öncelikle belge düzenini sağlamaya ve kayıt dışı işlemleri tespiti yönelik olmalıdır. Öte yandan, keyfi uygulamaların önüne geçmek için denetim elemanlarına hakim ve savcılarda olduğu gibi sorumluluk getirilmelidir.

14. Gelir İdaresi Başkanlığının Daha Fonksiyonel Hale Getirilmesi:

a) Gelir İdaresi Başkanlığının kurulması önemli ve doğru bir gelişmedir. Ancak, önemli olan isim değişikliğinden ziyade icra edilen fonksiyonun değişmesidir. Uygulamada isim değişikliğinin dışında önemli bir değişiklik olmamıştır. Bu nedenle, Gelir İdaresi Başkanlığı mükellef haklarını koruyan, mükellefe hizmet eden, vergi kaçakçısını ortadan kaldıran, verginin tabana yayılmasını ve dolaysız vergilerin artırılmasını sağlayan bir yapıya kavuşturulmalıdır.

b) Gelir idaresi personelinin kalitesi, bilgi düzeyi ve ekonomik imkânları artırılmalı, yükselmede liyakata önem verilmeli, gerektiğinde en alt kademedeki bir memur idarenin en tepe noktasına kadar yükselebilmeli, vergi dairelerinin çalışma ortamı daha modern hale getirilmelidir.

c) Gelir idaresi, mükellefi potansiyel suçlu olarak görmekten vazgeçmeli, mükellefi bir ortak gibi kabul etmeli ve yardımcı olmalıdır. Bunun için tüm maliye personeli eğitilmelidir.

d) Kanunlar ve ilgili mevzuat basit ve anlaşılabilir olmalı ve tuzaklar ihtiva etmemelidir.

4. FİNANS SİSTEMİ

1. Yabancı yatırımcıların çekilmesi ve yönlendirilmesi gereği: Yabancı yatırımcıların Türkiye'ye yönelmesi uzun zamandır beklenen bir gelişmedir. Türkiye'yi uluslararası aktörlerin ilgisini çekecek bir şekilde tanıtmayı ve makro ekonomik dengeleri büyük oranda düzeltmeyi başaran hükümetin bundan sonra yabancı yatırımcı ile ilgili olarak daha şeffaf, daha katılımcı ve daha vizyon sahibi bir perspektif oluşturması beklenmektedir. Böylece “ne olursan ol, nereye istersen oraya, hangi sektörü dilersen oraya” anlayışı yerine, yönlendirilmiş yatırımlar ile Türkiye'nin istihdam, katma değer, verimlilik artışı ve teknoloji transferi, ihracat artırımı ve döviz eldesi gibi önceliklerine hizmet edilmiş olacaktır.

2. Bankacılık kesiminde yabancı payının sınırlandırılması gereği: Bankacılık sektörüne 2004 yılının sonu ve 2005 yılının başından beri görülen yabancı sermaye ilgisi dikkat çekici boyutlara ulaşmıştır. Bu süreç, yurt içi piyasalara yeni finansman enstrümanlarının, yeni ürünlerin, rekabetin ve disiplinin gelmesi açısından faydalı olabilir. Ayrıca, yurt içindeki tasarruf yetersizliğinden kaynaklanan yüksek maliyetlere kısmi bir çözüm de sunabilir. Ancak, yabancı bankaların geçmişten beri süregelen uygulamaları dikkate alındığında, bu beklentilerin otomatik olarak gerçekleşmeyeceği, bunun için sektördeki birleşmelerin ve satın almaların kurumsal altyapılarının dikkatle düzenlenmesi gerektiği ifade edilmektedir. Ayrıca yabancı sermayenin ulusal finans sistemini yönlendirir hale gelmesi ve ağırlıklı bir konuma ulaşmasına müsaade edilmemelidir. Zira kalkınma tecrübeleri bize, bilhassa ulusal bankacılığın kritik önemde olduğunu göstermektedir. Bu oranın Hükümet tarafından artık tanımlanması gereği vardır. Bilhassa büyük kamu bankalarının özelleştirmeleri söz konusu olduğunda bu konu Türkiye'nin gündemini bir hayli meşgul edeceğinden, söz konusu problem “suskunlukla” geçirilmemelidir. MÜSİAD, bankacılık kesiminde yabancı payının yüzde 30'u aşmaması gereğini savunmaktadır.

3. Katılım Bankaları (KB) için farklı bir sermaye yeterlilik oranının tespiti: Katılım Bankaları'nın kullandıkları ve kullandırdıkları araçların farklılığı nedeniyle aldıkları riskler de doğal olarak farklıdır. Bu nedenle bankalar için uygulanan Sermaye Yeterlilik Rasyosu, Katılım Bankaları için daha farklı bir formülle uygulanmalıdır. Örneğin; risk ağırlıklı aktiflerin hesaplanmasında, kâr ve zarara katılma hesaplarıyla toplanan fonlar ile finanse edilen işlemlerde risk ağırlığı, bankalardaki hesaplardan daha farklı biçimde uygulanmalıdır.

4. Aracılık maliyetlerinin düşürülmesi gereği: Bankacılık sektöründe aracılık maliyetleri hâlâ çok yüksektir. Bu maliyetlerin düşürülmesi elzemdir. Aracılık maliyetlerinde, kredi şartlarında ve mevduatın vadesinde sıkıntılarının yaşandığı bu şartlar altında bankacılık sektörünün kredi kullandırma kabiliyeti yeterince gelişmiş değildir.

Diğer taraftan, son dönemlerde bankaların havale, çek provizyon ve tahsilat, EFT, ATM ve internet işlemlerinden aldıkları komisyonları büyük ölçüde artırmaları da esasında bankaların aslî fonksiyonuna dönüşünün bir işareti olarak görülmelidir. Ancak bu komisyon ve ücretler yüksek olup, iş aleminin maliyetlerini artırmaktadır.

Maliyetlerin düşürülmesi anlamında **Banka, Sigorta Muameleleri Vergisi (BSMV) ve Damga Vergisi kaldırılmalıdır.** Çünkü bu vergi finansman maliyetini artırmakta ve rekabet eşitsizliği oluşturmaktadır.

Bankacılık sektöründe mevduatların vadesi halen çok düşüktür. Vadelerin uzaması için şüphesiz en önemli tedbir, ekonomideki istikrarın devamı, kınlanlıkların azalmasıdır. Vadelerin kısılacağı bir yandan Türkiye'de tasarrufçunun “kısa vadeciliğe” dayalı kemikleşmiş kültürünü yansıtırken, öte yandan tasarrufçunun geçmişle ilgili tedirginliklerinin azalmadığını da göstermektedir.

5. ÖZELLEŞTİRME

1. Özelleştirmelerde şeffaflık ve mutabakat gereği: Yabancı sermayenin ülkemize daha çok özelleştirmeler yoluyla giriş yaptığı görülmekte olup, bundan sonraki 1- 2 yıl boyunca da yine bu kalem nedeniyle giriş yapmaya devam edeceği anlaşılmaktadır. Yukarıda yabancı sermaye ile ilgili vizyon arayışının gereği vurgulanmıştır.

Özelleştirmeler bağlamında bu vizyonun çok daha gerekli hale geldiği belirtilmelidir. Bu meyanda özelleştirmelerde şeffaflığa ve kamuoyunun olurlarına azami gayret gösterilmelidir. Zira özelleştirmeler halka mal oldukça beklenen başarı elde edilecektir. Kamuoyunun içine sinmeyen özelleştirmeler, piyasaya giden yolda sürekli engel çıkartarak Türkiye'ye zaman kaybettiren bürokrasinin de iştahını kabartmaktadır.

2. Özelleştirilen kurumların rekabetçiliğinin sağlanması: Kısaca ifade etmek gerekirse, özelleştirmenin özel tekelere neden olmaması gerektiği söylenmelidir. Özelleştirildikten sonra kamuoyunun beklentilerini hiçe sayan, “parayı veren düdüğü çalar” yaklaşımı içinde tekeli davranma eğilimine giren birtakım oluşumların mümkün olduğu açıkça görülmüştür. Erdemir’in özelleştirilmesinden sonra bu sektörde tekel konumunda olan yabancı şirketlerle girilmeye çalışılan angajmanlar ile bu kurumlarda çalışan insanların inanç ve vicdani kanaatlerinin baskı altına alınması çabaları dikkat çekmektedir.

Başta Rekabet Kanunu ve RTÜK Kanunu gibi mevzuat hükümleri mutlaka ve ayırım yapılmadan uygulanmalı, kartelleşme ve tröstleşmenin önüne geçilmelidir. Aynı şekilde bir yasalar manzumesine göre yürüyen piyasa mekanizmasının gerektirdiği şeffaflığa sahip olmayan, çeşitli ayrıcalıklara sahip dernek, vakıf ve oluşumların adil rekabet şartlarına çekilmesi ve bu konuda piyasadaki belirsizliklerin giderilmesi gerekmektedir.

3. Kamu Bankalarının Özelleştirilmesi: MÜSİAD, prensip olarak piyasa ekonomisini benimsemektedir. Ancak piyasa mekanizmasının yönlendirilmesi ve denetlenmesi gereğini de savunmaktadır. Regülasyon unsurlarının mümkün olduğunca sade ve az olması, günübirlik siyasal etkilerden arındırılarak şeffaf ortamda ve uzmanlığa göre tanımlanması gerekmektedir. Aynı şekilde ekonominin küresel entegrasyonu sürecinde “milli menfaatler söyleminin”de feda edilmemesi gerektiğini savunmaktayız. Bunun bir parçası olarak kamu bankalarının mevcut koşullar altında aceleci bir şekilde uluslararası sermayeye devredilmesinde mahzurlar görmekteyiz. Millî ölçüğe göre oldukça büyük olan bu kurumları satın alabilecek yerli sermaye yok gibidir. Bu durum TUPRAŞ ve ERDEMİR özelleştirilmesi ile TELSİM’in TMSF tarafından satışında açıkça görülmüştür. Bu durumda, millî varlıkların eksik rekabet ortamında belki de değerinden düşük olarak yabancılara satılması sonucunda piyasa kontrolü yabancıların eline geçebilir.

Bu durumda en isabetli tercih, kamu bankalarının önce özleştirilmesi, sonra halka arz yolu ile özleştirilmesi olup, bu sayede millî sermayenin tabana yayılması önceliğine de hizmet edilmiş olacaktır.

Buna ilave olarak, Ziraat Bankası da özleştirilmemelidir. Bu banka, devletin bir kasası olarak, kalkınma önceliklerine göre piyasaları yönlendirmek üzere kamunun elinde kalmalıdır. Ancak bunlar görev zararları gibi “yumuşak bütçe” sendromuna neden olan uygulamalardan yalıtılarak kârlılık ve performans kriterleri konularak özerk koşullarda idare edilmelidirler.

Yine Halk Bankası’nı özleştirme yerine piyasa şartlarında oluşacak bir bedel üzerinden Türkiye Odalar ve Borsalar Birliği ve/veya Esnaf Kredi Kooperatifleri Birliği’ne satılması en isabetli tercih olacaktır.

4. Hazine Arazilerinin Satışı: Türkiye’de Hazine’nin kontrol ettiği kamu arazileri toplam arazinin yüzde 60’larına varmaktadır. Bu oran Avrupa ülkelerinde çok daha düşüktür. Diğer taraftan, Hazine, araziler üzerindeki ağırlıklı kontrolünü sürdürürken, Türkiye’de nüfus hızla artmakta ve belli coğrafyalarda yoğunlaşmaktadır. Ortaya çıkan bu ihtiyaç ise

piyasada “kendi kendine” çözüm bulmaktadır. Bu ortamda kamu arazileri bir rant kapısı olarak belirginleşmekte ve çeşitli mafyalaşmış suç örgütlerinin beslenme kaynağına dönüşmektedir.

Bu bağlamda çeşitli illerde ve yörelerde var olan hazine arsalarının ve kamu kuruluşlarının bir envanterinin çıkartılması ve bu bilgilerin kolayca ulaşılabilir hale getirilmesi sağlanmalıdır. Böylece Anadolu’daki ticaret, sanayi ve esnaf odaları ile sivil toplum kuruluşlarının bir araya gelerek kendi şehirlerindeki bu varlıkları piyasa değerinden kiralamalarının veya satın almalarının yolu açılmış olacaktır. Hazine arazilerine talip olan bu kuruluşların sınırlandırılmış sermayeli ve tabana yayılmış çok ortaklı şirketler kurmaları da teşvik edilmelidir.

5. Enerji Sektörü Özelleştirmeleri: Enerji dağıtım ve üretiminin özelleştirilmesi, Türkiye’nin 2006 ve sonrasındaki en önemli gündemlerinden olacaktır. Bu konu toplumu ve sanayi sektörünü son derece yakından etkilemektedir. Enerji özelleştirilmesinde iki konuyu entegre bir şekilde ele alarak bütüncül bir proje ile yaklaşılması gereği vardır. Burada verimlilik, ölçek ekonomileri, rekabetçilik ve tekel oluşturmama öncelikleri ihmal edilmemelidir.

6. SOSYAL GÜVENLİK ALANINDA TEDBİRLER

1. Daha önce de vurguladığımız üzere, yaşadığımız reform sürecine rağmen, sosyal güvenlikle hiç duraksama göstermeyen tutarlı bir devlet politikasına her zaman ihtiyaç vardır. Sosyal güvenlik sistemi, yüksek prim, işleyiş ve yönetim maliyetleriyle çalışan üç farklı kanunla düzenlenmiş emeklilik yapısından çıkarılıp tek bir Temel Sosyal Güvenlik Kurumu Kanunu’yla yeniden yapılandırılmış bulunuyor. Bu yapı, her türlü popülist müdahaleden korunmalı; güçlü aktüeryal gerekçeler dışında, kolayca değiştirilemeyecek bir yapıya da kavuşturulmalıdır. Yine tekrarlayalım ki, sosyal güvenliğin temel bir insan hakkı oluşu, devletin temel felsefesi olarak tavizsiz benimsenmelidir. Sosyal güvenlik sistemindeki sorunlar, devlet, işçi, işveren ve sivil toplum örgütlerinin ortak görüşleriyle çözümlenmeli; çünkü toplumun tüm kesimlerinin üzerinde anlaşılacak sosyal güvenlik yasa ve politikalarının hayata geçirilmesi daha kolay olmaktadır. Sosyal Güvenlik Reformu hakkında önemli adımlar atılması, hem tek çatı yasasının ve hem de sosyal güvenlik ilke ve normlarını belirleyen kanun tasarısının yasalaşmış olması, bu yaklaşımın bir devlet politikası haline geldiğini göstermektedir.

2. Sigortalı sayısını artırmak hedeflenirken, sigorta prim oranlarının kademeli olarak düşürülmesi: Ülkemizde sosyal güvenlik kurumlarına kesilen prim oranlarının dünya ortalamasının oldukça üzerinde olduğu bilinmektedir (OECD içinde istihdam vergisi oranı % 42,7 ile birinci sırada.) Bunun işverenler üzerinde her zaman olumsuz etkileri olmaktadır. Prim oranlarının yüksekliği, işçi çalıştırmayı caydırmakta veya kayıtdışı istihdamın oluşumuna neden olmaktadır. Bir sosyal güvenlik sisteminin öncelikli hedeflerinden birisi, sigortalı sayısını artırmaktır. Bu hedefe ulaşabilmek için prim oranlarını, kademeli olarak aşağıya çekmek gerekmektedir. Bunun için **sosyal güvenlik reformuyla devlet katkısının sağlanması çok önemli bir adımdır.** Devlet katkısından 10 ve daha fazla işçi çalıştıran işverenlerin daha fazla yararlandırılmaları; devlet prim katkısının müterakki oranlı olması, az işçi çalıştıranlara az, çok işçi çalıştıranlara çok katılım içerecek bir düzenleme yapılması yararlı olabilecektir. Gelişmiş ülkelerde olduğu gibi, ülkenin şartlarına göre belirli bir oranda devlet katkısı, zorunlu hale getirilmiştir. Devletin, sistemin finansmanına sağlayacağı düzenli katkı, ilgili Kurum bütçesinin oluşturulmasında denge, teşvik ve disiplin temin edecektir. Devlet katkısından yararlanma, hem kayıtdışılığı azaltıcı, hem de prim tahsilâtını arttırıcıdır. Kayıtdışı istihdamı azaltmak için, Yasalarla sağlanan imkânlar, yeniden gözden geçirilerek, primlerini düzenli ödeyen ve fazla sayıda işçi çalıştıran işyerlerine ek kolaylıklar sağlanması yararlı olabilecektir. Reel sektör üzerinde giderek çok ağır bir yük oluşturan yüksek sigorta primleri sorununa yeni bir hukuki düzenleme getirilmesi hedefi, reforma rağmen halen önümüzde duruyor.

Devletin prim ödeyerek sosyal güvenlik sistemine katkı sağlaması, söz konusu katkının istihdamı teşvik edici ve işçilerle işverenlerin maliyetlerini azaltacak tarzda olması ve devletin prim katkısının işverenlere yükümlülüklerini yerine getirme

şartlarına bağlı olarak verilmesi yararlı olacaktır.* Devlet, işyerinde yapılan denetimler neticesinde yükümlülüğünü yerine getiren işverenlere artan oranda katkı sağlamalıdır.

3. Sigorta primine esas kazanç taban matrahının asgari ücreti aşmamasının sağlanması, çok isabetli olmuştur. Bu yapı, hiçbir zaman bozulmamalıdır.

4. Kayıtdışı istihdam kayda alınabilmeli, kaçak işçilik önlenmelidir. Sosyal Güvenlik Reformunun yasal dokusu, bu hedefe ulaşmak üzere hükümler içermektedir. Sosyal güvenlik yahut sosyal sigortacılık sisteminin en önemli derdi, aktüeryal dengelerinin bozulması nedeniyle malî yapılarının sürdürülebilirliği konusunda ciddi sıkıntılarının oluşmasıdır. Kayıtdışı istihdamı önlemek için denetim mekanizmalarının rasyonel bir etkinliğe kavuşturulması da gerekmektedir. Ekonomimizdeki kayıtdışılık oranı, kalkınmamızı engellemektedir. Kayıtdışı ekonomi ile mücadele edilmesi ve kayıt dışı faaliyetlerin kayıt altına alınması, ülkemizin en temel meselelerinden ve önceliklerinden birisidir. Kayıtdışı ekonomiyi yenmek, Türkiye'nin en önemli siyasal ve ekonomik programıdır. Kayıtdışı faaliyetler, uygun ekonomik ve hukuki düzenlemelerle rasyonel bir sistem oluşturularak, kayıt altına alınamadığı sürece, kamu açıkları ve kamu kesimi borçlanma gereği artmaya devam edecektir.

5. Prim tahsilâtı başarılımalıdır. Mevcut yapı içerisinde, sosyal güvenlik sistemi, bilhassa SSK ve Bağ-Kur açısından bakıldığında, temel sorunlardan birisi de, prim tahsilâtında etkinliğin sağlanamamasıdır. Bugüne kadar alınan tedbirlere ve uygulanan yöntemlere rağmen – Nisan 2006 tarihinde yürürlüğe giren son yeniden yapılandırma uygulamasının henüz sonuçları alınmamıştır ama - prim tahsilâtında karşılaşılan sorunlar aşılamamış; sosyal güvenlik sistemindeki prim oranlarının yüksekliği de prim tahsilâtını olumsuz etkilediğinden, hakedilen prim alacakları, yüksek oranlarda tahsil edilememiş ve bu yüzden de kurumların aktüeryal yapıları bozulmuş ve yasal görevler bihakkın yapılamamıştır. Sosyal güvenlik kurumları, il düzeyinde örgütlenmişler, fakat bütün ilçelerde örgütlenememişleridir. Sosyal güvenlik kurumlarının prim toplamasında etkin hale gelebilmesi için, bu anlamda tüm il ve ilçelerde örgütlenmiş olan Maliye Bakanlığı'nın birimlerinden yararlanılması gerekmektedir. Gerek sigorta primleri ve gerekse vergiler birer kamu alacağı olduğu için, takibinin tek elden yürütülmesi maliyeti azaltacağı gibi, iki ayrı devlet kurumunun aynı işveren üzerinde, iki kere işlem yapma külfetini de ortadan kaldıracaktır.

6. Sosyal güvenlik sistemi, finansman açığı vermemelidir. Bu, henüz sağlanamamıştır. Genel bütçeden ayrılan pay miktarının artması ölçüt alındığında, ekonominin yaşadığı finansman krizi niteliğindeki sosyal güvenlik kurumlarının finansal açıkları, 1990'lı yıllardan itibaren ülkemizin ön sırada çözüm bulunması gereken sorunları arasındadır. Buna çözüm bulunabilmesi için, reform hükümleri arasında emeklilik yaşını, prim ödeme gün sayısını, sigortalılık süresini yükselten düzenlemeler dikkati çekmektedir. Sosyal güvenlik açıklarını kapatmak için genel bütçeden yapılan transferler normal değildir. Devletin sosyal güvenliğin finansmanına doğrudan katkısı, açığın kapatılması için de anlamlıdır.

7. Genel sağlık sigortası, 01.01.2007 tarihinde uygulanmaya başlanacak. Daha önce belirttiğimiz üzere, sosyal güvenlik alanında yapılacak en önemli reformlardan birisi, genel sağlık sigortasının hayata geçirilmesidir. Sağlık hizmetlerinin ayrı bir sigorta kolu olarak örgütlenmesi ve bütün toplumu kapsamına alacak şekilde oluşturulması zorunluluğu kanun koyucu tarafından benimsenmiş bulunmaktadır. "Toplumun tüm fertleri genel sağlık sigortası kapsamına alınırken, fertlerin gelir, statü, çalışma durumu gibi faktörler ön plana çıkmamalıdır. Genel sağlık sigortasında gelir ve çalışma durumuna göre bir ayırım yapılmaksızın herkese eşit ve kabul edilebilir düzeyde sağlık hizmeti verilebilecek bir sistem getirilmelidir. Toplumun tümünü kapsayacak bir Genel Sağlık Sigortası uygulamasına gidilirken, bu yapılanma içinde aile hekimliği müessesesinin de hayata geçirilmesi gerekmektedir. Genel sağlık sigortası sistemi ile toplumun her kesimine ayırım yapılmaksızın sağlık hizmetlerinin götürülmesi sağlanacaktır." ifadeleriyle dile getirdiğimiz görüşümüzün şimdi uygulanmasını bekliyoruz.

8. Önceki Raporlarımızda önemle vurguladığımız, sosyal güvenlik sisteminde norm ve standart birliği, büyük ölçüde sağlanmış olup, tek çatı altında birleşme de 01.01.2007’de yürürlüğe girmek üzere kanunlaşmış bulunmaktadır. Bilindiği üzere, sosyal güvenlik kurumları arasında norm birliğinin bulunmaması, hizmet farklılaşmasını getirmektedir. Her kurumda askerlik borçlanması, hizmet ihyası, evlenme ikramiyesi, malullük, yaşlılık ve ölüm hallerinde aylık bağlanması, sakatlara aylık bağlanması, sağlık yardımı yapılması, prim/kesinti tutarları ve diğer birçok konuda farklı uygulamalar bulunmaktadır. Sosyal gruplar arasında ortaya çıkan hizmet farklılaşması, sisteme olan güveni sarsmaktadır. Farklı kurumlardan dolayı fark oluşturan değil, aynı ihtiyacı duyan insanlara aynı garantiyi sağlayan bir sistem oluşturulması gerekmektedir. Reform hükümleriyle bu yönde büyük bir adım atılmıştır.

9. Bugün dünyada bir ülkenin gelişme düzeyini belirleyen göstergelerin başında o ülkenin sosyal güvenlik harcamalarına ayırdığı pay gelmektedir. Gelişmiş ülkeler, GSMH’lerinin % 25-30’u oranında sosyal güvenlik harcaması yapmaktadırlar ve bu oran gün geçtikçe daha da yükselmektedir. Türkiye’deyse bu oran, % 5 civarındadır. Sağlık harcamaları ve bütçe açıklarıyla birlikte bu oran yaklaşık % 10’a ulaşmaktadır. Hâlbuki daha önce de belirttiğimiz gibi, bir sosyal güvenlik sisteminin amacı, fertleri muhtaçlıktan kurtararak toplum içinde insan onuru ile bağdaşır bir hayat standardına kavuşturmadır. Sosyal güvenlik harcamalarına ayrılan kaynakları artırmak için öncelikle sisteme olan güveni tesis etmek, devletin katkısını artırmak, kayıtdışı istihdamı önleyici tedbirleri hayata geçirmek, sosyal güvenlik hizmetlerinin ve sağlık hizmetlerinin kalitesini yükseltmek, sisteme girişi teşvik edici hale getirmek gibi tedbirlerin alınması gerekmektedir.

10. Her zaman vurguladığımız üzere, sigortalı bildiriminde bürokratik işlemler azaltılmalıdır.

4857 Sayılı İş Kanunu’na göre işveren, özetle, işyerinin açılışı ile kapanışını (m.3), toplu işçi çıkarımını (m.29), özürölüler için %3, eski hükümlüler için %1 ve terör mağdurları için %2 olmak üzere toplam 6 kişinin istihdamı için Türkiye İş Kurumu’na işçi talebini (m.30), gece postalarında çalışanları (69), postalar halinde çalışmayı (76), iş kazası ve meslek hastalığını (m.77) bildirmek zorundadır.** 5953 sayılı Basın-İş Kanuna göre, işveren, işyerinin açılışı ile kapanışını (m.3), gazeteci ile yapılan sözleşmeyi (m.9) bildirmek zorundadır. 2821 sayılı Sendikalar Kanunu’na göre işveren, işe aldığı veya herhangi bir nedenle iş sözleşmesi sona eren işçileri, Çalışma ve Sosyal Güvenlik Bakanlığı’na Ek-1 ve Ek-2 ile bildirmek (m.62) zorundadır. 506 Sayılı Sosyal Sigortalar Kanuna göre işveren, özetle, işyerinin açılışını (m.8), Sigortalıyı (m.9), iş kazasını (m.27), meslek hastalığını (m.28), aylık prim ve hizmet belgesini (m.79), ay içinde 30 günden az çalışmayı ispatlayan delilleri (m.79) bildirmek zorundadır. Esasen, e-devletin gündeme taşındığı günümüzde, işverenlerin, işyerleri ile çalıştırılanlara yönelik bildirimlerini, kırtasiyecilikten uzak mekanizmalarla yapabilecekleri teknolojik imkânlar hazırlanmalıdır. Bu mekanizmalar, farklı birimlere verilmesi gereken formların “ortak bir format”a dönüştürülmesi şeklinde olabileceği gibi, oluşturulacak bilgi ağı ile kamu kurumları arasında “koordinasyon”la da olabilecektir.*** Başka bir ifadeyle, işverenler üzerindeki bu bürokratik işlem yükü azaltılmalıdır.

11. Sosyal Güvenlik Reformunun anlaşılabilmesi için, ferдин sosyal güvenlik bilinci, okullarda ve kitle iletişim araçları kullanılarak geliştirilmelidir.

Toplumda ciddi bir sosyal güvenlik bilinci yok. Takriben 15 - 16 yaşlarından itibaren çalışma hayatına giren ferдин çalışma ve sosyal güvenlik kültür ve bilincinin geliştirilmesi gerekiyor. Söz konusu kültür ve bilincin oluşturulup geliştirilmesi için, temel eğitim ve öğretim kurumlarının müfredatlarına çalışma ve sosyal güvenlik dersinin konulması ve üniversitelerin bütün bölümlerinde çalışma ve sosyal güvenlik derslerinin zorunlu hale getirilmesi yararlı olacaktır. Her vatandaşın çalışma ve sosyal güvenliğin önemini okul çağlarında kavraması, ilerleyen yaşlarında işçi veya işveren olarak iş hayatına girecek olan bugünün öğrencilerini, hem kendi çalışma ve sosyal güvenliğini sağlamada hem de istihdam ettiği kişilerin çalışma ve sosyal güvenliğini sağlamada, daha duyarlı yapacaktır. Böylece toplumun tüm fertlerinin çağdaş bir çalışma ve sosyal güvenlik sisteminin hayata geçirilmesi için, öncelikle çalışma ve sanayi terbiyesi ve disiplinini edinerek, sosyal güvenlik bilincine kavuşturulması hedefine ulaşılmış olacaktır. Söz konusu bilinç, sistemin verimli işlemlerini de sağlayacaktır. Sigorta kollarına göre **Sosyal Güvenlik Reformunu**

**Muzaffer KOÇ, 4857 Sayılı İş Kanunu’na göre İşverenin Bildirim Yükümlülükleri, e-yaklaşım Dergisi, Sayı:146, Şubat 2005, S.533-542.

***Muzaffer KOÇ, 4857 Sayılı İş Kanunu’na Göre İşyeri Bildirimi, Vergici ve Muhasebeciyle Diyalog Aylık Dergi, Yıl:19, Sayı:196, Ağustos 2004, S.162-168.

tanıtıcı ve uygulamayı öğretici, cep kitapları hazırlanıp sembolik fiyatlarla satılmalıdır.

12. 1980 yılında üç sosyal güvenlik kurumunun 4'ün üstünde (yani 4 çalışan sigortalıya karşılık 1 emekli sigortalı) olan aktif-pasif dengesi, belirtilen olumsuzlukların etkisi ile 1999 yılında 2,24'e, 2003 yılında ise 2.03 düşmüştür. Bağ-Kur'un aktif-pasif dengesinin prim ödeyenler bakımından 1 civarında olduğu dikkate alındığında, üç kurumun aktif pasif dengesi 1,5 civarındadır. Diğer bir deyişle Sosyal Güvenlik Kurumu sigortalıları açısından aktif-pasif dengesi, takriben 1,5'tur. Halbuki Kurum, aktüeryal dengelerini kurabilmiş olsaydı, asgari 4 çalışan sigortalıya karşılık 1 emekli sigortalı oranının tutturulması gerekiyordu. İşte reform süreci ve yapılan düzenlemeden beklenen de budur.

13. Cumhurbaşkanının Vetosu doğrultusunda TBMM'nde 16.05.2006 tarihinde yeniden görüşülerek kabul edilen 5502 sayılı 'Sosyal Güvenlik Kurumu Kanunu', 20.05.2006 tarih ve 26173 sayılı Resmi Gazete'de yayınlanmıştır. Bu kanundan sonra Sosyal Sigortalar Kurumu Başkanlığı, Bağ-Kur Genel Müdürlüğü, T.C. Emekli Sandığı Genel Müdürlüğü ortadan kaldırılıp hepsinin birden işini görececek olan, 'Sosyal Güvenlik Kurumu Başkanlığı' kurularak norm ve standart birliği sağlanması yönünde çok önemli bir adım atılmış oldu. Şimdi sıra, bu yapının anlaşılıp işletilmesinin gerekleri üzerinde çeşitli çalışmaların yapılmasına gelmiştir.

7. SEKTÖREL VE BÖLGESEL DENGESİZLİKLERE YÖNELİK TEŞVİKLER

1. Piyasanın Yönlendirilmesi: Türkiye ekonomisi, uluslar arası kurumların da gözetimi altında küresel düzenle entegre olma yolunda yapısal dönüşüm sürecinde bulunmaktadır. Bu süreç bize göre ekonomide artık teşviklerin tümüyle ortadan kaldırılmasını ve her şeyin piyasalara bırakılmasını değil, geçmiş başarısız tecrübelerin ışığı altında piyasaların geliştirilmesini gerektirmektedir.

2. Bu meyanda Türkiye ekonomisi için hâlâ **teşvik uygulamasının üç nedeninden bahsedilebilir.** Teşviklerin gereği niteliği: Bunlar, (a) AB müzakere sürecinde Türk sanayisinin ve ekonomisinin sağlıklı geçişinin sağlanabilmesi, (b) işsizlik ve gelir dağılımı gibi son derece önemli sosyal hedeflere yansımayan IMF programının ihmal ettiği alanların takviye edilmesi, (c) Türkiye'nin kronik sorunu olan ve bu haliyle ne AB'nin, ne de ülkemizin birlik ve beraberliği açısından kabul edilebilir olan bölgeler ve sektörler arası dengesizliklerin azaltılmasıdır. Teşviklerin geçmişte olduğu gibi adeta "zayıflara yardım" mantığı içinde verilmesinden kaçınılmalı, iktisadi gerekçelere uygun bir yapılanma, üretim, örgütlenme ve rekabetçilik için gerekli olan yönlendirme mekanizmasının etkin bir aracı olarak kullanılması gerekmektedir.

3.Stratejik Sektörler Yeniden Tanımlanmalıdır. Bunun için biran önce kaynak israfını önlemek ve **yatırım teşvik planlamasını sektörel ve bölgesel öncelikleri** dikkate alarak yapmak amacıyla, **yatırım ve sanayi envanterinin tamamlanması gerekmektedir. Bu envantere dayanarak** Türkiye yeni dönemde son derece açık, objektif ve dinamik bir yaklaşımla geleceğe yönelik stratejik sektörler tanımlanmalıdır. Bu sektörlerin sayısı da az tutulmalıdır. Bu konuda yavaş yavaş hangi sektörlerin öne çıkartılması gerektiği de belirlenmelidir. DPT'nin 9. Kalkınma Planı'nda ortaya koyduğu ve başta otomotiv, beyaz eşya ve makine sektörünü kapsayan diğer bazı öncelikli sektörler tercihi bize göre tartışmaya açıktır. DPT'ye ilave olarak bu konuda Milli Prodüktivite Merkezi'nin bazı çalışmaları somut öneriler getirmektedir.

Bu ve benzeri çalışmalarda öne çıkartılan sektörler ve alt sektörlerde (i) ölçekler tanımlanmalı, (ii) gerekli asgari sermaye miktarı belirlenmeli, (iii) bir sektörde teşvik edilecek şirketlerin sayısı önceden açıklanmalıdır. **Yatırım indirimi uygulaması da stratejik öncelikli sektörlerle göre SELEKTİF OLARAK yeniden başlatılmalıdır.** Bu sektörlerin iyi tanımlanması, sayının az tutulması ve performansa bağlı olarak verilmesi gerekmektedir.

8. İSTİHDAM VE İŞSİZLİK

1. Ulusal İstihdam Stratejisi ve Hedefleri Saptanması ve Kamuoyu İle Paylaşılması: Ülkemizde işsizlik sorununun çözümü için atılacak adımların başında kuşkusuz “millî istihdam stratejisi”nin belirlenmesi gelmektedir. Ülkemizde AB ülkelerinde olduğu gibi kapsamlı, tutarlı, hedefleri olan ve uygulanabilir bir istihdam stratejisi, 2003 yılında başlatılan girişim de dahil olmak üzere hiçbir dönemde oluşturulmamıştır. Belirtildiği gibi, geçmişte işsizlik, ekonomik büyümeye bağlı olarak aşılabilecek bir sorun olarak görülmüş ve bu nedenle de ilk plandan itibaren, işsizlikle mücadele tedbirlerine yer verilmekle birlikte, bir plandan diğerine değişen ve büyük ölçüde hayata geçirilemeyen tedbirlerle işsizlik önlenmeye çalışılmıştır.

2003 yılı sonunda başlatılan millî istihdam politikası oluşturma yönündeki çalışmalar ise 2004 yılında tamamlanmakla birlikte, bu stratejinin, hazırlayan sosyal taraflar ve özellikle de hükümet tarafından yeterince benimsenmediği anlaşılmaktadır. Üstelik millî istihdam stratejisinin amacı, hedefleri ve bileşenleri açıklanmamış ve kamuoyu ile yeterince tartışılmamıştır. Ayrıca, üzerinden 2 yıla yakın bir süre geçmesine rağmen istihdam stratejisinin bütünüyle gündem dışında kalması da, bu stratejinin yetersiz olduğu ve yeniden kapsamlı, tutarlı, hedefleri olan ve uygulanabilir bir stratejinin belirlenmesine ihtiyaç olduğunu göstermektedir. İşsizlik sorununu azaltmayı temel önceliği olarak belirleyen hükümetin ilk adımı “millî istihdam stratejisinin” yeniden saptanması ve bu stratejinin sosyal tarafların ve kamuoyunun desteği alınarak hayata geçirilmesi olmalıdır.

Ayrıca bu stratejinin mutlaka hedefleri olmalıdır. Hükümet, işsizlikle ilgili de diğer alanlarda olduğu gibi, uzun-orta ve kısa vadeli hedefler koymalı ve bu hedefi gerçekleştirecek politika ve araçları belirlemelidir. Hedeflere dayalı bir istihdam stratejisi, hükümetin motivasyonunu ve toplumun istihdamın artırılmasına yönelik duyarlılığını artırıcı etki yapacaktır. Yine bu stratejide sosyal taraflar, sivil toplum örgütleri, kamu ve özel sektör için bir anlamda sorumluluklarına yer veren kılavuz “istihdam rehberleri” yer almalıdır.

2. İşgücü Piyasasının Şeffaflaştırılması, İŞKUR’un Aktif Hale Getirilmesi: Ülkemizde işgücü piyasası yeterince şeffaf değildir. Çalışanların iş piyasasının şartları, ücret ve çalışma şartları ile boş işler, işverenlerin işin gerektirdiği vasıflara uygun elemanlar hakkında bilgi edinebilmesi oldukça güçtür. Öyle ki, işsizliğin bu denli yüksek olduğu ülkemizde bir tarafta yüz binlerce kişi iş ararken, diğer tarafta çalıştıracak eleman bulmakta zorlanan işverenler vardır. Kısacası bir eşleme sorunu vardır. Bu hizmetleri ve özellikle de iş arayanlarla, işçi arayan firmaları buluşturma fonksiyonunu üstlenmiş resmi nitelikteki müessese olan kamu istihdam kurumu, İŞKUR ise mevcut haliyle yetersiz durumdadır. Özel istihdam büroları ise sayısal ve fonksiyonel olarak yetersiz iken, özel danışmanlık firmaları yasal olmadığı halde bu hizmeti özellikle kalifiye işgücüne sunmayı sürdürmektedirler.

İş arama kanalı olarak İŞKUR, yetersiz kaldığı için iş arayanların çoğu bu kurum yerine gazete ilanları, tanıdık veya kendi imkânları ile iş bulmaya çalışmaktadır. Çağdaş anlamda iş arama kanalı olarak tanımlanamayacak bu yöntemler iş aramanın etkinliğini düşürmekte, iş bulma süresini artırmakta, iş arayanları aradıkları vasıf ve kriterlere uygun olmayan işlerde, işçi arayanları düşük vasıftaki kişilerle çalışmaya mecbur bırakmaktadır. Özellikle nitelikli işçiler iş bulmak için İŞKUR’u tercih etmezken, özel sektör işverenleri bu kurumun çalışma sistemi ve hizmetleri hakkında yeterince bilgiye sahip değildir.

Bu kurumun etkin çalışmadığını, 2004 yılında Kuruma iş aramak amacıyla müracaat eden 646.182 kişiden % 11,8’ini, 76.257 kişiyi işe yerleştirebilmiş olması göstermektedir. Üstelik, Kurum, 76 bin kişiden 50 binine Kamu kesiminde iş bulmuştur. Ayrıca, aynı yıl istihdama eklenen kişi sayısı 760.166 olup, Kurum bunların 21.549’unun işe yerleştirilmesine aracılık edebilmiştir.

Yine, İŞKUR’un işe aracılık dışında işgücünün eğitim ve vasıf seviyesinin yükseltilmesi ile iş ve meslek danışmanlığına ilişkin önemli sorumlulukları bulunmakta ve fakat bu hizmetleri de yeterli düzeyde sağlamaktan uzak olduğu bilinmektedir. 2004 yılında sadece 1.843 kişiye meslek kazandırma kursu verilirken, aynı yıl istihdam garantili kurs verilen kişi sayısı 191, kendi işini kuracaklara yönelik işgücü yetiştirme kurslarından yararlanan sayısı ise sadece 578’dir.

Bu nedenlerden dolayı kurulduğundan beri yasal ve idari yapılanması sorunlu olmuş olan bu kurumun tüm hizmetleri etkin bir biçimde yerine getirebilecek imkânlarla donatılması gerekmektedir.

Öncelikle, personel eksiği bulunan Kurum, bu bakımdan acilen güçlendirilmelidir. Toplam kadro sayısı 3.080 olan kurum, 2004 yılı itibarıyla 1.823 personel ile hizmet vermiştir. Ayrıca, 81 İlde teşkilatlanmış olan Kurum'da idari kadrolar boş olduğu gibi, illerde eğitim hizmetlerini yürütecek görevli ve uzman sayısı da oldukça yetersizdir. 81 taşra teşkilatında görev yapan eğitim uzmanı sayısı 74, araştırmacı sayısı 2'dir. Merkezde ise 42 eğitim uzmanı görev yapmaktadır.

Diğer taraftan kurumun hizmet kalitesi yükseltilmeli, işsizlerin ve işverenlerin kuruma ilgisini artıracak düzenlemelere yer verilmelidir. İş arayanların talepleri ile açık pozisyon kaydı talepleri daha basit hale getirilmelidir.

3. Ayrıca işyerindeki veya meslekî kazalarda işverene çok ağır cezalar (kişi başına 250 – 350 bin YTL'ye varan) verilmekte, özellikle KOBİ niteliğindeki firmaların neredeyse sermayesini eritebilmektedir. İş mahkemeleri genelde işveren aleyhine karar vermektedir. Bu durumda işçi zaten sigortalı olduğundan, Sosyal Güvenlik Kurumu'na rucü edilebilmelidir.

4. Esnek Çalışma ve Değişken Ücret Modellerinin Düşünülmesi: Ücret ödemelerinin verimlilik performansı ile ilişkilendirilmesini sağlayacak düzenlemelere gidilmesi önemli hale gelmiştir. Bu husus, 9. Kalkınma planında da hedef gösterilmektedir.

Esnek istihdam ve part–time (kısmi süreli) çalışmayı mümkün kılan yasal zemin hazır olduğu halde, bu konuda uygulanabilir uygun modellerin pek gelişmemiş olduğu anlaşılmaktadır. Diğer taraftan, **İş Kanunu'nda getirilen iş güvencesi hükmünün uygulanmasından kaynaklanan** bazı sorunlar nedeniyle, özellikle büyük işletmeler istihdam artışından kaçmakta, Türkiye gibi bir ülkenin faktör donanımı ile örtüşmeyecek kadar aşırıya kaçan makine ve otomasyonu yoğun üretimi tercih etmektedirler.

ILO standartlarıyla uyumlu olarak tanımlanmış olan Türkiye'deki İş Güvencesi Kanunu, Türkiye'nin küresel rekabette önünü kapatan bir nitelikte yorumlanmamalıdır. Unutmamak gerekir ki, **en iyi iş güvencesi istikrar içinde sürdürülebilir bir büyümeyi mümkün kılan rekabetçi üretim yapısına sahip olmaktan geçmektedir.** Böyle bir ekonomide işgücü istihdamına zaten ihtiyaç duyulacak ve ücretler de artacaktır.

Son günlerde çeşitli işadamları kuruluşları, karşılaştığımız sorunların çözümüne öncülük etmek üzere “Bölgesel Asgari Ücret” ve “Anadolu Yaklaşımı” başlıkları altında çeşitli esnek ücret modellerini tartışmaya açmakta, bilhassa Bölgesel Asgari Ücret önerisini dile getirmektedir. “Part-time Çalışma Modeli” ve “Bölgesel Asgari Ücret” önerisini aşağıdaki nedenlerden dolayı tartışmaya değer bulduğumuzu ifade edebiliriz:

- Bilhassa işsizlik rakamları hızla tırmanmaya devam etmektedir. Yapısal dönüşümün mahiyeti bunun geçici olmadığını göstermektedir. Tarım sektörü çözülmekte ve şehre büyük bir işsiz kesim püskürtmektedir. Tarımda yoğunlaşan atıl emek havuzu çok büyük olduğundan bu sürecin uzun bir süre artarak devam edeceği anlaşılmaktadır.
- Ayrıca emek yoğun sektörler hem ihracat pastasında, hem de iç piyasada güç kaybetmekte ve küçülmektedir. Tekstil, konfeksiyon, gıda sektörü de başta gelmektedir. Bilhassa Anadolu'da hakim olan iş ortamı, şirket yapıları zaten çok verimsizdir. Bu işsizlik ortamında bir de istihdam üzerindeki büyük vergi yükleri söz konusudur.
- Sonuçta işverenler çözümü kayıt dışına kaçmakta aramaktadırlar. Kayıt dışı istihdam çalışan kesime beklediği refahı getirmediği gibi, devlet de büyük bir vergi kaybına uğramakta, sosyal güvenlik sistemi zaafa uğramaktadır.

Açıktır ki bu bağlamda sorunun çözümünde kamuya, işverene ve emek kesimine düşen sorumluluklar vardır. Kamuya düşenler, burada öneriler bölümünde zaten detaylı olarak ortaya konulmaktadır. Tabiatıyla halen yüzde **43 oranında olan istihdam vergisinin aşamalı olarak yüzde 25 seviyesine düşürülmesi acil bir zarurettir.** Ancak bu sürece paralel olarak kayıt dışının azaltılması gereği de vardır. Bu noktada işverene düşen sorumluluk ise, artık kayıt dışına son vererek sistemin içine

girmeleridir. Bu konuda etkin kontrol ve cezai takip yanında sektörlerin kendi otokontrollerinin de önemi not edilmelidir. Emek kesimine düşen de, zaten piyasalarda fiili olarak uygulanmakta olan ve hiçbir güvenlik sunmayan duruma nazaran daha insancıl bir öneri getirmesi durumunda, adına ister bölgesel asgari ücret, isterse “esnek istihdam sistemi” denilsin, yeni oluşumları tartışmak ve anlamak eğiliminde olmasıdır.

5. İstihdam Vergilerinin Azaltılması: (Pilot uygulamayla indirimin yatırımlar, işsizlik, gelir-gider dengesi ve kayıtdışı istihdam üzerindeki etkileri test edilmelidir). Şüphesiz işsizliğin önlenmesindeki en etkili faktörlerin başında, işgücü istihdamını cazip kılacak şekilde işçilik maliyetinin düşürülmesi gelmektedir. Bilindiği gibi, işgücü maliyeti ile istihdam arasında ters orantılı bir ilişki mevcuttur. İşgücü maliyeti arttıkça işgücü talebi azalmaktadır. Ülkemizde ise vergi ve sigorta primleri gelişmiş ülkelere göre nispeten düşük olmakla birlikte, rekabet içinde bulunan ülkelere göre oldukça yüksektir. Yüksek vergi ve sigorta primi işletmelerin işçilik maliyetini artırmakta, işverenlerin yeni yatırım ve ilave işçi çalıştırma kararlarını olumsuz şekilde etkilemektedir. Üstelik, işçilik maliyeti adeta daha çok istihdam edeni cezalandırıcı bir fonksiyona sahip olup, işçi sayısı arttıkça daha da artmaktadır. Sonuçta, istihdam üzerindeki prim ve vergi yükünün çok yüksek olması, hem işsizliği artırmakta ve hem de kayıt dışına kaçışı hızlandırmaktadır. Yine, bu yük yeni işçi istihdam etme yerine, mevcut işçiyi fazla çalıştırmaya yönelmesine yol açmaktadır.

6. Birçok araştırmada istihdamın önündeki engellerin neler olduğu sorusuna işverenlerin verdiği cevaplar arasında en çok önem verileni, yüksek işçilik maliyeti olmaktadır. **İşverenler işçilik maliyetlerinin azaltılması halinde işsizliğin önlenebileceğini düşünmektedirler.** Üstelik, bir çok ülkede aktif istihdam politikaları arasında en yaygın olanlarından biri, istihdam üzerindeki yükün devlet tarafından üstlenildiği uygulamalardır. Nitekim, İngiltere, Almanya ve Fransa’da ücret dışı maliyetler azaltılmış, Fransa’da vergi oranları düşürülmüş, birçok Avrupa ülkesinde ise düşük ücretlilerin istihdam vergileri indirilmiştir. Hollanda’da 1999 yılında asgari ücretle çalışanların toplam işgücü maliyeti % 12–13 oranında azaltılmıştır. İspanya, 1997’de, sözleşmeli çalışanların işveren sosyal güvenlik katkılarını 2 yıl için indirmiş, sonra indirim süresini 3 yıla çıkarmıştır.

Ülkemizde de 5084 sayılı yasa çerçevesinde bu tür bir düzenleme benimsenmiştir. Ancak, yeni işyeri açıp ilave istihdam olunan işçi için ödenecek işveren sigorta primi için teşvik verilmesi, yeni bir yatırım kararı için yeterli güdüyü sağlamaktan uzaktır. Ayrıca, resmi verilerle 2.700.000’in üzerindeki işsizliğin eritilmesi için de çözüm olmaktan uzaktır.

Bu noktada diğer ülkelerde olduğu gibi, Türk işletmelerin rekabet gücünü yükseltecek nitelikte mevcut tüm çalışanları veya düşük ücretle çalışanları kapsayan indirimler yapılmalıdır. Ya da vergi ve sigorta primleri, ülkemizdeki işsizliğin özellikleri de dikkate alınarak “genç istihdamını” teşvik edecek biçimde kullanılmalıdır.

Bu yöntemin mutlaka belirli süre için pilot uygulamayla yatırımlar, işsizlik, gelir-gider dengesi ve kayıtdışı istihdam üzerindeki etkileri test edilmelidir.

İşgücü maliyetindeki indirim dolayısıyla devletin uğrayacağı gelir kaybının kayıt dışına kaçışı nedeniyle uğranılan gelir kaybından fazla olmayacağı açıktır. Çünkü ülkemizdeki işgücünün %50’sinden fazlası kayıt dışıdır. Nitekim, 2005 yılı itibarıyla istihdam olunan 22.046.000 kişinin %50,1’i herhangi bir sosyal güvenlik kuruluşuna kayıtlı değildir. Diğer bir ifadeyle 11 milyon kişi sosyal güvenlik sistemine katkıda bulunmamakta, fakat bu sistemin sağlık hizmetlerinden (yeşil kart vb. ile) büyük ölçüde yararlanmaktadır.

7. Mukayeseli Üstünlüğe Sahip Sektörlerin Geliştirilmesi: Son birkaç yıldaki hızlı ekonomik büyümeye rağmen işsizlik azaltılamamıştır. Bunun nedeni ise işgücü miktarındaki artış kadar, büyümenin kapasite kullanımındaki ve verimlilikteki artıştan kaynaklanmış olmasıdır. Bu nedenle işsizliğin önlenmesi ve istihdamın artırılması için mutlaka yeni ilave yatırımlara ve dolayısıyla yeni girişimlere ihtiyaç vardır. Zaten girişimcilik ve inovasyon sürdürülebilir büyüme ile sürekli ve verimli işlerin geliştirilmesinde en etkili unsurdur.

Ancak, girişimcilik ülkemizin uluslararası mukayeseli üstünlüğe sahip olduğu ve yüksek istihdam kapasitesinin bulunduğu sektörlerde yoğunlaştırılmalı ve bu alanlardaki teşebbüsler öncelikle desteklenmelidir. Aksi takdirde tüm girişimlerin aynı ölçüde desteklenmesi kaynakların etkin kullanılamamasına yol açacaktır.

Örneğin, **Türkiye, uluslar arası hizmet ticaretinde nitelikli insan sermayesi, bilgi birikim ve tecrübesi, teknolojik imkânlar bakımından bazı alanlarda önemli potansiyele sahiptir. Bu alanlar “inşaat, bilgi işlem ve ofis arkası hizmetler, turizm ve ulaştırma hizmetleri”** dir. Bu alanlarda ülkemiz, diğer ülkelere hizmet ihracatı gerçekleştirmekte olup, dış ticaret dengesi ülkemiz lehinedir.

Üstelik bilindiği gibi, hizmetler sektörünün istihdam oluşturma kapasitesi tarım ve sanayi sektörüne göre oldukça yüksektir. Öyle ki, inşaat sektöründe %1’lik büyüme % 2,79 istihdam artışı sağlarken, tarımda % -0,93, sanayi sektöründe % 0,42 düzeyindedir.

8. İstihdam Dostu Büyümeye Ağırlık Verilmesi: Ülkemizde işsizliği önlemenin yolu istikrarlı ve sürdürülebilir büyümedir. Her ne kadar 2002 ve sonraki yıllardaki rekor düzeyindeki büyümenin istihdam oluşturmadağı ileri sürülse de bu ifadeler yanıltıcıdır. Büyüme ile işsizlik arasında çok açık bir doğrusal ilişkinin olmadığı bilinmekle birlikte ülkemizde büyüme istihdam oluşturmaktadır. Ancak, yeni oluşturulan iş miktarı, tarım sektöründen ayrılanları ve işgücüne yeni katılanları istihdam edebilecek büyüklükte değildir. Öyle ki, 2005 yılında tarım dışı sektörde istihdam 1.339 bin kişi artmasına rağmen, tarım istihdamında yaşanan 1.281 bin kişilik istihdam daralması nedeniyle toplam istihdam sadece 58 bin kişi artmıştır. Yine, 1988-2005 döneminde bir işi olup istihdam edilenlerle, işsizlerin toplamından meydana gelen işgücü arzı ise 19.390 bin kişiden 24.565 bine yükselerek her yıl yaklaşık 300 bin kişi büyümüştür.

Ancak, ülkemizde büyümenin işsizliği azaltabilmesi için, % 5’in üzerinde bir büyüme gerçekleştirilmelidir. Bu orandaki büyümenin sadece tarımdan kopan ve işgücüne yeni katılanları emebilecek bir düzeyde olduğu bilinmelidir. Özellikle, tarımdan kopan kitleler dikkate alınarak tarım dışı sektörde yüksek büyüme hedeflenmeli ve iş oluşturma kapasitesi yüksek hizmet sektöründe büyüme teşvik edilmelidir.

Ülkemizdeki işsizlik düzeyinin ise 1990-2002 dönemindeki istikrarsız ekonomik büyüme ile kriz ve durgunluktan kaynaklandığı unutulmamalıdır. Ekonomik istikrarsızlık ve krizler, yatırım kararlarının rafa kaldırılmasına ve yatırımların ülke sınırları dışına taşınmasına yol açmıştır. Çünkü, bu dönemde büyüme 2 kez % -6’nın, 2001 yılında ise % -9’un altına inmiş, bir yıl % 8 büyüyen ekonomi ertesi yıl % 1 oranında dahi büyüme gerçekleştirememiştir.

Şüphesiz, **hükümetin önceliği ülkemizdeki siyasal ve ekonomik istikrarın korunması ve istikrarlı büyümenin sürdürülmesi olmalıdır.**

9. Tarımdan Tarım Dışı Sektöre Geçişin Kontrollü Olarak Sağlanması: Ülkemizde özellikle son birkaç yıldır tarımdan tarım dışı sektöre çok hızlı bir geçiş meydana gelmektedir. 1999 yılında tarımda 8.856 bin kişi istihdam olunurken, bu miktar 2005 yılında 6.493 bine inmiştir. Sadece 2005’te 907 bin kişi tarım sektöründen tarım dışı sektöre geçmiştir. Ancak, halen 3 milyonu ücretsiz aile işçisi, yine 3 milyona yakını kendi hesabına çalışan konumundaki tarımdan, işgücü akımının süreceği anlaşılmaktadır. Bu durum ülkemizde işsizliğin kısa sürede aşağıya çekilmesinin güç olacağını göstermektedir.

Buna göre, bir yandan tarımdan kopan işgücünün eğitim ve vasıf kazandırıcı, sanayi ve hizmetler sektörüne uyumunu kolaylaştırıcı mesleki eğitim programları hızla uygulamaya konulmalı, diğer yandan bu sektörün çözülmesinin kontrollü gerçekleşmesine ve sektörün gelişmiş tarım ekonomisine sahip ülkelerdeki boyutlarına gerilemesine hizmet edecek tedbirler alınmalıdır. Bundan tarım sektörünün bütünüyle tasfiyesi anlaşılmamalıdır.

10. KOBİ’lere Yönelik Desteklerin Artırılması ve Koordinasyonun Sağlanması: Tüm ülkelerde işsizliğin önlenmesindeki aktif istihdam politikaları içinde dinamik, esnek ve yenilikçi işletmeler olan KOBİ’ler, özel bir öneme sahip araçlar olarak değerlendirilmektedir. Ülkemizde ise işletmelerin neredeyse tamamına yakını KOBİ niteliğindedir. Esnek ve rekabetçi yapıları başta olmak üzere büyük işletmelere göre birçok avantaja sahip bu işletmelerin yoğunluğu Türk ekonomisi için bir avantaj olarak değerlendirilmelidir. İşgücünün yarıdan fazlasının istihdam edildiği ve iş oluşturma kapasitesi büyük ölçekli işletmelere göre oldukça yüksek olan bu kuruluşlar eğitim, vergi, kredi, finansman, teknoloji ve pazarlama yönlerinden uluslararası rakiplerine göre dezavantajlı konumdadır.

Ülkemizde KOBİ'lere yönelik teşvikler ise yeterli değildir. Daha da önemlisi, bu işletmelere destek vermek amacıyla kurulmuş kurumlar var olmakla birlikte, yapılan araştırmalar KOBİ'lerin büyük çoğunluğunun bu kurumlar ve kendilerine yönelik teşviklerden yeterince yararlanmadıklarını göstermektedir. Ayrıca, KOBİ'lere yönelik teşvik ve destekler farklı bakanlıklar bünyesindeki kurumlar tarafından sağlanmakta ve hizmetlerde bütünlük gerçekleştirilememektedir. Nitekim, KOBİ'leri destekleyen mesleki kuruluşlar ve özel kuruluşların yanı sıra 17 adet kamu kurum ve kuruluşu hizmet sunmaktadır. Bunlar; KOSGEB, Türkiye Halk Bankası, Eximbank, Sınai Yatırım ve Kredi Bankası, Türkiye Vakıflar Bankası Kredileri, KOBİ A.Ş., Kredi Garanti Fonu, Sanayi ve Ticaret Bakanlığı (Küçük Sanayi ve El Sanatları Genel Müdürlüğü, Küçük Sanayi, Sanayi Bölge ve Siteleri Genel Müdürlüğü), Milli Eğitim Bakanlığı ve YÖK, GAP Bölgesi Girişim Destekleme ve Yönlendirme Merkezi, Maliye Bakanlığı Milli Emlak Genel Müdürlüğü, Milli Prodüktivite Merkezi, Hazine Müsteşarlığı, Dış Ticaret Müsteşarlığı, Devlet Planlama Teşkilatı, Türkiye İstatistik Kurumu, Türkiye İş Kurumu (İŞKUR) dur.

11. İşgücünün Niteliğinin Yükseltilmesi ile Mesleki ve Teknik Eğitim Sisteminin Reformu: Günümüz dünyasında küreselleşme ve artan rekabet vasıflı işgücüne olan ihtiyacı artırmaktadır. Ülkemizde belirtildiği gibi, işsizlerin %60'lık bölümü ortaokul ve altı eğitim düzeyine sahip olan düşük vasıflı kişilerden oluşmaktadır. Ayrıca, işverenlerin bir kısmının işçi talebi, vasıf yetersizliği ve uyumsuzluğu nedeniyle karşılanamamaktadır. Öyle ki, Türkiye İş Kurumu'nun verilerine göre 2004 yılında işveren talebi doğrultusunda nitelikli eleman bulunamaması nedeniyle, 6.410 işveren talebi iptal edilmiştir. Bu nedenle öncelikle işgücünün ve genel olarak toplumun eğitim ve vasıf seviyesinin yükseltilmesine ilişkin politikalar uygulamaya konulmalıdır.

2000 yılı itibarıyla ülkemizdeki 6 yaş üzeri toplam nüfusun hâlâ %12,7'si okuma yazma bilmemektedir. Bu oran 6 yaş üstü erkek nüfusta %6,1 (1.857.132), kadın nüfusta ise %19,4 (5.732.525) dür. Okur-yazar olmama kadınlar arasında çok yaygın olup neredeyse her beş kadından biri okuma-yazma bilmemektedir. Üstelik, yaklaşık 13 milyon kişi de okuma-yazma bilmekle birlikte, her hangi bir eğitim kurumundan mezun değildir.

Bu veriler ülkemizde bir "temel eğitim" sorununun varolduğunu göstermektedir. Diğer taraftan sanayinin ihtiyaç duyduğu nitelikli işgücünün yetiştirilmesi amacıyla kurulmuş olan mesleki ve teknik eğitim ülkemizde yeterince gelişmemiş ve hatta son yıllardaki bazı uygulamalar nedeniyle tercih edilmez hale gelmiştir. Oysa Batılı gelişmiş ülkelerde eğitimli işgücü, bu ülkelerin kalkınmasında anahtar rol oynamıştır. Nitekim, bu ülkelerin çoğunda ortaöğretim öğrencilerinin (Çek Cumhuriyeti, Avusturya, Almanya, Macaristan, İtalya ve Hollanda'da öğrencilerin yine %70'lerin üzerindeki bölümü) %60'ından fazlası mesleki ve teknik eğitim okullarına devam ederken, ülkemizde tam tersi bir durum söz konusu olup, bu kurumlar bünyesindeki öğrencilerin oranı %30'lar seviyesine inmiştir. Nitekim, 2003-2004 öğretim dönemi itibarıyla 3.593.404 ortaöğretim öğrencisinin 2.463.923'ü, diğer bir ifadeyle %68,6'sı genel ortaöğretim kurumlarına, %31,4'ü mesleki ve teknik ortaöğretim kurumlarına devam etmektedir. Bu durum, ülkemizde mesleki ve teknik ortaöğretimin açıkça ihmal edilmiş olduğunu ve önümüzdeki dönemde de emek piyasasında nitelikli işgücü sorununun devam edeceğini göstermektedir.

Diğer taraftan, küreselleşme ve artan uluslararası rekabet ve teknolojik değişiklikler bir yandan işgücü piyasasında eğitimli, kalifiye işgücüne ihtiyacı artırırken, diğer yandan işgücünün hayat boyu eğitim almasını zorunlu hale getirmiştir. Artık ferdin istihdamını sürdürmesi için hayat boyu eğitim alması gerekmektedir. Ayrıca, hızlı teknolojik değişiklikler, bazı mesleklerin önemini kaybetmesine veya bütünüyle ortadan kalkmasına ve bu alanda çalışanlara yeni vasıf kazandırılması gereğine yol açmaktadır.

12. Genel Teşvik Sistemi Yerine Bölgesel ve Sektörel Teşvik: Ülkemizin coğrafi yapısı ve şartları, işletmelerin ülkenin batısında ve belirli illerde toplanmasına yol açmıştır. Bu yapı geniş kapsamlı, hemen hemen bütün ülkeyi kapsayan ve bölgelerin gelişme düzeyi farklılıkları dikkate alınmadan eşit imkânlar sunan teşvikler ile desteklenmektedir. Öyle ki, yatırımcılar rasyonel bir davranışla teşvik kapsamındaki pazara en yakın bölgeyi işletmenin kuruluş yeri olarak seçmektedir. Bu nedenle 5084 sayılı teşvikten pazara ve gelişmiş bölgelere yakın, sınırlı sayıdaki İl olumlu etkilenirken diğerleri yeterli yatırım çekememiştir.

Diğer taraftan, yine teşviklerin sektörlerin gelişme ve büyüme kapasitesi ile sektörlerin özelliklerini dikkate alan niteliklere sahip olması gerekmektedir. **Enerji kullanımının yüksek olduğu sektörlerde enerji girdi maliyetlerinin düşürülmesi teşviğe olumlu tepki verilmesini sağlarken, emek-yoğun sektörde sigorta primlerinde düzenleme teşvik edici olabilir. Ayrıca, ülkenin kıt kaynakları verimsiz ve katma değeri düşük sektörlerle teşvik olarak dağıtılmamalı, desteklenecek sektörler belirlenmelidir. Bölgelerin sektörlerle göre istihdam oluşturacak öncelikli alanları belirlenmeli ve bu alanlara göre teşvikler uygulanmalıdır.**

Yine, işsizliğin yüksek olduğu bölge ve illerde daha yüksek istihdam teşvikleri uygulanmalıdır. Özellikle tarımdan tarım dışı sektörlerle geçişin yüksek olduğu yerlere özel istihdam teşvikleri belirlenmelidir.

13. Yabancı Kaçak İşçi Çalıştırılmasının Önlenmesi: Yabancı kaçak işçi cenneti haline gelen ülkemizde kaçak işçiler, başta istihdam olmak üzere ücret, sosyal güvenlik, sendikacılık ve endüstri ilişkileri alanlarında sorun doğuran bir konudur. Ülkemizde 1 milyonun üzerinde kaçak işçi çalıştığı ve bu sayının faal nüfusumuzun % 4,3'üne ulaştığı tahmin edilmektedir.

Üstelik, yabancı kaçak işçilerin büyük bir çoğunluğu kayıt-dışı ekonomide kayıt-dışı olarak istihdam edilmektedir. Bu durum ise, kayıt dışı ekonomi ve kayıt dışı istihdam ile mücadeleyi daha da güçleştirmekte ve kayıt dışı ekonomi ve istihdamı destekleyici bir etki yapmaktadır. Çünkü bu sektör düşük ücretlerle, sigortasız olarak geniş bir insan kaynağına, yabancı kaçak işçiler dolayısıyla sahip olmaktadır. Bu işçilerin büyük bölümü eğlence sektöründe, otel ve gece kulüplerinde, ev hizmetlerinde ve kısmen de inşaatlarda çalışmakta ve işportacılık yapmaktadır.

Yabancı kaçak işçi istihdamının önlenmesi, işsizliğin azaltılmasına olumlu katkısı olabilecek alanlardan biridir. Ev hizmetleri, çocuk ve yaşlı bakım hizmetlerinde, inşaat sektöründe işsizlerimiz için önemli miktarda iş alanı açılmış olacaktır.

14. Aktif İstihdam Politikalarının Belirlenerek Yürütülmesi İçin Kaynak Sağlanması: Ülkemizde aktif istihdam politikaları 1990'lı yıllardan itibaren önem kazanmakla beraber, yeterli düzeyde uygulanmamış ve daha da önemlisi bu politikaları yerine getirecek kurumsal ve finansal kaynaklar yeterince sağlanmamıştır. OECD ülkelerinde aktif istihdam politikalarına ayrılan pay GSMH'nın % 1-2'si düzeyindedir. Ülkemizde ise 1990'lı yıllar boyunca, işgücünün eğitimi ve iş ve meslek danışmanlığı ile sınırlı aktif emek piyasası politikaları, İş ve İşçi Bulma Kurumu (İŞKUR) tarafından sınırlı düzeyde yerine getirilmiştir. 2000'li yılların başından itibaren bu politikalara ilişkin uluslararası nitelikteki kaynaklarda artış olmuş, ancak diğer ülkelerde olduğu gibi kapsamlı bir düzeyde bu politikalara başvurulmamıştır.

Gerçekten, AB ülkelerinde "eğitim programları, sosyal güvenlik primlerinin kısmen veya tamamen sübvansiyon edilmesi, kendi işini kuracak işsizlere nakdi yardım ve sübvansiyonlar ile belli süre danışmanlık verilmesini içeren özel sektör teşvikleri ile kamu istihdam programları" gibi çok çeşitli aktif istihdam politikaları hayata geçirilmiştir. 2000-2002 döneminde AB üyesi ülkelerde bu politikalar çerçevesinde gerçekleşen kamu harcamalarının % 40'ı eğitim, %20'si istihdam sübvansiyonu, yine % 20'ye yakını doğrudan istihdam oluşturma teşviki alanında yapılmıştır.

Ülkemizde de işsizlikle mücadelede aktif istihdam politikalarına başvurulmalı ve bu noktada gelişmiş ülkelerde başarılı sonuçlar veren uygulamalardan azami ölçüde yararlanılmalıdır. Şüphesiz, bu alana ayrılan kaynak miktarının da artırılması gerekmektedir. Kaynak sadece finansman sağlanması ile sınırlı olmayıp, yasal ve idari düzenlemelerden, personel ve diğer altyapı imkânlarına kadar her türlü alandaki eksikliğin giderilmesini kapsamaktadır.

9. ENERJİ SEKTÖRÜYLE İLGİLİ ÖNERİLER

1. Enerji Stratejisinin Oluşturulması: Türkiye'nin uzun vadeli bir enerji stratejisi vardır. Ancak bunun bir "Milli Enerji Şurası" yapılarak daha geniş bir tabana dayandırılması, özelleştirme, üretim vb. gibi önemli konularda mutabakat arayışı açısından isabetli olacaktır.

2. Petrol ve Doğalgaz Bağımlılığının Azaltılması ve Kaynakların Çeşitlendirilmesi: Enerji politikamıza uzun vadeli petrol ve doğalgaz politikası eklenmelidir. Bunun bir gereği olarak yerli petrol kaynaklarımızı geliştirmek ve üretmek için sürdürülen çabalar derinleştirilmeli, yurtiçi petrol üretimini arttırmak üzere, mevcut petrol sahalarımızda verim artırılmalı, terk edilen kuyular petrol fiyatlarının artmasıyla beraber rantabl hale gelebileceğinden tekrar değerlendirilmelidir. Doğalgazda Rusya'ya bağımlılık azaltılmalıdır.

3. Enerji Koridoru Olmak: Türkiye'nin petrol ve doğalgaz koridoru olması yönündeki çalışmalara hız verilmelidir. Bu, Türkiye'nin iktisadi güvenliği, AB karşısındaki stratejik konumu açısından önemli olup, bölgesel ve küresel bir aktör olma konusundaki önemini artıracaktır.

4. Alternatif Enerji kaynakları: Alternatif enerji kaynaklarına ilişkin yönetmelikler çıkarılarak işlerlik kazandırılmalı ve varolanlar etkinleştirilmelidir. Bu meyanda "Yenilenebilir Enerji Yasası" ile ilgili yönetmelikler çıkarılarak temiz enerji konusunda ileri düzeyde hamleler yapılmalıdır. Uygulamada;

- (i) Projelendirilen HES yapımları için bürokratik engeller bir an önce kaldırılmalı,
- (ii) Rüzgar, güneş, su ve temiz kömür teknolojisi geliştirilmeli
- (iii) Bilhassa yerli girdilere dayalı biyodizel üretimi teşvik edilmeli,
- (iv) Jeotermal enerjiye yönelik olarak çağdaş bir yasal altyapı oluşturulmalı,
- (v) Nükleer enerji santralleri daha fazla geç kalmadan hayata geçirilmelidir.

5. Enerji Tasarrufu ve Verimliliği: "Enerji Verimliliği Yasası" bir an önce çıkarılarak etkin kullanım sağlanmalı, Ulusal Enerji Tasarruf Merkezi, gerekli yetkilerle donatılarak yeniden yapılandırılmalı, Enerji Verimliliği ve Tasarrufu Teknolojileri Üst Kurulu oluşturulmalıdır.

6. Enerji Tasarrufu ve verimliliği bağlamında;

- Bilinçli akaryakıt tüketimi için kampanyalar başlatılmalı,
- Optimum olduğu ölçüde beton yol çalışmalarına geçilmeli,
- Şehirlerde yapılaşma tartışılmalı, uydu kentlerin yaygınlaştırılması kısıtlandırılmalı, şehre bağlantıları için hafif metro, deniz ve demiryolu ağına öncelik verilmeli,
- Yeni inşaatlarda ısı yalıtımı standartları oluşturulmalı ve sıkı denetlenmeli,
- Şehirlerarası ulaşımında, özellikle de yük taşımacılığında demiryolu özendirilmeli ve şehirlerimizde toplu taşımanın yaygınlaştırılması için gerekli yatırımlara öncelik verilmeli,
- İstanbul'da iki yaka arasındaki deniz ulaşımının bağlantı sayısı artırılmalı,
- Enerji bağımlılığı yüksek sektörlerden, düşük sektörlerle geçişe ağırlık verilmeli,
- Tarımda ciddi bir girdi maliyeti yükü oluşturan enerji bağımlılığı azaltılmalı,
- **GAP bir an önce devreye sokularak sulu tarıma geçilmeli,**
- Bor konusundaki araştırma ve yatırımlar desteklenmeli, dünya liderliği hedeflenmeli,
- Çevre dostu temiz kömür teknolojilerine-yatırım yapılarak doğalgaz bağımlılığı düşürülmeli,
- Elektrik santrallerinin doğalgaza yönlendirilmesinden vazgeçilmeli.

10. PERAKENDE SEKTÖRÜNÜN SORUNLARI ve ÇÖZÜM ÖNERİLERİ

Bugün 70 milyar dolarlık bir hacimle milli gelirin % 20'si büyüklüğündeki perakende sektörü ilgili tartışmalar çok boyutlu bir yapı göstermektedir. Her şeyden önce perakende ticaret sektörünün yasal bir zeminde bütün ülkenin menfaatine olacak şekilde düzenlenmesi ve küçük esnafın da “organize” olması gerekmektedir.

Her şeyden önce kabul etmek gerekir ki, büyük mağazalar-marketler artık hayatın önemli bir gerçeğidir ve tüketiciler açısından cazibesi artmaktadır. Alışveriş merkezleri alışverişin yanısıra bir dinlenme ve eğlenme faaliyet alanı olarak da hayatın merkezine kaymaktadır. Bu yeni olgu, küresel ekonomik rüzgarların da etkisiyle büyüyerek gelişecektir. Ülkemizde organize perakendecilik sektörünün payı 1990'ların başından buyana artarak % 40'a ulaşırken, esnaf düzeyinde geleneksel perakendecilerin payı % 60'lara kadar gerilemiştir. Avrupa Birliği ülkelerinde organize perakendecilerin pazar payı % 50-96 arasında değişmektedir. Bizde rakam henüz daha düşük bir seviyededir, ama gelişme hızı büyüktür.

Burada organize perakendeciler içinde de 3 grup göze çarpmaktadır. Birincisi, dünya devi küresel sermayenin temsilcileri, ikincisi arkasında bankası-sermaye gücü (kredi kartı kullandırma avantajı) olan büyük Türk firmaları, üçüncüsü de gelişmeye çalışan yerel market zincirleri.

Türkiye ekonomisi son 4 yılda 2002 – 2005 döneminde % 35 oranında büyürken, organize perakendecilik sektörü bunun yaklaşık 2 katı büyümüştür. Ama geleneksel esnaf kesimini temsil edenlerin pazar payı gerilemiştir. Özellikle çarşı-pasaj esnafı gibi kesimlerde satış ve pazar kaybı yaşanmaktadır. Ayrıca büyük mağazalar ile onlara tedarik sağlayan üreticilerin mağduriyetine yol açan sıkıntılar da acil çözüm beklemektedir.

Bu gelişmeler karşısında hükümetin bir yol haritası belirlemesi gereği vardır. İş piyasaya bırakılırsa, büyük sermaye ve teknoloji gücünün küçükleri öğütmesi kaçınılmazdır. Bunun sosyal tahribatlarını olacağı da kuşkusuzdur. Bu nedenle hükümet bu konuyla ilgili Büyük Mağazalar Kanun tasansını TBMM'de kanunlaştırarak **“adil ve kuralları belirlenmiş bir rekabet alanı”**nı oluşturmaktadır. MÜSİAD'ın bu konudaki önerileri özetle şöyledir:

- Büyük mağaza ya da market açma, imar planlarında belirlenmiş yerlerde olmalı, ve bundan sonra meskun alanlar dışında kurulmalıdır.
- Büyük mağazaların alım yaptıkları tedarikçilere ödemeleri belirli bir takvime (azami 60 gün) bağlanmalıdır.
- Büyük mağazaların, kendi markalarını tedarikçiye yaptırmaları (private label) durumunda, o ürünün söz konusu tedarikçinin cirosunun % 20'sini geçmemesi şartı getirilmelidir. Aksi halde üreticilerin markalaşma imkanı kalmayacaktır.
- Satın alım bedelinin altında zararına satış yapılamayacağı hükme bağlanmalıdır.
- Çalışma saatleri “sabah 09:00 - akşam 21:00 arasında” olmalı, “haftada azami 6 gün çalışma – 1 gün tatil” düzenlemesi getirilmelidir.
- Sergi parası, raf parası, anons parası vs. gibi astronomik ödemelerin tedarikçi üreticilerden talep edilmemesi sağlanmalıdır.
- 3000 m2 üzerinde olan market ve alışveriş merkezlerinde, ibadet için uygun büyüklükte bir mekân tahsis edilmesi zorunlu hale getirilmelidir.
- Perakendeye gelen yabancı sermayeye karşı temkinli olunmalı, diğer bazı ülkelerde olduğu gibi asgari yatırım tutarı, istihdam miktarı gibi belirli kriterler de getirilebilir. Çünkü perakende sektörüne gelen yabancı yatırımın sermayesi düşük, ancak kârlılık, büyüme hızı ve taze nakit para girişi gibi bir çok avantajı kullanabilmektedir.
- Yerel marketlerin birleşmesi teşvik edilmelidir. Geleneksel perakendeci ve esnafın da yeni şartlara uyması gerekmektedir. Bu kesimin birleşerek ölçekleri büyütmesi, yeni fırsatları değerlendirebilmesi, yeni ürün-dizayn-tasarımı yapabilmesi, satış tekniklerini geliştirmesi, kredi kartı uygulamasına geçmesi, taksitli satış yapabilmesi gibi uygulamaları devreye sokabilmesi gerekmektedir.
- Birleşmeleri teşvik etmek üzere perakendecilerin de KOBİ kapsamına alınması, böylece KOSGEB desteklerinden yararlanmaları sağlanabilir.

11. TEKSTİL VE KONFEKSİYON SEKTÖRÜ'NÜN SORUNLARI VE ÇÖZÜM ÖNERİLERİ

1. Sektörün Önemi:

Tekstil ve Konfeksiyon, ekonominin omurga sektörlerindendir. İnsanımıza sağlamış olduğu iş, istihdam, gelir ve döviz göz önüne alındığında, sektörün sıkıntı içinde olmasının ekonomik ve sosyal olarak ülke insanı üzerindeki etkisinin ne kadar ciddi olduğu anlaşılabilmektedir. Türkiye ihracatının % 25'ini tek başına gerçekleştiren sektör, 20 milyar dolar ihracattan, 10 milyar dolar iç piyasadan oluşan 30 milyar dolarlık bir katma değer oluşturmaktadır. Sektörün GSMH'dan aldığı pay yüzde 7,8, sanayi üretiminden aldığı pay % 19,9, imalat sanayindeki payı ise % 18,4'tür. Türk tekstil sektörü dünya sıralamasında 13., konfeksiyon sektöründe de 6. büyük tedarikçi durumunda olup, Tekstil ve Konfeksiyonda AB'nin Çin'den sonraki ikinci büyük tedarikçisi, en büyük kapasitesine sahip ülkeleri arasında ring iplik sisteminde 7., OE sisteminde 4. sırada olup, dünyanın 6. büyük pamuk üreticisi durumundadır.

Hâlâ Türkiye'nin rekabetçilik matrisinde yer alan önemli faktörler ise şunlardır: Fiyat, kalite, bol ürün çeşidi, pazara yakınlık ve bunu tanıma, bilgi birikimi, esnek üretim, hızlı sipariş teslimi, koleksiyon ve standardizasyon birikiminden oluşmaktadır.

2. Sektörün Sorunları:

a) Azalan ihracat: 2006 yılının ortalarına geldiğimiz bugünlerde, üretim ve ihracat rakamları açısından Tekstil ve Konfeksiyon sektörünün büyümesinin durduğu ve küçülme sinyalleri verdiği tartışmaya yer bırakmayacak kadar açıktır.

b) Düşen iç piyasa payı: Türkiye'de ekonominin iyileşmesi ile kişi başına düşen GSMH'nın artması sonucu iç piyasada da tüketimin artacağı kesindir. Yabancı tüketim mağazalarının ülkemizde mağaza zincirleri açmaya başlaması bunun tezahürüdür. İyileşen ekonomi ile artan tüketim harcamalarından Türk tekstil ve konfeksiyon sektörünün yeterli payı alamamasının birden çok sebebi vardır.

c) Çin sendromu: Bunlardan biri, bugünlerde her kesimin söylediği ve nakarat haline gelen dünya pazarlardaki büyük oyuncu Çin'in bizim gerilediğimiz alanlarda yapmış olduğu yatırımlar ve dünya pazarlarında aldığı paydır. **Çin'in yükselişinde dünya pazarının uzak doğu oyuncularına batılı tüketicilerin bizim üreticimize sağlamamış olduğu bazı avantajları sağlamış olmasının yanı sıra, kendi ülkelerinde her çeşit destek ve sübvansiyondan yararlanarak üretim yapmalarının etkisi vardır.**

d) Verimsizlik ve eğitimsizlik: Üreticilerimizin büyük bir kısmının verimsiz çalışması, elemanlarının eğitim durumlarının yeterli olmaması, enerjinin pahalı olması gibi iç faktörler, izlenen hatalı politikalar ve yanlış tercih ve uygulamalara eklenince, tekstil ve Konfeksiyon sektörü hızla kan kaybetmekte, Türk tekstil ve konfeksiyon sanayicisi kurtuluşu başka ülkelere (Mısır, Özbekistan gibi) taşınmakta bulunmaktadır. Bu gidişe dur denmediği takdirde, net ihracatçı olan bu sektör yakın gelecekte ithalatçı duruma düşebilecektir.

e) Ar-Ge eksikliği: Tekstil ve Konfeksiyon sektörü GSMH'dan %7,8 lik pay almasına karşılık, AR-GE harcamalarından aldığı pay %1,5 'tir. GSMH'nın % 0,6 sının AR-GE harcamalarına ayrılabilirdi düşünülürse, bu sektörün neredeyse AR-GE çalışması yapmadığı düşünülebilir. **Sektör yeniden yapılanma çerçevesinde, AR-GE çalışmalarına özendirilmelidir. Teknik tekstil, ekolojik tekstile yönelmek gereklidir. Uzun vade için markalaşma çalışmalarına başlanmalıdır. Yeni ürün ve pazar çeşitlenmesine gidilmelidir. Sektörün finans sıkıntıları çözülmelidir.**

f) Ölçek ekonomileri sorunu: Bilhassa 2001 krizinden sonra sektörde etkinlik daha da gerilemiştir. Ayrıca etkin olanların da, sürdürülemez risk tercihleri vardır. Bunların başında finansal kaldıraçların "alarm vermesi" gelmektedir. Tekstil şirketleri, umumi

olarak ele alındığında halka açık şirketlerin tam dört katı daha fazla risk aldıkları görülmektedir. Bu risklerin başında ise kısa vadeli borçlar gelmektedir. Şirketlerin ciddi manada likidite riski vardır.

g) Sermayenin parçalanmışlığı ve yetersizliği: Etkin ölçeklerin kurulması, sektörde birleşmelerle ve büyüklerle çözüm ortaklığına gitmekle gerçekleşebilir. Vakıfbank ile KOSGEB'in başlattığı "faizsiz istihdam kredisi" sağlam bir strateji konseptine göre kullanılabilirse, sermayenin birleşmesi, Ar-Ge, likidite sıkıntısı nedeniyle batma tehlikesi gibi bir çok sorun aşılabılır.

h) Stratejik Planlama Eksikliği: Günlük sorunların dışında ülkemizde tekstil ve konfeksiyon sektörünün uzun vadeli "hedefler ve stratejik planı" yoktur. AB içinde 2 milyon tekstil ve konfeksiyon işçisi vardır. Türkiye'de ise bu sayı yaklaşık 2,5 milyondur. AB ile Türkiye nüfusu karşılaştırıldığında, bu sektörün Türkiye'deki istihdam açısından önemi daha da netleşmektedir. Tekstil ve konfeksiyon işçileri AB içinde toplam istihdamın % 4 kadarnı oluştururken, bu oran Türkiye'de % 13,6 seviyesindedir. Türkiye'de ayrıca bu sektör sanayi istihdamının % 23,9 unu oluşturmaktadır.

i) Sorunlara AB Yaklaşımı: AB bu sektördeki işçilerin işlerini kaybetmemesi ve/veya işsizleşme oranını düşürmek için 2020 vizyonuna göre ve Çerçeve Programları belirleyerek AR-GE harcamalarını artırmakta ve çalışma konuları belirlenmektedir. 2005'in son çeyreği ile 2006'nın ilk çeyreğinde AB'de Euratex içinde oluşturulan "Tekstil ve Konfeksiyon Sektörünün geleceği için Avrupa Teknoloji Platformu" çerçevesinde 9 Tematik grupta yaklaşık 300 akademisyen ve 200 kadar sanayici 18 toplantı ile AB Tekstil ve Konfeksiyon Sektörünü tartışmış ve çözüm yolları önermişlerdir.

Bir zamanlar sanayileşmiş ülkelerin tekstil ve konfeksiyon sektörünü geri kalmış ve gelişmekte olan ülkelere terk edeceği iddiasının yapıldığı düşünülürse, AB'nin yapmış olduğu bu çalışmalar manidardır. Ülkemiz için tekstil ve konfeksiyon sektörünün önemi bu kadar önemli ve açık içen, benzer çalışmaların gerçekleşmemesi üzüntü vericidir. Türkiye'nin çeşitli illerinde yapılan tekstil zirveleri ve benzer toplantılarda, Hükümet ile yapılan görüşmelerde ağırlıklı olarak günlük yaşanan problemler gündeme getirilmekte fakat kalıcı çalışmalar pek yapılmamaktadır. Türkiye'de tekstil ve konfeksiyon sektörünün uzun süreli rahatlaması için kalıcı çalışmalar, **AB'deki Euratex örneğinde olduğu gibi, her kesimin katılacağı fakat tek elden yürütülen bir organizasyonda ele alınmalıdır. Kararlar yaptırım gücüne sahip olacak şekilde alınabilmelidir.**

j) İstihdam vergilerinin yüksekliği: Türkiye'de çalışanın eline geçen gelir olmakla birlikte, asgari ücret üzerindeki istihdam vergileri ve sosyal güvenlik giderlerinin, çalışanların işverene maliyeti içerisindeki payı yüzde 42,7'ye ulaşmaktadır. Bu oran oldukça yüksektir. Sosyal devlet yapısının olmadığı Çin bir kenara bırakılacak olursa, bu oran Kanada'dan 2 kat, İrlanda'dan hemen hemen 4 kat yüksektir. Bir de kayıt dışı çalışan sektör, kayıtlı çalışan sektöre karşı haksız rekabet avantajı sağlamaktadır. Bu da kayıt içi çalışan sektörün yaşam şansını zorlaştırmaktadır.

k) İşçilik Maliyetleri: Emek yoğun bir sektör olan tekstil ve konfeksiyon sektöründe işçilik maliyetleri, üretim maliyetlerinin önemli bölümünü oluşturmaktadır. Ücret dışı işçilik maliyetlerindeki bu yüksek pay, sektörü zorlamakta ve küresel pazarlarda rekabet açısından dezavantaj oluşturmaktadır. Yapılması gereken, sektörün işgücü verimliliği artırılarak, ücret dışı işçilik maliyetinde AB ortalamasının yakalanmasıdır.

l) Enerji Maliyetleri: Önemli bir diğer maliyet kalemi de elektriğin ülkemizdeki fiyatıdır. Dünya ortalamasının neredeyse 2 katına varan Elektriğin kilowatt saatine, sanayici Fransa'da 3.60 sent ve Çin'de 3.20 sent G. Kore'de 5,70 sent öderken ülkemizde ortalama 8,87 sent ödemektedir. Doğalgaz ve akaryakıtta da durum benzer şekildedir. Bu yüksek maliyetin ana unsuru enerji fiyatlarındaki yüksek vergi oranlarıdır. Enerji maliyetlerinde en azından OECD ortalaması hedeflenmeli ve üreticinin rekabet gücü artırılmalıdır.

12. EĞİTİM REFORMU

1. Eğitim Reformu İçin Millî Eğitim Şura Toplantısı: İnsan kaynağını geliştirme ve eğitime konusunu ana gündem maddesi yaparak toplanacak Şura'ya; Hükümet, MEB, Siyasi Parti Temsilcileri, YÖK, DPT, TÜBİTAK ve KOSGEB'in yanı sıra konuyla ilgili STK ve iş dünyası temsilcileri de katılmalı ve bu toplantıda ülkemizin yarınıyla ilgili bir vizyon belirlenmelidir. **Ülke potansiyelleri dikkate alınarak oluşturulan bu vizyon, bundan sonra bir hükümet değil, devlet politikası haline getirilmelidir.**

2. Belirlenen vizyonun hayata geçirilmesi için MEB'in kapsamı genişletilmeli ve statüsü yükseltilmelidir: Milli Eğitim Bakanlığı'nın kapsamı, Şura'da belirlenen vizyonu gerçekleştirmek üzere genişletilmeli ve Güney Kore örneğinde olduğu gibi statüsü yükseltilmelidir. Bilindiği gibi, 2001 yılında Güney Kore Eğitim Bakanlığı, 'Eğitim ve İnsan Kaynakları Geliştirme Bakanlığı' olarak yeniden yapılandırılmıştır. Buna göre Eğitim Bakanı'nın statüsü; eğitim ve insan kaynakları gelişimi ile ilgili politikaların formüle edilmesi ve koordinasyonunun sağlanması şeklinde düzenlenerek başbakan yardımcılığına yükseltilmiştir. Yeni bakanlık; öğrencileri küresel girişimci, tekniker ve araştırmacı yapma hedefindedir. Bizde de **bakanlık; Milli Eğitim ve İnsan Kaynaklarını Geliştirme Bakanlığı olarak yeniden yapılandırılabilir.**

3. Bilim Politikasının Belirlenmesi: "Bilim politikası" ile araştırma hedefleri ortaya konulmadığından, üniversiteler toplumun gelişmesinde ve yeniliklerde öncü görevini yürütememektedir. Üniversiteler, mevcut yapıda toplum ve endüstri ile aktif ve üretken bir etkileşim içine girememektedir. Devlet ve üniversitelerin belirlenmiş bilimsel araştırma öncelikleri olmadığından yüksek lisans ve doktora çalışmaları rastgele konularda yapılmakta, sanayi ile aktif ve üretken bir etkileşim sağlanamamaktadır. Dolayısıyla, sürekli yaşanan gelişmeler ve buna bağlı olarak ortaya çıkan ihtiyaçlar dikkate alınarak ülkemize özgü bir bilim politikası belirlenmelidir.

4. "Kesintisiz zorunlu eğitim" yerine "kesintili ve sürekli zorunlu eğitim" uygulaması: Buna göre sekiz yıllık zorunlu ilköğretim eğitiminin, tercihli olarak iki şekilde ele alınması sağlanmalıdır. **Birinci tercihde**, tek kademeli ilköğretim (Sekiz yıl kesintisiz olarak aynı okulda), **ikinci tercihde**, iki kademeli ilköğretim (Sekiz yıl, fakat 5+3 şeklinde farklı okullarda, endüstri-meslek, teknik ağırlıklı vd.) eğitiminin verilmesi gerekir.

5. Bilgi Teknolojileri ve Tasarım Eğitiminin Gereği: Günümüzde en önemli ve stratejik alan haline gelen, 'Bilgi Teknolojileri', Türkiye gibi gelişmekte olan ülkeler için, 'Biricik Kalkınma Fırsatı' olarak öne çıkmaktadır. Bilgi Teknolojileri (BT) sahasında bir yerlere gelmek için çok yüksek miktarda yatırım ve çok uzun seneler çalışmak gerekmektedir. Bu konuda en önemli kaynak yetişmiş, genç insan potansiyelidir. Dolayısıyla BT eğitiminin geliştirilmesi üzerinde önemle durulmalıdır. Bununla birlikte, 1980'li yıllarda üretkenlik, verimlilik 1990'lı yıllarda kalite, günümüzde ise tasarım-farklılık oluşturma önem kazanmış durumda. Bu nedenle tasarım-yenilikçilik, rekabetin ana unsuru haline gelmiştir. Rekabetçi olmak isteyen ülke ve firmalar, tasarım kültürü ve eğitimi geliştirmek için özel politikalar uygulamaktadır. Ülkemizde de BT eğitimi yanında, endüstriyel tasarım eğitimine de aynı bir önem verilmelidir.

6. Özel Sektörün Eğitime Katkısının Özendirilmesi: Devlet, bütçeden ayırdığı kaynağı ne kadar artırmaya çalışsa da, kısa vadede eğitimin problemlerini çözmesi zor görünüyor. Özel kurumların eğitimden aldığı pay Türkiye'de yüzde 2 civarında. Bu oran Avrupa ülkelerinde yüzde 10-12 arasında değişirken, Rusya'da bile yüzde 8 seviyesinde. Dolayısıyla özel sektörün eğitime daha fazla yatırım yapmasını sağlayacak tedbirler geliştirilmeli. Bu kapsamdan olmak üzere 1 Ocak 2005'ten geçerli olan KDV'deki 10 puanlık indirim, daha da düşürülmeli ve %8'den yüzde 1'er seviyesine çekilmeli. Bununla birlikte bu alana yatırım yapacaklara yeni kolaylıklar sağlanmalıdır.

7. Eğitim Ekonomisinin Geliştirilmesi: Türkiye, bir yandan kendi insan kaynağını geliştirirken, diğer yandan da bölge ülkeleri için bir eğitim merkezi haline gelebilir. Çünkü dünya eğitim pazarı, çoklu milyar dolarlık bütçesiyle bütün ülkelerin iştahını kabartmaktadır. Sadece ABD'de yabancı ülkelerin öğrencilerinden sağlanan eğitim geliri yıllık 40 milyar dolar civarındadır. Mesela, dünya eğitim ekonomisinden daha fazla pay almak için düğmeye basan Çin hükümeti, 100 tane üniversitesini dünyadaki en yüksek

kaliteye çıkarmak üzere bir projeyi uygulamaya koydu. Türkiye'nin yılda 30 bin kişiyi yurtdışına gönderdiğini ve bunun için yaklaşık 1 milyar 500 milyon dolarlık bir döviz harcadığını dikkate aldığımız zaman, bu alanın geliştirilmesinin hem döviz çıkışının engellenmesi, hem de girişinin sağlanması açısından ne kadar önemli olduğu anlaşılıyor.

8. Okul Öncesi Eğitimin Teşvik Edilmesi: Türkiye, Avrupa Birliği üye ve aday ülkeleri arasında okul öncesi eğitimde yüzde 16'lık oranla son sırada bulunuyor. MEB verilerine göre Türkiye'deki 2 milyon 940 bin çocuktan sadece 440 bini okul öncesi eğitim alabiliyor. İnsanların, zihinsel gelişiminin yüzde 75'ine yakını 3-6 yaşları arasında tamamladığı dikkate alınırsa, okul öncesi eğitimin Türkiye'de hızla yaygınlaştırılması ve zorunlu eğitim kapsamına dahil edilmesi zorunluluğu ortaya çıkmaktadır. Çünkü okul öncesi eğitim alan çocukların yüzde 44,7'sinin üniversiteye devam ettiği, bu oranın okul öncesi eğitimden yoksun çocuklarda ise yüzde 30,6 olduğu kaydediliyor.

9. Eğitimde Rehberlik Uygulamasının Etkinleştirilmesi: İlköğretim okullarında rehberlik servislerine özel önem verilmeli ve çocuklarımızın kabiliyetlerine ve özelliklerine uygun yönlendirilebilmelerine çok daha fazla dikkat edilmelidir.

10. Anne Baba Eğitiminin Yaygınlaştırılması Gereği: Dünyada yapılan bütün bilimsel araştırmalar, çocukların ana-baba ilişkileri ve aile-içi yaşama şartlarıyla sosyal uyumları ve okul başarıları arasındaki bağıntının % 70 olduğunu ortaya koymuştur. Bu nedenle anne-babanın eğitimi gözardı edilmemelidir.

11. Üstün Zekalıların Eğitimine Özel Önem Verilmesi: Üstün zekalı ve özel kabiliyetli çocukların seçilmesi ve özel eğitime tutulması konusuna önem verilmelidir.

12. Mesleki eğitimin önünü açmak, Türkiye'nin önünü açmak demektir. Üniversiteye girişte lise mezunları arasında katsayı eşitsizliği uygulaması mesleki eğitime büyük darbe vurmuş, işletmelerde nitelikli işgücü açığı bugünlerde had safhaya ulaşmıştır. Türkiye'de yaşanan gerçek, meslek liseli çıkışlı gençlerimizin aleyhine olarak işleyen katsayı eşitsizliğinin mesleksiz ama diplomalı işsizler ordusunu büyüttüğüdür. Bu konuda MÜSİAD'ın önerisi; orta öğretim kurumlarında klasik lise sayılarını artırmak yerine, meslek liselerinin önünün açılması, alanının genişletilmesi, gençlerimizin tüketici çoğunluk olmaktan kurtarılarak, üretici hale getirilmeleridir. 1998-99 öğretim yılında üniversiteye girişte getirilen katsayı eşitsizliği uygulaması, imam hatip liseleri yanında meslek liselerine ve çıraklık okullarına da büyük bir darbe vurmuştur.

13. Meslek liselerinin önünün açılması için MEB'in önerdiği, "Açık Lise" eğitimi yönetmeliğini olumlu bir adım olarak görüyor, ancak bunu kısmi bir çözüm olarak değerlendiriyoruz. Bununla birlikte Danıştay'ın bu yönetmeliği de iptal etmesi, meslek eğitiminin geleceğini belirsiz ve karamsar hale getirmiştir.

14. Tasnif edilmiş işsizler için çıraklık okullarında, kurslarda ve meslek liselerinde kısa dönemli eğitim programları uygulayarak hızla reel sektörün hizmetine verilmelidir. Reel sektörün de, Çalışma Bakanlığı'nın da katkıları ile yetiştirilmiş bu elemanların alması sağlanmalıdır. Bunun için gerekli mâlî imkân, AB, Dünya Bankası ve İslam Kalkınma Bankası fonları gibi kaynaklardan sağlanmalıdır.

15. Üniversitelerin, meslek yüksek okullarının, meslek liselerinin ve ilköğretim kurumlarının hızla gelişmeleri, içlerinin yeni teknolojik gereçlerle donatılmasının sağlanması gayesiyle ihtiyaç duyulan mâlî kaynak, özelleştirme gelirlerinin bir kısmının tahsis edilmesiyle sağlanabilir.

16. Meslek liseleri sayı olarak yetersiz olduğu kadar, kalite ve nitelik bakımından da günümüz endüstrisinin ihtiyaç duyduğu insan kaynağını eğitecek donanımına sahip değildir. Birçok okuldaki makine ve ekipman, yıllar öncesinin teknik seviyesinde olup, bugün sanayide kullanılmamaktadır. Öte yandan birçok meslek lisesi de, günümüzde geçerliliği olmayan mesleki eğitim vermektedir. Bu nedenle, bir yandan meslek lise sayısı artırılırken, diğer yandan da mevcutların teknik donanımı – laboratuvarları – atölyeleri yenilenmeli ve geçerliliği kalmayan eğitimlerin yerine de yeni gelişen meslekler eğitimi konulmalı. Eğitici öğretmenlerin çağdaş teknolojik gelişmeleri tanımaları için sanayi tesisleri ve yurtiçi-yurtdışı fuarları ziyaretleri sağlanmalıdır.

13. AB - ÜYELİK MÜZAKERELERİ İÇİN ÖNERİLER

Türkiye'nin 1959 yılında başlayan Avrupa Birliği (AB) macerasında 2005 ve 2006'nın ilk çeyrek dönemleri arasında çok önemli gelişmeler yaşanmıştır. 17 Aralık 2004 tarihinde Brüksel Zirvesi'nde alınan kararlar ve bu kararların 2005-6 yıllarında başka kararlarla desteklenmesi ile Türkiye-AB ilişkilerinin yeni omurgası inşa edilmiştir. 2005 yılında başlayan müzakereler inşa edilen omurga üzerinde devam etmektedir. Bu nedenle, 17 Aralık 2004 yılında alınan kararları özetle ele almak gerekmektedir.

1. Sorun Oluşturan Alan ve Konular

17 Aralık 2004 tarihinde AB üye devletleri Brüksel'deki zirve toplantısında Türkiye ile 3 Ekim 2005 tarihinde müzakerelere başlama sözü verdiler. Kurumsal bir ilerleme göstermesi nedeni ile bu kararı olumlu değerlendirmekle birlikte, kararlar Türkiye açısından bir çok sıkıntılı noktayı da barındırmaktadır. Bu hususları 2005 ve 2006 yıllarında sürekli karşımızda görmeye devam ediyoruz. Aşağıda belirlenen bu sorunlar sıralanmaktadır.

- **Ankara Anlaşması'nın Teşmili:** En sıkıntılı hususlardan biri Ankara Anlaşması'nın 10 yeni üyeye teşmili sorunudur. 17 Aralık 2004'deki Brüksel-AB Konseyi kararlarının 19. paragrafı esasen doğrudan doğruya Kıbrıs sorunu ile ilgili değildir. Ancak, AB'nin 1963 Ankara Anlaşması'nın Güney Kıbrıs Rum Yönetimi (GKRY)'ni ve diğer dokuz yeni AB üyesini kapsayacak şekilde genişletilmesi isteğinin, dolaylı da olsa GKRY'nin Türkiye tarafından tanınması anlamına gelip gelmediği bugüne kadar tartışılan bir husustur.
- **Kalıcı Kısıtlamalar Sorunu:** 17 Aralık 2004 Brüksel Zirve sonuçlarının 23. paragrafı Türkiye AB üyesi olsa dahi kalıcı kısıtlama ihtimalinden bahsetmektedir. Bu kalıcı kısıtlamalar konusu özellikle iki alanda kendini göstermektedir: Serbest dolaşım ve AB fonlarının kullanımı. 17 Aralık kararlarına göre, üye olsa dahi, Türk halkının diğer AB ülkelerinde çalışma ve AB'nin yapısal fonlarından ve tarım fonundan yararlanma haklarına daimi kısıtlamaların gelme ihtimali vardır.
- **AB'nin Hazmetme Sorunu:** 17 Aralık 2004 Brüksel Zirvesi kararları ile AB, eski bir konuyu hatırlayıp tekrar ortaya koymuştur: Bu da, AB'nin hazmetme sorunudur. Soğuk Savaş'ın bitmesi ve Doğu Blok'unun ortadan kalkmasından hemen sonra AB'nin, Merkezi ve Doğu Avrupa Ülkeleri (MDAÜ)'nde siyasî ve ekonomik dönüşümler gerçekleştirmek için, 1993 Kopenhag Zirvesi'nde geliştirdiği Kopenhag kriterlerine ek olarak, bir de hazmetme kriterini ifade ettiği görülmüştür. Buna göre, aday bir ülkenin AB üyesi olabilmesi için bütün Kopenhag Kriterleri'ni yerine getirmesi yetmez; ayrıca AB'nin ekonomik, siyasî ve sosyal açılardan aday ülkeyi bünyesine katmaya hazır olması gerekmektedir. Bu durum, 17 Aralık belgesinin 5. paragrafında tekrar dile getirilmiştir.
- **Müzakerelerin Ucunun Açık Olması:** Hazmetme kriteri yanında, bir diğer emniyet subapı olarak değerlendirilecek konu da, müzakerelerin ucunun açık olduğunun altı çizilerek ifade edilmesidir. 23. maddenin beşinci paragrafının başlangıç cümlesi olarak müzakerelerdeki ortak amacın üyelik olduğunun belirtilmesi, müzakere sürecinin ucu açık olduğu ifadesini yumuşatmaya yöneliktir. Burada rahatsız olunması gereken nokta, müzakerelerin ucunun tabiatı gereği açık olup olmaması değil, bu durumun Türkiye için altı çizilerek ifade edilmesidir.
- **İyi Komşuluk ve Ege Sorunu:** 17 Aralık Brüksel Zirvesi kararlarının 20. paragrafı ismi net olarak konulmamış olsa da, Ege sorunudur. Paragraftaki iki nokta önemlidir: Türkiye'nin AB üyesi devletlerle olan sınır sorunlarının çözülmemesi giriş sürecini etkileyecektir. Açıkçası, Ege sorunu, Türkiye'nin AB üyeliği önünde engel olarak durmaktadır. İkinci nokta da, çözüm yeri olarak Lahey'deki Uluslararası Adalet Divanı'nın (UAD) gösterilmesidir.

2. 3 Ekim 2005’de Müzakerelere Başlama Kararı ve Müzakere Çerçeve Belgesi

Müzakere Çerçeve Belgesi (MÇB), adından da anlaşılacağı gibi AB üyeliği sürecinde 35 başlıkta yapılması gereken müzakerelerin çerçevesini yani temel esaslarını belirlemektedir. 29 Haziran 2005 tarihinde AB Komisyonu ‘Türkiye İçin Katılım Müzakereleri Çerçevesi Taslağı’ nı açıkladı. Bu taslak, yapılan zorlu müzakereler neticesinde özellikle Avusturya’nın müzakerelerin başlatılmaması için direnmesine rağmen 3 Ekim tarihinde Lüksemburg’da toplanan AB ‘Genel İşler ve Dışişleri Konseyi’ tarafından onaylandı. MÇB’ nin onaylanması ile Türkiye-AB ilişkileri yeni bir mecraya girmiş oldu. Buna göre, Türkiye artık sadece AB adayı bir ülke değil, aynı zamanda **“müzakere eden bir aday ülke” konumuna yükselmiştir. Bu bakımdan 3 Ekim kararları Türkiye’nin AB karşısındaki resmi konumunda nitelik yönünden yapısal bir ilerlemeyi temsil etmektedir.** Böylece, AB üyeliğinde önemli bir merhale kat edilmiştir. Türkiye-AB ilişkilerini Türkiye’nin millî menfaatleri doğrultusunda değerlendiren MÜSİAD, bu önemli yapısal gelişmeyi genel anlamda olumlu değerlendirmektedir. Ancak, 17 Aralık 2004 tarihli Brüksel Konseyi kararlarında bulunan sıkıntılı noktalar Türkiye’nin bütün itirazlarına rağmen MÇB’ ye dahil olmuştur.

MÇB genel olarak 17 Aralık tarihli metine paralel olarak hazırlanmış bir belgedir. 17 Aralık’ta tartışma yaratan bazı hususların MÇB’ de doğrudan ifade edildiği görülmektedir. 17 Aralık kararlarında olduğu gibi daimi istisnalar yada kısıtlamalar MÇB’ ye 12. madde olarak girmiş bulunmaktadır. Kişilerin serbest dolaşımı ile tarımsal ve yapısal fonlarda AB’nin kalıcı sınırlandırmalar koyma ihtimali hala mevcuttur. Bu durum metinde bulunan en hassas ve en can sıkıcı noktalardan birisini oluşturmaktadır.

Belgenin 2. ve 3. maddeleri müzakerelerin ucunun açık olduğunu ifade ederken, ünlü ‘hazmetme kriteri’ni gündeme taşımaktadır. Hazmetme kapasitesi meselesinin MÇB’ nin 2 ve 3. maddelerinin her ikisinde de ele alınması AB’nin bu konuda ne ölçüde ciddi olduğunu göstermektedir. AB’nin bu sorunu Doğu Avrupa genişlemelerinde bu kadar açık şekilde ifade ettiği görülmemiştir. Bu durum Türkiye’nin diğerlerine göre çok daha büyük bir ülke olduğu gerçeği ile meşru kılınmaya çalışılsa da, son kertede AB’nin, 1999 Helsinki Zirvesi ve daha sonra defalarca verilen sözlere rağmen Türkiye’ye ayrımcılık yaptığı gerçeğini gizleyememektedir.

Kıbrıs sorunu MÇB’ de önemli bir yer tutmaktadır. MÇB’ nin 6.maddesi Türkiye’den ‘Kıbrıs’ ile olan ilişkilerini ‘normalleştirmesini’ talep ederken son paragrafta Türkiye’nin Ortaklık Anlaşması ve Ek Protokol bağlamı içinde Gümrük Birliği’ni bütün AB üyelerine uygulamaya davet etmektedir. Ancak Türkiye 30 Temmuz 2005 tarihinde Ankara Anlaşması’nı 10 yeni AB üyesine teşmil eden ‘Ek Protokol’ü imzalarken, yayınladığı bir deklarasyonla GKRY’yi ‘Kıbrıs Cumhuriyeti’ olarak tanımadığını resmen ilan etmiştir.

MÇB’nin muhtevasının kesinleştiği sıralarda kamuoyunda belgenin 10. ve 11. maddeleri de tartışılmıştır. 10. maddede ifade edilen, bağlayıcı olsun ya da olmasın Birlik çerçevesinde alınmış olan bütün kararların müktesebattan sayılması gerekliliği, Avrupa Parlamentosu’nun Türkiye aleyhine aldığı ve alacak olduğu kararlara Türkiye’nin uyması zorunluluğunu getirip getirmediği tartışmasına yol açmıştır. Yine aynı şekilde, MÇB’nin 11. maddesi de tartışılmaktadır. Bazı yorumculara göre AB üyesi olma durumunda Türkiye’nin 11. madde gereği daha önce imzaladığı bazı uluslararası antlaşmalardan çekilmesi gerekmektedir. Buradaki muğlak ifade “üyelik yükümlülükleri ile uyumama” durumu hasıl olduğunda böyle bir durum gerekeceğidir.

3. Üçüncü Katılım Ortaklığı Belgesi ve Sekizinci İlerleme Raporu

09 Kasım 2005 tarihi itibarı ile AB Komisyonu AB’nin genişlemesi ile ilgili 2005 Genişleme Paketi başlığı altında bir dizi belge yayınlamıştır. Bulgaristan, Romanya, Hırvatistan, Türkiye ve Batı Balkan ülkelerine yönelik hazırlanan bu belgelerden üç tanesi doğrudan doğruya Türkiye ile ilgilidir. Bunlar, 33 sayfalık “2005 Genişleme Stratejisi” başlıklı değerlendirme,

Türkiye'nin 146 sayfalık "2005 İlerleme Raporu" ve Türkiye için hazırlanmış olan 20 sayfalık üçüncü "Katılım Ortaklığı Belgesi"dir.

Üçüncü Katılım Ortaklığı Belgesi (KOB), 19 Mayıs 2003 tarihinde Konsey tarafından kabul edilmiş olan ikinci KOB gibi 'Genişletilmiş Siyasi Diyalog ve Siyasi Kriterleri' sadece kısa dönem başlığı altında değerlendirirken, ekonomik kriterleri ve üyelik şartlarını yerine getirebilme kriterlerini hem kısa hem de orta dönem başlıkları altında ele almıştır. Burada verilmek istenen mesaj, siyasi konularda artık Türkiye'nin zamanının kalmadığı, istenen reformların bir an önce yerine getirmesinin gerekliliğidir. Bu süre 2005 KOB'da bir-iki yıl olarak ifade edilmiştir. KOB'da dile getirilenler aslında önceliği olan konulardır. Komisyon'un ifade ettiği gibi, Türkiye, sadece KOB'da ifade edilenleri değil, İlerleme Raporu'nda da yazılanları dikkate almak zorunda kalacaktır.

AB, KOB'da ifade edildiği gibi, Ankara'nın Türk limanlarını GKRY'ye tam olarak açmasını beklemektedir. Buna göre, GKRY bayraklı gemilere uygulanan 'ayrımcılık' bu kısa dönem içinde bitirilmelidir. Ayrıca, İlerleme Raporu'ndan bir kez daha anlıyoruz ki, AB, 'Kıbrıs Cumhuriyeti'nin tanınmasını AB'ye giriş için şart koşmuştur. Buna göre, müzakereler nihayetlenmeden Türkiye 'Kıbrıs Cumhuriyeti'ni tanımalıdır.

Ayrıca, siyasi anlamda, Türkiye'den bir iki sene içinde yerine getirmesi gereken bir çok istekler vardır: Koruculuk sisteminin kalkması, Türkçe'den başka dillerin öğretilmesinin desteklenmesi, uluslararası antlaşmalarda Türkiye'nin koyduğu çekincelerden vazgeçmesi... vs. "Kürt asıllı ve Alevi vatandaşların" durumları, KOB'da özellikle belirtilerek bu konuda hükümetten daha fazla 'reform' beklendiği ifade edilmektedir. Ayrıca Ermenistan sınırının açılması Ortak Dış politika bağlamı içinde dile getirilmektedir.

Türkiye'den kısa dönemde halletmesi beklenen bir diğer konu da, eskiden gayri-Müslim vakıflara ait olan mülklerle ilgilidir. Buna göre Türkiye, bir iki yıl içinde bu malların satışlarını ya da el konulmasını durdurması istenmektedir. Bundan sonra ise, ya eski sahiplerine bu malların geri verilmesi ya da tazminat verilmesi gündeme gelecektir.

4. Müzakere Süreci

3 Ekim'de alınan karara uygun olarak 20 Ekim'de Türkiye müzakerelere başlangıç teşkil eden 'tarama' sürecine girmiştir. 25. fasıl olan Bilim ve Araştırma konusunda 20 Ekim 2005 tarihinde 'tanıtıcı toplantı' mahiyetinde yapılan bilgilendirme faaliyetiyle başlayan tarama sürecinde 35 fasılda ilerlemeye devam etmektedir. Mayıs ayının ilk haftası itibarı ile 17 başlıkta tarama süreci nihayetlenmiştir. 25. başlık olan Bilim ve Araştırma'da tanıtıcı toplantı 20 Ekim 2005'te ayrıntılı tarama toplantısı da 14 Kasım 2005'te yapılmıştı. Bu başlıkta tarama sürecinin bitmesinden sonra Komisyon raporunu tamamlayarak Konsey'e Türkiye ile bu başlıkta fiili müzakereleri başlatma çağrısında bulunmuş olmasına rağmen bu satırların yazıldığı ana kadar fiili müzakerelere başlanmamıştır.

Diğer yandan, taramada Bilim ve Araştırma'dan sonra kolay olduğu düşünülerek ikinci sırada ele alınan 26. başlık Eğitim ve Kültür'de de tarama süreci bitmiş ve fiili müzakerelere başlanması konuşulurken bu başlıkta tekrardan siyasi kriterler aranacağı tartışmaları müzakerelerin gündemine oturmuştur. Eğitim ve Araştırma başlığında da AB tarafı Türkiye'den müzakere pozisyon belgesini hazırlamasını istemiştir.

5. Kıbrıs

Kıbrıs konusu, AB süreci bağlamında 2005 yılında sürekli gündemi işgal etmiştir ve 2006 yılına da damgasını vurmaya devam etmektedir. Yukarıda da ifade edildiği gibi Kıbrıs sorunun çözümü meselesi hem KOB'da hem de MÇB' de önemli yer tutmaktadır.

a) Doğrudan Ticaret ve Kuzey Kıbrıs'a AB Yardımı Meselesi: 24 Nisan 2004'de yapılan referandumda KKTC halkının Annan Planı'na evet demesini bir çeşit ödüllendirmek ve KKTC üzerinden izolasyonların tedrici şekilde azaltılmasını sağlamak için 26 Nisan 2004 tarihinde AB Mâli Yardım ve Doğrudan Ticaret Tüzükleri'ni açıklamıştı. Ancak Rum kesiminin engellemeleri nedeni ile tüzük işletilmemekte ve mâli yardım bir türlü kullanılmamaktadır. AB Komisyonu da Rumları ikna edebilmek için 259 milyonluk Euro'nun kullanılması ve tüzüğün işletilmesi karşılığında Maraş'ın Rumlara iadesini, mal mülk konusunda eski Rum mülklerinin satışlarının durdurulması ve Mağusa Limanı'nın Rumlarla ortak kullanılmasının kabul edilmesini Türk kesiminden istemişti. Türk kesiminin yoğun itirazları sonucu Komisyon 8 Aralık 2005'de bu öneriden vazgeçti ve tüzüğün akıbeti belirsiz hale geldi. 259 milyon Euro da 2005 yılı içinde kullanılmadığı için 120 milyonluk kısmı heba olmuştur. AB Daimi Temsilciler Komitesi COREPER de bu konuyu 8 Aralık'ta ele almış olmasına rağmen bir neticeye ulaşamadı. Bu durumda doğrudan ticaret tüzük meselesi Rum kesiminin engellemeleri nedeni ile buzdolabına kaldırılmış görünmektedir. Mâli yardım tüzüğü ise, 139 milyon avro olarak kabul edildi. KKTC hükümetinin bu yardımı kabul edip etmeyeceği ise hâlâ belirsizliğini korumaktadır.

b) Arestis Davası ve KKTC'de Tanzim Komisyonu'nun Oluşturulması: Diğer bir çok önemli husus, Avrupa İnsan Hakları Mahkemesi (AİHM)'in bir kararı ile ilgilidir. AİHM, Kıbrıslı Rum Myra Ksenides - Arestis'in Ankara'ya karşı 1999 yılında açtığı mülkiyet davasıyla ilgili kararında, davacının mülkiyet ve özel yaşam haklarının ihlal edildiğine hükmetmekle birlikte, Ankara'ya KKTC'de Rumlar için "etkin iç hukuk yolu oluşturun" çağrısında bulunması farklı yorumlara yol açmaktadır. Kararda, Ankara'nın Ksenides-Arestis ve mahkemeye başvurmuş yaklaşık 1400 Rum için Avrupa İnsan Hakları Sözleşmesi ve AİHM'in geçmiş kararları çerçevesinde iç hukuk yolu oluşturmaya gerektiği görüşü yer alıyor. AİHM, söz konusu iç hukuk yolunun gelecek üç ay içinde fiilen hazır olmasını istemiştir. Türk kesimi de AİHM'in bu kararına uygun olarak 22 Mart 2006 tarihinde bu konuda komisyonu kurduğunu ilan etmiştir.

c) Avrupa Parlamentosu Kuzey Kıbrıs Temas Grubu: Avrupa Parlamentosu'nda Kıbrıslı Türklerle Temas Grubu oluşturulduğu, Strazburg'da Avrupa Parlamentosu binasında 17 Ocak'ta düzenlenen resmi basın toplantısıyla açıklandı. Avrupa Halk Partisi'nden Francoise Grossetete'in başkanlığını yapacağı grup, "Adanın kuzeyindeki Kıbrıslı Toplumla ilişkiler için Üst Düzey Temas Grubu" adını taşıyor. 5-8 Mart 2006'da KKTC'yi ziyaret eden üst kurulun konumu ile ilgili tartışmalar yapılmaktadır. Temas grubunun Kıbrıs Türkleri ifadesinden ziyade Kıbrıslı Toplum'u kullanması KKTC'de haklı bir tepki yaratmıştır.

d) Ek Protokol Tartışmaları: 17 Aralık 2004'de varılan mutabakata binaen 13 Haziran 2005 tarihinde Lüksemburg'da yapılan Genel İşler Konseyinde AB Dışişleri bakanları 1963 Ankara Anlaşması'nın 10 yeni AB üyesine teşmil edecek şekilde genişlemesini öngören protokolü imzaladılar. Türkiye de 30 Temmuz tarihinde Ankara Anlaşması'nı ve dolayısıyla da AB ile olan Gümrük Birliği'ni 10 yeni AB üyesine kapsayacak şekilde genişleten 'Ek Protokol'ü imzaladı. Türkiye bu imzanın hemen akabinde, Ek Protokol'ün Türkiye tarafından imzalanmasının GKRY'yi Kıbrıs Cumhuriyeti olarak tanıdığı anlamına gelmediğini belirten bir deklarasyon yayınlamıştır. AB, 21 Eylül'de yayınladığı karşı bir deklarasyonla, AB'nin Kıbrıs'ta tek bir yasal hükümet tanıdığını belirtmiştir. 2006'nın ikinci yarısından itibaren bu konunun daha çok gündeme geleceği ve tartışma yaratacağı beklenmektedir.

AB, 2006 içerisinde deniz limanı ve havalimanlarının Kıbrıs'a açılmasını da kapsayan Gümrük Birliği ek protokolünün uygulamasını gözden geçirecektir. Türkiye, açıkladığı Kıbrıs'ta çözüm sürecine yönelik eylem planı çerçevesinde, bu konuda belli bir inisiyatif almak istemektedir.

e) Türkiye'nin 'Kıbrıs Eylem Planı': 24 Ocak 2006'da taktiksel bir manevra olduğu anlaşılan bu planda, ilk hedeflenen KKTC'ye uygulanan kısıtlamaların kaldırılmasıdır. Bu planda ifade edilen dört husus şunlardır: Birincisi, Türk limanlarının Rumlara açılması. İkincisi, KKTC limanlarının uluslararası ticarete açılmasını gerçekleştirerek izolasyonun ortadan kaldırılması. Üçüncü olarak, KKTC'nin AB tarafından ekonomik olarak desteklenmesi. Dördüncüsü ise, bütün bunların BM nezdinde gerçekleşmesi.

Türkiye'nin 30 Mayıs 2005'te Annan'a ilettiği ilk belgeden farklı olarak bu belgeye ABD ve İngiltere tam destek vermiştir. Ayrıca, Olie Rehn, Avrupa Parlamentosu AP Liberal Grup Başkanı Graham Watson, AP Sosyalist Grup başkan yardımcısı Avusturyalı Hannes Swoboda ve İspanya, Türkiye'nin Kıbrıs eylem planını yerinde atılmış önemli bir adım olarak gördüklerini söylediler. Rumlar ve Yunanlılar ise Türkiye'nin yeni Kıbrıs önerisini reddettiler. Hatta, Kıbrıs Rum Yönetimi, Kıbrıs Eylem Planı'na Avrupa Komisyonu'nun destek vermesine sert tepki göstermiştir.

6. MÜSİAD'ın AB ile İlişkiler Hakkındaki Görüş ve Önerileri

MÜSİAD genel olarak AB sürecinin, Türkiye'nin ekonomik, sosyal, kültürel ve siyasal gelişmesine ve Türkiye'nin dünya siyasetinde hak ettiği yeri almasına olumlu katkılarda bulunacağını düşünmektedir. Eğer daha çok demokratikleşme, daha çok özgürlük, daha çok refah, daha adil, daha kaliteli ve yaşanabilir bir Türkiye, AB süreci ile gelecekse, bu süreç hayır demenin bir anlamı olmayacaktır. Bu meyanda, MÜSİAD, 2005 yılında vukuu bulan ilerlemeleri ve AB ile tam üyelik müzakerelerine başlanmış olunmasını AB sürecini devam ettirmesi bağlamı içinde olumlu değerlendirmektedir. Bununla beraber MÜSİAD, bu süreçte Türkiye'yi idare edenlerin ve Türk milletinin gözünden kaçmaması gereken çok ciddi bir takım sorunların olduğuna da dikkat çekmektedir.

AB'nin hatalı bir uygulamayla üyeliğe kabul ettiği GKRY, Kıbrıs konusundaki stratejik üstünlüğünü sonuna kadar kullanmaya ve Türk kesimini Annan Planı'ndan daha geri bir formülasyona zorlamaya çalışmaktadır. Bu yılın ikinci yarısından itibaren Kıbrıs konusunda AB baskısının daha da artacağı beklenmektedir. Türkiye açısından Kıbrıs millî bir davadır. Kalıcı ve kapsamlı bir çözüm olmadan bu konuda Türkiye'nin daha fazla taviz vermesi, KKTC üzerinden izolasyonlar kaldırılmadan Türkiye limanlarını ve havaalanlarını ve hava sahasını Rumlara açması beklenmemelidir. Ayrıca, Türkiye'nin elverdiği ölçüde, Ege ve Kıbrıs gibi meseleleri, AB'ye girme konusundan ayırmaya çalışması gerekmektedir. Aksi takdirde, AB bünyesinde olan Yunanistan ve GKRY karşısında, fazla bir başarı şansımız olamayacaktır.

MÜSİAD, prensip olarak Türkiye'de yaşayan halkın farklılıklarını 'zenginlik' olarak değerlendirmekte ve bu farklılıkların 'ayrılık nedeni' olmaması gerektiğini düşünmektedir. Ülkemizde bulunan grupların aralarında bulunabilecek her türlü farklılıklar büyütülmemelidir. Asırlar boyunca aynı inanç şuuru içinde birlikte yaşamış, et ve ırnak haline gelmiş olan toplulukları azınlık-çoğunluk şeklinde tasnif ederek birbirlerinden koparmanın ülkenin birliğine hâle getireceği aşıkardır. MÜSİAD, Türkiye'nin AB sürecini ve hükümetin bu alanda atmış olduğu adımları genelde Türkiye'nin millî menfaatlerine uygun olduğu şeklinde değerlendirmektedir. Ancak bu süreç Türkiye'nin birliğine ve dirliğine asla hâle getirmemelidir.

Türkiye, emeğin serbest dolaşımı, tarım fonları ve yapısal fonlar alanında ihtimal dahilindeki kalıcı kısıtlamaları içine sindirmemelidir. Türkiye, 'imtiyazlı ortaklık' gibi üyelikten bir veya birkaç derece aşağıda olan her türlü formülü kabul edilemez bulduğunu birçok kez açıklamıştır. **Daimi sınırlandırmalar, eğer değiştirilmezse, ismi konulmasa da, Türkiye için bir tür imtiyazlı ortaklığa veya ikinci sınıf üyeliğe yol açacaktır.**

1998 yılında yayınlanan ilerleme raporundan bu yana AB özgürlükler konusunda inanılmaz bir çifte standart geliştirmiştir. **Türkiye'de çoğunluktan farklı olduğu düşünülen bütün gruplara özgürlük dağıtmada son derece bonkör olan AB, konu Türkiye'deki muhafazakar ve dindar kesimleri rahatsız eden yasaklamaların ve demokratik olmayan uygulamalarının durdurulmasına gelince son derece cimrileşmektedir. Bu durum kabul edilemez.** MÜSİAD, AB'nin özgürlükler konusunda uygulaya geldiği bu çifte standardın ortadan kaldırılması gerektiğini düşünmektedir. Esasen bu çifte standart, AB'nin itibarını da büyük ölçüde zedelemektedir. Bu durum AB'nin bir ahlâki zaafidir.